

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НА ПРАВАХ РУКОПИСУ

АЛІБЕКОВА ЮЛІЯ ТАГІБЕКІВНА

УДК 332.142.6:332.145:502.13(043.5)

**ЕКОЛОГО-ОРІЄНТОВАНЕ УПРАВЛІННЯ СОЦІО-ЕКОНОМІЧНИМ
РОЗВИТКОМ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ**

Спеціальність 08.00.06 – економіка природокористування та
охорони навколишнього середовища

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Науковий керівник –
Павленко Олена Олексіївна,
кандидат економічних наук, доцент

Суми – 2014

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНО СТАЛОГО РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ	12
1.1. Екологічно сталий розвиток як основа соціально-економічного розвитку адміністративної території.....	12
1.2. Проблеми забезпечення еколого-орієнтованого управління адміністративно-територіальною одиницею.....	32
1.3. Особливості еколого-орієнтованого управління адміністративно-територіальною одиницею.....	50
Висновки до розділу 1.....	64
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ОРІЄНТОВАНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОЮ ОДИНИЦЕЮ	67
2.1. Системний підхід до формування еколого-орієнтованого управління адміністративною територією.....	67
2.2. Формування системи еколого-орієнтованого управління на рівні адміністративного району та області.....	93
2.3. Формування моделі еколого-орієнтованого управління на базовому рівні.....	115
Висновки до розділу 2.....	136
РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГО-ОРІЄНТОВАНОГО УПРАВЛІННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОЮ ОДИНИЦЕЮ	139
3.1. Комплексна оцінка рівня соціо-еколого-економічної збалансованості адміністративно-територіальної одиниці.....	139
3.2. Удосконалення системи організаційно-економічного забезпечення еколого-орієнтованого управління адміністративною територією.....	159

3.3. Науково-методичні підходи до оцінки економічної ефективності впровадження еколого-орієнтованої системи управління адміністративної території.....	178
Висновки до розділу 3.....	193
ВИСНОВКИ.....	197
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	200
ДОДАТКИ.....	227

ВСТУП

Актуальність теми. Проблеми оптимізації взаємодії суспільства і природного середовища належать до актуальних питань сьогодення. Суспільство дійшло до усвідомлення того, що за всієї важливості матеріального виробництва більш актуальним є збереження природного середовища. Існуюча на сьогодні соціально-економічна розбалансованість, негативні зміни у довкіллі вимагають наукового обґрунтування пріоритетів подальшого розвитку. Серед першочергових завдань стоїть проблема формування еколого-орієнтованої системи управління сталим розвитком адміністративно-територіальних одиниць.

Останніми роками з'явилася значна кількість робіт, у яких досліджується вплив суспільного виробництва на екологічний стан регіону та знаходження оптимального співвідношення між темпами розвитку економічної, соціальної та екологічної сфер діяльності на рівні адміністративної території.

Вагомий внесок у дослідження взаємозв'язків між соціально-економічним розвитком та екологічним станом території зробили вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема: О. Ф. Балацький, І. К. Бистряков, Ю. І. Бистрякова, М. Вебер, О. О. Веклич, З. В. Герасимчук, С. В. Гринів, В. І. Гурман, Г. Дейлі, А. Ю. Жулавський, І. М. Лицур, Д. Медоуз, Л. Г. Мельник, Р. Перман, І. М. Потравний, М. Ф. Реймерс, Є. В. Рюміна, О. М. Теліженко, Н. В. Караєва, В. М. Кислий, Ю. Ю. Туниця, С. К. Харічков, М. А. Хвесик, Є. В. Хлобистов, Л. Б. Шостак та ін.

Аналіз наукових праць цих вчених показав, що на сьогодні недостатньо дослідженими є питання щодо формування еколого-орієнтованої системи управління адміністративно-територіальними одиницями, яка б забезпечувала їх екологічно сталий розвиток. Потребує більшої уваги визначення оптимального співвідношення у розвитку економічної, соціальної та екологічної сфер діяльності. Необхідно вдосконалити існуючі механізми

організаційно-економічного забезпечення еколого-орієнтованої системи управління адміністративною територією.

Актуальність зазначених вище питань, недостатня теоретична й практична їх розробленість обумовили вибір теми дослідження, його головну мету й завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане у контексті пріоритетних напрямів державних та регіональних програм і тем: Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.10.2007 р. № 880-р та Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 р. (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.07.2006 р., № 1001). Дисертаційне дослідження безпосередньо пов'язане з тематикою науково-дослідних робіт Сумського державного університету, зокрема: «Еколого-збалансований розвиток територіальних, соціально-економічних систем» (№ ДР 0107U009207), у якій автором розвинені теоретичні положення щодо вирішення проблеми забезпечення збалансованого еколого-економічного розвитку території; «Розробка теорії інтегральної оцінки пореципієнтних питомих показників еколого-економічного збитку від забруднення атмосферного повітря» (№ ДР 0108U000671), у якій автором розвинено структурно-логічну сутність поняття «еколого-орієнтована система управління адміністративно-територіальною одиницею»; «Управління регіональним розвитком на основі показників економічного потенціалу» (№ ДР 0111U002150), в якій автором розроблено підходи до формування екологічно орієнтованої системи управління соціально-економічним розвитком території.

Мета та завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є удосконалення теоретичних та методичних положень щодо формування еколого-орієнтованої системи управління сталим розвитком адміністративно-територіальних одиниць.

Відповідно до поставленої мети дослідження було визначено такі завдання:

- дослідити структурно-логічну сутність поняття «еколого-орієнтована система управління адміністративно-територіальною одиницею»;
- проаналізувати існуючі підходи до оцінювання рівня сталого розвитку адміністративно-територіальної одиниці;
- дослідити взаємозв'язки у територіальній соціо-еколого-економічній системі;
- розробити науково-методичні підходи до комплексної діагностики соціо-еколого-економічного розвитку адміністративно-територіальної одиниці;
- удосконалити теоретичні та науково-методичні засади формування еколого-орієнтованої системи управління адміністративно-територіальною одиницею;
- розвинути методичні підходи до фінансового забезпечення збалансованого соціо-еколого-економічного розвитку адміністративно-територіальної одиниці;
- удосконалити організаційно-економічний механізм еколого-орієнтованого управління адміністративно-територіальною одиницею;
- розвинути науково-методичні підходи до оцінки економічної ефективності впровадження еколого-орієнтованої системи управління адміністративно-територіальною одиницею.

Об'єктом дослідження є процеси формування та ефективного функціонування системи еколого-орієнтованого управління сталим розвитком адміністративно-територіальної одиниці.

Предметом дослідження є еколого-економічні відносини, що виникають між державними органами управління, суб'єктами господарювання та органами місцевого самоврядування з приводу забезпечення сталого розвитку адміністративно-територіальної одиниці.

Методи дослідження. Методологічною базою дисертаційного дослідження є діалектичний метод, системний підхід, а також фундаментальні положення загальної економічної теорії, теорії економічної ефективності

суспільного виробництва та теорії економіки природокористування й охорони навколишнього середовища.

Для вирішення поставлених завдань були використані методи наукового дослідження: абстрактно-логічний і системно-структурний аналіз – при визначенні сутності поняття «еколого-орієнтована система управління адміністративно-територіальною одиницею»; структурний аналіз та групування – при комплексному діагностуванні соціо-еколого-економічного розвитку адміністративної території; методи статистичної та експертної оцінок, кореляційно-регресійний аналіз, метод економіко-математичного моделювання – при визначенні взаємозв'язків у соціо-еколого-економічній системі на рівні адміністративної території; розрахунково-аналітичний та метод екстраполяції – при прогнозуванні соціо-еколого-економічного розвитку адміністративно-територіальної одиниці; методи порівняльного аналізу в розрахунках фактичних та еталонних значень показників соціо-еколого-економічного розвитку.

Інформаційну базу дослідження склали законодавчі акти Верховної Ради України, нормативні акти Кабінету Міністрів України, органів державного і регіонального управління, статистична інформація Головного управління статистики Сумської області та інших регіонів України, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, інформація з інтернет-джерел та матеріали власних досліджень.

Наукова новизна полягає у розвитку теоретичних і науково-методичних засад формування еколого-орієнтованої системи управління адміністративно-територіальною одиницею та її організаційно-економічного забезпечення. Найбільш вагомими результатами дисертаційної роботи, які мають наукову новизну, є такі:

вперше:

- встановлено взаємозв'язок і взаємообумовленість рівня соціо-еколого-економічної збалансованості адміністративно-територіальної одиниці з ефективністю функціонування системи еколого-орієнтованого управління та

виявлено зону оптимального співвідношення між соціальними, екологічними та економічними факторами, за яких забезпечується максимальний приріст ВРП;

удосконалено:

- науково-методичний підхід до визначення ступеня збалансованості соціо-еколого-економічної системи адміністративно-територіальної одиниці, який, на відміну від існуючих, базується на визначенні статичних і динамічних індексів розвитку, що дозволяє встановити оптимальні співвідношення між темпами розвитку соціальної, економічної та екологічної підсистем адміністративно-територіальної одиниці;

- методичний підхід до моделювання динаміки зростання валового регіонального продукту адміністративно-територіальної одиниці, в основу якого, на відміну від існуючих, покладені взаємообумовлені параметри соціального, економічного та екологічного розвитку, які дозволяють спроектувати найбільш раціональну траєкторію соціо-еколого-економічного розвитку адміністративної території;

набули подальшого розвитку:

- науково-методичний підхід до формування системи організаційно-економічного забезпечення еколого-орієнтованого управління адміністративно-територіальною одиницею, який, на відміну від існуючих, передбачає розробку механізму мотивації та стимулювання еколого-орієнтованої діяльності суб'єктів господарювання у регіоні, що базується на використанні взаємозв'язаних та взаємоузгоджених соціальних, економічних та екологічних показників;

- методичні положення щодо раціонального розподілу фінансових ресурсів на соціо-еколого-економічний розвиток території, які, на відміну від існуючих, базуються на виявлених диспропорціях у розвитку соціальної, екологічної та економічної сфер діяльності та спрямуванні фінансових коштів першочергово у ті сфери, що забезпечують підтримання траєкторії екологічно збалансованого розвитку адміністративно-територіальної одиниці;

- методичний підхід до проведення комплексної діагностики стану та рівня збалансованості соціо-еколого-економічної системи адміністративної території,

який, на відміну від існуючих, передбачає визначення часткових та інтегрального індексів соціо-еколого-економічного розвитку шляхом порівняння існуючих й еталонних пропорцій та темпів розвитку соціальної, екологічної та економічної сфер діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає у впровадженні принципів, методів та інструментів організаційно-економічного забезпечення еколого-орієнтованого управління на рівні адміністративної території. Запропонований методичний підхід до комплексного діагностування соціо-еколого-економічного стану території на основі інтегрального та часткових індексів соціо-еколого-економічного розвитку може бути використаним при розробці планів соціально-економічного розвитку адміністративної території та формуванні міжбюджетних відносин.

Теоретичні й методичні положення дисертаційного дослідження щодо еколого-економічного обґрунтування оптимального співвідношення у перерозподілі фінансових ресурсів були використані при розробці перспективних планів розвитку промислового підприємства з урахуванням особливостей соціо-еколого-економічного розвитку територій на період до 2018 року ТОВ «РІФ – 03» (довідка № 99 від 03.10.2013 р.). Концепція, принципи та методичний підхід до комплексної діагностики соціо-еколого-економічного функціонування території використані у процесі розробки програми соціально-економічного розвитку приватного виробничо-комерційного підприємства «СТС» (довідка №20/09 від 20.09.2013 р.).

Матеріали дисертаційного дослідження впроваджені у навчальний процес Сумського державного університету при викладанні навчальних дисциплін «Управління соціальною та екологічною безпекою» та «Техніка адміністративної діяльності» (акт від 13.09.2013 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею, у якій здобувачем розроблено науково-методичні положення щодо формування еколого-орієнтованої системи управління адміністративною територією, а також сформовано організаційно-економічний механізм мотивації

та стимулювання еколого-орієнтованої діяльності суб'єктів господарювання у регіоні. Сформульовані наукові положення, висновки та рекомендації є особистим внеском автора у розвиток теорії та практики еколого-орієнтованого управління соціально-економічним розвитком адміністративно-територіальних одиниць. Із наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використані лише ті ідеї та положення, які є результатом особистих досліджень здобувача. Особистий внесок автора у наукових працях, опублікованих у співавторстві, зазначено у списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки та рекомендації дисертаційної роботи доповідалися на профільних наукових та науково-практичних конференціях різних рівнів, зокрема: XVII Міжнародній науковій конференції «Економіка для екології», присвяченій проблемам довкілля та економічним методам їх розв'язання (м. Суми, 2011 р.); Міжнародній науковій конференції, присвяченій 15-річчю функціонування НПП «Подільські Товтри», «Охорона довкілля та проблеми збалансованого природокористування» (м. Кам'янець-Подільський, 2011 р.); VII Міжнародній конференції «Стратегія качества в промышленности и образовании» (м. Варна, Болгарія, 2011 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях» (м. Бахчисарай, 2011 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Екологічний менеджмент у загальній системі управління» (м. Суми, 2011, 2012, 2013 рр.); Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій 20-річчю наукової діяльності факультету економіки та менеджменту СумДУ «Економічні проблеми сталого розвитку» (м. Суми, 2011, 2012 рр.); Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій пам'яті професора Балацького О. Ф. «Економічні проблеми сталого розвитку» (м. Суми, 2013 р.); Міжнародній інтернет-конференції «Сучасний менеджмент і екологічний розвиток» (м. Суми, 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка в умовах глобалізації світових економічних процесів» (м.

Львів, 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економічні проблеми модернізації та інноваційний розвиток регіонів» (м. Одеса, 2013 р.).

Публікації результатів дослідження. Основні результати досліджень опубліковано у 22 наукових працях (із них особисто автору належить 6), у тому числі 8 статей у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у науковому періодичному виданні інших держав з напрямку дисертації, 13 тез доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях. Загальний обсяг публікацій за темою дисертації становить 4,93 друк. арк., із яких особисто автору належить 4,09 друк. арк.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

Повний обсяг дисертації – 253 сторінки, у т. ч. основного тексту – 189 сторінок. Робота містить 39 рисунків, 25 таблиць, список використаних джерел з 242 найменувань на 27 сторінках, 11 додатків на 27 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНО СТАЛОГО РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ

1.1. Екологічно сталий розвиток як основа соціально-економічного розвитку адміністративної території

На сьогодні неможливо досягти високого рівня соціально-економічного розвитку без урахування екологічного фактора в системі адміністративно-територіального управління. Перспективу людства насамперед визначає стан екологічної безпеки, що впливає на розвиток усіх компонентів соціуму, тому питання забезпечення екологічно сталого розвитку соціально-економічних систем є досить важливим. Незважаючи на постійне посилення уваги до проблем охорони навколишнього природного середовища, їх актуальність не зменшується. Основна причина обумовлена екологічно нераціональним господарюванням та виникненням суперечностей у соціо-еколого-економічній системі різного рівня.

Сучасний стан соціально-економічних перетворень в Україні характеризується найвищим рівнем антропогенного і техногенного навантаження по всій території, що перевищує в 6–7 разів рівень розвинених європейських держав. Ресурсоємність продукції України в 2–3 рази перевищує цей показник у розвинених країнах із ринковою економікою, а енергоємність – у 6–7 разів [59].

Погіршення екологічної ситуації стосується більшості адміністративно-територіальних одиниць України, що відбивається на стані здоров'я населення, суспільному виробництві. При цьому скорочення загального обсягу викидів шкідливих речовин останніми роками в Україні пояснюється скороченням обсягів промислового виробництва. Темпи зниження антропогенного навантаження значно менші, ніж темпи спаду виробництва, зокрема зростання рівня скидання стічних вод, неефективність промислового

виробництва, стійкий характер екологічної нестабільності та її взаємозв'язок з економічною ситуацією в країні.

З метою досягнення екологічно сталого розвитку адміністративно-територіальних одиниць суспільство має усвідомити всю важливість збереження природного середовища.

Аналіз умов сучасної України визначає необхідність прогнозування темпів використання природного потенціалу за умови, що не буде змінено систему орієнтирів в управлінні соціально-економічним розвитком адміністративно-територіальних одиниць.

Таким чином, прогноз питомих показників використання природного потенціалу в Україні дозволяє констатувати про негативний характер їх розвитку в майбутньому (рис 1.1).

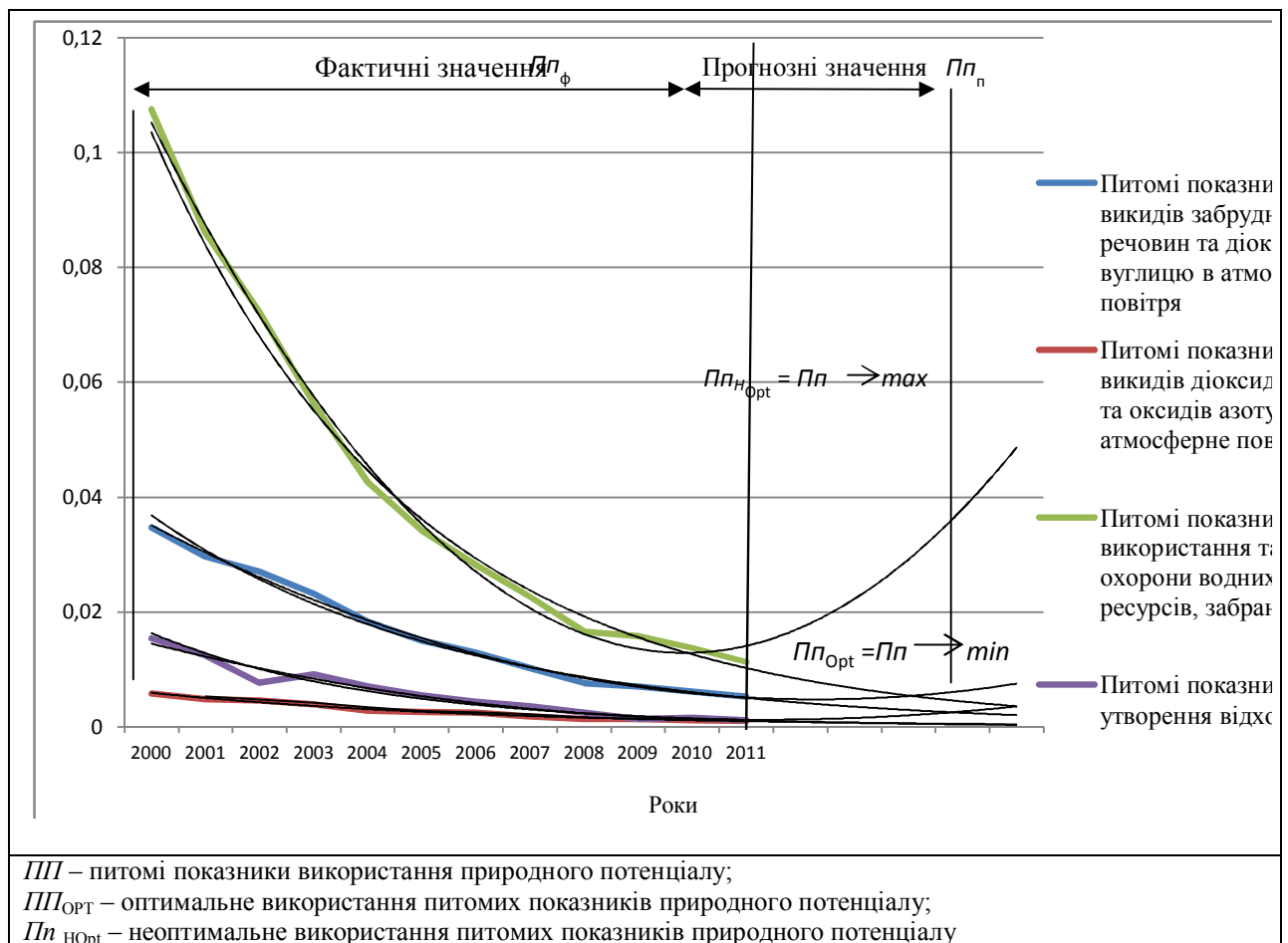

Рис. 1.1. Питомі показники використання природного потенціалу та прогноз їх динаміки в Україні.

Джерело: авторська розробка

На основі дослідження таких питомих показників використання природного потенціалу, як: викиди забруднювальних речовин в атмосферне повітря, використання та охорона водних ресурсів, утворення відходів, був розроблений прогноз їх зміни на майбутні 5 років. Необхідно зауважити, що така динаміка була сформована не лише за рахунок зменшення негативного впливу на довкілля, а й зменшення вироблення ВРП. Прогнозні значення питомих показників використання природного потенціалу характеризуються неоптимальною динамікою і мають зростаючий характер. Досягнення оптимальних значень використання природного потенціалу передбачає зменшення виснаження природних ресурсів.

Резюмуючи вищевикладене, слід зауважити, що подолання соціально-економічних та пов'язаних із ними екологічних проблем потребує розроблення нових орієнтирів, що базуються на концепції екологічно сталого розвитку (ЕСР), які знайшли своє відображення в таких документах: доповіді Комісії ООН з навколишнього середовища та розвитку «Наше общее будущее» (1987 р.), зокрема в червні 1989 р. зустріч на високому рівні країн великої сімки призвела до прискореного прийняття в усьому світі стратегії, що базується на концепції ЕСР; документах Конференції ООН з навколишнього середовища в Ріо-де-Жанейро, де підкреслюється необхідність перетворення будь-якого виду господарської діяльності в екологічно безпечну, тобто сумісну з вимогами гармонійного розвитку суспільства та природи (1992 р.); Декларації про соціальний розвиток, яка стверджує, що «основною причиною тривалого погіршення стану довкілля в усьому світі є нераціональна структура споживання та виробництва, особливо в промислово розвинених країнах, що загострює проблему зубожіння й існуючі диспропорції і є предметом серйозного занепокоєння» (1995 р.) [95]; Кіотському протоколі, головна мета якого – стабілізувати концентрацію парникових газів у атмосфері на рівні, який не допускав би небезпечного антропогенного впливу на клімат планети (1997 р.); Декларації Тисячоліття, що вважає однією з фундаментальних

цінностей міжнародних відносин у XXI столітті повагу до природи й стверджує: «В основу охорони й раціонального використання всіх живих організмів і природних ресурсів повинна бути покладена обережність згідно з постулатами стійкого розвитку. Лише таким чином можна зберегти для наших нащадків ті великі багатства, що подаровані нам природою. Нинішні нестійкі моделі виробництва та споживання повинні бути змінені в інтересах нашого майбутнього добробуту та благополуччя наших нащадків» (2000 р.) [47]; Йоханнесбурзькій декларації зі сталого розвитку, в якій визнається, що «викорінення нищети, зміна моделей споживання та виробництва, а також охорона й раціональне використання природної ресурсної бази в інтересах соціально-економічного розвитку є найголовнішими цілями й основними потребами сталого розвитку» [82], також у 14-му пункті цього документа зазначено: «Для досягнення глобального сталого розвитку необхідні корінні зміни в структурах виробництва та споживання, що склалися в країнах. Усі країни повинні схвалювати стійкі моделі споживання та виробництва, причому розвинені країни повинні відігравати провідну роль, а вигоди від цього мають одержувати усі країни з Ріо-де-Жанейрських принципів» (2002 р.) [147]; і нарешті в підсумковому документі Конференції ООН Ріо+20 «Майбутнє, якого ми прагнемо» підтверджується необхідність подальшого просування ідеї збалансованого розвитку на всіх рівнях та інтеграції його економічної, соціальної та екологічної складових з урахуванням їх взаємозв'язку (2012 р.).

Аналіз вищенаведених документів доводить необхідність уточнення поняття «сталий розвиток». Уперше поняття сталого розвитку було сформульоване у доповіді «Our Common Future» («Наше спільне майбутнє») голови Міжнародної комісії з питань екології та розвитку ООН Гру Харлем Брутланд у 1987 році. Воно трактувалося як такий розвиток, що задовольняє потреби сучасності, проте не ставить під загрозу можливість майбутніх поколінь задовольняти свої потреби [95].

Необхідно зазначити, що саме на рівні адміністративно-територіальних

одиниць виникають і чітко простежуються істотні суперечності між соціально-економічним розвитком та станом природного середовища. Це дає підстави для формування ідеї сталого розвитку на рівні адміністративно-територіальних одиниць.

У працях таких учених, як Б. М. Данилишин, Л. С. Гринів, З. В. Герасимчук, надається визначення сталого розвитку на рівні регіону. Так, Б. М. Данилишин сталий розвиток регіону визначає як «економічно, соціально та екологічно збалансований розвиток певних територій і розташованих на них міських і сільських поселень (населених пунктів), спрямований на узгоджене формування їх економічної, соціальної та екологічної складових на основі раціонального використання всіх видів ресурсів (природних, трудових, виробничих, науково-технічних, інформаційних тощо)» [43]. З. В. Герасимчук та Л. С. Гринів під сталим розвитком регіону вбачають «процес забезпечення функціонування територіальної системи із заданими параметрами в певних умовах протягом необхідного проміжку часу, приводить до гармонізації факторів виробництва та підвищення якості життя сучасних і наступних поколінь за умови збереження і поетапного відтворення цілісності навколишнього середовища» [42].

Аналіз літературних джерел із проблематики сталого розвитку показав, що поняття «сталий розвиток», методичні підходи до його визначення різняться. Тому, звертаючи увагу на загострення екологічних проблем сучасних адміністративно-територіальних одиниць України та необхідності екологізації їх соціально-економічних процесів, передбачається виокремити поняття саме екологічно сталого розвитку адміністративно-територіальної одиниці. При цьому використовуються методологічні підходи таких вчених, як В. А. Іванов, Т. А. Акімова, О. М. Бізаркіна, О. М. Бабіна, В. І. Данилов - Данильян, В. В. Хаскін, О. В. Шкарупа та ін., які у своїх дослідженнях акцентували увагу саме на екологічній складовій сталого розвитку й особливо на визначенні поняття «екологічно сталий розвиток» (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Підходи до визначення поняття «екологічно сталий розвиток»

<i>Автор</i>	<i>Поняття</i>	<i>Визначення та його характеристика</i>
1	2	3
1. <i>В. І. Данилов-Данильян</i>	« <i>Сталий розвиток</i> »	На основі визначень «сталий розвиток та «господарська ємність біосфери» запропоновано більш екологічно конкретне визначення сталого розвитку. Сталий розвиток – розвиток, що задовольняє потреби теперішнього часу, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби [45, с. 35]. У цьому визначенні відбиваються екстенсивність нинішнього етапу розвитку людства і наявність ресурсних обмежень. Ресурсні обмеження носять комплексний характер і пов'язані не лише з обмеженістю власне мінеральної сировини, а й із взаємодією і взаємовпливом між антропосистемою та біосферою. Усвідомлення цієї взаємодії і взаємовпливу привело до введення поняття господарської ємності біосфери – гранично допустимого антропогенного впливу на біосферу, перевищення якого переводить її в негативний стан і з часом має викликати в ній незворотні деградаційні процеси [45, с. 164]. З використанням цього поняття було запропоновано екологічно більш коректне визначення сталого розвитку: « Сталий розвиток – це такий розвиток, за якого вплив на навколишнє середовище залишається у межах господарської ємності біосфери, так що не руйнується природна основа для відтворення життя людини» [44, с. 5]
2. <i>О. В. Шкарупа</i>	« <i>Екологічно сталий розвиток регіону</i> »	Динамічний, гомеостатичний процес, спрямований на збереження та відтворення екологічних та соціально - економічних систем регіону з метою забезпечення сталого розвитку держави
3. <i>О. М. Бізаркіна</i>	« <i>Екологічно стійкий соціально-економічний розвиток</i> »	Актуальне, стратегічне завдання, спрямоване на реалізацію конституційного принципу створення сприятливих соціально-економічних умов життєдіяльності населення
4. <i>О. М. Бабіна</i>	« <i>Екологічна стійкість</i> », « <i>Екологічно сталий</i> »	Екологічна стійкість пов'язується з оптимізацією діяльності по відношенню до біосфери. Екологічно сталий економічний розвиток території передбачає забезпечення безпеки у ході здійснення господарської діяльності й сприятливих умов життєдіяльності людини, обмеження негативного впливу на навколишнє середовище та забезпечення охорони і раціонального природокористування в інтересах нинішнього і майбутнього поколінь [16]

Продовження табл. 1.1

1	2	3
<i>Автор</i>	<i>Поняття</i>	<i>Визначення та його характеристика</i>
5. В. А. Іванов	« <i>Стійкий екологічний розвиток</i> »	Стійкий екологічний розвиток – стабільне та збалансоване природокористування; відтворення природних ресурсів для сучасних та майбутніх поколінь [80]
6. Екологічна доктрина Російської федерації	« <i>Екологічна стійкість</i> »	Екологічна стійкість – це здатність екосистеми зберігати свою структуру і функціональні особливості за впливу зовнішніх і внутрішніх факторів. Поширеним синонімом цього поняття є поняття екологічної стабільності [211]
7. М. Доброход	« <i>Стійкий екологічно безпечний розвиток</i> »	Якщо постіндустріальне (інформаційне) суспільство в економічному зростанні сприймає обмеження екологічного імперативу, воно набуває ознак суспільства стійкого екологічно безпечного розвитку . Парадигма такого суспільства на відміну від індустріального ґрунтується на органічному (не механічному) тринітарному поєднанні економічної, соціальної й екологічної сфер за визначальної ролі останньої [52]
8. Т. А. Акімова В. В. Хаскін	« <i>Сталий розвиток</i> »	Екологічно-орієнтований соціально-економічний розвиток, за якого зростання добробуту стану людей не супроводжується погіршенням середовища і деградацією природних систем
Авторське визначення	« <i>Екологічно-сталлий розвиток адміністративно-територіальних одиниць</i> »	<i>Це такий розвиток адміністративної території, за якого під час здійснення ефективної соціальної та економічної діяльності на обласному, районному та базовому рівнях не руйнується природне середовище. Такий розвиток спрямований на оптимальність функціонування соціо-еколого-економічних векторів з метою забезпечення екологічно сприятливих умов життєдіяльності населення сьогодні та в майбутньому</i>

Джерело: сформовано автором на основі аналізу праць: [44, 45, 16, 80, 52, 211]

Як показали дослідження, в Україні ще недостатньо передумов для сприйняття ідей екологічно сталого розвитку. Перехід України до екологічно сталого розвитку стримується необхідністю вирішення комплексу екологічних, соціальних, економічних проблем, які для країн із перехідною економікою є актуальними.

За сучасних умов посиленого антропогенного тиску на навколишнє середовище та загострення екологічних проблем найважливішим принципом екологічно сталого розвитку адміністративно-територіальних одиниць є концепція збалансованого розвитку соціо-еколого-економічної системи.

Концепція екологічно збалансованого розвитку пов'язує воєдино три підсистеми – соціальну, економічну та екологічну (або природну) і розкриває принципи їх взаємодії [68]. У цьому контексті доцільно розглянути систему, де проявляються аспекти збалансованості розвитку території, а саме соціо-еколого-економічну систему. Дослідження соціо-еколого-економічних систем базується на положеннях загальної теорії систем і спирається на напрацювання вітчизняних та зарубіжних вчених у галузі еколого-економічної теорії.

Вивченню різних аспектів взаємодії економіки, екології і соціальної підсистеми, проблем їх функціонування та моделювання присвячені праці М. Д. Балджи, Г. О. Бачинського, В. І. Гурмана, К. Г. Гофмана, О. П. Литовки, І. М. Лицура, М. Я. Лемешева, М. Т. Мелешкіна, П. М. Нестерова, А. П. Несторова, А. Л. Новосьолова, Ю. Ю. Туниці, Н. В. Чепурних, С. К. Харічкова, М. Д. Шаригіна, А. Я. Якобсона та інших. Підходи до визначення поняття соціо-еколого-економічної системи (СЕЕС) адміністративно-територіальної одиниці (регіону) подані в табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Еволюція та підходи до визначення поняття соціо-еколого-економічної системи (СЕЕС) як адміністративно-територіальної одиниці (регіону)

<i>Автор</i>	<i>Сутність поняття</i>
1	2
1. Дж. Говді [224], 1994 р.	<i>Економічна система</i> є часткою біофізичного світу, де економіка, суспільство та навколишнє середовище поєднані сьогодні коеволюційними відносинами
2. Шаригін М. Д. [212, с. 80], 1995 р.	<i>Еколого-економічна система</i> – органічно цілісне утворення взаємозв'язаних компонентів та елементів природи, господарства і населення, що функціонують у певному просторі-часу в процесі природокористування. Система є інтегральною і всеохоплюючою, адже формується на певному етапі розвитку в процесі природокористування в ході просторово-екологічної організації суспільства та його виробничих сил
3. Санжина О. П. та Ершова С. О. [173, с. 15], 2000 р.	Регіональна <i>соціо-еколого-економічна</i> система відображає комплексний підхід і враховує рівною мірою всі фактори та взаємовідносини, що утворюються між природним і штучним середовищами. При цьому у межах виділених систем автори виділяють такі структурні елементи: населення та його середовище існування, а також природно-ресурсну, виробничу, соціальну, організаційну та інформаційну підсистеми

Продовження табл. 1.2

1	2
<i>Автор</i>	<i>Сутність поняття</i>
4. Нестеров П. М. та Несторов А. П. [131, с. 14], 2002 р.	Регіональна <i>соціо-еколого-економічна система</i> – організаційне поєднання стійких технічних, економічних, біологічних та інших типів зв'язків, централізованих на певній території
5. Воронцов А. П. [34, с. 203], 2002 р.	<i>Еколого-економічна система</i> розглядається як територія, на якій у необхідному поєднанні функціонують екологічні, економічні та соціальні системи за суспільного використання природних та виробничих ресурсів
6. Жилаєва С. Є., Сактоєв В. Е., Циренова Є.Д. [66], 2004 р.	Регіон як <i>соціо-еколого-економічна система</i> регулюється інституціональним середовищем і спрямований на формування стійкого розвитку кожної з підсистем: соціальної, екологічної та економічної
7. Лицур І. М. [107] 2004 р.	Ліс (територія) як <i>соціо-еколого-економічна</i> представлений економічною, екологічною та соціальною підсистемами. Економічну підсистему становлять засоби виробництва (земля та лісові насадження), а також ресурси виробництва; екологічну – предмети праці, на які спрямована дія людини (лісові насадження, недеревна продукція, окремо взяті екземпляри дерев, ресурси, ресурси деревного походження); соціальну – трудові ресурси (трудові колективи та окремі індивіди, які зайняті суспільно корисною працею в галузях матеріального та нематеріального виробництва)
8.Добровольська О. П. [50, с. 68], 2007 р.	Регіональна <i>соціо-еколого-економічна система</i> – об'єктивно існуюче, структурно-ієрархічне поєднання аспектів екологічного, соціального, економічного характеру, що функціонує в межах регіону на основі економічних, еколого-економічних, соціально-екологічних, соціальних зв'язків
9. Нужина І. П., Юдахіна О. Б. 2008 р. [132, с. 55]	Регіональну <i>еколого-економічну систему</i> потрібно розглядати як інтегральну територіальну систему мезорівня, що поєднує сукупність взаємодіючих різномірних об'єктів (елементів), що утворюють екологічну та економічну підсистеми, а також сукупність взаємозв'язків між об'єктами (елементами) та процесами за певних природно-кліматичних та просторово-часових параметрів
10. Моїсєєв М. М. [124].	<i>Еколого-економічна система</i> визначається як обмежена певною територією частина ноосфери, в якій природні, соціальні та виробничі структури й процеси взаємозв'язані потоками речовин, енергії та інформації
<i>Авторське визначення</i>	<i>Соціо-еколого-економічна система адміністративно-територіальної одиниці</i> – це система, яка складається із взаємодіючих різномірних елементів, що утворюють соціальну, екологічну та економічну підсистеми адміністративної території, а також сукупність взаємозв'язків між ними. Ефективне управління соціо-еколого-економічними підсистемами стає передумовою гармонійного, збалансованого та довгострокового розвитку всієї адміністративної території

Джерело: сформовано автором на основі аналізу праць: [34, 50, 66, 107, 124, 132, 173, 212, 224]

Аналіз наукових джерел, наведених у табл. 1.2, дозволяє зробити висновок про необхідність виділення поняття соціо-еколого-економічної системи адміністративно-територіальної одиниці або регіону, що містить три підсистеми: соціальну, екологічну та економічну.

Таким чином, нами вважається за доцільне розглядати проблему екологічно сталого розвитку адміністративно-територіальної одиниці як

соціо-еколого-економічної системи, досліджуючи при цьому екологічні, економічні та соціальні аспекти взаємодії (рис. 1.2).

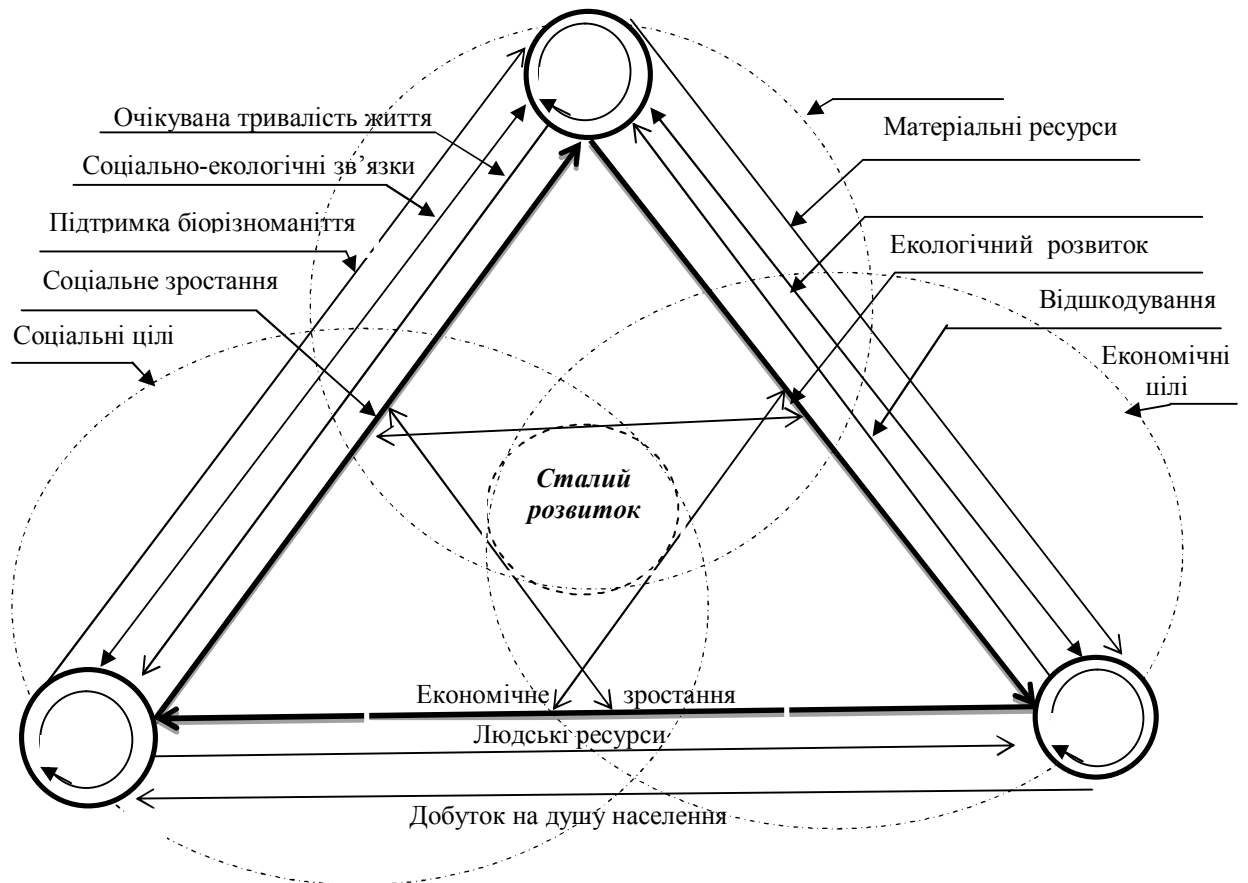

Рис. 1.2. Структурно-функціональні елементи соціо-еколого-економічної системи адміністративної території

Джерело: авторська розробка

У межах соціо-еколого-економічної системи соціальна складова розглядається як сукупність групи людей, поєднаних певними відносинами, зумовленими історично мінливими способами виробництва матеріальних і духовних благ, спільною територією проживання, а також ступенем ризику зіткнення з непередбаченими та небажаними наслідками. До компонентів соціальної підсистеми належать: елементи демографічного, соціального, етнічного характеру, статеву - вікової структури; рівні народжуваності й

смертності, зайнятості населення; рівень освіченості, кваліфікованості трудових ресурсів, а також такі показники, як питома вага захворілих щодо загальної кількості населення, питома вага потреби в робочій силі щодо загальної кількості тощо. (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Динаміка деяких компонентів соціальної підсистеми

Рік	Кількість наявного населення, всього тис. осіб	Індекс зростання	Питома вага захворілих щодо загальної кількості	Індекс зростання	Питома вага зайнятого населення щодо загальної кількості	Індекс зростання	Питома вага потреби в робочій силі щодо загальної кількості	Індекс зростання
2000	49429,8	1	0,677142129	1	0,408154595	1	0,00138	1
2001	48923,2	0,989751	0,678451123	1,001933	0,408221457	1,000164	0,001981	1,435507
2002	48457,1	0,980322	0,665186319	0,982344	0,414618291	1,015836	0,002557	1,852899
2003	48003,5	0,971145	0,67880467	1,002455	0,420038122	1,029115	0,002891	2,094928
2004	47622,4	0,963435	0,683984847	1,010105	0,426179697	1,044162	0,003496	2,533333
2005	47280,8	0,956524	0,696096513	1,027992	0,437386846	1,071621	0,003947	2,860145
2006	46929,5	0,949417	0,686987929	1,01454	0,441734943	1,082274	0,003633	2,632609
2007	46646	0,943682	0,703318613	1,038657	0,448156326	1,098006	0,003638	2,636232
2008	46372,7	0,938153	0,700131759	1,033951	0,452255314	1,108049	0,001965	1,423913
2009	46143,7	0,93352	0,715850701	1,057165	0,437578694	1,072091	0,001426	1,033333
2010	45962,9	0,929862	0,719710897	1,062865	0,44092083	1,080279	0,00139	1,007246
2011	45778,5	0,926132	0,707340782	1,044597	0,443968238	1,087745	0,001295	0,938406

Джерело: сформовано автором за даними статистики України [49]

Екологічна складова соціо-еколого-економічної системи розглядається як природне сполучення навколишнього середовища, система абіотичних та біотичних факторів, що впливає на людину і, навпаки, на яку інтенсивно впливає людина впродовж своєї діяльності.

На сьогодні екологічна складова поступово набуває першочергового значення і в процесі управління соціальними та екологічними процесами стає невід’ємним параметром сталого розвитку. Негативні тенденції обумовлюють необхідність новітнього підходу до використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища. Так, за останні сто років на нашій планеті скоротилася лісистість на 30–40 %, причому за останні 10 років – на 50 – 60 %. Вченими підраховано, що щосекунди скорочується площа лісів на 0,5 гектара. На одного мешканця Землі

добувається і вилучається приблизно 20 т ресурсів, які переробляються на кінцеву продукцію обсягом 2 т, що йдуть безпосередньо на пряме споживання; господарською діяльністю охоплено близько 600 млн км², що становить більше третини суші. Кожного десятиліття у світі втрачається 7 % родючих ґрунтів, а кожні два роки додається 12 млн га спустошених [60, с. 38].

Економічна складова соціо-еколого-економічної системи містить комплекс засобів виробництва. Вони характеризуються такими показниками, як: питома вага первинної енергії, фондоемність, обіговість коштів, трудомісткість, енергоемність, матеріалоемність, собівартість продукції та ін. Економічну складову можна подати у вигляді ієрархічних послідовностей за виробничою та територіальною ознаками [41, с. 53].

Усі елементи соціо-еколого-економічної системи взаємозв'язані. Так, за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я понад три чверті хвороб людини є наслідком антропогенного забруднення навколишнього середовища [103, 127]. Крім того, на фоні зростаючого забруднення повітря зростають рівень смертності населення, кількість імунодефіцитів, онкологічних захворювань тощо. Все це призводить до погіршення медико-демографічної ситуації в Україні: скорочується природна кількість населення, падає народжуваність і зростає смертність, погіршується здоров'я дорослих та дітей. Щорічно кількість населення зменшується в середньому на 350 тис. осіб. Середня тривалість життя становить 75,8 року в жінок та 65,9 року в чоловіків. Рейтинг України серед інших країн світу із цього показника дуже низький: 102-ге місце серед жінок та 126-те місце серед чоловіків. За останні три роки показники смертності населення (на 1000 осіб.) залишаються на одному рівні. За масштабами дитячої смертності Україна займає перше місце у Європі [19, с. 29].

Аналізуючи вищевикладене можна констатувати про руйнівний процес, притаманний сучасній соціо-еколого-економічній системі, що робить актуальним завдання її оцінки та моніторингу. Тут необхідно зазначити, що

останнім часом у науковій літературі все частіше наголошується на необхідності оцінки екологічно сталого розвитку як основи подальшого соціально-економічного розвитку. Зокрема, М. З. Згуровський підкреслює: якщо країна не контролює показників стійкого розвитку, вона розвивається спонтанно та ситуаційно [77].

Оцінка екологічно сталого розвитку здійснюється на основі певних індексів та індикаторів. На сьогодні універсального алгоритму формування індикаторів результативності, ефективності та збалансованості розвитку адміністративно-територіальних одиниць не існує, проте існують рекомендації, що допомагають сформувати набір індикаторів для конкретного проекту (стратегії, плану, програми).

Термін «індикатор», або «показник», має багато значень, але в загальному випадку це не що інше, як характеристика процесу, об'єкта або системи, доступної для спостереження та вимірювання, за допомогою якої можна оцінювати зміни, що відбуваються під час цього процесу в цьому об'єкті або системі. Існують також так звані цільові показники. Це такі показники, які заплановано досягти внаслідок реалізації стратегії (проекту).

Зокрема під індикаторами сталого розвитку (ІСР) (екологічної збалансованості) розуміють індикатори, що враховують вартість природного капіталу, витраченого на досягнення суспільно корисного результату. Також під індикаторами сталого розвитку вбачають інформацію, що висвітлює зміни стану навколишнього середовища в часі, визначає тенденції цих змін, допомагає людям у простій та доступній формі отримати інформацію з питань сталого розвитку міста, яка їх цікавить.

До індикаторів сталого розвитку (ІСР) ставлять певні вимоги, а саме: ІСР повинні охоплювати всі сфери життєдіяльності суспільства; кількість ІСР має бути мінімально достатньою для адекватного відображення стану системи; розроблення ІСР повинна базуватися на принципі залучення всіх зацікавлених сторін; ІСР мають базуватися на доступній інформації і бути

чіткими, зрозумілими, практичними. Кожне отримане на практиці значення ІСР свідчить про ступінь збалансованості розвитку.

Під час оцінювання збалансованості розвитку адміністративно-територіальних одиниць, як правило, використовують соціальні, екологічні та економічні індикатори.

Соціальні індикатори стійкого розвитку визначають за такими ключовими напрямками: зайнятість, бідність, забезпеченість житлом, доходи місцевих бюджетів від місцевої економіки, виробнича і транспортна інфраструктура, рівний доступ до обслуговування, гендерна рівність, показники освіти, злочинність, демографічні показники [86].

До екологічних індикаторів відносять показники, що відображають стан довкілля, навантаження на нього та ефективність проведення природоохоронних заходів. До таких індикаторів належать: індикатори якості довкілля; індикатори здоров'я населення; індикатори навантаження або забруднення навколишнього середовища; індикатори ресурсоспоживання (споживання енергії на одиницю ВВП, споживання води на одиницю ВВП, втрати води під час водопостачання, кількість домогосподарств, що використовують лічильники води, та ін.); індикатори поводження з відходами (обсяг виробництва твердих побутових відходів на душу населення, частина комунальних ТПВ, що підлягають сортуванню, частина комунальних ТПВ, що підлягають переробленню та повторному використанню, наявність стихійних звалищ, частка відходів, перероблених і використаних повторно); індикатори реагування або екологічного управління (кількість екологічно сертифікованих підприємств, кількість підприємств, що запровадили системи екологічного управління, кількість нововведених нормативних актів, що вдосконалюють управління довкіллям); індикатори реагування або екологічної освіти (підготовка спеціалістів у галузі екологічного управління, кількість шкіл, у яких викладають екологічно орієнтовані предмети, наявність теле-, радіопрограм із екологічних питань) [86]. У праці [120, с. 356] автором запропоновані індикатори

стійкості, що передбачають визначення природних зон та коридорів (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Індикатори стійкості Гамільтона-Вентворса (Регіональний муніципалітет Гамільтона-Вентворса, 1995 р.) [120].

Природні зони та коридори	Загальна довжина пішохідних доріжок; % захищених природних зон
Водні ресурси	Запобігання викидам твердих відходів; споживання води – всі види використання; кількість усіх пляжів, відкритих для купання; кількість солі, що використовується на дорогах
Якість повітря	Кількість днів у році з хорошою або дуже хорошою якістю повітря; кількість скарг на якість повітря на рік
Відходи	Щорічна площа, що використовується для захоронення сміття; щорічне використання сховища шкідливих відходів
Енергія	Середньорічне споживання електроенергії жителями
Урбанізація	Відсоток офісних вакансій у діловому центрі Гамільтона; відсоток об'єктів, занесених до списку історичних цінностей у зазначеному регіоні.
Перевезення	Щорічні транзитні перевезення на душу населення; загальна протяжність велосипедних доріг
Здоров'я та благополуччя	Відсоток населення регіону, яке отримує загальну допомогу у зв'язку з бідністю; новонароджені з низькою вагою, у відсотках до всіх новонароджених; кількість заявок на рік на отримання житла; рівень госпіталізації людей віком від 65 років; кількість узятих у бібліотеці книжок на одного підлітка; рівень злочинності
Повноваження суспільства	Явка виборців на муніципальні вибори; заявники, які зверталися до центру добровольців
Засоби існування	Відсоток робочої сили з вищою освітою; рівень реальної зайнятості
Сільське господарство	Щорічна площа земель під зернові в Гамільтон-Вентворсі; площа господарських земель, переведених у міське використання на рік; кількість ділянок у програмі плану екологічної ферми

Джерело: [120].

Із часом індикатори та індекси сталого розвитку постійно регулюються, доповнюються, вдосконалюються та визначаються залежно від цілей та особливостей досліджуваної території.

Зокрема в праці [77] запропоновано індикатори сталого розвитку, згруповані за параметрами економічного, екологічного та соціально-інституціонального вимірів (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Категорії політики та індикатори оцінювання сталого розвитку [77]

Економічний вимір		Екологічний вимір		Соціально-інституціональний вимір	
Індекс економічного виміру Iec		Індекс екологічного виміру Ie		Індекс соціального виміру Is	
Категорії політики	Індикатори	Категорії політики	Індикатори	Категорії політики	Індикатори
I. Базові потреби	1. Валовий національний продукт. 2. Промислова сільськогосподарська сфера. 3. Нематеріальна сфера. 4. Транспортна інфраструктура	I. Екологічні системи	1. Повітря. 2. Біорізноманіття. 3. Земля. 4. Якість води. 5. Кількість води. 6. Радіаційна та екологічна небезпека	I. Суспільство, що базується на знаннях	1. Інтелектуальні активи суспільства. 2. Перспективність розвитку суспільства. 3. Якість розвитку суспільства
II. Підприємницька діяльність	5. Виробничі можливості. 6. Міжнародне торговельне співробітництво. 7. Малий бізнес. 8. Споживчий ринок. 9. Заборгованість.	II. Екологічне навантаження	7. Викиди в атмосферне повітря. 8. Навантаження на екосистеми. 9. Утворення і використання відходів. 10. Водне навантаження	II. Розвиток людського потенціалу	4. Розвиток здоров'я та фізичного виховання. 5. Рівень освіти. 6. Демографічний розвиток. 7. Ринок праці. 8. Економічна складова людського розвитку
III. Ринок праці	10. Ефективність ринку праці. 11. Можливості ринку праці. 12. Дохідно-витратний баланс	III. Регіональне екологічне управління	11. Участь в екологічних проектах. 12. Викиди парникових газів. 13. Екологічний транскордонний тиск	III. Інституціональний розвиток	9. Політична свідомість. 10. Вплив релігійних Інституцій. 11. Ефективність державної влади
VI. Інноваційно-інвестиційні можливості	13. Наукова діяльність. 14. Рівень інноваційності. 15. Інвестиційні можливості.			VI. Якість життя	12. Відпочинок і культура людей. 13. Стан навколишнього середовища. 14. Свобода людей. 15. Здоров'я людей. 16. Стан інфраструктури. 17. Ризики та безпека життя

Джерело: [77]

Прикладами оцінки сталого розвитку є: концепція «Аналіз напрямків муніципального планування та розроблення політики», що започаткована у Швеції та використовувалася в норвезьких містах Алесунді та Ставангері, а також у графстві Акершус з 1995 з 1997 р.; Система контролюючих показників для фламандських (бельгійських) місцевих властей, що входили до Кліматичного союзу (Klima-Bundnis/Alianza del Clima, 1997); DOTIS: система контролюючих показників для оцінки курсу розвитку міста Тілбурга, Голландія (Смааль та Вйерсена, 1997); ASSIPAC, або «Оцінка сталості соціальних індикаторів та запропонованих планів змін» – методологічна структура, розроблена Дейвустом (2001) [120, с. 357].

Дослідження в контексті оцінки екологічно сталого розвитку на основі використання індексного методу здійснене у працях таких вчених, як

Д. Медоуз, А. О. Корнус, М. З. Згуровський, В. В. Бушуєв, В. С. Голубєв, Г. В. Ридевський, Л. Г. Руденко, С. А. Лісовський та ін. У табл. 1.6 нами розглянуто деякі з найвідоміших та основних індексів сталого розвитку.

Таблиця 1.6

Характеристика індексів сталого розвитку

Індекс, що характеризує сталий розвиток	Формула розрахунку	Фактори та складові індексів, що характеризують сталий розвиток
1. Український регіональний індекс сталого розвитку навколишнього середовища URESI [76]	$URESI_i = \sum_{j=1}^p w_j \tilde{X}_j, i = 1, \dots, n$	Тут w_i – вагомості, присвоєні \tilde{X}_i що, у свою чергу, відповідає z -рахунку j -го індикатора; n – загальна кількість досліджуваних регіонів; p – кількість індикаторів
2. Індекс сталого розвитку I_{sp} [78]	$I_{sp} = 0,43 \cdot I_{ekv} + 0,37 \cdot I_{ev} + 0,33 \cdot I_{cv}$	I_{ekv} – індекс економічного виміру; I_{ev} – індекс екологічного виміру; I_{cv} – індекс соціального виміру
3. Індекс соціогуманітарного розвитку (ICGR) [25]	$ICGR = \frac{1}{3}(I_1 + I_2 + I_3) = \frac{1}{3} \left[\frac{ВФК}{ВФК_{max}} + \frac{ВСК}{ВСК_{max}} + \frac{ВЛК}{ВЛК_{max}} \right]$	$ВФК$, (I_1) – індекс виробництва фізичного капіталу; ($ВСК$ (I_2)) – індекс виробництва соціального капіталу; ($ВЛК$ (I_3)) – індекс виробництва людського капіталу
4. Індекс глобального розвитку Д. Медоуза	$I = P \cdot T \cdot A$	P – населення; T – технологія; A – добробут
5. Індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП)	$ІРЛП = I_{ж}^{1/3} \cdot I_{о}^{1/3} \cdot I_{д}^{1/3}$	$I_{ж}$ – індекс тривалості життя; $I_{о}$ – індекс освіти; $I_{д}$ – індекс внутрішнього національного доходу
6. Індекс соціоприродного розвитку (синтегичний індекс розвитку) СІР [25]	$СІР = ВВП + ВЛК + ВЕК = ВВП + \beta (СР) + \lambda (ПДК) + \eta (БІ)$	$ВВП$ – валовий національний продукт; $ВЛК$ – виробництво людського капіталу; $ВЕК$ – виробництво екологічного капіталу; $СР$ – питомі соціальні витрати; $ПДК$ – питомий духовний капітал; $БІ$ – питома продуктивність біоти; β , λ , η – коефіцієнти розвитку
7. Індекс сталого розвитку за МВСП I_{sd} [77]	$\ I_{sd}\ = \sqrt{I_{ec}^2 + I_c^2 + I_s^2}$	Визначає рівень сталого розвитку за трьома вимірами: економічним (I_c), екологічним (I_e) та соціально-інституціональним (I_s), а його просторове розміщення в системі координат (I_c, I_e, I_s) характеризує міру гармонійності
8. Індекс соціально-економічної збалансованості ІСЕЗ [96, 166]	$ІСЕЗ = ЕП/ДП$	$ЕП$ – економічний потенціал; $ДП$ – демографічний потенціал. Індикатором $ЕП$ для нашої території є частка зайнятого населення в загальній кількості зайнятого населення регіону, що вивчається. Індикатором $ДП$ території є кількість її населення у відсотках щодо загальної кількості населення території, що досліджується
9. Індекс екологічної збалансованості ІЕЗ [96, 169]	$ІЕЗ = СЕП/ПРП$	$СЕП$ – соціально-економічний потенціал; $ПРП$ – природно-ресурсний потенціал.
10. Інтегральний економіко-географічний індекс збалансованості розвитку I_{zp} [109]	$I_{zp} = \frac{(I_{жн} + I_{в} + I_{зпт} + I_{зпр}) + 0,5 \cdot (I_{кв} + I_{ін})}{(I_{он} + I_{прд})}$	Індекс побудовано на основі розрахунків восьми окремих індексів, кожен з яких розраховано на базі декількох змінних: де I_{zp} – інтегральний індекс збалансованості розвитку; $I_{жн}$ – індекс життєстійкості населення; $I_{в}$ – індекс виробництва ВВП (для регіонів України – ВДВ), $ВВП$ – валовий внутрішній продукт, $ВДВ$ – валова додана вартість у розрахунку на одного жителя; $I_{зпт}$ – індекс забезпеченості населення ресурсами території; $I_{зпр}$ – індекс забезпеченості ресурсами навколишнього природного середовища; $I_{кв}$ – індекс капіталовкладень (інвестицій в основний капітал); $I_{ін}$ – індекс інвестицій; $I_{дн}$ – індекс демографічного навантаження; $I_{прв}$ – індекс природоємності ВВП (для регіонів України – ВДВ)

Джерело: сформовано на основі аналізу [25, 76, 77, 78, 96, 109, 166, 169]

Існують різні підходи до оцінки сталості розвитку країн та регіонів за соціальними, економічними та екологічними характеристиками.

Так, наприклад, російським ученим Степановим С. О. досліджені й узагальнені міжнародні індекси та показники. Автор запропонував визначення композитивного індексу діяльності держави із забезпечення гідного життя й вільного розвитку людини. При цьому вихідними показниками цього індексу стали такі параметри: індекс розвитку людського потенціалу; коефіцієнт Джіні; індекс економічної свободи; показник вартості життя; індекс екологічної ефективності; рівень загальної смертності населення; індекс демократії; витрати на освіту; індекс сприйняття корупції. Ці показники є конгломератом позицій, визначених соціально-економічними, політичними, культурними умовами та чинниками.

Розрахунки композитивного індексу діяльності держав здійснені автором щодо 187 країн. До першої групи ввійшли такі країни світової спільноти: ОАЕ, Швеція, Ісландія, Нова Зеландія, Тайвань, Австрія, Фінляндія, Данія, Норвегія, Люксембург, Нідерланди, Канада, Німеччина, Ірландія та ін. [182].

У свою чергу, Україна за цим індексом займає 84-те місце в рейтингу країн світу. При цьому за складовими цього індексу, а саме за індексом економічної свободи, загальної смертності, індексом сприйняття корупції, індексом екологічної ефективності, Україна займає останні місця.

Існують також інші індекси, що відображають соціо-еколого-економічний стан країни. Так, індекс стійкості суспільства, розроблений за ініціативи нідерландських дослідників Герта ван де Керка (Geurt van de Kerk) та Артура Мануеля (Arthur Manuel) під егідою Фонду стійкого суспільства в 2006 році, вимірює досягнення країни з точки зору стійкості громадського розвитку за шкалою від 0 (найменша міра стійкості) до 10 (найвища міра стійкості). Індекс стійкості суспільства складається з індексів, що характеризують благополуччя людини, екологічне благополуччя, економічне благополуччя [160].

Україна за індексом стійкості суспільства в 2012 році займає 102-е місце поміж 150 країн світу (табл. 1.7).

Таблиця 1.7

Рейтинг країн світу за індексом стійкого суспільства у 2012 році [160]

Рейтинг	Країна	Благополуччя людини	Екологічне благополуччя	Економічне благополуччя	Індекс
	У середньому по світу	6,59	4,57	3,96	4,8
1	Швейцарія	9,08	5,36	8,63	7,36
2	Швеція	9,41	4,2	8,26	6,73
3	Австрія	9,21	4,47	7,04	6,56
4	Литва	7,65	5,38	6,59	6,46
5	Норвегія	9,44	3,7	8,05	6,38
6	Коста Ріка	6,63	6,92	4,61	6,15
7	Словенія	8,7	3,79	7,42	6,12
8	Фінляндія	9,4	3,43	7,53	6,09
9	Словаччина	8,72	3,76	6,92	6,01
10	Шрі-Ланка	7,04	6,49	4,21	6,01
...					
102	Україна	7,03	2,83	4,33	4,42
...					
149	Туркменістан	6,51	1,5	3,26	3,16
150	Ірак	5,72	2,32	1,99	3,13
150	Ємен	4,87	2,44	1,88	2,96

Джерело: [160]

У той же час найбільш високі рейтинги займає Швейцарія. Це пояснюється наявністю оптимальних показників у складі індексу стійкості суспільства (рис. 1.3).

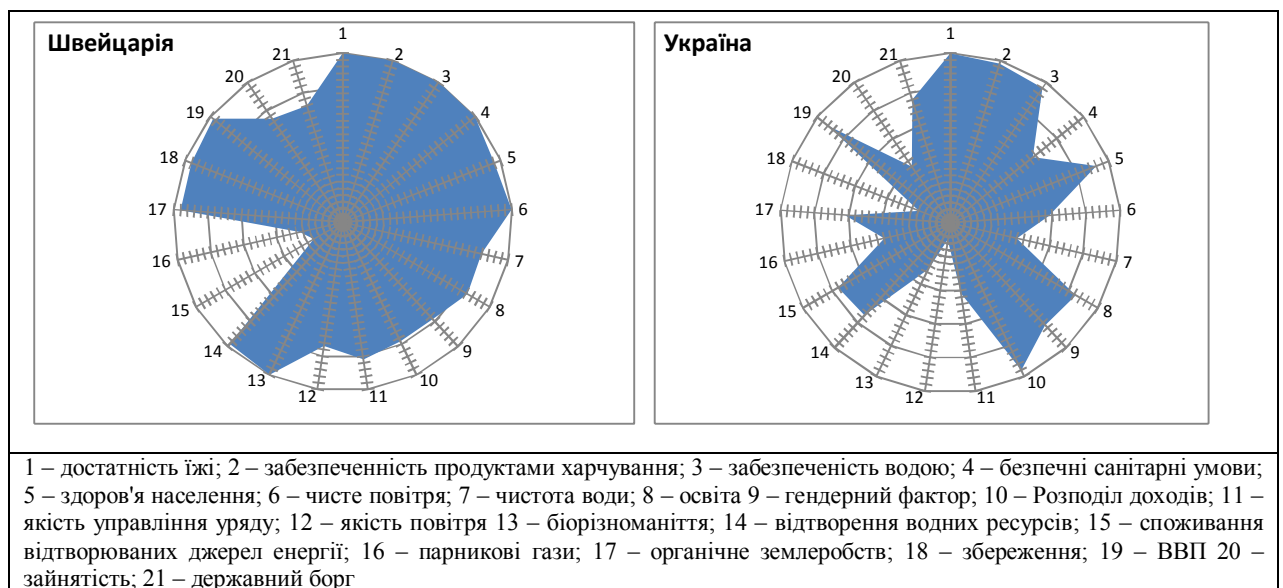

Рис. 1.3. Показники індексу стійкості суспільства України та Швейцарії

Джерело: сформовано автором за статистичними даними [160]

Більшість досліджених нами індексів сталого розвитку містять такі індекси, як індекси економічної свободи, індекси екологічної стійкості та індекси розвитку людського потенціалу. Динаміка цих індексів в Україні характеризує негативну тенденцією (рис. 1.4).

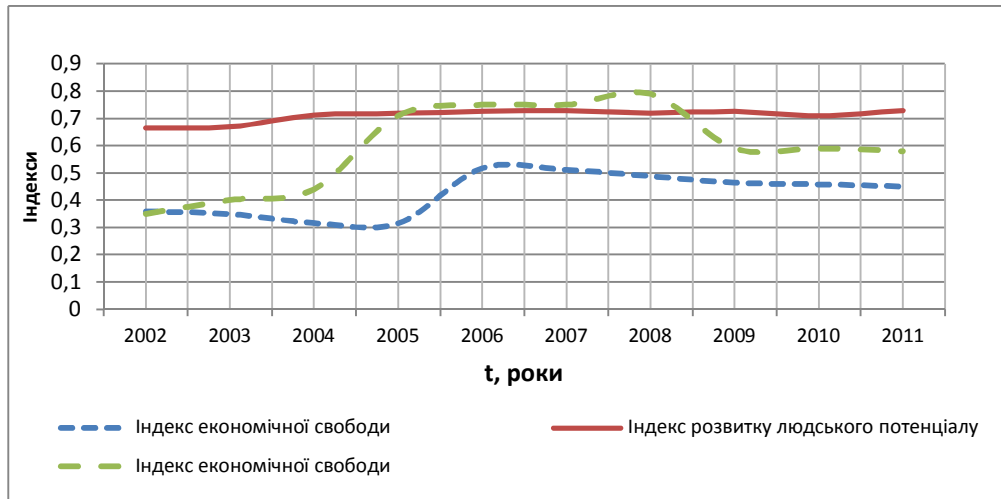

Рис. 1.4 Динаміка індексів економічної свободи, екологічної стійкості та розвитку людського потенціалу

Джерело: сформовано автором за даними [75, 228, 229]

Отже, як висновок можна констатувати, що у світі існує багато організацій, що вивчають проблематику сталого розвитку й напрацьовують наукові розробки в цій сфері. Україна представлена в цьому процесі Світовим центром даних «Геоінформатика і стійкий розвиток», створеним у 2006 р. Міжнародною радою з науки (ICSU) при Інституті прикладного системного аналізу НАН України та МОН України. Центр бере на себе завдання кількісного виміру процесів стійкого розвитку, їх моделювання та розроблення рекомендацій для людей, які приймають рішення і які могли б використати ці дані у ході підготовки програм соціально-економічного розвитку різних країн світу, зокрема нашої країни, її регіонів та підприємств.

В Україні на сьогодні не затверджений перелік індикаторів стійкого розвитку, немає органів державного управління, які були б зобов'язані щорічно розраховувати ці індикатори з метою надання таких завдань, що

реалізувалися б у планах соціально-економічного розвитку. В цьому аспекті як приклад можна навести Великобританію, яка використовує більше 30 індикаторів, які щорічно затверджуються, вимірюються і фіксуються. Цим займається комісія зі стійкого розвитку при прем'єр-міністрові. Уряд відповідно до закону в обов'язковому порядку враховує значення індикаторів, коригуючи план соціально-економічного розвитку країни. Загалом же подібні механізми впровадили у себе більше 40 країн у рамках відповідних рекомендацій ООН.

Аналіз даних щодо оцінки адміністративно-територіальних одиниць дозволяє стверджувати, що існуюча на сьогодні система адміністративно-територіального управління не забезпечує їх екологічно сталого розвитку. Це обумовлює необхідність розвитку теорії та методики формування еколого-орієнтованої системи управління адміністративно-територіальною одиницею.

1.2. Проблеми забезпечення еколого-орієнтованого управління адміністративно-територіальною одиницею

На сьогодні однією з найважливіших проблем соціо-економічного розвитку території є необхідність екологізації системи управління на макро- і мікрорівні. При цьому екологічний фактор повинен бути в кожній функції управління, в кожному управлінському рішенні виконавчої влади та органів самоврядування. Це обумовлюється існуючою концепцією сталого екологічно збалансованого економічного розвитку. В протилежному разі, прийняті будь-які управлінські рішення, що не враховують екологічного фактора, можуть бути не лише не ефективними, а й негативними для майбутнього розвитку території.

Звертаючи увагу на те, що рейтинг держави у світовому суспільстві визначається рівнем соціально-економічного розвитку її адміністративно-територіальних одиниць, актуальним постає дослідження закономірностей функціонування еколого-орієнтованої системи управління на

адміністративно-територіальному рівні. Актуальним залишається формування понятійного апарату, що є початковим базисом досліджень, визначає вектори подальших наукових розробок. З метою поглибленого дослідження процесів еколого-орієнтованого управління на адміністративно-територіальному рівні необхідно систематизувати наявні теоретичні положення, що стосуються теорії екологізації загалом.

Безпосередньо питаннями розвитку еколого-орієнтованої системи менеджменту займалися Н. М. Андрєєва, О. Ф. Балацький, І. К. Бистряков, Ю. І. Бистрякова, Т. П. Галушкіна, В. О. Лук'янихін, Л. Г. Мельник, І. Л. Решетнікова, А. А. Садеков, Г. Г. Уварова, Ю. Ю. Туниця, В. Я. Шевчук, С. К. Харічков, М. А. Хвесик. Цим питанням також приділена увага у працях К. Г. Гофмана, О. П. Бурматової, О. А. Ляпіної, В. М. Сидоренко, В. І. Гурман, Є. В. Рюміної, Б. В. Ященко та інших. Аналіз їхніх праць показав необхідність подальших досліджень щодо формування еколого-орієнтованої системи управління адміністративною територією.

Еколого-орієнтоване управління адміністративно-територіальними одиницями відбувається через процеси екологізації системи управління різного рівня, що досліджені у працях [54, 55, 164, 199, 118, 17, 53, 90].

У загальному розумінні екологізація розкриває процес проникнення екологічного підходу, екологічних принципів у різні види та сфери життєдіяльності людей [176].

Мельник Л. Г. розглядає екологізацію управління не як синонім «охорони природи», а як спрямовану на екологічне вдосконалення, тобто зниження потреби в охороні природи. За Л. Г. Мельником екологізація – це не лише природоохоронний захід, а й вигідний напрям отримання доходу [119].

У праці [35] Гаврилов П. Є. під екологізацією управління в регіональному розрізі визначає процес перетворення системи управління регіоном у напрямку її орієнтації на вирішення екологічних проблем та забезпечення практичної реалізації екозбалансованої та екобезпечної

виробничої діяльності регіону у взаємозв'язку з інтересами зовнішніх та внутрішніх суб'єктів господарювання.

На основі аналізу наукових праць провідних вчених та вітчизняного досвіду було виявлено, що основними проблемами екологізації системи управління є такі:

- 1) сучасне суспільство потребує нової парадигми мислення у зв'язку з необхідністю подолання екологічної кризи. «Нове» мислення повинне спиратися на всебічне врахування та впровадження у повсякденні рішення, проекти та програми саме екологічно-орієнтованих складових;
- 2) більшість підприємств на сьогодні функціонує лише за критеріями економічної ефективності, при цьому поза увагою залишаються екологічні та соціальні показники. Такий підхід частково або повністю не враховує екологізації виробництва та споживання, що, у свою чергу, не може забезпечити реалізацію принципів сталого розвитку;
- 3) недостатньо враховуються екологічно обумовлені прямі та зворотні зв'язки у процесі формування територіальних систем управління.

Аналіз наведених проблем дозволяє виявити їх системний характер та взаємозв'язок (рис. 1.5).

Рис.1.5. Проблеми екологізації території

Джерело: авторська розробка

У працях [17, 171, 111, 162, 87] більше досліджується еколого-орієнтована система управління на рівні підприємства, в той час як більшість учених не має однозначного погляду на сутність та складові цієї системи на рівні адміністративно-територіальної одиниці. Так, деякі вчені розуміють під екологічно-орієнтованою системою управління передусім екологічний аспект діяльності території та безпосередньо екологічно безпечне управління сучасною економікою (табл. 1.8).

Таблиця 1.8

Наукові підходи до визначення сутності еколого-орієнтованої системи управління та її структурних елементів

Автор, визначення	Сутність	Принципові складові	Структурні елементи
1	2	3	4
Уварова Г. Г. [191] Екологічно орієнтоване управління	Екологічно безпечне управління сучасною економікою, передусім виробництвом, управління процесами зміни екологічного стану в рамках суспільства, країни, регіону, міста, району, підприємства. Базується на оцінці граничного навантаження на довкілля, визначенні необхідних і допустимих темпів економічного зростання й здатності середовища відновлювати свої якості	Оцінка граничного навантаження на довкілля, визначення необхідних і допустимих темпів економічного зростання і здатності середовища відновлювати свої якості	Екологічно безпечне управління економікою, виробництвом, управління екологічними процесами, екологічним станом країни, регіону, міста, району, підприємства.
Садеков А. А. [171] Еколого-орієнтоване управління	Формує і стимулює до руху ресурси підприємства для досягнення економічних цілей, що взаємозв'язані із цілями раціонального природокористування й екологічно сталого розвитку. Ґрунтується на принципах раціонального природокористування й охорони навколишнього природного середовища	Раціональне природокористування й охорона навколишнього природного середовища	Взаємозв'язки між економічними цілями та цілями раціонального природокористування й екологічно сталого розвитку
Решетнікова І. Л. [162] Еколого-орієнтоване управління торговельним підприємством	Частина загальної системи управління метою якої є забезпечення досягнення поставлених економічних цілей щодо здійснення торговельних процесів із дотриманням принципів економіки природокористування й охорони навколишнього середовища	Дотримання принципів економіки природокористування й охорони навколишнього середовища.	Торговельні процеси із дотриманням принципів економіки природокористування й охорони навколишнього середовища.
Лук'янихін В. О., [111], Петрушенко М. М. Еколого-орієнтоване управління	Цілеспрямований вплив керівної системи підприємства на його зовнішні та внутрішні організаційні процеси за допомогою системи соціо-технічних методів з метою підвищення якості навколишнього середовища	Підвищення якості навколишнього середовища	Системи соціо-технічних методів, що функціонують у контексті підвищення якості навколишнього середовища

Продовження табл. 1.8

1	2	3	4
Чернова Т. Л. [203, с. 3] Еколого-орієнтоване управління розвитком території	Процес прийняття управлінських рішень, які через реалізацію функцій аналізу, прогнозування, планування, організації, регулювання та контролю забезпечують екологічну безпеку виробничої діяльності на основі паритету екологічних, соціальних і економічних цінностей	Забезпечення екологічної безпеки виробничої діяльності на основі паритету екологічних, соціальних і економічних цінностей	Функції аналізу, прогнозування, планування, організації, регулювання та контролю
Шевчук В. Я. [56] Еколого-орієнтоване управління	Системна складова загальної системи управління, що має на меті здійснення екологічної політики й досягнення екологічних цілей і яка містить організаційну структуру, діяльність із планування, функціональні обов'язки, відповідальність, методології та методи, процедури та ресурси, а також професійно підготовлені кадри	Здійснення екологічної політики й досягнення екологічних цілей	Організаційна структура, діяльність із планування, функціональні обов'язки, відповідальність, методології і методи, процедури та ресурси, професійно підготовлені кадри
Тур О. М. [190] Еколого-орієнтований розвиток	Розвиток, що сприяє встановленню оптимальних параметрів соціо-еколого-економічної системи, які не загрожують її цілісності та створюють можливості для динамічного розвитку і встановлення рівноваги між потребами суспільства та обмеженнями природного середовища. Такий розвиток повинен забезпечувати збереження асиміляційного потенціалу навколишнього природного середовища для теперішнього і майбутніх поколінь людства	Встановлення рівноваги між потребами суспільства і обмеженнями природного середовища; збереження асиміляційного потенціалу навколишнього природного середовища для теперішнього і майбутніх поколінь людства	Параметри соціо-еколого-економічної системи
Ященко Б. В. [215] Екологізація системи управління	Процес прийняття управлінських рішень, які через здійснення функцій прогнозування, планування, організації, оперативного регулювання, контролю та економічного аналізу забезпечують вимоги екологічної безпеки. Екологізація системи управління передбачає створення еколого-орієнтованої структури управління, екологізацію функцій управління та економічних відносин між підрозділами підприємства	Забезпечення вимог екологічної безпеки створення еколого-орієнтованої структури управління, екологізація функцій управління та економічних відносин між підрозділами	Функції прогнозування, планування, організації, оперативного регулювання, контролю та економічного аналізу, що забезпечують вимоги екологічної безпеки

Джерело: сформовано автором на основі аналізу праць [56, 111, 162, 171, 190, 191, 215]

Аналіз існуючих підходів до визначення сутності еколого-орієнтованої системи управління та її структурних елементів дозволяє зробити наступні висновки. Більшість авторів виокремлюють такі елементи еколого-орієнтованої системи управління, як раціональне природокористування й охорона навколишнього природного середовища, узгодженість екологічних та економічних цілей, забезпечення вимог екологічної безпеки. Досягти вище-перелічених цілей деякі з авторів пропонують через оцінку граничного навантаження на довкілля, визначення оптимальних темпів економічного зростання і здатності середовища відновлювати свої якості, виявлення

зв'язку між екологічними витратами й фінансовими результатами, створення еколого-орієнтованої структури управління, екологізацію функцій управління та економічних відносин між підрозділами. Аналіз існуючих підходів до визначення еколого-орієнтованої системи управління дозволяють сформулювати авторське визначення цього поняття.

Так, у дисертаційному дослідженні *еколого-орієнтована система управління адміністративно-територіальною одиницею* визначається як «система цілеспрямованого впливу органів адміністративно-територіального управління на відтворювальні процеси за допомогою адміністративно-правових, економічних та соціально-психологічних методів на основі прийняття еколого-орієнтованих управлінських рішень з метою забезпечення сталого розвитку території».

При цьому існує низка досліджень щодо проблем розвитку адміністративних одиниць, у яких вітчизняні й зарубіжні науковці дають свої визначення категорії «адміністративно-територіальна одиниця» [98, 183, 100, 133, 189, 174, 74, 163, 51], зокрема звертаючи увагу на те, що в сучасній науковій економічній літературі адміністративно-територіальна одиниця ототожнюється з регіоном, дослідженню категорійно-понятійного апарату «регіон» присвячена також велика кількість праць [28, 23, 24, 38, 48, 99, 110, 117, 156, 159, 208, 231].

В Україні, яка є унітарною державою, існує єдиний вид територіального устрою – адміністративно-територіальний устрій (поділ), відповідно до якого, згідно зі ст. 133 Конституції України, систему адміністративно-територіального устрою України становлять такі адміністративно-територіальні одиниці: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища та села (Додаток А). Ці територіальні одиниці розрізняються за трьома ознаками: 1) за географічними ознаками вони поділяються на регіони (АРК, області, райони, міста-регіони Київ і Севастополь) та населені пункти (міста, селища, села); 2) за своїм статусом – на адміністративно-територіальні одиниці (області, райони), самоврядні

територіальні одиниці (міста, селища, села). Крім того, АРК має особливий статус територіальної автономії, а райони в містах характеризуються ознаками як адміністративно-територіальних, так і самоврядних одиниць); 3) за місцем у системі адміністративно-територіального устрою України — на територіальні одиниці первинного рівня (міста без районного поділу, райони у містах, селища, села), середнього рівня (райони, міста з районним поділом) і вищого рівня (Автономна Республіка Крим, області, міста Київ і Севастополь).

Адміністративно-територіальними одиницями першого порядку є області. Так, під областю розуміють адміністративно-територіальну одиницю, що сформувалась у межах території України під впливом історичних, географічних, економічних та інших чинників і характеризується певною самостійністю під час вирішення соціальних, економічних, екологічних і культурних питань, а також під час здійснення регіональної політики.

Райони як адміністративно-територіальні одиниці України є частиною території області. Район є середнім рівнем системи адміністративно-територіального устрою України, територіально-просторовою межею функціонування територіальних громад. Райони створюються з метою інтеграції економіки, промисловості, транспорту і зв'язку, торгівлі, соціально-культурних закладів територіальних громад сіл, селищ і міст у єдину інтегровану соціально-економічну й культурну систему.

Місто як адміністративно-територіальна одиниця визначається як великий населений пункт (від 10 тис. осіб населення), що має власне комунальне господарство, житловий фонд і мережу соціально-культурних закладів, є адміністративним, промисловим, торговельним і культурним центром.

Селище — це, як правило, населений пункт, розташований при промислових підприємствах, будовах, залізничних вузлах, гідротехнічних спорудах, підприємствах із переробки сільськогосподарської продукції тощо,

має власну комунальну і соціальну інфраструктуру. Найменшою адміністративно-територіальною одиницею України є село. Ним вважається населений пункт зі сталим складом жителів, зайнятих здебільшого сільським господарством, рідше – народними промислами або санаторно-курортною справою, в якому місцеве самоврядування здійснюється сільською радою і сільським головою.

Території міст, селищ, сіл можуть поділятися на окремі мікрорайони та інші мікроструктури, які не є адміністративно-територіальними одиницями України, – вулиці, квартали, житлові масиви тощо.

Не вважаються адміністративно-територіальними одиницями хутори, двори та інші невеликі поселення, що мають тимчасовий характер, а також поселення службового призначення в системі певної галузі народного господарства [149].

У контексті цього дослідження доцільно визначити структурні елементи еколого-орієнтованої системи управління адміністративно-територіальною одиницею. Зокрема, для еколого-орієнтованому управління характерні функції управління, процеси управління, взаємозв'язки різних рівней управління (рис. 1.6).

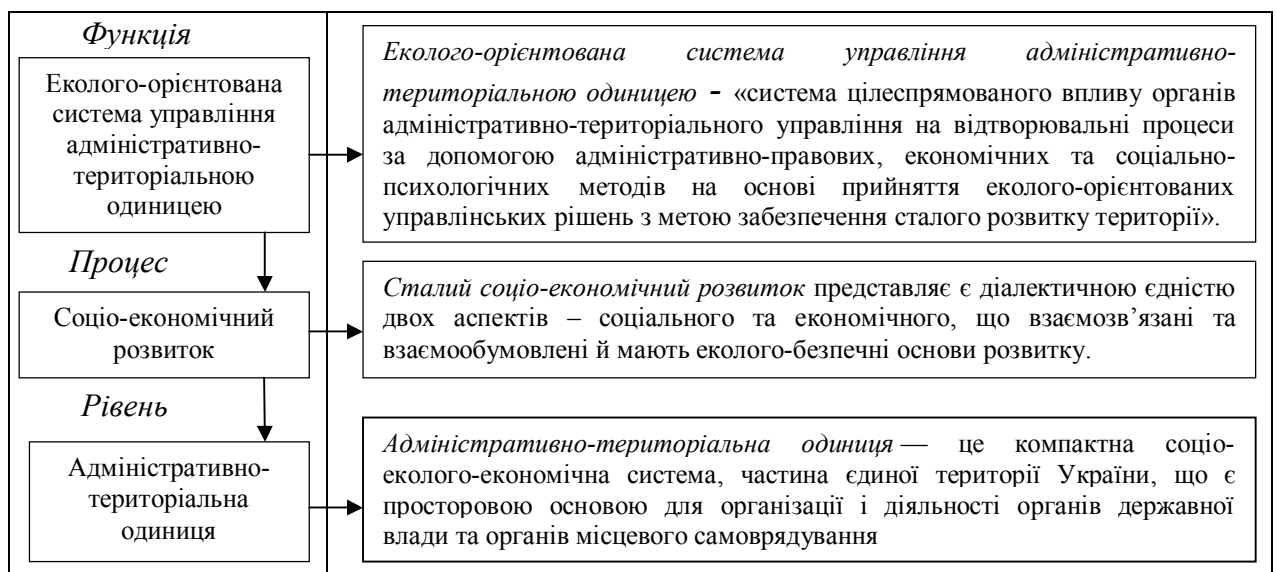

Рис. 1.6. Рівні формування системи еколого-орієнтованого управління адміністративною територією

Джерело: авторська розробка

Розвиток теорії та практики формування еколого-орієнтованої системи управління на рівні конкретної адміністративно-територіальної одиниці потребує дослідження проблем, що перешкоджають створенню такої системи.

Необхідно виокремити загальні проблеми у сфері екологічного управління зовнішнього середовища адміністративно-територіальних одиниць, проблеми, що безпосередньо виникають на рівні адміністративно-територіальної одиниці. Неабиякого значення, на наш погляд, набувають проблеми в галузі екологічного управління, що обумовлені організаційною будовою структури державного управління та самоврядування.

До загальних проблем у сфері екологічного управління потрібно віднести такі, як відсутність в Україні нормативно-законодавчого підґрунтя, яке б повністю відповідало вторинному законодавству ЄС в галузі охорони довкілля, а саме: 1) в напрямі свободи доступу до екологічної інформації Директиві Європарламенту та Ради 2003/4/ЄС щодо свободи доступу до інформації стосовно стану навколишнього середовища, що замінює Директиву Ради 90/313/ЄЕС; Директива 90/313/ЄЕС від 7 червня 1990 року про доступ до екологічної інформації, спрямованої на забезпечення більшої прозорості для окремих громадян та добровільних екологічних програм; 2) у напрямі оцінки впливу на довкілля Регламенту Ради (ЄЕС) 793/93 щодо оцінки й контролю ризику, який може виникнути від небезпечних речовин; Регламенту Комісії (ЄС) 2592/2001 від 28 грудня 2001 року щодо введення в дію положень щодо надання інформації та необхідних перевірок з метою надання дозволу на виробництво та імпорту деяких небезпечних речовин; Регламент Комісії 1488/94/ЄС від 28 червня 1994 року щодо принципів оцінки ризиків впливу на здоров'я людини та навколишнє середовище існуючих небезпечних речовин; Директиві 2001/42/ЄС Європейського Парламенту та Ради щодо оцінки деяких планів та програм на довкілля; Директиві Ради 97/11/ЄС, що доповнює Директиву 85/337/ЄЕС стосовно оцінки впливу деяких державних і приватних проектів на навколишнє

середовище; Директиві Ради 85/337/ЄЕС від 3 березня 1997 року стосовно оцінки впливу деяких державних і приватних проектів на навколишнє середовище.

Зокрема, згідно зі стратегією державної екологічної політики України на період до 2020 року зазначаються такі першочергові екологічні проблеми: врахування майбутнього впливу на довкілля на етапі планування політик, планів і програм розвитку не є законодавчо обов'язковим в Україні, на відміну від законодавства ЄС; регулювання використання природних ресурсів, відсутність чіткого розмежування природоохоронних та господарських функцій; недостатнє розуміння в суспільстві пріоритетів збереження навколишнього природного середовища та переваг сталого розвитку; недотримання природоохоронного законодавства; природоохоронні аспекти не набули широкого відображення в галузевих економічних політиках. Запровадження новітніх екологічно чистих технологій та поширення найкращого досвіду є дуже повільними; відмінності соціально-економічного розвитку регіонів України зумовлюють нерівномірне техногенне навантаження на навколишнє природне середовище.

Крім виокремлених нами основних проблем у сфері екологічного управління на державному рівні, необхідно зазначити неспроможність нинішніх економічних стимулів примусити забруднювачів змінити модель виробництва. Функції економічного стимулювання дотримання екологічних вимог ще недостатньо розвинені й не в змозі примусити підприємства-забруднювачів змінювати технології виробництва на природозахисні. Інституційна і функціональна модернізація потребує значної професійної підготовки й переорієнтації управлінського персоналу та керівників, які відповідають за ухвалення рішень.

Екологічні програми є засобом реалізації національної екологічної політики. На жаль, ухвалена у 2003 р. «Комплексна програма реалізації на національному рівні рішень, затверджених на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку (Йоганнесбург, 2002) на 2003–2015 роки» не виконується.

Обмежено мінімальним є виконання цільових екологічних програм: Національної програми екологічного оздоровлення басейну р. Дніпра та поліпшення якості питної води, Загальнодержавної програми охорони й відтворення довкілля Азовського та Чорного морів, Програми розвитку водопровідно-каналізаційного господарства, Державної програми «Ліси України», Загальнодержавної програми формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 рр. та інших. Загалом із проаналізованих у дослідженнях [79] міжнародних правових документів у галузі довкілля, кількість яких налічує 102 документи, близько 30 не підписано та не набрало чинності, 48 не підписано та з тих, що підписано, більше 10 не набрало чинності.

Найгострішою проблемою реалізації потенціалу в усіх зазначених програмах є нестача фінансування. Вони передбачають більше заходів, ніж можуть бути профінансовані з бюджетного природоохоронного фонду, а інші механізми фінансування не задіяні. Практично відсутня інформація щодо процесу реалізації й результативності всіх затверджених національних і загальнодержавних програм. Це унеможливує мобілізацію потенціалу міжнародних, національних і державних екологічних програм. Отже, потрібно переглянути пріоритети виконання екологічних програм і задіяти нові механізми їх фінансування.

За відсутності законодавчо визначеної національної політики сталого розвитку залишається нерегульованою регіональна екологічна політика, що призводить до конфліктів між органами управління центрального і місцевого підпорядкування та до безвідповідальності. Система екологічного управління занадто централізована і, по суті – відомча. Потенціал регіональних екологічних політик не підтримується.

Звичайно, існує широке коло проблем реалізації екологічної політики в Україні, серед яких можна виділити такі: часткове призупинення дії процедур Кіотського протоколу; зауваження щодо виконання Орхуської конвенції; відсутність системи екологічної освіти «дитсадок–школа–

університет–підвищення кваліфікації»; відсутність розмежування управління природокористуванням та контролем за станом навколишнього природного середовища; інформування експертів та громадськості з екологічних питань, (зокрема Національні доповіді про стан навколишнього природного середовища України); відсутність системного моніторингу стану навколишнього природного середовища на основі сучасних технологій; проблеми оцінки актуальної радіологічної ситуації, що значно змінилася впродовж чверті століття та відновлення економічної діяльності на територіях, які були законодавчо та нормативно віднесені до таких, що постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС; проблеми реконструкції інфраструктури житлово-комунального господарства населених пунктів, насамперед великих міст; екологічні проблеми, пов'язані з поводженням із небезпечними відходами, зруйнованими сховищами, знятими з експлуатації шахтами та кар'єрами, іншим спадком радянської індустріалізації; проблеми деградованих унаслідок виснажливої та екологічно недбалої експлуатації сільськогосподарських земель; руйнація природного середовища унікальних рекреаційних регіонів – Криму та Карпат– унаслідок несистемної і часто безконтрольної господарської діяльності; адаптація економіки України до глобальних змін клімату; гармонізація національної системи обліку та контролю звітності суб'єктів господарювання різної форми власності з екологічних та економічних показників до стандартів ЄС та ООН.

До основних причин, що не дозволяють перейти до повноцінної екологічної політики в Україні, належать такі: формування екологічної політики владними структурами України відбувається значною мірою під впливом міжнародного співтовариства та вітчизняної громадськості; відсутність екологічної складової у політичних програмах владної та парламентських опозиційних партій; необхідність значних ресурсів для реалізації природоохоронних заходів [30].

Складність забезпечення гармонійного розвитку саме адміністративно-територіальних одиниць обумовлена необхідністю вирішення широкого спектра складних проблем, серед яких виділяють: забезпечення раціонального природокористування й захисту довкілля; організацію раціонального використання природних ресурсів територіальних громад і країни загалом (зокрема земельних ресурсів); екологічно-збалансований соціально-економічний розвиток територіальних громад; екологічне виховання громадян, організацію навчального екологічно-спрямованого та просвітницького процесів.

Утім, крім окреслених вище проблем забезпечення еколого-орієнтованої системи управління, на особливу увагу також заслуговують проблеми в галузі екологічного управління, що виникають у зв'язку з функціонуванням та будовою організаційної структури управління.

Існуюча структура державного управління в галузі охорони природного середовища в Україні має три основні рівні: державний, самоврядний і громадський (рис. 1.7).

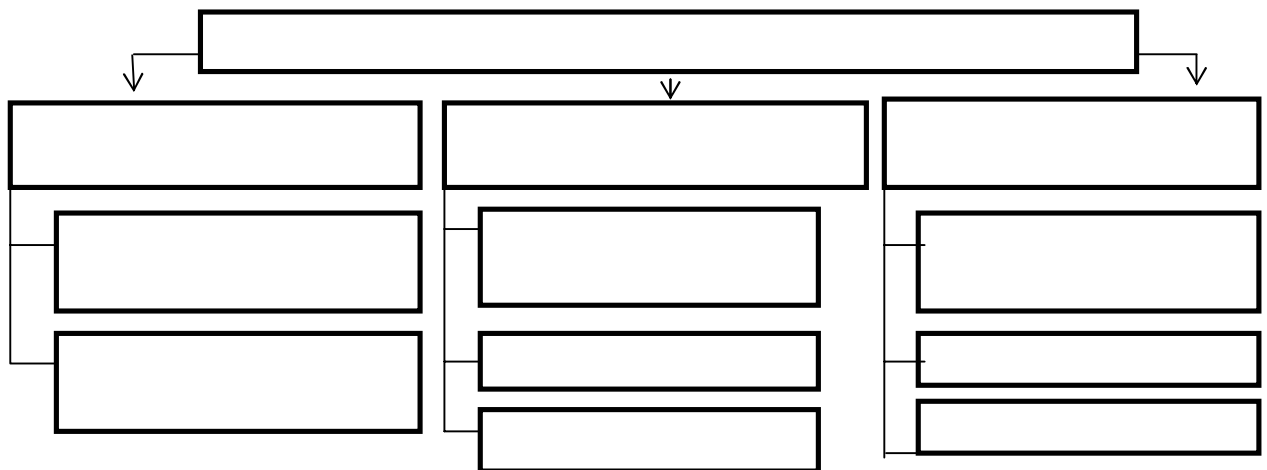

Рис. 1.7. Структура державного управління в галузі охорони природного середовища за рівнями управління

Джерело: [116]

Головним органом у системі центральних органів виконавчої влади у формуванні й забезпеченні реалізації державної політики у сфері охорони

навколишнього природного середовища, екологічної та у межах своєї компетенції біологічної, генетичної та радіаційної безпеки є Міністерство екології та природних ресурсів України (Мінприроди України), що утворене 9 грудня 2010 року шляхом реорганізації Міністерства охорони навколишнього природного середовища України (Додаток Б).

До основних недоліків у системі державного управління в галузі охорони навколишнього природного середовища можна віднести такі:

- 1) однією із найголовніших причин зростання масштабів екодеструктивного впливу господарської діяльності на довкілля є недостатня узгодженість дій державних і місцевих органів влади в галузі природоохоронної діяльності;
- 2) в Україні домінує державна система управління в галузі охорони навколишнього природного середовища, у свою чергу, в більшості країн ЄС це прерогатива місцевих органів влади, а панівною концепцією екологічного управління центральних органів влади є запобігання забрудненню екосистем, гармонізація взаємодії суспільства і природи, відтворення екологічної рівноваги, екологічне оздоровлення та екологічна безпека;
- 3) особливістю України є наявність значної кількості депресивних регіональних територій зі значною екологічною деградацією. Така особливість не враховується як пріоритетна в регіональній екологічній політиці. Екологічне оздоровлення й відтворення депресивних територій мають стати головним пріоритетом регіональної екологічної політики та управління;
- 4) нинішня адміністративно-інституційна структура державного екологічного управління є переважно централізованою з дублюванням функцій на регіональному та місцевому рівнях. Це часто призводить до конфліктів і безвідповідальності. Функції і відповідальність державного управління мають бути перерозподілені на національному рівні.

Передусім необхідно звернути особливу увагу на систему управління в галузі охорони навколишнього природного середовища саме на адміністративно-територіальному рівні. Тут потрібно відзначити, що Постановою Кабінету Міністрів України від 13.03.2013 року № 159 «Про

ліквідацію територіальних органів Міністерства охорони навколишнього природного середовища» були ліквідовані територіальні управління ОНПС. З метою забезпечення передачі повноважень від територіальних органів Міністерства охорони навколишнього природного середовища обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям у місцевих держадміністраціях створили структурні підрозділи екології та природних ресурсів відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 15.03.2013 року № 338 «Про збільшення граничної чисельності працівників обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій» та Постанови Кабінету Міністрів України від 18.04.2012 № 606 «Про затвердження рекомендаційних переліків структурних підрозділів обласної, Київської та Севастопольської міської, районної, районної в м. Києві та Севастополі державних адміністрацій».

Аналізуючи критику науковців у сфері екологічного управління щодо проведення адміністративної реформи в галузі охорони навколишнього природного середовища, новостворену систему екологічного управління на рівні адміністративно-територіальних одиниць можна охарактеризувати з урахуванням позитивних та негативних аспектів.

Отже, до недоліків потрібно віднести: 1. На виконання Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації повноважень органів виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів, у тому числі на місцевому рівні», розпорядженнями голів обласних державних адміністрацій у всіх областях України створено відповідні структурні підрозділи, проте в різних областях ці підрозділи називаються по-різному. Наприклад, у більшості областей створені департаменти екології та природних ресурсів при облдержадміністраціях, Чернівецькій обласній державній адміністрації створений департамент екології та туризму, при Волинській та Миколаївській – Управління екології та природних ресурсів, у Сумській – Департамент екології, паливно-енергетичного комплексу та природних ресурсів. У свою чергу, в загальному вигляді сучасна структура

Департаменту екології та природних ресурсів облдержадміністрації відображена на рис 1.8.

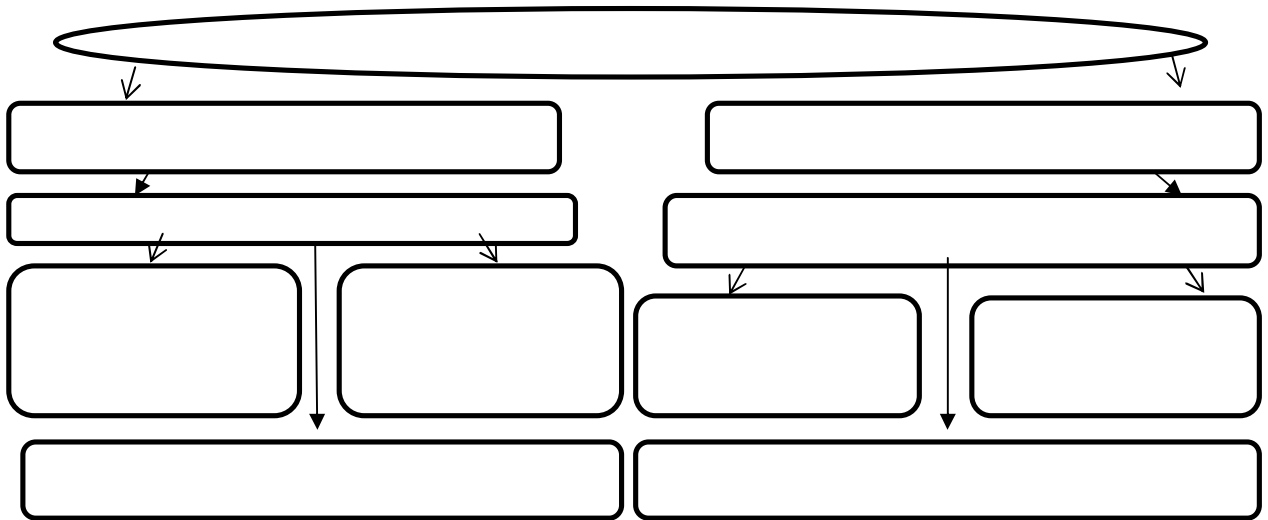

Рис 1.8. Сучасна структура Департаменту екології та природних ресурсів облдержадміністрації

Джерело: сформовано на основі аналізу інформаційних державних та обласних сайтів.

2. Відсутність уніфікованого положення про структурні підрозділи екології та природних ресурсів, невідповідність положень цих підрозділів один одному, що свідчить про відсутність однозначної політики держави у цій сфері. Так, у Типовому положенні про структурний підрозділ місцевої державної адміністрації прописані основні завдання, права та обов'язки структурного підрозділу, повноваження його керівника. Однак доцільно було б упровадити уніфіковану форму положення про структурні підрозділи місцевої державної адміністрації, особливо новоствореного підрозділу екології та природних ресурсів, що сприятиме чіткому визначенню та подальшому ефективному виконанню ними своїх повноважень, оскільки вже на практиці виникають неоднозначні ситуації. Наприклад, більшість структурних підрозділів містять у собі два управління і чотири відділи. Проте ці управління та відділи називаються по-різному. Наприклад, управління дозволів, природоохоронних програм, моніторингу та комунікацій, управління земельних ресурсів та природокористування, управління

екологічної безпеки та дозвільної системи, управління регулювання природними ресурсами та екомережі, відділ дозволів та природоохоронних програм, відділ економіки природокористування, моніторингу та зв'язків із громадськістю, відділ заповідної справи та біоресурсів, відділ регулювання водних ресурсів, атмосферного повітря та відходів, відділ надрокористування та земельних ресурсів тощо. Звичайно, потрібно відзначити і переваги такої системи серед повноважень новостворених підрозділів з'явилися повноваження, яких досі не мали ліквідовані управління. Наприклад, відповідно до п. 5.3 Положення про Департамент екології та природних ресурсів Львівської обласної державної адміністрації завданнями департаменту є проведення державної інвестиційної та інноваційної політики, розроблення та виконання регіональних інноваційно-інвестиційних та інших програм і проектів розвитку природокористування, охорони навколишнього природного середовища. Відповідно до п. 6.3 цього положення, департамент забезпечує у межах своїх повноважень захист прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб.

Таким чином, підсумовуючи наведене вище, можемо констатувати, що зазначені проблем перешкоджають утворенню еколого-орієнтованої системи управління на будь-якому рівні.

Формування еколого-орієнтованої системи територіального управління виходить із об'єктивної необхідності вирішення взаємозв'язаних і взаємообумовлених завдань: 1) визначення впливу органів територіального управління на прийняття еколого-орієнтованих рішень; 2) проведення комплексної діагностики соціо-еколого-економічного стану території; 3) перерозподіл фінансових ресурсів для забезпечення екологічно сталого розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Для вирішення цих завдань нами розроблений алгоритм формування еколого-орієнтованого управління соціально-економічним розвитком території на основі системного підходу, де соціо-еколого-економічна система території розглядається як єдине ціле, у якому взаємодіють взаємозв'язані та

взаємообумовлені три підсистеми – соціальна, екологічна та економічна. Розвиток цих підсистем повинен бути збалансованим, а темпи розвитку оптимізовані за критерієм найбільш ефективного використання принципів сталого розвитку (рис. 1.9).

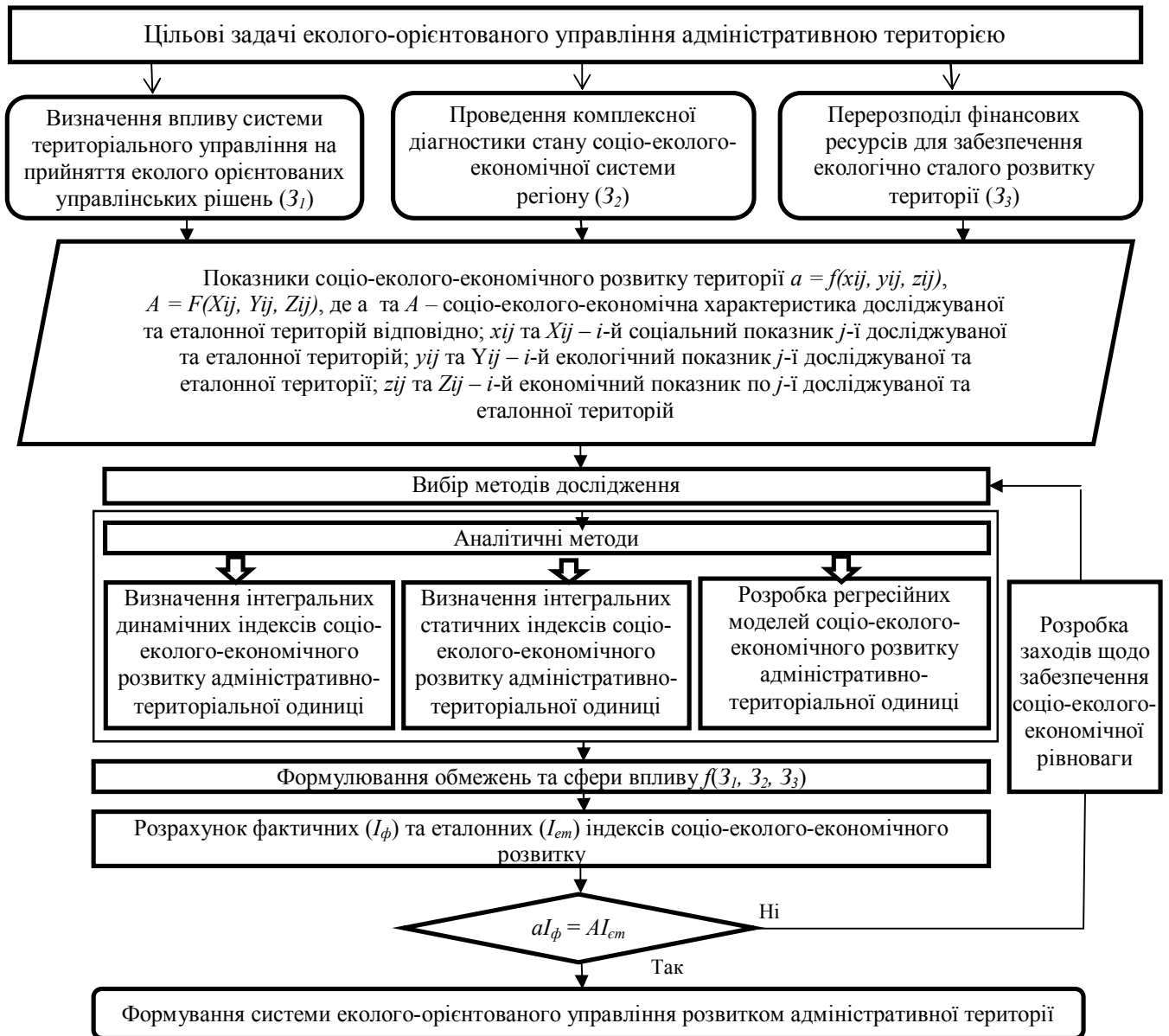

Рис. 1.9. Алгоритм еколого-орієнтованого управління соціально-економічним розвитком території

Джерело: авторська розробка

Цільові завдання алгоритму еколого-орієнтованого управління адміністративною територією ґрунтуються на необхідності дослідження рівня збалансованості соціо-еколого-економічного розвитку. Тому до алгоритму вводяться показники, що відображають стан розвитку соціо-еколого-економічної системи на досліджуваній та еталонній територіях.

Якщо отримані фактичні індекси дорівнюють еталонним, то існують передумови для формування системи еколого-орієнтованого управління розвитком адміністративної території, У протилежному разі потрібно розробити заходи щодо забезпечення еколого-економічної збалансованості. Одним із таких заходів є раціональний розподіл фінансових ресурсів на соціально-економічний розвиток території, що базуються на виявлених диспропорціях у розвитку соціальної, екологічної та економічної сфер діяльності та спрямуванні фінансових коштів першочергово у ті сфери, які забезпечують підтримання траєкторії екологічно збалансованого розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

1.3. Особливості еколого-орієнтованого управління адміністративно-територіальною одиницею

У процесі розвитку теоретичних та методичних положень щодо формування ефективної еколого-орієнтованої системи управління адміністративно-територіальною одиницею в дослідженні вважається за доцільне проаналізувати особливості еколого-орієнтованого управління в зарубіжній практиці та дослідити існуючі підходи щодо втілення ідей еколого-орієнтованого управління вітчизняних та зарубіжних вчених.

У сучасних умовах України система екологічного управління адміністративно-територіальною одиницею складається з керуючої та керованої підсистем. До керуючої системи належать державні органи управління та органи місцевого самоврядування, що забезпечують процес управління. До складу керованої підсистеми входять елементи, що

забезпечують безпосередній процес виробничої, господарської, соціальної та інших видів діяльності, а саме області, райони, селища, села, міста.

На сьогодні в більшості випадків еколого-орієнтоване управління реалізується через конкретну функцію – екологічного управління, що не забезпечує мети і завдань управління територією з екологічним імперативом. Сучасна система екологічного управління представлена спеціальними органами екологічного управління на регіональному рівні, що є підрозділами Міністерства екології та природних ресурсів. Окремі функції з охорони природного середовища і раціонального використання природних ресурсів закріплені за управліннями та відділами органів державного місцевого управління і самоврядування (рис. 1.10).

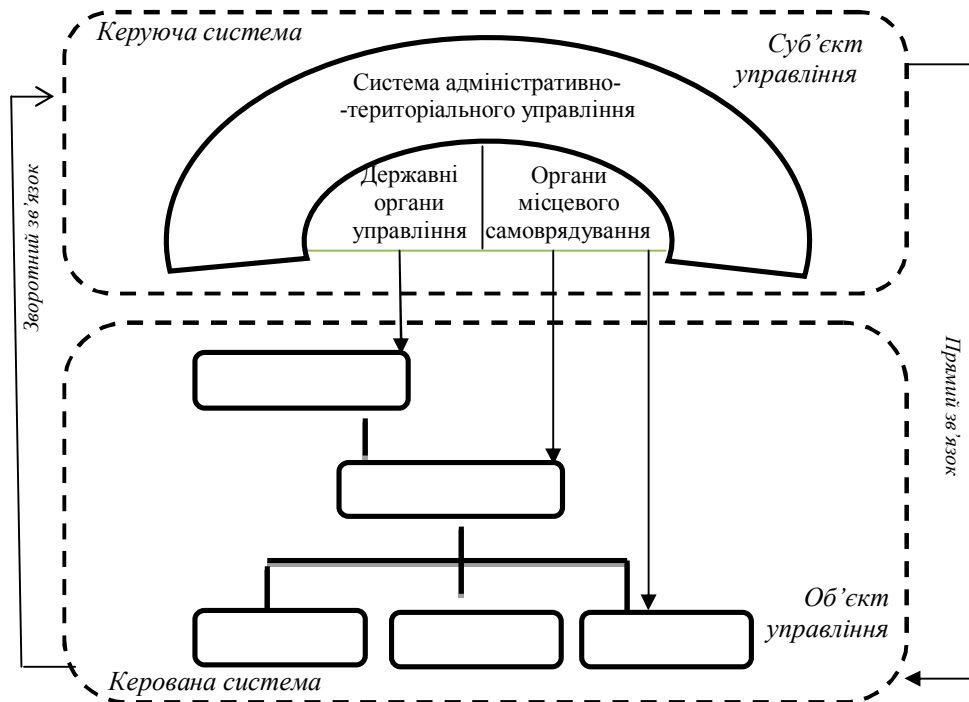

Рис. 1.10. Система екологічного управління адміністративно-територіальною одиницею

Джерело: авторська розробка

Розподіл природоохоронних функцій в Україні здебільшого покладений на органи державного управління та місцевого самоврядування. При цьому необхідно зазначити, що у різних країнах розподіл природоохоронних

функцій між органами управління істотно різняться. Так, у Німеччині, Великобританії, Канаді більша частина відповідальності за охорону природного середовища покладена на місцеві органи влади [112, 150, 175, 221, 223]. Особливістю системи управління охороною довкілля у Канаді є те, що основні повноваження з реалізації федеральних та місцевих програм і контролю за виконанням природоохоронного законодавства закріплені на рівні провінцій, які мають значно більшу автономію у прийнятті природоохоронних рішень порівняно зі штатами США [145, 175], у Німеччині – природоохоронні відомства земель мають значні повноваження з контролю за природним середовищем [113, 241]. Система управління охороною навколишнього середовища в Німеччині охоплює всі рівні територіального управління, має відносно незалежний характер і тому найбільше відповідає вимогам формування збалансованої системи ОПС.

У Великобританії поряд із сильною централізованою системою управління охороною природи підрозділи місцевої влади здійснюють контроль за дотриманням законів у галузі екології [150, 241]. У той же час для більшості європейських країн характерним є зосередження природоохоронних функцій у галузевих міністерствах, а також у складі адміністрацій підприємств і фірм.

У Фінляндії охороною навколишнього середовища на регіональному рівні займаються провінційні управління, підлеглі уряду країни. Провінційне управління, будучи вищою виконавчою владою в провінції, може приймати будь-які рішення із захисту навколишнього середовища на підзвітній території: вводити місцеві податки, застосовувати санкції до порушників природоохоронного законодавства. На місцевому рівні вирішенням питань охорони природи займаються муніципалітети [150, 222].

Істотні повноваження у вирішенні природоохоронних проблем мають муніципалітети Норвегії. Вони здійснюють видачу дозволів на будівництво нових підприємств, екологічне інспектування діючих об'єктів, моніторинг навколишнього середовища і т. ін. [150].

Система державного управління охороною довкілля в США має ступінчасту внутрішню структуру, кожна гілка якої певною мірою незалежна. Основні рівні управління – федеральний, штатний і місцевий, а додаткові, перехідні ланки – міжштатний і регіональний. Кожен із цих рівнів займається проблемами охорони довкілля у межах своєї компетенції.

Серед інших країн світу заслуговує на увагу практичний досвід забезпечення збалансованого екологічного та економічного розвитку, а також система природоохоронного управління в Японії. У своїх дослідженнях Б.Ерофеев [63] відзначає, що існуюча система управління охороною навколишнього середовища в Японії представлена двома рівнями: загальнодержавним і муніципальним. Центральним адміністративним органом, який здійснює природоохоронну діяльність, є Агентство з навколишнього середовища (АНС). Крім того, у міністерствах охорони здоров'я, сільського, лісового та рибного господарства, зовнішньої торгівлі та промисловості, транспорту, будівництва тощо є підрозділи, до обов'язків яких входить забезпечення охорони навколишнього середовища [58]. У свою чергу, АНС має свої підрозділи у префектурах і муніципалітетах. Вони взаємодіють із місцевими відділами міністерств сільського й лісового господарства, охорони здоров'я, мають власні науково-дослідні установи. Координаційні функції в системі управління охороною природи виконує Конференція по боротьбі із забрудненням навколишнього середовища, органи якої займаються узгодженням діяльності різних міністерств щодо виконання регіональних природоохоронних програм. В органах префектурної влади є департаменти навколишнього середовища. Під час розроблення сучасної концепції відносин суспільства і навколишнього середовища в Японії виходять із того, що середовище й економіка нерозривно пов'язані між собою і господарська активність покращує людське життя лише тоді, якщо вона супроводжується збереженням і захистом природи. Тому, на думку японських експертів, сучасна економічна система повинна бути «інкорпорована» із середовищем [187].

Утім найдосконалішою серед країн Європи вважається швейцарська система управління охороною природи і навколишнього середовища [207]. Адже, по-перше, це чітка система взаємозв'язаних політичних, юридичних, соціальних, наукових та організаційних положень і законів, інтегрована у всесвітню природоохоронну систему та органічно вписана в соціально-економічні умови держави. По-друге, вона має механізми функціонування різного характеру й різних рівнів за прямими і зворотними зв'язками, де населення не лише виконує закони, а й має можливість змінювати їх та впливати на дію уряду.

Досвід зарубіжних країн світу в галузі екологічного управління доводить необхідність інтеграції природоохоронних функцій на всіх рівнях адміністративно-територіального управління (область, район, місто, селище, село). Зокрема система управління в галузі охорони навколишнього середовища має відповідати вимогам формування збалансованої системи ОПС. У контексті забезпечення ефективної еколого-орієнтованої системи управління адміністративно-територіальними одиницями на особливу увагу заслуговує також наявність взаємозв'язків між підрозділами системи управління в галузі охорони навколишнього середовища з іншими підрозділами. Подібна система управління функціонує в Японії. В Україні така система управління адміністративно-територіальними одиницями може бути реалізована за допомогою комплексу взаємозв'язаних та взаємообумовлених соціальних, екологічних та економічних параметрів.

Стосовно системи управління, що склалася в галузі природокористування в Україні, то вона не сприяє утворенню екологічно-орієнтованої системи управління. Основними недоліками вітчизняного економічного механізму екологічного управління є відсутність можливості зацікавити товаровиробників у проведенні природоохоронних заходів за рахунок власних грошових коштів, відсутність взаємозв'язку з іншими економічними показниками та важелями господарської діяльності, недостатність оперативного та ефективного реагування на динаміку

економічних та екологічних процесів у адміністративно-територіальних одиницях держави.

У контексті вирішення вищенаведених проблем такі вчені як Ю. І. Бистрякова, С. М. Рибальченко, Т. Л. Чернова, Н. О. Хижнякова, присвятили свої дослідження питанням формування еколого-орієнтованої системи управління на регіональному рівні.

Так, Ю. І. Бистряковою в дослідженнях розкрито економіко-інституціональний підхід до еколого-орієнтованого розвитку регіонів та запропоновано організаційну форму управління еколого-орієнтованим розвитком регіонів на основі принципів так званого м'якого управління природою, формування екосистем, кооперативності, екологічної відповідальності, інтегрального ресурсу, розумної достатності та допустимого ризику [22]. У праці С. М. Рибальченко акцентується увага на необхідності розроблення механізму стратегій розвитку господарювання систем у рамках регіональної еколого-орієнтованої стратегії розвитку на основі комплексного використання програмно-цільового та кластерного підходів щодо стратегічного управління [165]. Т. Л. Черновою запропоновані теоретичні та методичні положення щодо формування еколого-орієнтованої системи управління виробничим комплексом, що полягають у врахуванні взаємозалежних та взаємообумовлених зв'язків між розвитком соціальних і виробничих систем території [203]. Формуванню еколого-орієнтованої структури управління приділено увагу в дослідженнях Б. В. Яценко. Автор запропонував блок-схему формування еколого-орієнтованої структури управління на рівні підприємства, в якій визначив такі основні складові: принципи побудови структур управління, фактори, що визначають конструкцію структури управління, та вимоги до неї [215, 17]. Н. О. Хижнякова у своїх працях досліджує сутність еколого-орієнтованих управлінських рішень та їх роль у вирішенні еколого-економічних проблем. При цьому автор визначає еколого-орієнтовані управлінські рішення як будь-які рішення щодо змін в економічній діяльності, спрямовані на поліпшення її

забезпечення природними ресурсами або зменшення її негативного впливу на стан довкілля. Еколого-орієнтовані управлінські рішення обов'язково передбачають отримання позитивних екологічних ефектів. У свою чергу, кінцевою метою еколого-орієнтованих управлінських рішень має бути поліпшення життєзабезпечення та підвищення якості життя людей на території, що перебуватиме у зоні впливу цих рішень за умови їх прийняття й реалізації, тобто вони мають чітко виражену соціальну спрямованість і на їх прийняття впливає просторовий чинник [200].

На основі узагальнення підходів до формування еколого-орієнтованого управління на регіональному рівні, нами визначені основні елементи системи еколого-орієнтованого управління адміністративно-територіальною одиницею (рис. 1.11).

Рис. 1.11. Основні елементи системи еколого-орієнтованого управління адміністративно-територіальною одиницею

Джерело: авторська розробка

Процес управління здійснюється шляхом реалізації певних функцій, зокрема таких, як планування та прогнозування, організація, мотивація, облік та контроль, координація. Тому в процесі формування системи еколого-орієнтованого управління вищенаведені функції мають урахувати екологічний фактор.

Таким чином, функція планування та прогнозування в системі еколого-орієнтованого управління вирішує те, яким повинен бути стан соціо-еколого-економічного розвитку з урахуванням екологічних обмежень у межах окремих територіальних одиниць. Функція еколого-орієнтованого планування дає відповіді на три основні питання: 1) у якій точці розвитку соціо-еколого-економічна система знаходиться на цей час (керівники повинні оцінити сильні й слабкі сторони системи адміністративно-територіальної одиниці в таких важливих площинах, як соціальна, екологічна, економічна); 2) за якою траєкторією має розвиватися соціо-еколого-економічна система (оцінюючи можливості й загрози в навколишньому середовищі, соціальній та економічній сферах, органи управління визначають, що може перешкодити соціо-еколого-економічній системі у досягненні поставлених цілей); 3) як досягти окреслених напрямків (органи територіального управління мають ухвалити рішення, щодо того яким чином повинні взаємодіяти соціо-еколого-економічні складові з метою досягнення цілей екологічно сталого розвитку).

Еколого-орієнтоване прогнозування є необхідним попереднім етапом для вироблення екологічних та соціально-економічних програм, у яких оптимально узгоджувалися б соціальні, екологічні та економічні аспекти. Еколого-орієнтоване прогнозування складається з оцінки перспектив розвитку майбутнього стану адміністративно-територіальної одиниці на основі аналізу показників у попередньому періоді.

Еколого-орієнтоване планування реалізується через прийняття екологічних програм. Програмування передбачає розроблення комплексу заходів із побудовою ієрархічної системи завдань, підпорядкованих у

кінцевому підсумку єдиній визначеній меті. Такою складнішою структурою воно відрізняється від власне планування.

Практичний інтерес у розвитку екологічного програмування становить досвід Японії [187]. Основна діяльність із реформування системи екологічного програмування для переходу до стійкого розвитку здійснюється в напрямку вдосконалення екологічних програм регіонального рівня, в яких цілі представлені кількісними показниками. Наприклад, Комплексна екологічна програма м. Кавасакі містить 40 кількісних показників, розподілених за 9 групами. Базова програма охорони навколишнього середовища префектури, складена відділом охорони навколишнього середовища префектури, містить три розділи (I розділ – 60 кількісних показників, II – 40, III – 12). У цих розділах представлено три групи цілей: створення суспільства з обмеженим навантаженням на навколишнє середовище; збереження й збільшення мальовничих природних краєвидів; розвиток інституціональної структури.

Функція організації в еколого-орієнтованій системі управління означає структурування роботи органів управління, декомпозицію основних цілей на завдання, зрозумілі для виконавців. Ця функція дає відповіді на три основні питання: 1) яким чином адміністративно-територіальною одиницею буде досягнуто сталого розвитку; 2) хто відповідає за досягнення цілей сталого розвитку; 3) які ресурси, методи, підходи, інструменти є необхідними.

Функція мотивації в еколого-орієнтованій системі управління адміністративно-територіальними одиницями означає спонукання до еколого-орієнтованої діяльності всіх рівнів управління, зокрема суб'єктів господарювання для досягнення цілей екологічно сталого розвитку. У свою чергу, функція мотивації дає відповіді на такі питання: які основні мотиви (внутрішні), як зацікавити здійснювати діяльність еколого-орієнтованого спрямування. Мотивація до еколого-орієнтованої діяльності визначається комплексним впливом зовнішніх (стимулів) та внутрішніх (мотивів) факторів. Зокрема мотивація та стимулювання – це стратегія і тактика.

Стимулювання є тактикою вирішення проблеми, що задовольняє певні мотиви органів управління з метою досягнення збалансованого розвитку території. Функція мотивації та стимулювання до еколого-орієнтованої діяльності передбачає адміністративно-правові, економічні та соціально-психологічні методи. У свою чергу, методи управління реалізуються за допомогою інструментів управління.

Найпоширеніші інструменти еколого-орієнтованого управління в деяких країнах світу відображені в табл. 1.9.

Таблиця 1.9

Інструменти еколого-орієнтованого управління в деяких зарубіжних країнах

Країни	Інструменти управління																						
		Бельгія	Великобританія	Італія	Канада	Нідерланди	США	Фінляндія	Франція	ФРН	Швеція	Японія	Країни Східної Європи	Латинська Америка	Ізраїль	Мексика	Туреччина						
	Інформаційно - стабілізуючі	Інформаційна відкритість: моніторинг; маркування екологічно-чистої продукції, реклама екологічно чистої продукції. Створення центрів зі впровадження екологічного менеджменту і маркетингу; громадська інформація, інформація про екотехнології, ресурсозбереження, інформація про ефективність використання водних ресурсів тощо	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+					+					
		Система громадської участі: Асоціація споживачів води: просвітницька діяльність								+											+	+	
	Адміністративні	Квоти на споживання води та викиди. Ліцензії на природокористування. Лімітування забруднення і використання ресурсів; забор'язання стосовно споживача								+									+				
		Заборони: сезонні заборони на використання деяких видів водних ресурсів; заборони на сільськогосподарське використання екологічно чутливих територій; заборона на використання пестицидів																	+				
		Стандарти: якості води, повітря тощо	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+				+	+	+			
		Платежі за забруднення відходами										+	+	+									
	Економічні	Диференціація податків на прибуток																					
		Гранти, м'які суди	+																				
		Платежі за забруднення шумом			+																		
		Екологічний податок у цінах на продукцію			+																		
		Система субсидій	+				+																
		Система застав																					
		Платежі користувачів	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
		Екологічні платежі	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
		Зменшення субсидій споживачам ресурсів	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+									
			Ринкові	Політика компенсацій, торгівля правами на викиди та скиди																			
Екологічне страхування; екологічний аудит; створення венчурних екологічних фондів	+			+	+					+													
Система прав власності й децентралізація управління: децентралізація водопостачання; децентралізація у процесі виробництва електроенергії;права приватної власності на землі та інші природні ресурси																							

Джерело: авторська розробка на основі [115]

Функція контролю в еколого-економічній системі визначається як процес контролю за досягненням мети. Існують три аспекти управлінського контролю: 1) встановлення стандартів – це точне визначення мети, яка повинна бути досягнута у визначений час. Воно ґрунтується на завданнях, розроблених у процесі планування; 2) вимірювання того, що було насправді досягнуто за певний період, і порівняння досягнутого з очікуваними результатами. Якщо ці обидві фази виконані правильно, то керівництво не лише знає про те, що існує проблема, а йому відоме й джерело цієї проблеми. Ці знання необхідні для успішного здійснення третьої фази – стадії, на якій виконуються дії для коригування відхилень від початкового плану. Одна з можливих дій – перегляд цілей для того, щоб вони стали більш реальними та відповідали ситуації. Також під функцією контролю розглядають систему спостереження і перевірки відповідності процесу функціонування керованої підсистеми, а також вироблення певних дій, процесів забезпечення досягнення системою оптимального екологічно сталого розвитку. Необхідно відмітити, що з точки зору екологізації системи управління заслуговує на увагу досвід Швеції, де досить ефективно реалізуються функції еколого-орієнтованого управління. Зокрема була розроблена та апробована нова система бухгалтерської звітності, в основу якої покладені концепція і стратегія стійкого розвитку. Показники, що характеризують результативність роботи, пов'язані із загальноприйнятими концепціями: ефективністю, економічністю та прибутковістю. Цей підхід отримав назву ЗСР (звітність стійкого розвитку) [242]. З екологічної точки зору підхід ЗСР відрізняється від більшості інших підходів тим, що він не потребує окремих екологічних рахунків. Ідея полягає у виробленні такої методики загальної оцінки статистичних результатів роботи компанії, яка сприяла б урахуванню екологічних факторів. В основі теорії ЗСР покладена концепція, згідно з якою кожна господарська операція має свої екологічні характеристики, які на-стільки ж зрозумілі, що й комерційні операції фірми. Таким чином, ЗСР відповідає на питання, як скласти звітність про важливіші результати

діяльності підприємства. Технічно цей метод побудований на дотриманні всіх вимог подвійного запису в реальному обчисленні. Зокрема у Швеції до складу Національного управління належать органи спостереження, які здійснюють контроль за виконанням вимог природоохоронного законодавства. Вони наділені повноваженнями забороняти діяльність суб'єктів господарювання, які завдають шкоди природному госередовищу, накладати штрафи і стягувати плату за завданий екологічний збиток. Для виконання цих функцій в округах країни створені спеціальні природоохоронні підрозділи – Ради охорони здоров'я і навколишнього середовища, які відповідають за екологічний стан округу.

У Швеції відповідальність за збереження природного середовища покладена на Національне управління з охорони навколишнього середовища, що входить до Міністерства сільського господарства. До складу Національного управління належать органи спостереження, які здійснюють контроль за виконанням вимог природоохоронного законодавства. Для виконання цих функцій в округах країни створені спеціальні природоохоронні підрозділи – Ради охорони здоров'я і навколишнього середовища, які відповідають за екологічний стан округу [238].

Разом з тим заслуговує на увагу досвід Великобританії щодо реалізації природоохоронної політики, що полягає в орієнтації на асиміляційний потенціал навколишнього середовища. Як комплексний підхід до питань охорони природного середовища пропонується, зокрема, концепція «екологічно кращого варіанта» [145, 150]. Основою реалізації цієї концепції є оцінка впливу на навколишнє середовище кожного проекту, проведення його повної екологічної експертизи. Останнім часом набула визнання концепція вибору кращих, практично реалізованих засобів із захисту навколишнього середовища. Вибір альтернативних природоохоронних заходів здійснюється за принципом найменших витрат. Для реалізації цієї концепції було створено природоохоронні підрозділи в галузевих міністерствах і відомствах, які контролюються комісією з питань охорони навколишнього середовища. Такі

природоохоронні підрозділи діють у восьми районах Великобританії, які опікуються міністерством у справах навколишнього середовища [150].

Особливого значення в системі еколого-орієнтованого управління мають стандарти ISO 14000. Документи, що входять до серії ISO 14000, можна умовно поділити на три групи: принципи створення й використання систем екологічного менеджменту; інструменти екологічного контролю й оцінки; стандарти, зорієнтовані на продукцію. Система екологічного менеджменту, що відповідає стандартам ISO серії 14000, забезпечує основу для підвищення ефективності екологічної відповідальності підприємств завдяки тим коштам, що інтегруються в усі аспекти їхньої діяльності.

Функція регулювання в еколого-орієнтованій системі управління визначається як вид управлінської діяльності, спрямований на усунення відхилень, збоїв, недоліків тощо в керованій системі (тобто в соціо-еколого-економічній системі) шляхом розроблення і впровадження керуючою системою відповідних заходів. Регулювання покликане усунути всі недоліки, відхилення, збої, виявлені у процесі контролювання. При цьому регулювальні заходи можуть застосовуватися на всіх попередніх етапах управління (планування, мотивація, організація). Для цього вдаються до коригувальних дій, що базуються на виборі таких рішень: усунення відхилень; перегляд стандартів та критеріїв; усунення відхилень із переглядом стандартів і критеріїв. Особливість регулювання полягає в тому, що на відміну від функцій планування, організування та мотивування, які вдосконалюються безпосередньо в керуючій системі, регулювання, як і контролювання, вдосконалюється в керуючій та керованій системах (тобто як у системі органів управління, так і в соціо-еколого-економічній системі регіону).

Одним із важливих елементів у системі еколого-орієнтованого управління адміністративно-територіальною одиницею є її організаційна структура. Загалом організаційна структура управління адміністративної одиниці – це особливе державно-правове явище, обумовлене суспільно-

політичною природою, соціально-функціональною роллю, цілями та змістом державного управління в суспільстві регіону [1]. У свою чергу під еколого-орієнтованою структурою управління нами розуміється сукупність структурних елементів (підрозділів, посадових осіб тощо.), які взаємозв'язані між собою екологічними, економічними та соціальними показниками. Така структура має сприяти збереженню стійкого соціо-еколого-економічного розвитку. Елементи будови еколого-орієнтованої організаційної структури управління адміністративно-територіальною одиницею наведені на рис. 1.12.

Рис. 1.12. Елементи еколого-орієнтованої організаційної структури управління адміністративно-територіальною одиницею

Джерело: авторська розробка

Таким чином, для формування еколого-орієнтованих структур управління на рівні адміністративно-територіальної одиниці, які б відповідали сучасним вимогам, необхідно дотримуватися деяких принципових положень, а саме: підходів, методів та принципів побудови структур, факторів, що визначають конструкцію еколого-орієнтованої структури управління, вимоги до еколого-орієнтованої структури управління.

Розглянемо деякі з методів побудови еколого-орієнтованої структури управління, які є необхідними у процесі її формування. Так, досить цікавим є параметричний метод, який використовується в тих випадках, коли систему управління можна описати за допомогою взаємозалежних параметрів, що характеризують об'єкт управління та апарат управління. Також заслуговує на увагу нормативний метод, що базується на використанні під час побудови організаційної структури цілої низки нормативів, серед яких можна виділити такі: норма керованості – відношення між кількістю керівників і підлеглих; граничні величини службовців для формування із них самостійних відділів, бюро, груп; нормативна кількість персоналу за функціями управління тощо.

Ураховуючи вищенаведене, можемо зазначити, що в еколого-орієнтованому управлінні мають особливості функції управління, процеси управління та взаємозв'язки між різними рівнями управління.

Висновки до розділу 1

1. Проведений аналіз показав, що існуюча на сьогодні система адміністративно-територіального управління не забезпечує екологічно сталого розвитку конкретної території. Це обумовлює необхідність формування еколого-орієнтованої системи управління адміністративно-територіальною одиницею.

2. Проаналізувавши різні підходи до визначення категорії «сталий розвиток» та враховуючи екологічні проблеми сучасних адміністративно-територіальних одиниць України, визначено необхідність виокремлення

поняття саме екологічно сталого розвитку адміністративно-територіальної одиниці. Під ним потрібно розуміти такий розвиток адміністративної території, за якого у процесі здійснення ефективної соціальної та економічної діяльності на обласному, районному та базовому рівнях не руйнується природне середовище. Такий розвиток спрямований на оптимальність функціонування соціо-еколого-економічних векторів з метою забезпечення екологічно сприятливих умов життєдіяльності населення сьогодні та в майбутньому.

3. У роботі доведено доцільність розгляду проблеми екологічно сталого розвитку адміністративно-територіальної одиниці як соціо-еколого-економічної системи, досліджуючи при цьому екологічні, економічні та соціальні аспекти взаємодій. Соціо-еколого-економічна система адміністративно-територіальної одиниці розглядається як система, яка складається із взаємодіючих різнорідних елементів, що утворюють соціальну, екологічну та економічну підсистеми, а також сукупність взаємозв'язків між ними. Ефективне управління соціо-еколого-економічними підсистемами стає передумовою гармонійного, збалансованого та довгострокового розвитку всієї адміністративної території.

4. Доведено, що в еколого-орієнтованому управлінні мають особливості функції управління, процеси управління та взаємозв'язки різних рівнів управління. Зокрема доведено, що для створення системи еколого-орієнтованого управління необхідне, по-перше, розроблення нової парадигми мислення, по-друге, обов'язкове включення екологічних та соціальних параметрів у прийняття економічних рішень, по-третє, необхідно враховувати екологічно обумовлені прямі та зворотні зв'язки при формуванні систем управління адміністративною територією.

5. Еколого-орієнтована система управління адміністративно-територіальною одиницею визначається як система цілеспрямованого впливу органів адміністративно-територіального управління на відтворювальні процеси у регіоні за допомогою адміністративно-правових, економічних та соціально-психологічних методів на основі прийняття еколого-орієнтованих

управлінських рішень з метою забезпечення сталого розвитку території.

6. У дисертації обґрунтовано, що формування еколого-орієнтованої системи управління адміністративно-територіальною одиницею виходить із об'єктивної необхідності вирішення таких взаємозв'язаних та взаємообумовлених завдань: 1) визначення впливу органів управління на прийняття еколого-орієнтованих рішень; 2) проведення комплексної соціо-еколого-економічної діагностики території; 3) раціонального перерозподілу фінансових ресурсів у напрямку забезпечення принципів сталого розвитку території. Розв'язання цих завдань пропонується здійснювати на основі алгоритму еколого-орієнтованого управління соціально-економічним розвитком території.

7. Узагальнення вітчизняних та зарубіжних досліджень щодо формування еколого-орієнтованої системи управління визначили особливості використання методів та інструментів, які можуть бути застосовані з метою досягнення збалансованого соціо-еколого-економічного розвитку територій.

Результати дослідження з розділу 1 знайшли відображення у працях [142, 138, 135, 70, 69, 6, 136, 140, 11, 138].

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНІ ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ОРІЄНТОВАНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОЮ ОДИНИЦЕЮ

2.1. Системний підхід до формування еколого-орієнтованого управління адміністративно-територіальною одиницею

Як показує світовий досвід, система управління сучасними адміністративно-територіальними одиницями має будуватися за системним підходом. Системний підхід до формування еколого-орієнтованого управління адміністративно-територіальною одиницею повинен забезпечувати збалансованість соціо-еколого-економічного розвитку території.

В основі системного підходу лежить взаємодія таких рівнів управління, як область, район, місто.

Проаналізуємо сучасні погляди щодо застосування основних підходів до сприйняття процесів природокористування як керованого процесу [65]: 1) факторний підхід, у рамках якого раціональне природокористування та охорона довкілля розглядаються як один із основних факторів безпеки країни та основа її сталого розвитку; 2) функціональний підхід – розглядає природокористування як функцію управління, яка, у свою чергу, складається із сукупності управлінських функцій та процесів прийняття рішень; 3) ситуаційний підхід, в основу якого покладено сукупність факторів, що впливають на функціонування системи, у конкретний період. Через ситуаційний підхід реалізується принцип адаптивності, що є основним принципом стратегічного управління. Його суть – усі внутрішньо-організаційні побудови є реакцією на відповідні зміни в зовнішньому оточенні й деякі зміни у внутрішньому середовищі.

Втім, як зазначається авторами [65], останнім часом усе більшого поширення набуває саме системний підхід. У його рамках

природокористування та охорона довкілля розглядаються як складна система, що складається із сукупності взаємообумовлених елементів, орієнтованих на досягнення поставлених цілей з урахуванням багатьох внутрішніх та зовнішніх факторів. Використання системного підходу обумовлене укрупненням та ускладненням систем. У загальному вигляді системний підхід є логічним поєднанням функціонального, ситуаційного та факторного підходів.

На сучасному етапі не можна говорити про однозначну, загальноприйнятну дефініцію системного підходу. Зокрема авторами праць [1, 2, 195, 218, 101, 62, 88] досліджено та запропоновано поняття «системний підхід». Згідно з [1] системний підхід – напрям методології спеціально-наукового пізнання і соціальної практики, в основі якого лежить дослідження об'єктів як систем. Системний підхід сприяє адекватній постановці проблем у конкретних науках і виробленні ефективної стратегії їх вивчення. Методологія, специфіка системного підходу визначаються тим, що він орієнтує дослідження на розкриття цілісності об'єкта і механізмів, що забезпечують їх, на виявлення різноманітних типів зв'язків складного об'єкта та зведення їх у єдине ціле.

Системний підхід зумовлює «дослідження конкретного об'єкта управління як системи, що поєднує в собі всі складові елементи або характеристики організації як системи, тобто характеристики входу, процесу, виходу» [2]. Згідно з [195] системний підхід визначається як розгляд будь-якого об'єкта як системи. Зокрема Р. А. Фатхутдінов визначає системний підхід до управління як підхід, за якого будь-яка система (об'єкт) розглядається як сукупність взаємозв'язаних елементів, що мають «вхід» (мета), «вихід», зв'язок із зовнішнім середовищем, зворотний зв'язок і «процес» у системі. При застосуванні системного підходу спочатку формулюється «вихід» системи, аналізується вплив зовнішнього середовища на систему, вживаються заходи щодо забезпечення високої якості «входу» і потім забезпечується відповідність якості «процесу» вимогам «входу» [195].

У теорії сталості систем під системним підходом зазвичай розуміють складну та багатовимірну систему, в якій інформація із різних сфер та галузей наукового знання може бути інтегрована без викривлень у відносно просту модель, що показує розвиток того або іншого процесу зазвичай із використанням математичного апарату [218, 101, 62, 88].

Історична доповідь У. Тана є зразком першого системного підходу до давньої проблеми людини та природи, яка з того часу почала розглядатися з позиції настійної вимоги дотримуватися законів природи і враховувати обмеження, що накладають ці закони. Відтоді західні суспільства швидко усвідомили загрозливість ситуації і сприйняли екологічний імператив як основу розвитку економіки.

Безпосередньо у нашому дослідженні розглядається системний підхід, як основа комплексного забезпечення збалансованого розвитку адміністративно-територіальної одиниці, оскільки у процесі управління необхідно враховувати комплекс основоположних факторів розвитку, сукупність внутрішніх і зовнішніх зв'язків певної системи, механізм підтримки її цілісності та єдності, ступінь структурної збалансованості. Тобто першоосновою збалансованого розвитку території є адекватна система управління, завданням якої є проектування системного розвитку території у довгостроковому періоді [70].

Системний підхід полягає в дослідженні адміністративної одиниці як інваріантної системи з урахуванням структурних та зовнішніх зв'язків. Таке бачення сутнісної та функціональної основи адміністративної одиниці має стати основою формування еколого-орієнтованої системи управління соціально-економічним розвитком території.

Формування еколого-орієнтованого управління адміністративною територією передбачає комплекс заходів зі створення еколого-орієнтованої організаційної структури системи управління, екологізації функцій управління та процесів прийняття управлінських рішень. Однак розробленню та впровадженню цих заходів повинна передувати комплексна соціо-еколого-

економічна діагностика території, яка можлива лише на основі системного підходу, що спирається на врахуванні взаємозв'язків у соціальних, екологічних та економічних підсистемах.

Основними завданнями такої діагностики території є такі:

- 1) дослідження екосистем території на основі використання головних положень системного підходу;
- 2) формування критеріїв екологічно безпечного стану території;
- 3) проектування системи розвитку території на основі врахування діалектичного зв'язку між основами розвитку соціуму в контексті сформованої моделі екосистемного розвитку, раціоналізації економічної системи території та системи життєзабезпечення населення;
- 4) ідентифікація та актуалізація комплексу факторів системного розвитку території, виходячи з її сформованої структури на концептуальному рівні;
- 5) установлення принципів забезпечення екосистемної рівноваги у процесі системного розвитку території [70].

Концептуальні засади формування еколого-орієнтованої системи управління соціально-економічним розвитком території подані на рис. 2.1.

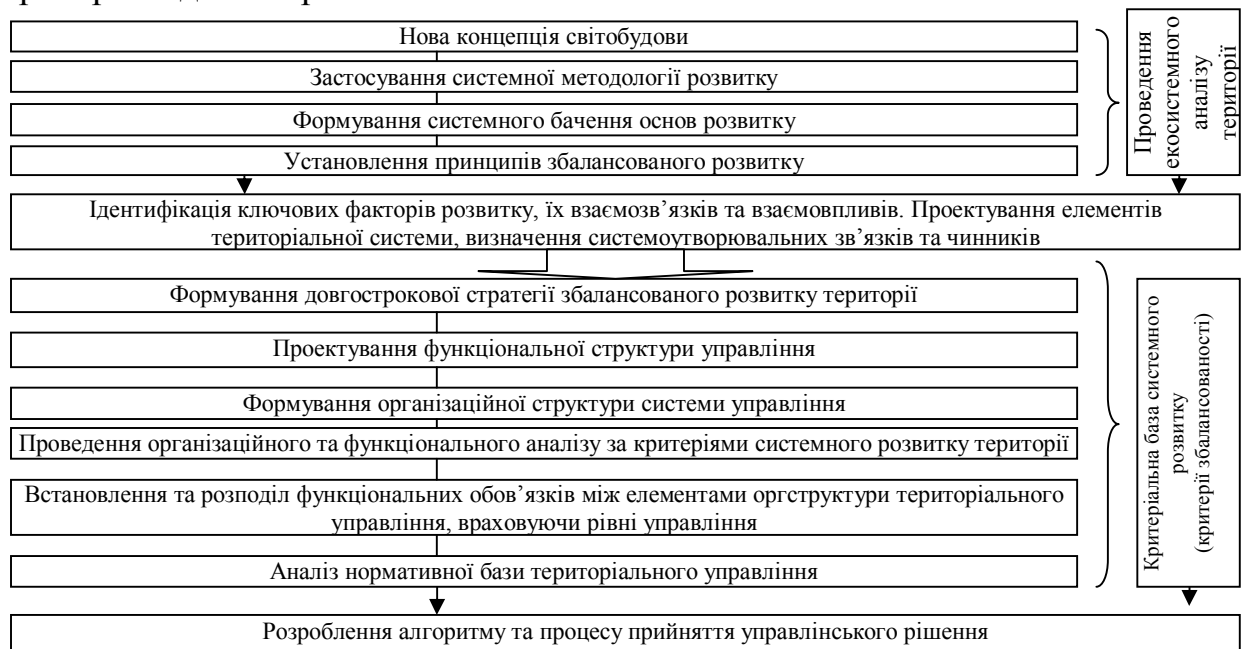

Рис. 2.1. Концептуальні засади формування еколого-орієнтованої системи управління соціально-економічним розвитком адміністративно-територіальної одиниці

Джерело: авторська розробка [70]

У дослідженні органи державного управління та місцевого самоврядування розглядаються як суб'єкти управління, що впливають на соціо-еколого-економічну систему адміністративно-територіальної одиниці, яка є динамічною і розвивається за умови ефективного регулювання з боку суб'єктів управління. У свою чергу, соціо-еколого-економічна система території є об'єктом управління (рис. 2.2).

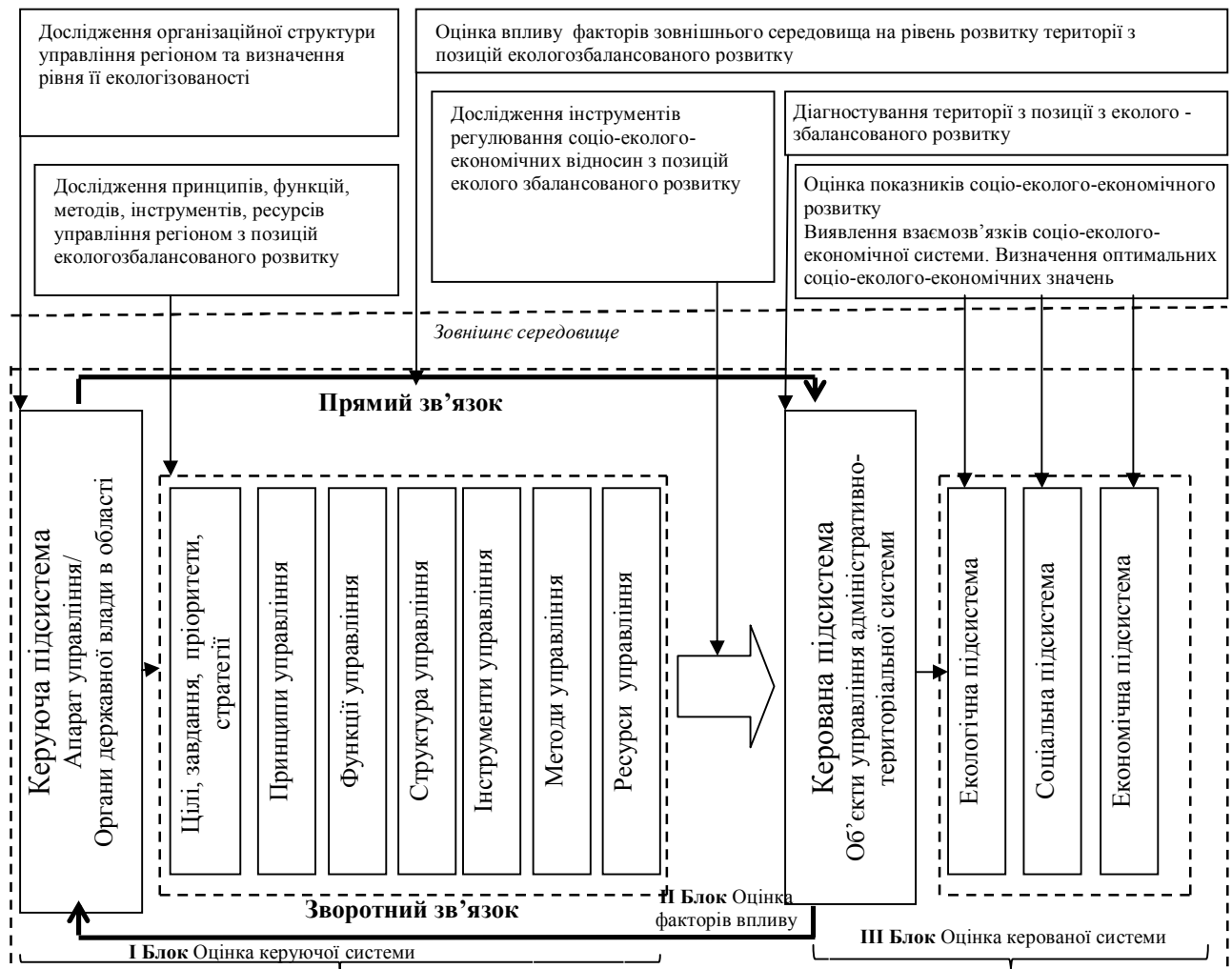

Рис. 2.2. Взаємозв'язок керуючої та керованої підсистем у загальній системі адміністративно-територіального управління

Джерело: авторська розробка

Ефективність функціонування системи еколого-орієнтованого управління залежить від рівня соціо-еколого-економічної збалансованості території. Для визначення цього показника нами пропонується методика комплексної

діагностики соціо-еколого-економічного розвитку території, в основі якої застосовуються індексний метод та метод кореляційно-регресійного аналізу (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Елементи комплексної діагностики соціо-еколого-економічного розвитку території

Джерело: авторська розробка

Індексний метод передбачає визначення інтегрального статичного індексу соціо-еколого-економічного розвитку та інтегрального динамічного індексу соціо-еколого-економічного розвитку території (табл. 2.1)

Таблиця 2.1

Схема формування статичного та динамічного інтегральних індексів соціо-еколого-економічного розвитку території

Період / Територія	t	t+1	
Територія, що досліджується	$\sum x_t, \sum y_t, \sum z_t$	$\sum x_{t+1}, \sum y_{t+1}, \sum z_{t+1}$	Інтегральний динамічний індекс соціо-еколого-економічного розвитку
Еталонна територія	$\sum x_{ET}, \sum y_{ET}, \sum z_{ET}$	$\sum x_{ET_{t+1}}, \sum y_{ET_{t+1}}, \sum z_{ET_{t+1}}$	
	Інтегральний статичний індекс соціо-еколого-економічного розвитку	де x_t, x_{t+1}, x_{ET} – показники соціального розвитку адміністративної території в t - му, t+1 періодах та еталонної території; y_t, y_{t+1}, y_{ET} – показники екологічного розвитку адміністративної території в t - му, t+1 періодах та еталонної території; z_t, z_{t+1}, z_{ET} – показники економічного розвитку адміністративної території в t - му, t+1 періодах та еталонної території	

Джерело: авторська розробка

Розрахунок статичного інтегрального індексу соціо-еколого-економічного розвитку території базується на порівнянні показників даної адміністративної території з показниками території, що взята за еталон. У якості еталонної приймається територія з найкращими індивідуальними показниками соціо-еколого-економічного розвитку (рис. 2.4).

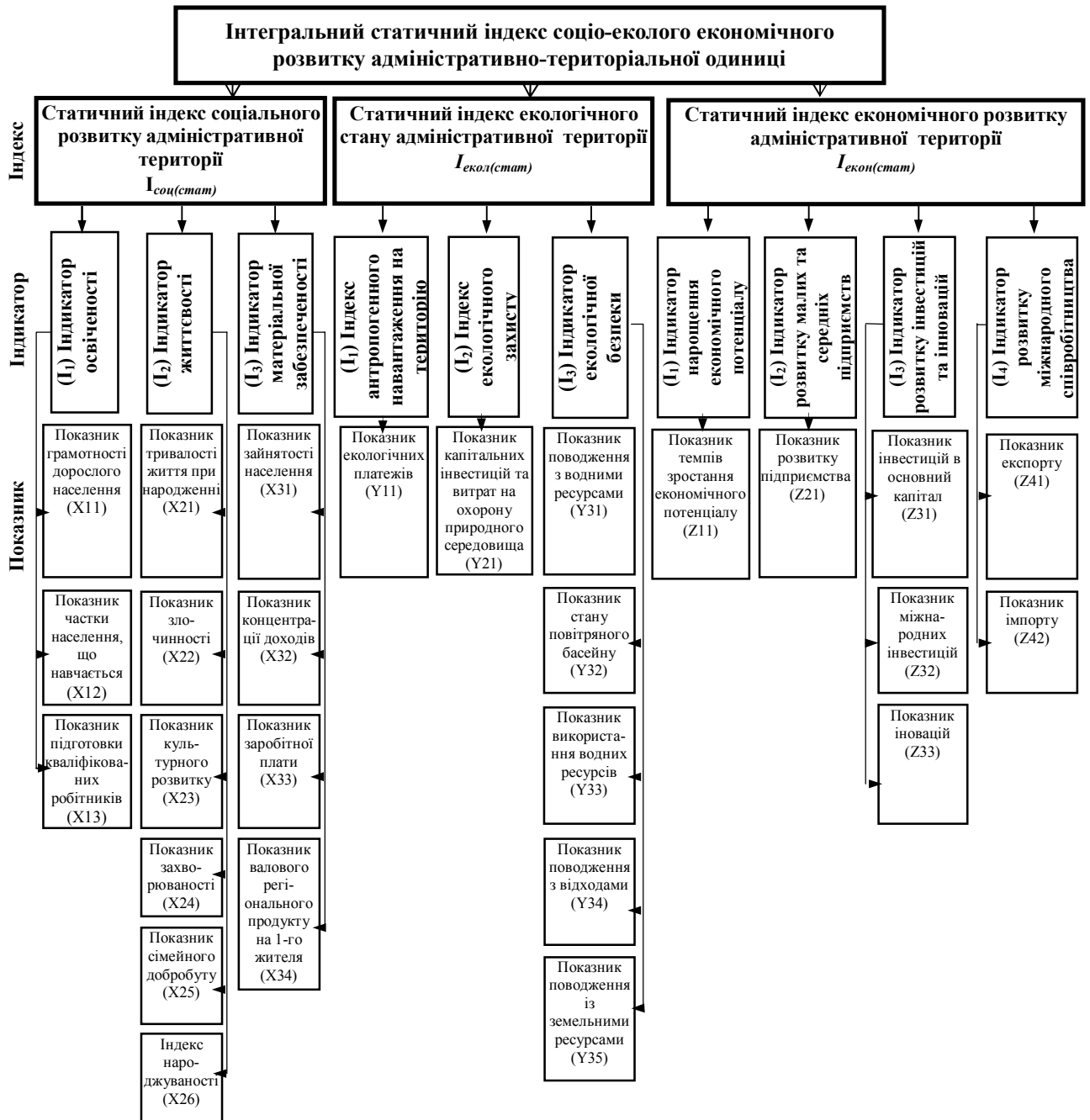

Рис. 2.4. Складові інтегрального статичного індексу соціо-еколого-економічного розвитку адміністративної території

Джерело: авторська розробка [7, 67]

Інтегральний індекс соціо-еколого-економічного розвитку адміністративної території пропонується визначати як середньгеометричну величину часткових статичних індексів соціального, економічного та екологічного розвитку (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Визначення інтегрального статичного індексу соціо-еколого-економічного розвитку території

Статичні показники соціального розвитку території		Статичні показники екологічного стану території		Статичні показники економічного розвитку території	
Показники - стимулятори	Показники - дестимулятори	Показники - стимулятори	Показники - дестимулятори	Показники - стимулятори	Показники - дестимулятори
$x_{ij}^{stat} = \frac{a_{ij}}{a_{ij_{ET}}}$	$x_{ij}^{stat} = \frac{a_{ij_{ET}}}{a_{ij}}$	$y_{ij}^{stat} = \frac{b_{ij}}{b_{ij_{ET}}}$	$y_{ij}^{stat} = \frac{b_{ij_{ET}}}{b_{ij}}$	$z_{ij}^{stat} = \frac{c_{ij}}{c_{ij_{ET}}}$	$z_{ij}^{stat} = \frac{c_{ij_{ET}}}{c_{ij}}$
де x_{ij} – i -й стандартизований показник соціального стану j -ї території; a_{ij} – значення i -го показника, що характеризує стан соціального розвитку j -ї території; $a_{ij_{ET}}$ – еталонне значення i -го показника, що характеризує стан соціального розвитку еталонної території		де y_{ij} – i -й стандартизований показник екологічного стану j -ї території; b_{ij} – значення i -го показника, що характеризує екологічний стан j -ї території; $b_{ij_{ET}}$ – еталонне значення i -го показника, що характеризує екологічний стан еталонної території		де z_{ij} – i -й стандартизований показник економічного стану j -ї території; c_{ij} – значення i -го показника, що характеризує економічний стан j -ї території; $c_{ij_{ET}}$ – еталонне значення i -го показника, що характеризує економічний стан еталонної території	
Статичний індекс соціального розвитку		Статичний індекс екологічного стану		Статичний індекс економічного розвитку	
$I_{соц(stat)} = \sqrt[n]{x_1 \cdot x_2 \cdot \dots \cdot x_n}$		$I_{екол(stat)} = \sqrt[n]{y_1 \cdot y_2 \cdot \dots \cdot y_n}$		$I_{екон(stat)} = \sqrt[n]{z_1 \cdot z_2 \cdot \dots \cdot z_n}$	
Інтегральний статичний індекс соціо-еколого-економічного розвитку території:					
$I_{інт(stat)} = \sqrt[3]{I_{соц(stat)} \cdot I_{екол(stat)} \cdot I_{екон(stat)}$					

Джерело: авторська розробка

З метою системного та комплексного аналізу розвитку адміністративно-територіальної одиниці вважається за доцільне здійснити розрахунки інтегрального показника соціо-еколого-економічного розвитку за групами однотипних адміністративно-територіальних одиниць, диференційованих за щільністю населення (рис. 2.5).

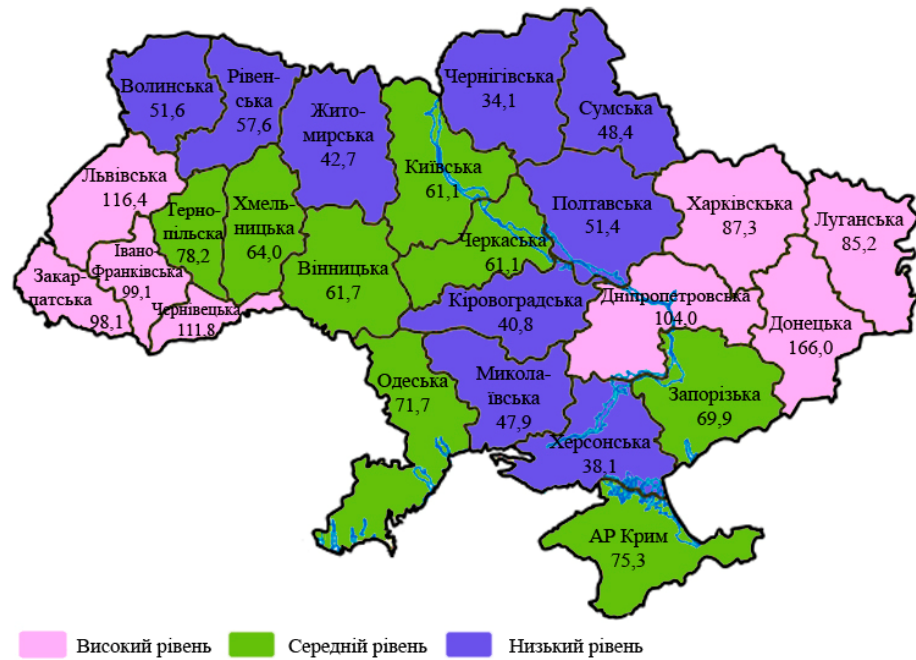

Рис. 2.5. Щільність населення за адміністративними територіями України в 2012 році

Джерело: на основі даних Державної служби статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua/>[49]

Таким чином, для України пропонується виокремити три групи територій за рівнем щільності населення. Відповідно розрахунки інтегрального соціо-еколого-економічного індексу мають здійснюватися за кожною групою (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Розподіл регіонів за рівнем щільності населення станом на 2012 рік

Область	Щільність населення (осіб./км ²)	Область	Щільність населення (осіб./км ²)	Область	Щільність населення (осіб./км ²)
Групи за рівнями щільності населення					
І група (Інт1) Високий рівень		ІІ група (Інт2) Середній рівень		ІІІ група (Інт3) Низький рівень	
Донецька	166,0	Тернопільська	78,2	Рівненська	57,6
Львівська	116,4	АРК	75,3	Волинська	51,6
Чернівецька	111,8	Одеська	71,7	Полтавська	51,4
Дніпропетровська	104,0	Запорізька	65,9	Сумська	48,4
Івано-Франківська	99,1	Хмельницька	64,0	Миколаївська	47,9
Закарпатська	98,1	Вінницька	61,7	Житомирська	42,7
Харківська	87,3	Київська	61,1	Кіровоградська	40,8
Луганська	85,2	Черкаська	61,1	Херсонська	38,1
м. Київ	3368			Чернігівська	34,1
м. Севастополь	441,4				

Джерело: на основі даних Державної служби статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua/> [49]

Пропонується визначати інтегральні статичні індекси соціо-еколого-економічного розвитку диференційовано за трьома групами територій. Адже визначення інтегрального індексу без диференціації адміністративних територій на групи дало б досить укрупнені результати. Крім того, ми вважаємо, що більш коректно порівнювати показники територій, які істотно не відрізняються за ознаками щільності населення територій.

У свою чергу статичні інтегральні індекси мають певні критерії та обмеження (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Визначення рівня соціо-еколого-економічної збалансованості адміністративно-територіальної одиниці за інтегральним статичним індексом

$(I_{int(стат)})$

Значення $(I_{int(стат)})$	Ступінь збалансованості $(I_{int(стат)})$	Характеристика соціо-еколого-економічного розвитку території
$I_{int(стат)}=1$	Дуже високий	Має місце оптимальний стан збалансованості території
$1 > I_{int(стат)} \geq 0,8$	Високий	Високі показники соціального, економічного та екологічного розвитку, наявність резерву екологічних, економічних ресурсів, високий потенціал людського розвитку
$0,8 > I_{int(стат)} \geq 0,6$	Нормальний	Здатність зберегти впродовж певного часу досягнуті позитивні тенденції в використанні соціального, економічного та екологічного потенціалів
$0,6 > I_{int(стат)} \geq 0,4$	Задовільний	Можливість за рахунок наявних ресурсів мінімізувати втрати території від порушення території
$0,4 > I_{int(стат)} \geq 0,2$	Нестійкий розвиток	Суттєве порушення соціо-еколого-економічного балансу території
$0,2 > I_{int(стат)} \geq 0$	Депресивний розвиток	Нестабільне становище території, що вимагає істотного звернення уваги до соціо-еколого-економічних проблем території. У протилежному разі таке становище може призвести до хаотичного розвитку системи, тобто з'явиться загроза неможливості прогнозування складних систем.

Джерело: авторська розробка

Інтегральний динамічний індекс соціо-еколого-економічного розвитку адміністративної території визначається за формулою

$$I_{int(дин)} = \sqrt[3]{I_{соц(дин)} \cdot I_{екол(дин)} \cdot I_{екон(дин)} \quad (2.1)$$

де $I_{int(дин)}$ – інтегральний динамічний індекс соціо-еколого-економічного розвитку адміністративної території; $I_{соц(дин)}$ – динамічний індекс соціального розвитку; $I_{екол(дин)}$ – динамічний індекс екологічного стану; $I_{екон(дин)}$ – динамічний індекс економічного розвитку.

У свою чергу, часткові індекси соціального, економічного та екологічного розвитку визначаються співвідношенням відповідних індивідуальних показників розвитку даної території у наступному та попередньому періодах.

Розглянемо більш детально формування інтегрального динамічного індексу соціо-еколого-економічного розвитку території. Для цього введемо систему індексів, що оцінюють соціальну, екологічну та економічну складові розвитку території (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Розрахунок динамічних індексів соціального, екологічного та економічного розвитку адміністративної території

Формування динамічного індексу соціо-еколого-економічного розвитку	Складові динамічного індексу соціо-еколого-економічного розвитку	Формула розрахунку	Складові
Індекс соціо-еколого-економічного розвитку ($I_{int(дин)}$) $I_{int(дин)} = \sqrt[3]{I_{соц(дин)} \cdot I_{екол(дин)} \cdot I_{екон(дин)}}$	Динамічний індекс соціального розвитку ($I_{соц(дин)}$)	$I_{соц(дин)} = \sqrt{I_{к1} \cdot I_{к2}}$	$I_{к1}$ – індекс навантаження на 1 вивільнене робоче місце; $I_{к2}$ – індекс середньомісячної номінальної заробітної плати найманих працівників
	Динамічний індекс екологічного стану ($I_{екол(дин)}$)	$I_{екол(дин)} = \sqrt{I_{ан} \cdot I_{зах}}$	$I_{ан}$ – індекс антропогенного навантаження на територію; $I_{зах}$ – індекс захисту
	Динамічний індекс економічного розвитку ($I_{екон(дин)}$)	$I_{екон(дин)} = I + Kε$ або $I_{екон(дин)} = I_{μ} \cdot PC_1 + I_f \cdot A_1 + I_{nn} \cdot ЧРП_1$	$K_ε$ – коефіцієнт економічної ефективності виробництва території; $I_{н}$ – індекс віддачі обігових коштів території; I_f – індекс віддачі основних засобів території; I_p – індекс продуктивності живої праці території; $λ_{пс1}$ – питома вага обсягу оборотних коштів території у вартості продукції; $λ_{ск}$ – питома вага обсягу основних фондів у вартості продукції території; $λ_{чвп}$ – частка чистої продукції у вартості продукції території

Джерело: авторська розробка [27]

Динамічний індекс соціального, екологічного та економічного розвитку пропонується визначати на основі методики, що базується на модифікації ресурсного підходу до адміністративно-територіального рівня [33].

Його універсальність полягає в тому, що, будучи за своєю природою ресурсним, він водночас відображає затратний аспект ефективності виробництва. Крім того цей підхід є досить зручним у застосуванні з позицій доступності необхідних статистичних даних.

Вітчизняні науковці у своїх працях [27, 97, 184 та ін.] погоджуються з думкою автора методики в тому що головне місце в аналізі та обґрунтуванні господарських рішень може зайняти інтегральний показник економічної ефективності виробництва, який відображає сумісну дію окремих факторів виробництва, що характеризують різні сторони ефективності.

Таким чином, динамічний індекс соціального розвитку пропонується визначати на основі двох показників: навантаження на одне вивільнене робоче місце і середньомісячної заробітної плати. Тоді динамічний індекс соціального розвитку визначатиметься за формулою

$$I_{соц(дин)} = \sqrt{I_{K1} \cdot I_{K2}}, \quad (2.2)$$

де I_{K1} – індекс навантаження на 1 вивільнене робоче місце на даній адміністративній території, що, у свою чергу, розраховується за формулою

$$I_{K1} = (K_1^1 - K_1^0)^{+1}, \quad (2.3)$$

де K_1^1, K_1^0 – відповідно коефіцієнти навантаження на 1 вивільнене робоче місце на кінець та на початок року.

Коефіцієнт навантаження на 1 вивільнене робоче місце обчислюється за формулою

$$K_1 = \frac{1}{Ha}, \quad (2.4)$$

де Ha – навантаження на 1 вивільнене робоче місце, що розраховується за формулою

$$Ha = \frac{K_{висл}}{K_{ном}}, \quad (2.5)$$

$K_{вивіл}$ – вивільнення робочої сили; $K_{пот}$ – потреба в робочій силі;

I_{K2} – індекс середньомісячної заробітної плати найманих працівників даної адміністративної території, розрахований за формулою

$$I_{K2} = \frac{ЗП^1}{ЗП^0}, \quad (2.6)$$

де $ЗП^1$ – середньомісячна заробітна плата найманих працівників у поточному році; $ЗП^0$ – середньомісячна заробітна плата найманих працівників у базовому році.

Для розрахунку динамічного індексу екологічного розвитку використовуємо показник екологічного податку на розміщення у природному навколишньому середовищі забруднювальних речовин ($I_{ан}$) та приведених витрат на захист навколишнього середовища. Розмір екологічного податку залежить від кількості розміщених у навколишньому середовищі шкідливих речовин, класу їх шкідливості та ставки податку.

У свою чергу, приведені витрати на захист навколишнього природного середовища ($З_{зах}$) визначаються як сума поточних витрат і капітальних витрат на охорону навколишнього середовища, приведених у зіставлений вигляд із поточними витратами за формулою

$$З_{зах} = C_{зах} + K_{зах} \cdot E_n, \quad (2.7)$$

де $C_{зах}$ – поточні витрати;

$K_{зах}$ – капітальні витрати;

E_n – коефіцієнт порівняння економічної ефективності капітальних вкладів.

Тож динамічний індекс екологічного розвитку ($I_{екол(дин)}$) нами визначається за формулою:

$$I_{екол(дин)} = \sqrt{I_{ан} \cdot I_{зах}}, \quad (2.8)$$

$I_{ан}$ – індекс антропогенного навантаження на територію, що обчислюється за формулою

$$I_{ан} = \frac{ЕП^1}{ЕП^0}, \quad (2.9)$$

де $EП^1$ – екологічний податок у поточному році; $EП^0$ – екологічний податок у попередньому році;

$I_{зах}$ – індекс захисту, визначений за формулою:

$$I_{зах} = \frac{З_{зах}^1}{З_{зах}^0} \quad (2.10)$$

де $З_{зах}^1$ – приведені витрати на охорону навколишнього природного середовища у поточному році; $З_{зах}^0$ – приведені витрати на охорону навколишнього природного середовища в попередньому році.

Динамічний індекс економічного розвитку адміністративної території ($I_{екон(дин)}$) пропонується визначати на основі таких показників, як: випуск товарів та послуг (B); проміжне споживання ($ПС$); споживання основного капіталу (A); чистий регіональний продукт ($ЧРП$); обігові кошти ($ОК$); основні засоби ($ОЗ$); кількість зайнятих працівників (N);

Тоді динамічний індекс економічного розвитку адміністративної території ($I_{екон(дин)}$) можна визначити за формулою

$$I_{екон(дин)} = I + Ke$$

або

$$I_{екон(дин)} = I_{\mu} \cdot \gamma ПС + I_f \cdot \gamma A + I_p \cdot \gamma ЧРП, \quad (2.11)$$

де Ke – коефіцієнт економічної ефективності виробництва на території, обчислений за формулою

$$Ke = Be/B, \quad (2.12)$$

де Be – економічний ефект виробництва на даній території, грн,

B – випуск товарів та послуг.

При цьому економічний ефект території визначається за формулою:

$$Be = (I_{\mu} \cdot ПС + I_f A + I_p \cdot ЧРП) - B, \quad (2.13)$$

де I_{μ} – індекс віддачі оборотних коштів на кінець року порівняно з початком року; I_f – індекс віддачі основних засобів на кінець року порівняно з початком року; I_p – індекс віддачі продуктивності живої праці на кінець року порівняно з початком року; $\gamma ПС$ – частка проміжного споживання в обсязі випуску; γA – частка споживання основного капіталу в обсязі випуску;

$\gamma_{ЧРП}$ – частка чистого регіонального продукту в обсязі випуску;

Частка проміжного споживання в обсязі випуску ($\gamma_{ПС}$) визначається за формулою

$$\gamma_{ПС} = ПС/В, \quad (2.14)$$

де $ПС$ – проміжне споживання.

Частка споживання основного капіталу в обсязі випуску (γ_A) визначається за формулою

$$\gamma_A = A/В, \quad (2.15)$$

де A – споживання основного капіталу (амортизація).

Частка чистого регіонального продукту в обсязі випуску ($\gamma_{ЧРП}$) визначається за формулою

$$\gamma_{ЧРП} = ЧРП/В, \quad (2.16)$$

де $ЧРП$ – чистий регіональний продукт.

Індекс віддачі оборотних коштів визначається за формулою

$$I_{\mu} = \mu^1 / \mu^0, \quad (2.17)$$

де μ^1 – віддача обігових коштів у поточному році; μ^0 – віддача обігових коштів у базовому році.

Віддача обігових коштів (μ) визначається за формулою

$$\mu = В/ОК, \quad (2.18)$$

де $ОК$ – обігові кошти.

Індекс віддачі основних засобів (I_f) визначається за формулою:

$$I_f = f^1 / f^0, \quad (2.19)$$

де f^1 – віддача основних засобів у поточному році; f^0 – віддача основних засобів у базовому році.

Віддача основних засобів (f) визначається за формулою

$$f = В/ОЗ \quad (2.20)$$

де $ОЗ$ – основні засоби.

Індекс продуктивності живої праці

$$I_p = p^1 / p^0 \quad (2.21)$$

де p^1 – продуктивність живої праці у поточному році; p^0 – продуктивність живої праці у базовому році.

Продуктивність живої праці (p)

$$p = B/N, \quad (2.22)$$

де N – кількість працівників.

Для визначення рівня соціо-еколого-економічної збалансованості може бути використаний графічний метод, згідно з яким рівень збалансованості розраховується співвідношенням площин трикутників, що характеризують існуючий та оптимальний стан соціо-еколого-економічної системи адміністративної території (рис. 2.6).

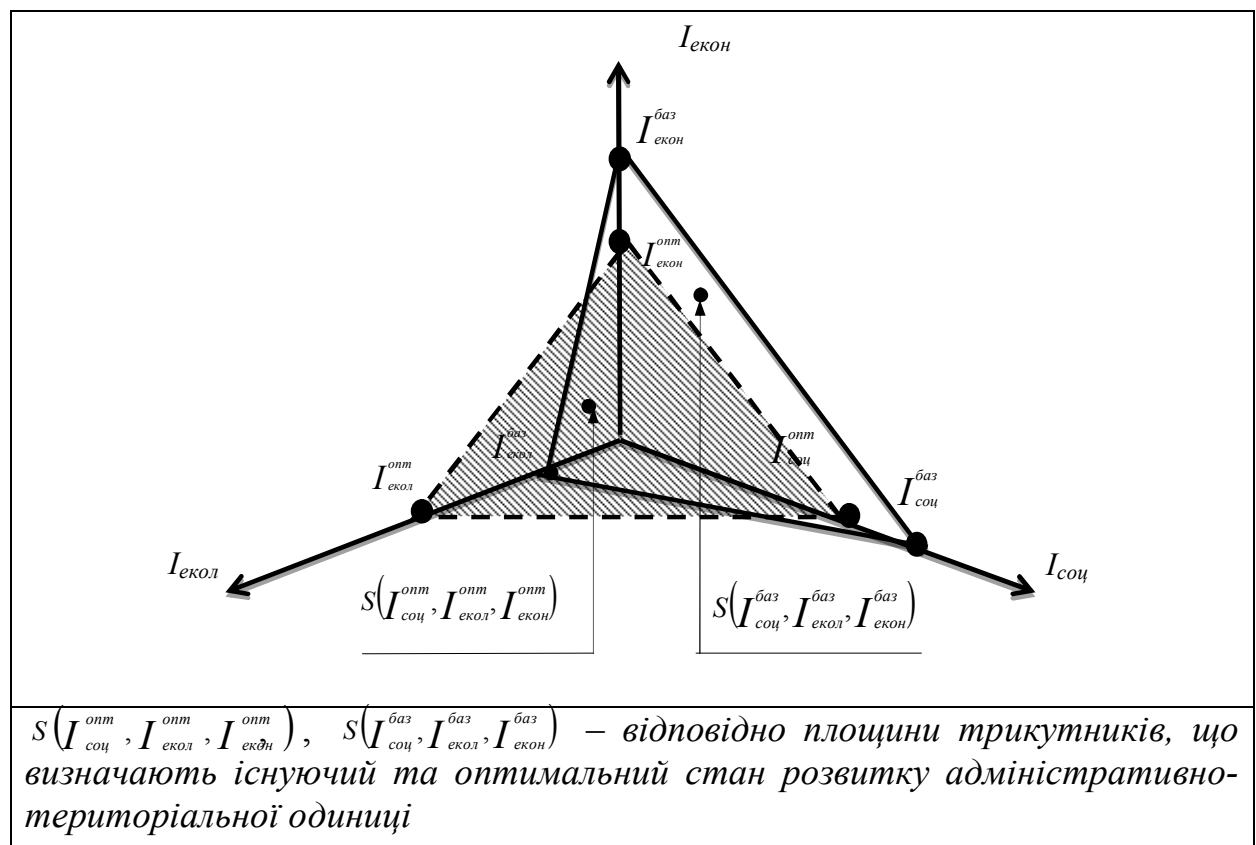

Рис. 2.6. Графічний метод визначення рівня соціо-еколого-економічної збалансованості адміністративної території

Джерело: авторська розробка

Площина $(I_{екол}^{баз}, I_{екон}^{баз}, I_{соц}^{баз})$ відображає існуючий соціо-еколого-економічний стан адміністративно-територіальної одиниці. Площина $(I_{екол}^{опт}, I_{екон}^{опт}, I_{соц}^{опт})$ характеризує оптимальний стан розвитку території, за якого забезпечується максимальний приріст ВРП.

Площина трикутників, що характеризує існуючий стан розвитку адміністративної території та оптимальний стан, визначається за допомогою геометричної властивості векторного добутку (рис. 2.7)

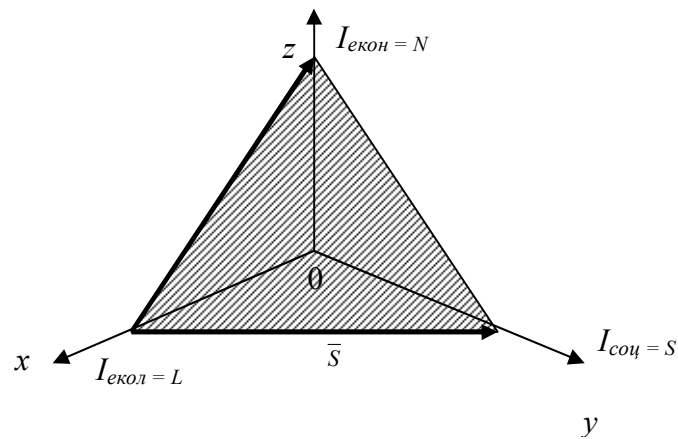

Рис. 2.7. Визначення площі трикутника

Площу трикутника ΔLNS визначаємо з геометричної властивості векторного добутку:

$$S_{\Delta LNS} = \frac{1}{2} |\overline{LN} \cdot \overline{LS}| \quad (2.23)$$

Вектори: \overline{LN} – позначимо як \bar{n} та \overline{LS} – позначимо як \bar{s}

Координати: м. L(L;0;0), м. S(0;L;0), м. N(0;0;N)

$$\overline{LN} = \overline{(-L; 0; N)} \quad \overline{LS} = \overline{(-L; S; 0)} \quad ,$$

$$\bar{n} \cdot \bar{s} = \begin{vmatrix} \bar{i} & \bar{j} & \bar{k} \\ n_x & n_y & n_z \\ s_x & s_y & s_z \end{vmatrix} = \begin{vmatrix} \bar{i} & \bar{j} & \bar{k} \\ -L & 0 & N \\ -L & S & 0 \end{vmatrix} = 0 \cdot i(-L \cdot N) \cdot \bar{j} + (-L \cdot S) \cdot \bar{k} - 0 \cdot \bar{k} - 0 \cdot \bar{j} - S \cdot N \cdot \bar{i} = -SN \cdot \bar{i} - LN \cdot \bar{j} - LS \bar{k} \quad (2.24)$$

$$|\vec{n} \cdot \vec{S}| = \sqrt{(-SN)^2 + (-LN)^2 + (-LS)^2} = \sqrt{S^2 N^2 + L^2 N^2 + L^2 S^2} \quad (2.25)$$

Таким чином, площу трикутника обчислюємо за формулою

$$S_{\Delta} = \frac{1}{2} \sqrt{S^2 N^2 + L^2 N^2 + L^2 S^2} \quad (2.26)$$

Приріст ВРП адміністративно-територіальної одиниці залежно від соціальних, економічних та екологічних параметрів визначається згідно з моделями економічного зростання [233, 236, 230, 219, 234, 235, 122, 92, 198, 239, 232, 237, 26].

Своє бачення можливих варіантів взаємодії між економічною, екологічною і соціальною системами пропонують Перс Д. і Тернер Р. у праці [233], виділивши чотири можливі напрями. Перший напрям автори визначили як «ріг достатку»: економічне зростання забезпечується шляхом екстенсивної експлуатації природних ресурсів. Природне середовище розглядається лише з позиції корисності для людини; є думка, що виснаження природних ресурсів і забруднення довкілля в майбутньому можна здолати з використанням ринкових механізмів, державного регулювання і розвитку технічного прогресу. Цей напрям визначають ще як техноцентристський. Другий напрям допускає компроміс між зусиллями економічного зростання і збереженням довкілля на основі менеджменту природокористування, управління процесами відтворення природних ресурсів, екологічною рівновагою. Третій підхід передбачає орієнтацію насамперед на збереження довкілля, обмеження економічного зростання і його узгодження з процесами самовідтворювання природного середовища, визнання власних прав природи незалежно від матеріальних і соціальних потреб суспільства, що хоча й допускає оцінку природного середовища з позиції її корисності для життєдіяльності людини. Четвертий напрям можна визначити як «чисто екологічний», або «екологоцентристський», що характеризується гармонією взаємин природного довкілля та суспільства,

переважанням мети збереження природи і невтручання в природні процеси, мінімальною експлуатацією природних ресурсів, прийняттям біоетики як відсутності утиску прав та інтересів природних об'єктів з боку людини. Саме цей напрям обумовив появу стратегії нульового економічного зростання. З'явилося поняття якості життя з позиції вищих потреб, а не лише матеріальних.

В основу сучасної неокласичної теорії економічного зростання покладені праці П. М. Ромера, Р. Лукас, С. Ребело, що спираються на результати досліджень К. Ерроу, Х. Удзаві, Е. Шешінські. Відмітною рисою цих моделей є виділення окремого сектору наукових досліджень або сектору освіти.

Ерроу ввів поняття навчання. У таких моделях досвід виробництва або інвестування сприяє підвищенню випуску. Крім того, навчання одного підприємця може збільшити випуск інших за допомогою процесу поширення або переливання знань. При цьому можливе навіть збільшення віддачі [219].

Ребело запропонував двосекторну модель. Один із секторів виробляє фізичні блага, другий сектор – освітні [234].

Модель Удзаві-Лукаса є окремим випадком двосекторної моделі Ребело. Особливістю цієї моделі є те, що в ній у процесі виробництва людського капіталу не використовується фізичний капітал [237].

Ромер П. М. запропонував трисекторну модель, у якій враховується, що акумуляція людського капіталу і випуск продукції (знань) сектором науки є найбільш важливими рушійними силами економічного зростання. Модель містить виробничий сектор, сектор НІОКР і сектор освіти. У цій моделі обсяг вироблюваних проміжних товарів кожного виду визначається з розв'язанням оптимізаційної задачі для фірми-виробника з подальшою агрегацією за кількістю проміжних продуктів, фірм, домогосподарств та ін.

У моделі Ромера передбачається можливість ендогенного стаціонарного зростання, також як і в моделі Баксі, який модифікував модель Ромера і

розглянув три сектори: кінцевого продукту, проміжного продукту й технологічний сектор [235].

Одночасне врахування людського капіталу, продукції сектора освіти в рамках трисекторної моделі здійснили А. Баксі та А. М. Моїсеєв. Також В. А. Колемаєв запропонував трисекторну модель економіки, за допомогою якої досліджував вплив інфляції, зовнішньої торгівлі, податкової та структурної політики на виробництво і споживання. Такі дослідники, як М. Абрамовіц, Доусон, Баумоль та ін., розглядали вплив економічних чинників: інституційна будова економіки, «соціальний потенціал», «соціальна інфраструктура», або «допоміжні змінні». Багато авторів розглядає людський капітал як ключовий чинник економічного зростання, це – Лукас, Хекман, О. Гейлор і Райдер, Бенхабіб і М. Шпігель та інші.

Модель А. М. Моїсеєва – найбільш загальна з усіх поданих у літературі моделей економічного зростання з ендегенною формою НТП. Також як і в моделі Ромера, у моделі Моїсеєва розглядаються виробничий сектор, сектор НІОКР і сектор освіти. Виробничі функції цих секторів є мультиплікативно-статичними функціями [122].

Модель припускає, що нові технології, які використовуються у виробництві, мають бути забезпечені відповідним зростанням кваліфікації робочої сили. У моделі Моїсеєва є можливість існування збалансованого ендегенного зростання. За різних значень статичних параметрів із моделі Моїсеєва можна отримати як окремі випадки такі моделі, як модель Солоу, модель Удзаві-Лукаса, модель Ромера, модель Баксі тощо. Потрібно зазначити, що описані вище моделі не торкаються таких важливих сторін економічного життя, як зовнішня торгівля, політика держави, інфляція, циклічність розвитку.

Клоцвог Ф. А. і Костін В. А. відмічають, що для побудови будь-яких економіко-математичних моделей найбільш важливими загальними принципами є: принцип адекватності моделі модельованому об'єкту

(адекватність – необхідна умова того, що модель має наукове і практичне значення); принцип обліку цілісності відтвореного процесу (цей принцип припускає взаємозв'язок усіх аспектів та елементів процесу відтворення – принцип структурного ядра. Структурне ядро визначає характер досліджуваного процесу, чинячи на нього вирішальну дію, – принцип інформаційної забезпеченості). Модель будується на теоретичних уявленнях про характер взаємозв'язків відтворення, але вирішальним чинником при виборі конкретної форми моделі є наявна інформація, що відбиває аспекти відтворення – принцип технологічності розробки і використання моделі. Під час побудови моделі важливо порівнювати трудомісткість роботи з підготовки й проведення розрахунків з очікуваним результатом – принцип обліку відкритості економіки. До моделі входить блок, що характеризує зовнішні зв'язки економіки, – принцип оптимізації [92].

Урахування екологічного фактора в економічних моделях бере свій початок із праць Р. Форрестера (J. R. Forrester), Леонтьєва і Медоуза (D. L. Meadows). Форрестер застосовував метод системної динаміки. При цьому широко використовуються експертні оцінки, що зменшує вимоги до обсягу інформації. Інший підхід запропонували Леонтьєв і Форд, створивши модель, що ґрунтується на міжгалузевому балансі [198].

Японські вчені Цукуї та Муракамі створили оптимізаційну міжгалузеву динамічну модель з управліннями – рівнями зменшення забруднень. Вони імітували альтернативні сценарії еколого-економічного розвитку залежно від частки витрат, що виділяються на заходи щодо захисту навколишнього середовища [239].

Кілер (E. Keeler), Спенс (M. Spence) і Зекхауер (R. Zeckhauser) запропонували модель оптимального контролю над забрудненням довкілля.

Тавонен і Кулувайнен проаналізували модель економічного зростання з урахуванням забруднень і поновлюваних ресурсів. У разі оптимального управління емісією забруднень рівень споживання встановлюється на нижчому рівні, ніж без контролю над забрудненнями, але оптимальної

стійкої рівноваги може не існувати, якщо гранична продуктивність капіталу обмежена. Якщо забруднення не контролюють, то конкурентна економіка знаходиться на траєкторії стійкого зростання, проте рівень забруднень при цьому дуже високий. У моделі, в якій забруднення впливає на зростання поновлюваних ресурсів, за певних умов можливе існування стійкої рівноваги.

Взаємний вплив соціальної, екологічної та економічної політики досліджено у працях Фармера, О'Ріана та ін. [232].

Шеффер та ін. запропонували модель для вивчення затримок під час ухвалення рішень, пов'язаних із виникненням екологічних проблем [237].

Останніми десятиліттями здійснюються роботи, присвячені вивченню залежностей рівня розвитку економічної системи від екологічної сфери.

Аналіз вищенаведених моделей показує, що у сучасній науковій літературі ще не достатньо представлені агреговані моделі економічного зростання регіональної економіки з виробничим сектором, у якому враховується екологічний фактор. Цей недолік частково усувається у моделі, запропонованій Я. Я. Вагаповою [26].

Багато дослідників у своїх економічних моделях усе частіше для відображення складних багатовимірних чинників використовують індекси, що отримують агрегуванням первинних показників.

Зокрема в п'ятисекторній моделі Я. Я. Вагапової застосовуються індекси, що відбивають зміну показників, що характеризують стан екології та соціальної сфери. Екологічний і соціальний індекси будуються, виходячи з доступної дослідникові статистичної інформації, за показниками, що характеризують забруднення довкілля і розвиток соціальної сфери.

Екологічний індекс характеризує відносну зміну стану довкілля у зв'язку зі зміною маси викидів в атмосферу забруднювальних речовин від стаціонарних джерел, площі порушених у наслідок господарської діяльності земель, обсягів скинутих забруднених вод порівняно з базовим роком. Екологічний індекс виходить як сума

$$\theta(t) = \sum_{i=1}^3 a_i \frac{x_i(t_0)}{x_i(t)} \quad (2.27)$$

де $x_1(t)$ – маса викинутих в атмосферу забруднювальних речовин за рік t ; $x_2(t)$ – площа порушених земель; $x_3(t)$ – обсяг забруднених вод, скинутих підприємствами за рік t ; t_0 – базовий рік; a – ваги, що обираються дослідником, $a \geq 0$, $\sum_{i=1}^3 a_i = 1$. Екологічний індекс зростає при зменшенні забруднень довкілля і зменшується, якщо забруднення збільшуються. Соціальний індекс $r(t)$ будується за тим самим принципом, що й екологічний індекс, тобто оцінюється відносний вимір показників, що характеризують стан соціальної сфери порівняно з базовим роком t_0 . При побудові індексу стану соціальної сфери $r(t)$ враховуються показники стану здоров'я населення $z_1(t)$, соціальної безпеки $z_2(t)$, добробуту $z_3(t)$. Соціальний індекс зростає при поліпшенні стану соціальної сфери і зменшується в протилежному разі.

У моделі Я. Я. Вагапової пропонується п'ять секторів, проте не завжди збільшення кількості секторів приводить до покращання результатів. Адже зі збільшенням секторів процес агрегування показників ускладнюється. За необхідності визначення показників, що сприяють соціо-еколого-економічному спаду, процес дезагрегації індексів також ускладнюється. В цьому аспекті нами пропонується розвинути зазначену модель.

На наш погляд, доцільно об'єднати виробничий і сектор НІОКР у єдиний економічний сектор, а сектор освіти віднести до соціального сектору. Тоді модель економічного зростання матиме вигляд трисекторної моделі (табл. 3.3). У свою чергу, запропоновані нами індекси соціального, економічного та екологічного розвитку можуть бути впроваджені в модель економічного зростання, на основі якої буде можливим проектування траєкторій соціо-еколого-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Таблиця 2.6

Трисекторна модель соціо-еколого-економічного зростання

Сектор	Характеристика секторів моделі соціо-еколого-економічного зростання
1	2
Соціальний сектор	$I'_c(t) = \Pi [\varphi(t)]^1 \cdot [r_s^2(t)S(t)]^2 \cdot [r_R^2(t)R(t)]^3 \cdot [I_e(t)^{\tau_4} \cdot I_{ек}(t)]^5 - \delta_{Ic} \cdot I_c(t)$ <p>$I_c(t)$ – соціальний індекс, що відображає стан соціальної сфери; $I'_c(t)$ – приріст соціального індексу за одиницю часу; δ_{Ic} – темп зменшення соціального індексу через погіршення стану соціальної сфери у зв'язку зі зростанням захворюваності населенням, скорочення тривалості життя, збільшенням ступеня розшарування суспільства; $\delta_{Ic} > 0$; $\tau_1, \tau_2, \tau_3, \tau_4, \tau_5$ – ступеневі параметри; $0 \leq \tau_1 \leq 1, 0 \leq \tau_2 \leq 1, 0 \leq \tau_3 \leq 1$; Π – параметр масштабу, $\Pi > 0$.</p> <p>$[r_s^2(t)S(t)]^2$ – обсяг некваліфікованої робочої сили, що використовується в соціальному секторі;</p> <p>$[r_R^2(t)R(t)]^3$ – обсяг фізичного капіталу, що використовується в соціальному секторі;</p> <p>$[I_e(t)^{\tau_4} \cdot I_{ек}(t)]^5$ – відображає залежність значення соціального індексу від стану навколишнього середовища та економічного становища адміністративно-територіальної одиниці</p>
Екологічний сектор	$I'_e(t) = \Pi [\varphi(t)]^1 \cdot [r_s^2(t)S(t)]^2 \cdot [r_R^2(t)R(t)]^3 \cdot [I_c(t)^{\tau_4} \cdot I_{ек}(t)]^5 - \delta_{Ie} \cdot I_e(t)$ <p>$I_e(t)$ – екологічний індекс, що відображає стан навколишнього середовища; $I'_e(t)$ – приріст екологічного індексу, що відображає зміни стану навколишнього середовища, що відбувається за одиницю часу; δ_{Ie} – темпи зменшення екологічного індексу через погіршення екологічного стану, пов'язаного із забрудненням навколишнього середовища; $\delta_{Ie} > 0$, v_1, v_2, v_3 – ступеневі параметри; $0 \leq v_1 \leq 1, 0 \leq v_2 \leq 1, 0 \leq v_3 \leq 1$; Π – параметр масштабу; $\Pi > 0$;</p> <p>$[r_s^2(t)S(t)]^2$ – обсяг некваліфікованої робочої сили в екологічному секторі;</p> <p>$[r_R^2(t)R(t)]^3$ – обсяг фізичного капіталу, що використовується в екологічному секторі;</p> <p>$[I_c(t)^{\tau_4} \cdot I_{ек}(t)]^5$ – відображає залежність значення екологічного індексу від стану соціального середовища та економічного становища адміністративно-територіальної одиниці</p>

Продовження табл. 2.6

1	2
Економічний сектор	$I'_{ек}(t) = \Pi [\varphi(t)]^1 \cdot [r_s^2(t)S(t)]^2 \cdot [r_R^2(t)R(t)]^3 \cdot [I_c(t)^{\tau_4} \cdot I_e(t)]^5 - \delta_{Iек} \cdot I_{ек}(t)$
	<p>$I_{ек}(t)$ – економічний індекс, що відображає стан виробничого, інноваційного, інвестиційного середовища; $I'_{ек}(t)$ – приріст економічного індексу, що відображає зміни стану навколишнього середовища, що відбувається за одиницю часу; $\delta_{Iек}$ – темпи зменшення економічного індексу через погіршення економічного стану, пов'язаного зі становищем у країні, $\delta_0 > 0$, v_1, v_2, v_3 – ступеневі параметри; $0 \leq v_1 \leq 1$, $0 \leq v_2 \leq 1$, $0 \leq v_3 \leq 1$, E – параметр масштабу; $E > 0$; $[r_s^2(t)S(t)]^2$ – обсяг некваліфікованої робочої сили в економічному секторі. $[r_R^2(t)R(t)]^3$ – обсяг фізичного капіталу, що використовується в економічному секторі. $[I_c(t)^{\tau_4} \cdot I_e(t)]^5$ – відображає залежність значення економічного індексу від стану соціального середовища та навколишнього становища адміністративно-територіальної одиниці</p>
	<p>$I_c(t)$ – соціальний індекс, що відображає стан соціальної сфери; $I'_c(t)$ – приріст соціального індексу за одиницю часу; δ_{Ic} – темп зменшення соціального індексу через погіршення стану соціальної сфери у зв'язку зі зростанням захворюваності населення, скорочення тривалості життя, збільшенням ступеня розширення суспільства; $[r_s^2(t)S(t)]^2$ – обсяг некваліфікованої робочої сили, що використовується в соціальному секторі; $[r_R^2(t)R(t)]^3$ – обсяг фізичного капіталу, що використовується в соціальному секторі; $[I_c(t)^{\tau_4} \cdot I_e(t)]^5$ – відображає залежність значення соціального індексу від стану навколишнього середовища та економічного становища. $I_e(t)$ – екологічний індекс, що відображає стан навколишнього середовища; $I'_e(t)$ – приріст екологічного індексу, що відображає зміни стану навколишнього середовища, що відбувається в одиницю часу; δ_{Ie} – темпи зменшення екологічного індексу через погіршення навколишнього стану, пов'язаного із забрудненням навколишнього середовища; $[r_s^2(t)S(t)]^2$ – обсяг некваліфікованої робочої сили в екологічному секторі; $[r_R^2(t)R(t)]^3$ – обсяг фізичного капіталу, що використовується в екологічному секторі; $[I_c(t)^{\tau_4} \cdot I_e(t)]^5$ – відображає залежність значення екологічного індексу від стану соціального середовища та економічного становища; $I_{ек}(t)$ – економічний індекс, що відображає стан виробничого, інноваційного, інвестиційного середовища; $I'_{ек}(t)$ – приріст економічного індексу, що відображає зміни стану навколишнього середовища, що відбувається за одиницю часу; $\delta_{Iек}$ – темпи зменшення економічного індексу через погіршення економічного стану, пов'язаного із становищем в країні; $[r_s^2(t)S(t)]^2$ – обсяг некваліфікованої робочої сили в економічному секторі, в добутку; $[r_R^2(t)R(t)]^3$ – обсяг фізичного капіталу, що використовується в економічному секторі; $[I_c(t)^{\tau_4} \cdot I_e(t)]^5$ – відображає залежність значення економічного індексу від стану соціального середовища та навколишнього становища. $\tau_1, \tau_2, \tau_3, \tau_4, \tau_5$ – ступеневі параметри; Π – параметр масштабу</p>

Джерело: адаптовано на основі моделі економічного зростання Я. Я Вагапової [187]

Одже, трисекторна модель соціо-еколого-економічного зростання має такий вигляд:

$$\left\{ \begin{array}{l} I'_c(t) = \Pi [\varphi(t)]^1 \cdot [r'_s(t)S(t)]^2 \cdot [r'_R(t)R(t)]^3 \cdot [I_e(t)^{\tau_4} \cdot I_{ек}(t)]^5 - \delta_{Ic} \cdot I_c(t) \\ I'_e(t) = \Pi [\varphi(t)]^1 \cdot [r'_s(t)S(t)]^2 \cdot [r'_R(t)R(t)]^3 \cdot [I_c(t)^{\tau_4} \cdot I_{ек}(t)]^5 - \delta_{Ie} \cdot I_e(t) \\ I'_{ек}(t) = \Pi [\varphi(t)]^1 \cdot [r'_s(t)S(t)]^2 \cdot [r'_R(t)R(t)]^3 \cdot [I_c(t)^{\tau_4} \cdot I_e(t)]^5 - \delta_{Iек} \cdot I_{ек}(t) \end{array} \right. \quad (2.28)$$

$$[I'_c(t), I'_e(t), I'_{ек}(t)] \rightarrow \max \quad (2.29)$$

$$\left\{ \begin{array}{l} \delta_{Ic} > 0; \\ \delta_{Ie} > 0; \\ \delta_{Iек} > 0; \\ 0 \leq \tau_1 \leq 1, 0 \leq \tau_2 \leq 1, 0 \leq \tau_3 \leq 1; \\ \Pi > 0. \end{array} \right. \quad \begin{array}{l} \text{Додаткові обмеження} \\ \left[\begin{array}{l} I'_c(t) > \delta_{Ic} I'_c(t); \\ I'_e(t) > \delta_{Ie} I'_e(t); \\ I'_{ек}(t) > \delta_{Iек} I'_{ек}(t). \end{array} \right. \end{array} \quad (2.30)$$

Адаптована модель соціо-еколого-економічного зростання дозволяє спроектувати траєкторії соціо-еколого-економічного розвитку адміністративних територій, визначити взаємозв'язки між її складовими.

З огляду на вищевикладене потрібно зазначити, що згідно із системним підходом формування еколого-орієнтованої системи управління передбачає визначення рівня збалансованості соціо-еколого-економічного розвитку, при цьому органи державного управління та самоврядування безпосередньо мають бути зацікавлені у збалансованому функціонуванні соціо-еколого-економічної системи за умови зростання ВВП, при цьому особливої уваги заслуговує питання формування такої моделі на рівні адміністративно-територіальної одиниці.

Звертаючи увагу на те що, згідно із системним підходом формування ефективного еколого-орієнтованого управління адміністративною територією доцільно розглядати на базовому рівні й на рівні адміністративного району та області.

2.2. Формування системи еколого-орієнтованого управління на рівні адміністративного району та області

Ключовим аспектом формування еколого-орієнтованої системи управління на рівні адміністративного району та області є інтеграція екологічної функції в усі структурні елементи адміністративно-територіальної системи управління. Цим забезпечується екологізація організаційної структури управління адміністративно-територіальними одиницями.

У праці [197, с.129] організаційна структура управління регіонами визначається як особливе державно-правове явище, обумовлене суспільно-політичною природою, соціально-функціональною роллю, цілями та змістом державного управління в суспільстві регіону. Важливими в організаційній структурі є набір, кількість і якість елементів, із яких вона складається. Також не менш важливим є взаємозв'язок і взаємодія цих елементів. Організаційна структура адміністративно-територіальної одиниці є складною системою і містить велику кількість елементів та взаємозв'язків, наприклад у структурі органів управління Сумською областю їх налічується близько 70.

Організаційна структура управління адміністративно-територіальними одиницями представлена сукупністю органів державного управління та місцевого самоврядування.

Існують такі види організаційних структур управління, як лінійна, лінійно-штабна, лінійно-функціональна, дивізійна, проектна, матрична, програмно-цільова та мережна організаційна структури управління.

Лінійна організаційна структура є найпростішою ієрархічною структурою управління, що також має назву пірамідальної або бюрократичної. Лінійна структура утворюється внаслідок побудови апарату управління лише із взаємопідпорядкованих органів у вигляді ієрархічної градації. *Лінійно-штабна структура* містить у собі спеціально створені при лінійних керівниках підрозділи, до складу яких входять висококваліфіковані

спеціалісти з вузького кола питань і які беруть на себе розроблення того чи іншого елемента в процесі планування та прийняття управлінських рішень. *Функціональна структура* припускає, що кожен орган управління спеціалізується на виконанні окремих функцій на всіх рівнях управління. *Лінійно-функціональна структура* забезпечує такий поділ управлінської праці, за якого лінійні ланки управління покликані командувати, а функціональні – консультувати, допомагати в розробленні конкретних питань і підготовці відповідних рішень, програм, планів. *Проектна структура* – це тимчасова структура, що створюється для вирішення конкретного завдання. Зміст її полягає в тому, щоб зібрати в одну команду найбільш кваліфікованих співробітників організації для здійснення складного проекту у встановлений термін із заданим рівнем якості, не виходячи за межі встановленого кошторису. Коли проект завершений, команда розпускається. Її члени переходять до нового проекту, повертаються до постійної роботи у своєму відділі або йдуть із цієї організації до іншої.

Матрична структура – це сучасний ефективний тип організаційної структури управління, побудований на принципі подвійного підпорядкування виконавців: з одного боку, безпосередньому керівникові функціональної служби, що надає персонал і технічну допомогу, з іншого – керівникові проекту (цільової програми), який наділений необхідними повноваженнями для здійснення процесу управління відповідно до запланованих термінів, ресурсів та якості. *Програмно-цільова структура* управління характеризується організацією тимчасових творчих колективів для виконання певних програм або вирішення конкретних проблем. *Мережеві структури* базуються на горизонтальних взаємних зв'язках, створюють ефект синергії, стимулюючи творчу взаємодію ланок, що входять до мережі. Головні переваги мережевої форми – креативність, гнучкість і мультиплікативний ефект.

Сучасні адміністративно-територіальні одиниці найчастіше мають такі організаційні структури, як лінійна, лінійно-функціональна та дивізійна.

У свою чергу, з метою формування еколого-орієнтованої системи управління доцільним вважаємо використовувати матричну структуру управління та деякі принципи мережевої. Основними перевагами матричної структури є посилена особиста відповідальність керівника за програму в цілому і за її елементи, гнучкість системи під час прийняття важливих рішень на низових рівнях управління, можливість застосування ефективних методів управління, швидкість прийняття та реалізації управлінських рішень.

Типову структуру обласної державної адміністрації, територіальних органів міністерств та відомств, органів місцевого самоврядування наведено в додатку В.

У цій структурі екологічне управління обласної державної адміністрації представлене Департаментом екології, паливно-енергетичного комплексу та природних ресурсів Сумської області.

Верхівку організаційної структури управління Департаменту екології, паливно-енергетичного комплексу та природних ресурсів Сумської області становлять директор Департаменту екології, паливно-енергетичного комплексу та природних ресурсів Сумської обласної державної адміністрації та його заступники – начальники управління. Зокрема сектор бухгалтерського обліку та відділ організаційно-правової та кадрової роботи знаходяться у безпосередньому підпорядкуванні директорові департаменту. Управління екології та природних ресурсів й управління паливно-енергетичного комплексу та раціонального використання природних ресурсів знаходяться у підпорядкуванні заступників директору Департаменту. У свою чергу, управлінню екології та природних ресурсів підпорядковуються відділ нормування атмосферного повітря, відходів, водних та біоресурсів, відділ державної екологічної експертизи, моніторингу, економіки природокористування, відділ регулювання питань використання природних ресурсів. Управлінню паливно-енергетичного комплексу та раціонального використання природних ресурсів підпорядковуються відділ з питань нафтогазового комплексу, геології та надрокористування, відділ енергетики та природних ресурсів.

Структура управління в галузі охорони природного середовища на об'єднаному рівні спричиняє складнощі у розподілі повноважень та відповідальності, викликає дублювання окремих функцій, ускладнює координацію й погодженість у їхніх діях та у взаємодії з місцевими органами влади під час забезпечення інтеграції управління економікою та соціальною сферою з природоохоронним управлінням на даній території. Така система екологічного управління характеризується відсутністю цілісного, системного підходу і не забезпечує збалансованості розвитку території, адже виконання функцій на різних рівнях адміністративно-територіального управління знаходиться в розриві одна з одною.

Перетворення існуючої структури управління на еколого-орієнтовану може здійснюватися за умови інтеграції екологічної складової та екологічних функцій у загальну систему управління. У такій структурі управління повинні бути горизонтальні та вертикальні функціональні взаємозв'язки, що стосуються охорони довкілля.

В умовах існування такої структури управління окремі органи державного управління та місцевого самоврядування, виконуючи свої функції, мають урахувати екологічні вимоги, тим самим забезпечуючи еколого-орієнтоване управління соціально-економічним розвитком території.

З метою забезпечення ефективної еколого-орієнтованої системи управління адміністративної території ці перетворення мають відбуватися на всіх рівнях управління, зокрема на рівні області, району та базовому рівні.

Разом з тим, між кожним рівнем управління має забезпечуватися взаємозв'язок. Так, у Сумській області екологічне управління здійснюється на рівні функціонування органів державної адміністрації – Департаментом екології, паливно-енергетичного комплексу та природних ресурсів, на рівні територіальних органів міністерств та відомств – державною екологічною інспекцією. Перетворення існуючої структури управління на еколого-орієнтовану на рівні області, на наш погляд, може мати вигляд, поданий на рис. 2.8.

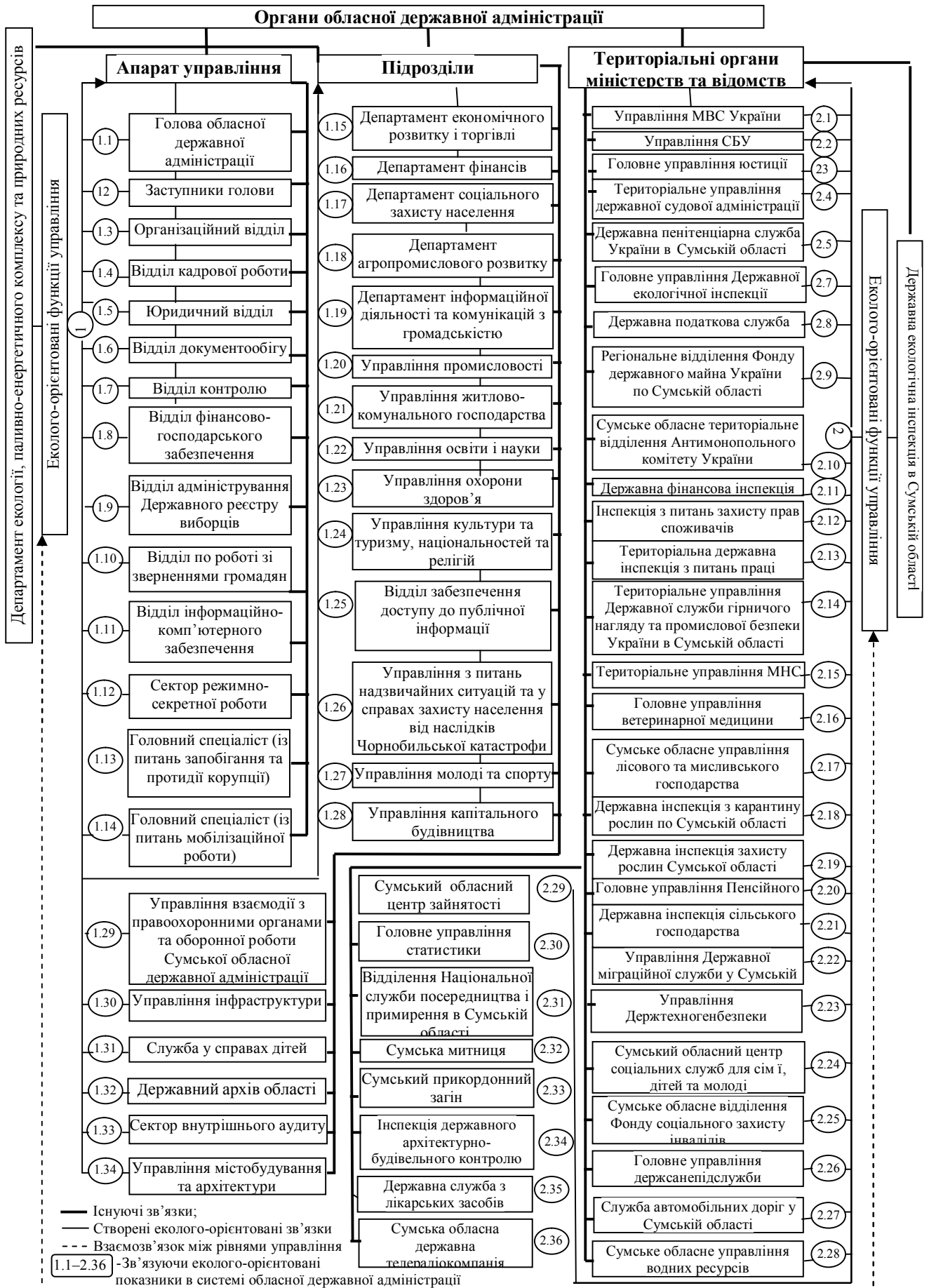

Рис. 2.8. Будова еколого-орієнтованої структури управління на рівні області

У запропонованій еколого-орієнтованій структурі управління на рівні області перший блок відображає інтеграцію екологічних функцій у функції структурних підрозділів та відділів обласної державної адміністрації. Інтеграція цих функцій забезпечується Департаментом екології, паливно-енергетичного комплексу та природних ресурсів Сумської обласної державної адміністрації, що є структурним підрозділом Сумської обласної державної адміністрації. Основними завданнями департаменту є: забезпечення реалізації державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища та раціонального природокористування; відтворення та охорона природних ресурсів; поводження з відходами (крім поводження з радіоактивними відходами); поводження із пестицидами та агрохімікатами; виконання функцій у межах своєї компетенції, що стосуються містобудування, заповідної справи, формування, збереження та використання екологічної мережі, а також у паливно-енергетичному комплексі; здійснення контролю за виконанням законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, інших центральних органів виконавчої влади, розпоряджень та доручень керівництва Сумської обласної державної адміністрації, виконання яких покладене на департамент.

Блоки 1.1–1.2 передбачають інтеграцію екологічної функції в апарат управління обласної державної адміністрації. Реалізація цієї функції полягає у сприянні вищого керівництва досягненню цілей екологічно-сталого розвитку. Зокрема, посилення ролі екологічного управління в системі адміністративно-територіального управління має здійснюватися з метою досягнення рівності трьох складових розвитку (економічної, екологічної, соціальної), що зумовлює орієнтування на пріоритети сталого розвитку.

Згідно із блоком 1.3 організаційний відділ має аналізувати разом зі структурними підрозділами Сумської обласної державної адміністрації не лише соціально-економічне й суспільно-політичне становище, а також екологічний стан адміністративно - територіальної одиниці. Відповідно до блоку 1.4 поміж інших функцій відділу кадрової роботи мають

реалізовуватися такі, як сприяння органам виконавчої влади області в задоволенні потреб у кваліфікованих кадрах, підвищенні рівня професійних знань державних службовців з екологічної освіти. Блок 1.5 передбачає, що за інтеграції екологічного фактора, юридичний відділ повинен брати участь у контролі за дотриманням екологічних вимог суб'єктами господарювання. У свою чергу, врахування майбутнього впливу на довкілля на етапі планування політики, планів і програм розвитку має бути законодавчо обов'язковим в Україні, як це діє в законодавстві ЄС. Зокрема блоки 1.5 – 1.6, 1.9, 1.10, 2.3 мають брати участь в дослідженні актів, запитів, проектів, розпоряджень та стандартів екологічного спрямування. Інтеграція екологічної складової у відділ контролю (блок 1.7) передбачає забезпечення екологічного обліку та екологічного контролінгу. Метою екологічного обліку є створення та постійне оновлення інформаційної моделі, що дозволяє на основі системи відповідних показників найбільш повно та об'єктивно оцінити суть і зміст природоохоронної діяльності за звітний період і в динаміці виявити вплив економіко-екологічних процесів на фінансово-господарські перспективи функціонування системи. Головною метою екологічного контролінгу є системно-інтегрована інформаційна, аналітична, інструментальна та методична підтримка керівництва, що дозволяє ухвалювати оптимальні управлінські рішення, пов'язані з екологічним напрямком діяльності організації. Основою екологічного контролінгу є збір інформації про рівень забруднення природного середовища і подальша комплексна обробка отриманої різномірної інформації з метою формування цілісної картини екологічного стану території. Блок 1.8 передбачає інтеграцію екологічних показників у систему бухгалтерського обліку фінансово-господарської діяльності апарату Сумської обласної державної адміністрації та складення звітності. Згідно з блоком 1.11 відділ інформаційно-комп'ютерного забезпечення має розробляти проекти регіональної програми інформатизації, програми екологічного та соціально-економічного розвитку області, бюджету області в частині політики інформатизації. Блок 1.13 передбачає підготовку,

забезпечення та контроль за здійсненням заходів щодо запобігання корупції в екологічній сфері. Відповідно до блоку 1.14 виникає необхідність вирішити питання щодо охорони навколишнього природного середовища на об'єктах військово-оборонного промислового комплексу, недоступність яких для відповідного нагляду та контролю призводить до порушень природоохоронного законодавства, забруднення поверхневих та ґрунтових вод нафтопродуктами, знищення природних ландшафтів, незадовільного відновлення не придатних до використання земель. Має здійснюватися ліквідація наслідків екологічної шкоди, заподіяної військовою діяльністю, зокрема компенсація збитків державі, завданих тимчасовою дислокацією на території України іноземних військ. Блок 1.15 передбачає інтеграцію екологічної складової, що реалізовуватиметься через створення суб'єктами господарювання системи екологічного управління та екологічного маркування продукції, впровадження в Україні більш чистого виробництва. Блок 1.16 спрямований на забезпечення стабільного фінансування природоохоронної діяльності, вдосконалення економічних інструментів, залучення нових джерел фінансування природоохоронних заходів, спрямованих на ліквідацію забруднення, забезпечення екологічної безпеки, заходів, пов'язаних із відтворенням та підтриманням природних ресурсів у належному стані, забезпечення сприятливого податкового, кредитного та інвестиційного клімату для залучення коштів міжнародних донорів та приватного капіталу в природоохоронну діяльність, створення суб'єктами господарювання систем екологічного управління, впровадження більш чистого виробництва, технологій ресурсо- та енергозбереження. Відповідно до блоку 1.17 повинні враховуватись екологічні фактори, що негативно впливають на населення.

Досліджуючи блок 1.18, необхідно зауважити, що питання інтеграції екологічної складової до аграрного сектору було ухвалене 7 листопада 2013 р. на засіданні круглого столу на тему «Інтеграція екологічної складової в аграрному секторі» (м. Київ). На засіданні розглядалося низка питань,

зокрема: екологічна складова в «Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року», екологізація сільського господарства; перспективи розвитку органічного землеробства в Україні; природоохоронні та рекреаційні аспекти сільськогосподарської практики; біологічна безпека та якість сільськогосподарської продукції; екологічний аудит у системі управління сільськогосподарських підприємств; ринкові механізми еколого-орієнтовного регулювання землекористування в Україні. В результаті обговорення учасники круглого столу прийняли такі рішення: переглянути та доопрацювати «Стратегію розвитку аграрного сектору економіки до 2020 року» на засадах збалансованого розвитку відповідно до рішень Конференції ООН Ріо+20 «Майбутнє, якого ми прагнемо». Під час розроблення «Державної програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року» забезпечити врахування природоохоронних цілей і завдань, визначених Законом України «Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року». Аналізуючи результати круглого столу, можна зробити висновок, що інтеграція екологічної складової в інші підрозділи управління набуває об'єктивної актуальності.

Блок 1.19 передбачає збільшення частки екологічної інформації та соціальної реклами природоохоронного спрямування, що регулярно розповсюджується засобами масової інформації. Згідно з блоком 1.20 повинні реалізовуватися заходи, спрямовані на розвиток чистого виробництва, стимулювання екологічного підприємництва, доступність екологічної інформації.

У блоці 1.21 має здійснюватися перегляд нормативно-правової бази з метою забезпечення природоохоронних вимог, зокрема щодо енерго- та ресурсозбереження, у процесі промислового та житлового проектування, будівництва, реконструкції та демонтажу споруд, підвищення енерго- та ресурсозбереження в багатоквартирних будинках.

Згідно з блоками 1.22 – 1.27 має здійснюватися реалізація Стратегії екологічної освіти з метою сталого розвитку українського суспільства та економіки України. У блоках 1.23, 2.24, 2.25 повинні враховуватись екологічні фактори, що завдають шкоду здоров'ю населенню. Згідно з блоком 1.24 в управлінні культури та туризму, національностей та релігій інтегрується екологічна складова через формування екологічної свідомості громадян та розроблення обласних стратегій, покликаних стимулювати зміну нераціональних структур споживання з урахуванням культурних традицій

Блок 1.25 передбачає систематичне інформування про діяльність органів виконавчої влади у сфері охорони навколишнього природного середовища через офіційні веб-сайти та засоби масової інформації.

Блок 1.26 має бути спрямованим на реалізацію проектів реабілітації територій, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, та повернення земель чорнобильської зони відчуження в економіку України з метою подальшого ефективного використання і розвитку промислового майданчика та виробничої інфраструктури Чорнобильської АЕС та зони відчуження.

Блоки 1.30, 2.27 згідно інтегрування екологічної функції передбачають створення економічних умов для розвитку інфраструктури екологічно чистих видів транспорту, зокрема громадського, підвищення вимог до забезпечення екологічної безпеки та надійності трубопровідного транспорту.

У блоках 1.28, 1.34, 2.34 повинні враховуватись екологічні показники, під час розміщення будь-яких об'єктів у природних зонах.

До функцій сектору внутрішнього аудиту має інтегруватися функція екологічного аудиту (1.33). Екологічний аудит та системи екологічного управління спрямовані на підвищення екологічної обґрунтованості та ефективності діяльності суб'єктів господарювання, встановлення відповідності об'єктів екологічного аудиту вимогам природоохоронного законодавства та вдосконалення управління суб'єктами господарювання, що

проводять екологічно небезпечну діяльність, або окремими природними комплексами.

До завдань територіальної державної інспекції з питань праці (2.13) повинні інтегруватися такі, як запобігання порушенням санітарно-гігієнічних вимог до якості повітря в населених пунктах шляхом створення та удосконалення систем автоматичного моніторингу.

У Сумському головному управлінні статистики (блок 2.30) мають відображатися показники та дані, що характеризують ступінь сталості розвитку соціально-економічних систем області.

До цілей територіального управління МНС повинні належати врахування екологічних ризиків та ризиків надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру.

Згідно з блоком 2.17 доцільно розробляти та впроваджувати системи управління агроландшафтами лісомеліоративними методами на засадах сталого розвитку. Особливої уваги потребує впровадження інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом (блок 2.28). Відповідно до блоку 2.21 державною інспекцією сільського господарства повинні реалізовуватися завдання з урахування збитків від використання пестицидів.

Інтеграція екологічного фактора в структуру управління на рівні області має забезпечуватись еколого-орієнтованими взаємозв'язаними показниками (Додаток Г, табл. Г.1).

З метою формування цілісної та ефективної еколого-орієнтованої системи управління недостатньо інтеграції екологічної складової лише в структуру органів державної адміністрації. Інтеграція екологічної складової повинна відбуватися на всіх ієрархічних рівнях управління. Зокрема органи районної державної адміністрації також мають координувати свої цілі з урахуванням екологічних вимог. У свою чергу, негативною особливістю структури районної державної адміністрації є відсутність підрозділу, що реалізує екологічну функцію. У зв'язку з цим виникає об'єктивна

необхідність утворення відділу екології та природних ресурсів на рівні районних адміністрацій, що підпорядковуватиметься Департаменту екології, паливно-енергетичного комплексу та природних ресурсів (рис. 2.10).

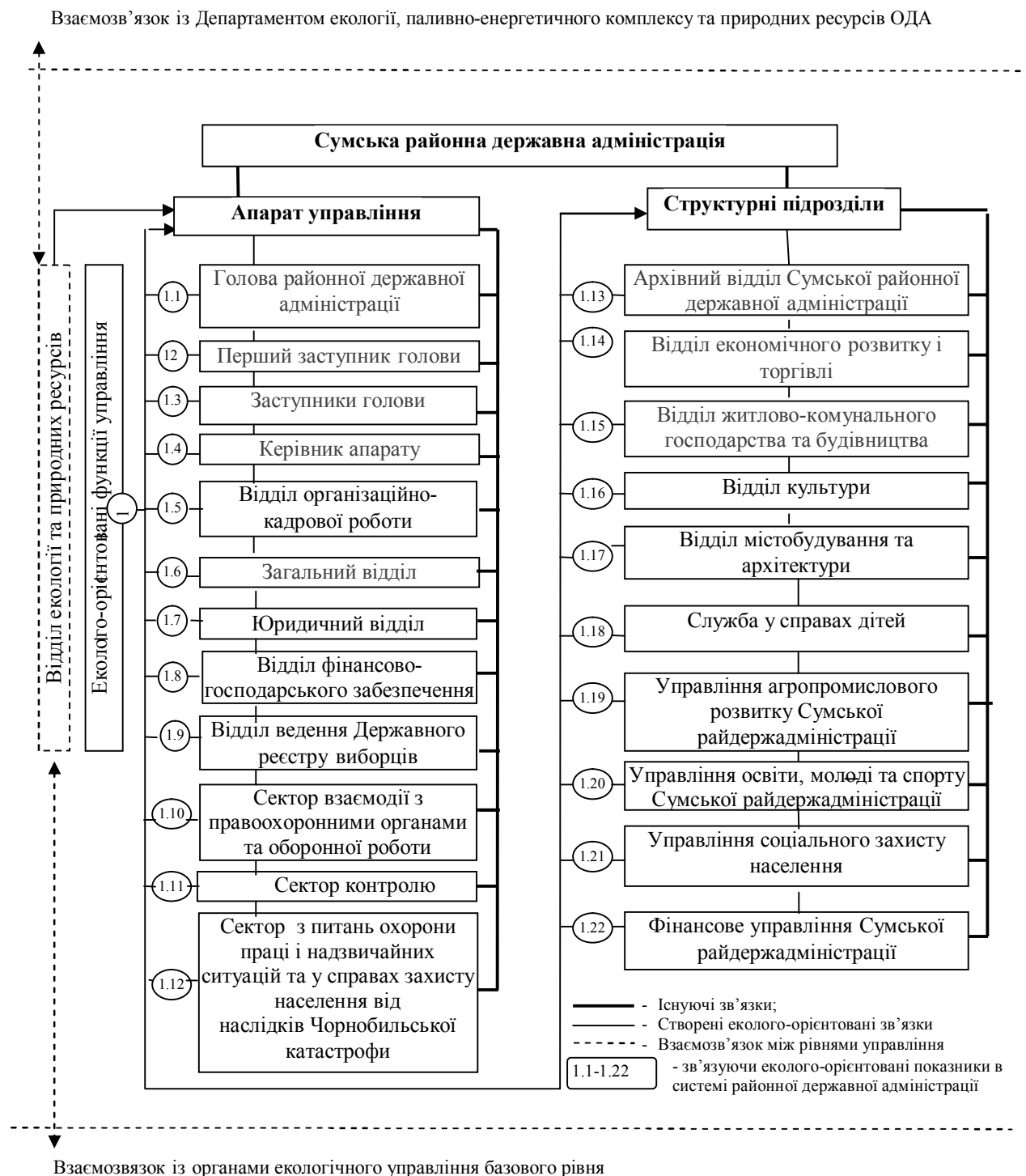

Рис. 2.9. Еколого-орієнтована структура управління на рівні адміністративного району

Джерело: сформовано автором

Формування еколого-орієнтованої структури управління на рівні районів передбачає: по-перше, впровадження відділу екології та природних ресурсів, по-друге, здійснення інтегрування екологічних функцій у загальну систему управління, дотримання еколого-орієнтованих взаємозв'язаних показників на рівні адміністративного району (Додаток Г, табл. Г.2).

Цілі та завдання Департаменту екології, паливно-енергетичного комплексу та природних ресурсів Сумської обласної повинні бути спроектовані у відділ екологічного управління та природних ресурсів району.

У свою чергу, голова районної державної адміністрації та його заступники і керівники мають сприяти досягненню цілей екологічно сталого розвитку району (блоки 1.1 – 1.4).

Основними завданнями відділу організаційно-кадрової роботи апарату районної державної адміністрації є організаційне та кадрове забезпечення діяльності районної державної адміністрації, аналіз і прогнозування суспільно-політичних процесів у районі, сприяння місцевим органам виконавчої влади в розвитку їхніх зв'язків із суб'єктами політичного процесу, громадськими організаціями та засобами масової інформації, інформаційно-аналітичне забезпечення, здійснення внутрішньої політики держави у районі. Поміж окреслених функцій цей відділ повинен здійснювати прогнозування процесів у районі, пов'язаних із екологічними факторами (блок 1.5).

Основними завданнями загального відділу є: забезпечення єдиної системи справочинства в апараті районної державної адміністрації, контроль за строками проходження і виконання службових документів (окрім листів з органів влади вищого рівня), організаційно-технічне обслуговування районної державної адміністрації; підготовка проектів розпоряджень і доручень голови районної державної адміністрації з питань, що належать до компетенції відділу; організаційне забезпечення діяльності районної державної адміністрації щодо своєчасного розгляду заяв, пропозицій та скарг громадян з особистих проблем, а також із питань діяльності місцевих органів

державної виконавчої влади, підприємств, організацій, установ підпорядкованих райдержадміністрації. Відділом має забезпечуватись розроблення документації, в якій містяться програми екологічного розвитку районів, доведення екологічної інформації з відділів обласної державної адміністрації (блок 1.6).

Основними завданнями юридичного відділу є: правове забезпечення діяльності районної державної адміністрації, її відділів та управлінь. Юридичний відділ здійснює свої повноваження відповідно до Закону України «Про місцеві державні адміністрації», Закону України «Про державну службу», Положення про юридичний відділ. Відділ у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, розпорядженнями голови обласної державної адміністрації, голови районної державної адміністрації. З інтеграцією екологічного фактора юридичний відділ повинен брати участь у контролі за дотриманням природоохоронного законодавства екологічних вимог суб'єктами господарювання, дослідженні актів, запитів, проектів, розпоряджень та стандартів екологічного спрямування (блок 1.7).

Основними завданнями відділу фінансово-господарського забезпечення є виконання завдань щодо організації бухгалтерського обліку фінансово-господарської діяльності та контроль за дотриманням правил його ведення, здійснення методологічного керівництва бухгалтерським обліком і звітністю. З точки зору екологізації функцій цього відділу доцільним було б скористатися досвідом Швеції та запровадити систему бухгалтерської звітності, в основу якої покладені концепція і стратегія екологічно стійкого розвитку (блоки 1.8, 1.22).

До основних завдань відділу ведення Реєстру належать відомості про громадян України, які мають право голосу і проживають або перебувають на території сільських, селищних рад району, складання та уточнення списків виборців на виборчих дільницях. Згідно з екологізацією підрозділів та

відділів відділом державного реєстру мають бути враховані екологічно та кліматично несприятливі умови для проведення будь-яких заходів (блок 1.9).

Основними завданнями сектору взаємодії з правоохоронними органами та оборонної роботи є забезпечення здійснення заходів щодо охорони громадської безпеки, громадського порядку, боротьби зі злочинністю, підготовка, забезпечення та контроль за проведенням заходів щодо запобігання корупції; надання методичної та консультаційної допомоги з питань дотримання антикорупційного законодавства; проведення організаційної та роз'яснювальної роботи щодо запобігання, виявлення та протидії корупції, організація заходів із мобілізаційної підготовки та мобілізації і контроль за їх здійсненням на території Сумського району. Тут екологічна складова може реалізовуватися через упровадження систем екологічного управління у військових формуваннях, екологічно безпечного природокористування в ході оперативної та бойової підготовки, під час проведення військових навчань і тренувань, ліквідацію наслідків екологічної шкоди, заподіяної військовою діяльністю, зокрема компенсація збитків державі, завданих тимчасовою дислокацією на території України іноземних військ (блок 1.10).

Основними завданнями сектору контролю є: здійснення контролю за виконанням структурними підрозділами районної державної адміністрації, територіальними органами центральних органів виконавчої влади в частині здійснення ними повноважень місцевих держадміністрацій та органами місцевого самоврядування в частині здійснення ними делегованих повноважень органів виконавчої влади, актів та доручень Президента України, Кабінету Міністрів України, актів міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, розпоряджень і доручень голів обласної та районної державних адміністрацій, листів з органів влади вищого рівня та станом роботи з реагування на запити і звернення народних депутатів України та депутатів обласної і районної рад, а також аналіз причин порушення строків виконання документів і внесення пропозицій щодо їх

усунення; підготовка інформаційно-аналітичних та інших матеріалів з питань виконання документів та роботи з реагування на запити і звернення народних депутатів України та депутатів обласної і районної рад; інформування голови районної державної адміністрації про стан виконання документів та роботи з реагування на запити і звернення народних депутатів України та депутатів обласної і районної рад структурними підрозділами районної державної адміністрації, територіальними органами центральних органів виконавчої влади та органами місцевого самоврядування; підготовка проектів розпоряджень і доручень голови районної державної адміністрації з питань, що належать до компетенції сектору контролю. Врахування екологічної функції передбачає здійснення контролю за екологічними показниками (блок 1.11).

Сектор із питань охорони праці й надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи надає інформацію про факти, що загрожують життю, здоров'ю та майну осіб, і про заходи, які застосовуються у зв'язку з цим. Сектор має аналізувати та прогнозувати екологічний стан районів (блок 1.12).

Основними завданнями архівного відділу Сумської районної державної адміністрації є реалізація державної політики у сфері архівної справи та діловодства, здійснення управління архівною справою і діловодством на території району; координація діяльності органів державної влади, підприємств, установ та організацій усіх форм власності у питаннях архівної справи та діловодства; внесення до Національного архівного фонду архівних документів, що мають місцеве значення, ведення їх обліку, зберігання та використання відомостей, що в них містяться; здійснення контролю за діяльністю архівних установ і служб діловодства, забезпечення додержання законодавства про Національний архівний фонд та архівні установи. Відділ повинен також урахувати екологічну складову, а саме оперувати даними про стан навколишнього середовища, зберігати та вести облік показників, що відображають стан еколого-економічної збалансованості району (блок 1.13).

До основних завдань відділу економічного розвитку і торгівлі відносять забезпечення реалізації на території Сумського району державної політики економічного і соціального розвитку, державної цінової політики, державної промислової політики, державної регіональної політики, державної політики у сфері інвестиційної діяльності та державно - приватного партнерства, державної політики з питань розвитку підприємництва, державної регуляторної політики, ліцензування, дозвільної системи, державної політики у сфері торгівлі та побутових послуг, єдиної державної зовнішньоекономічної політики. Відділом повинні реалізовуватися заходи, спрямовані на розвиток чистого виробництва, стимулювання екологічного підприємництва, доступність екологічної інформації, враховуватися вплив екологічних показників на економічну діяльність, мають бути покладені основи розвитку еко-бізнесу (блок 1.14).

Завданнями діяльності відділу житлово-комунального господарства та будівництва є забезпечення реалізації державної політики у галузі житлово-комунального господарства (зокрема у сфері питної води та питного водопостачання, теплопостачання, енергоефективності та енергозбереження, розрахунків за житлово-комунальні послуги), житлової політики, благоустрою населених пунктів, збір та вивезення побутових відходів, поховання, а також у сфері будівництва, розвитку соціальної та інженерно-транспортної інфраструктури, підвищення енергоефективності у будівництві на території району, контроль за транспортними перевезеннями. У відділі екологічна функція має реалізовуватися через перегляд нормативно-правової бази з метою забезпечення природоохоронних вимог, зокрема щодо енерго- та ресурсозбереження, у процесі промислового та житлового проектування, будівництва, реконструкції та демонтажу споруд; підвищення енерго- та ресурсозбереження у багатоквартирних будинках (блок 1.15).

Основними завданнями відділу культури є: реалізація державної політики у сфері культури, туризму, музейної та бібліотечної справи, охорони культурної спадщини (пам'яток історії, монументального мистецтва,

археології), міжнаціональних відносин, релігій та захисту прав національних меншин, а також державної мовної політики; забезпечення вільного розвитку культурно-мистецьких процесів, доступності всіх видів культурних послуг і культурної діяльності для кожного громадянина; сприяння відродженню та розвитку традицій і культури української нації, етнічної, культурної і мовної самобутності корінних народів і національних меншин; сприяння захисту прав професійних творчих працівників та їхніх спілок, соціальному захисту працівників підприємств, установ та організацій у сфері культури, туризму, а також споживачів культурного і туристичного продукту, встановленню контролю за його якістю; сприяння формуванню цілісного культурно-інформаційного простору, захисту та просуванню високоякісного і різноманітного культурного продукту; участь у розробленні та виконанні державних і регіональних програм розвитку культури, туризму та охорони культурної спадщини. Саме цей відділ повинен активно поширювати ідеї формування екологічно-орієнтованої свідомості та відповідальності громадян, зокрема посилювати екологічний контроль за об'єктами туристичного бізнесу. Відділ має сприяти розвитку екологічного туризму та екологічно орієнтованої рекреації (блок 1.16).

Відділ містобудування та архітектури виконує такі функції, як розроблення, затвердження в установленому порядку генеральних планів населених пунктів та іншої містобудівної документації. На відділ покладено цілі розвитку містобудування та архітектури. Виконуючи свої завдання та цілі, відділ повинен урахувати природні особливості та не порушувати своєю діяльністю цілісність природи. Таким чином, дотримуватимуться певні екологічні показники (вібрація, шум, використання матеріалів будівництва, що не загрожуватимуть здоров'ю людини) (блок 1.17).

Формування та розвиток екологічного мислення мають закладатися з дитинства, тому в службі у справах дітей та в управлінні освіти Сумської райдержадміністрації повинні реалізовуватися цілі екологічного виховання, аспекти еколого-орієнтованого розвитку особистості, що знаходять місце в

програмах шкільних та позашкільних навчальних заходів, має забезпечуватися розвитком системи освіти з метою формування гармонійно розвиненої, соціально активної, творчої особистості (1.18, 1.20).

Управління агропромислового розвитку Сумської райдержадміністрації повинне враховувати такі екологічні показники, як збиток від пестицидів, забезпечувати поступову екологізацію сільського господарства. Відділ має сприяти розвитку органічного землеробства в районах, природоохоронній та рекреаційній сільськогосподарській практиці; біологічній безпеці та якості сільськогосподарської продукції, ринковим механізмам еколого-орієнтовного регулювання землекористування в районах (блок 1.19).

Таким чином, формування еколого-орієнтованої системи управління здійснюється через процеси екологізації структурних елементів системи державного управління адміністративної території та місцевого самоврядування. При цьому дієвість еколого-орієнтованої структури управління забезпечуватиметься шляхом інтеграції екологічних параметрів до її структурних підрозділів.

Екологізація апарату управління є вихідним вектором формування еколого-орієнтованої структури управління. В цьому аспекті важливу роль відіграють процеси прийняття еколого-орієнтованих управлінських рішень органами державного управління та самоврядування. Адже через результати прийнятих управлінських рішень оцінюється ефективність праці органів управління.

Еколого-орієнтовані управлінські рішення мають ґрунтуватися на показниках, що відображають стан соціо-еколого-економічного розвитку території. Виявлення рівня соціо-еколого-економічного розвитку повинні задавати вектори, що будуть спрямовані на усунення дисбалансу у функціонуванні різних територіальних систем. Тому для кожного структурного підрозділу сформовано загальний алгоритм прийняття еколого-орієнтованих управлінських рішень під час реалізації власних цілей (рис. 2.11).

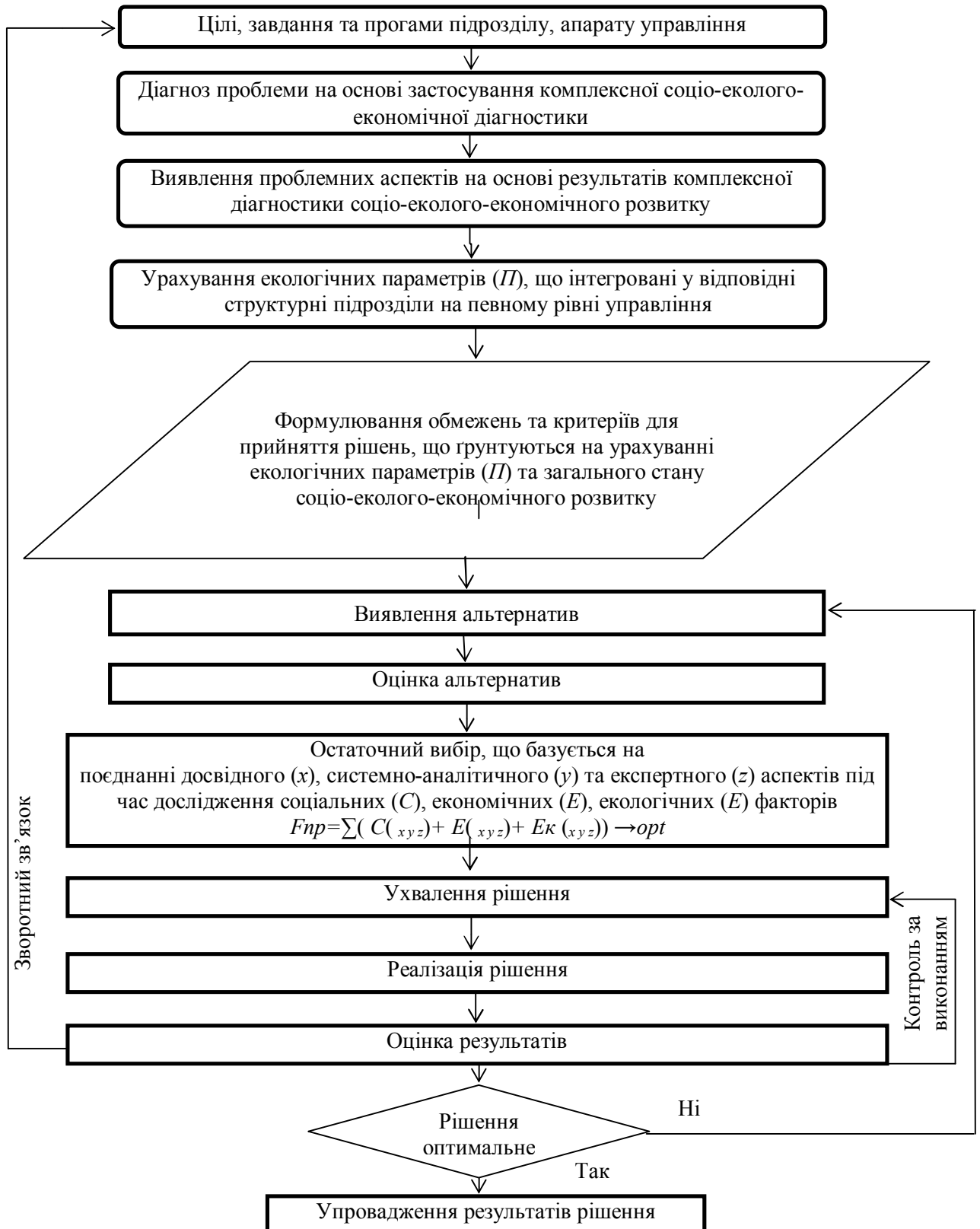

Рис. 2.10. Алгоритм прийняття еколого-орієнтованих управлінських рішень

Джерело: авторська розробка

Згідно із запропонованим алгоритмом прийняття еколого-орієнтованих управлінських рішень на рівні адміністративного району та області передбачається, що екологічний фактор повинен бути в кожній функції управління, кожному управлінському рішенні виконавчої влади та кожному управлінському заході на рівні органів самоврядування, адже в протилежному разі прийняті будь-які управлінські рішення, що не враховують екологічного фактора, можуть бути не лише не ефективними, а й шкідливими як для сьогодення, так і для майбутнього розвитку території.

В алгоритмі передбачається необхідність урахування соціо-еколого-економічних показників органами державного управління, при цьому враховуються такі аспекти, як: досвідний (x), системно-аналітичний (y) та експертний (z), комбінація яких відіграє провідну роль в ефективності прийнятих рішень. Адже ефективне еколого-орієнтоване управління потребує певних наукових і технічних знань, які б дозволили приймати рішення, що є інформаційно-обґрунтованими, досяжними і прийнятними, оптимальність яких виражається у вигляді функції $F_{np} = \sum(C(x, y, z) + E(x, y, z) + E_k(x, y, z)) \rightarrow opt$. Крім того, ефективність еколого-орієнтованих рішень залежить від здійснення контролю за їх реалізацією та оцінки результатів. Якщо рішення виявилось оптимальним, тобто є таким, що задовольняє цілі і завдання підрозділу та екологічні параметри, то таке рішення має бути впроваджене у програми розвитку територій. У разі, якщо рішення або не забезпечує власних цілей підрозділу, або порушує екологічні параметри, то виникає необхідність перегляду альтернатив. Зокрема, при оцінці кінцевого результату повинен зберігатися взаємозв'язок із бажаним результатом.

Реалізація еколого-орієнтованих управлінських рішень органами державного управління та самоврядування має ґрунтуватися на застосуванні ключових принципів вітчизняної та зарубіжної екологічної політики, зокрема норм і вимог до загальноєвропейських стандартів. Тож до таких принципів належать: 1) «принцип профілактики», що полягає в тому, щоб завчасно уникати забруднення навколишнього середовища; 2) «принцип винного», що

є ринковим інструментом охорони навколишнього середовища, який ґрунтується на передумові, згідно з якою витрати з усунення забруднення навколишнього середовища повинен брати на себе той, хто несе відповідальність за його виникнення; 3) «принцип кооперації», який означає, що держава здійснює свої цілі в галузі охорони навколишнього середовища в злагоді з усіма суспільними групами. Наприклад, у Франції принцип кооперації знайшов свій прояв у такому: Франція стала однією з перших держав, які відмовилися від використання хлорфторвуглеців, що завдають шкоди озоновому шару в навколосемній атмосфері та які застосовувалися репеленти і холодоагенти. Виробники товарів, у яких використовувалися хлорфторвуглеці, добровільно скоротили встановлені державою граничні терміни їх застосування. Відмова від них стала рекламним ходом й одночасно аргументом для покупців; 4) басейновий принцип управління; 5) принцип оновлення та адаптації управлінського стилю до ситуативних змін методом «навчання у процесі виконання та діяльності»; 6) принцип зміцнення довіри між суб'єктами екологічного управління (урядовими, громадськими, корпоративними, місцевими); 7) принцип прозорості та універсальності критеріїв відбору й оцінки інструментів екологічної політики на всіх ієрархічних рівнях управління; 8) принцип узгодженості інтересів за допомогою укладання добровільних екологічних угод як засіб подолання традиційних управлінських підходів, стимулювання екологічних інновацій.

Таким чином, аналізуючи вищевикладене, зазначимо, що сутність, зміст та основні принципи еколого-орієнтованого управління можуть бути використані у сфері соціального та економічного управління, проте, згідно із системним підходом, формування системи еколого-орієнтованого управління не можна розглядати окремо від базового рівня управління.

2.3. Формування моделі еколого-орієнтованого управління на базовому рівні

Місцевий (базовий) рівень управління є найбільш проблематичним і складним. Саме на цьому рівні реалізуються державні, регіональні й власні рішення щодо інтересів територіальних громад сіл, селищ та міст. На сьогодні місцевий рівень управління недостатньо використовує власні права, обов'язки та особливості функціонування, що викликане існуванням муніципальної та особистої власності територіальних громад, як об'єктів управління та їхніх органів – місцевих рад, складністю формування місцевих бюджетів, важкого стану соціальної сфери та існуючими диспропорціями у рівнях економічного розвитку. Однак саме на цьому рівні мають реалізовуватися принципи еколого-орієнтованого управління.

Місцеве самоврядування в Україні здійснюється на принципах: народовладдя; законності; гласності; колегіальності; поєднання місцевих і державних інтересів; виборності; правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності у межах повноважень, визначених цим та іншими законами; підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб; державної підтримки та гарантії місцевого самоврядування; судового захисту прав місцевого самоврядування.

Система місцевого самоврядування поєднує: територіальну громаду; сільську, селищну, міську ради; сільського, селищного, міського голови; виконавчі органи сільської, селищної, міської рад; районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст; органи самоорганізації населення.

В організаційних структурах місцевих державних адміністрацій, що входять до складу структурних підрозділів обласної й районної адміністрацій, відсутні управління, відділи, пов'язані із забезпеченням цілей охорони природи, раціональним використанням природних ресурсів, їх відтворенням, створенням умов для екологічно збалансованого економічного

й соціального розвитку території. Лише до функцій деяких галузевих управлінь і відділів обласної і районних державних адміністрацій частково включені завдання, пов'язані з охороною природи та природокористуванням.

Повноваження органів місцевого самоврядування у сфері збереження довкілля – це визначені Конституцією та законами України, іншими правовими актами права та обов'язки територіальних громад, органів місцевого самоврядування зі здійснення завдань та функцій місцевого самоврядування.

Основними критеріями для розмежування повноважень державних і місцевих органів у галузі охорони навколишнього середовища можна назвати: джерела фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовища; статус природних ресурсів (загальнодержавного або місцевого значення); масштаби впливу на навколишнє природне середовище (транснаціональний, міжрегіональний, регіональний, місцевий рівні, яким підпорядкована територія).

У контексті забезпечення екологічно сталого розвитку на місцевому рівні потрібно зазначити, що відповідно до Європейської стратегії інновацій та самоврядування на місцевому рівні розроблені програми, що містять 12 принципів ефективного демократичного управління. Насамперед це принцип «сталого розвитку та спрямованості на тривалі результати», дотримання якого в діяльності органів публічної влади дає змогу гарантувати природну цілість, якість життя, економічну безпеку, демократичну участь. Він є першорядним у суспільному розвитку на місцевому рівні, створюючи спільну цінність для визначеного територіального середовища. Впровадження зазначених принципів потребує плідної взаємодії органів публічної влади, громадськості та приватного сектору, безпосередньо територіальної громади та населення. Передбачається, що органи публічної влади, володіючи необхідними й достатніми повноваженнями, відповідними ресурсами, що дають їм змогу управляти суттєвою часткою суспільних справ, які належать до їхньої компетенції в інтересах місцевого населення,

будуть постійно поліпшувати управління за всіма 12 принципами, дотримання і реалізація яких має відбуватися в органічному поєднанні (але без необхідності їх збільшення без потреби), оскільки вони є взаємозв'язаними і в сукупності дають можливість отримати синергетичний ефект.

У ЄС принципи та підходи сталого розвитку ґрунтуються на засадах концепції нового публічного/державного менеджменту, теорії політичних мереж, концепції демократичного врядування. Вони є узагальненням теоретичних напрацювань та практичного досвіду, інструментів і технологій, методів та засобів, застосування яких дає можливість сповна задовольняти потреби та інтереси громадян, надавати їм якісні послуги, в цілому забезпечуючи сталий розвиток адміністративної території.

Принципи та підходи щодо забезпечення екологічно сталого розвитку на місцевому рівні реалізуються через конкретні механізми, зокрема: екологічні податки, екологічні стандарти, екологічне управління та аудит, екологічний бізнес, компенсація екологічної шкоди за рахунок винуватця («забруднювач платить»), стимулювання, залучення екологічних інвестицій, тощо. Зокрема, в Законі України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року вперше серед основних принципів національної екологічної політики визнаються: необхідність урахування екологічних наслідків під час прийняття управлінських рішень, під час розроблення документів, що містять політичні та/або програмні засади державного, галузевого (секторального), регіонального та місцевого розвитку.

На місцевому рівні теорія сталого розвитку передусім реалізується у вигляді концепції та плану дій, що адаптують загальні наукові підходи до потреб територіальної громади. Зокрема, концепція сталого розвитку населеного пункту є цілісною системою принципів, завдань та заходів, реалізація яких має сприяти переходу села, селища або міста на засади екологічно збалансованого (сталого) розвитку. Вона є основою для

розроблення стратегій, місцевих проектів та програм соціально-економічного розвитку, генеральних планів, логістики, громадського транспорту, функціонування системи комунального господарства тощо, націлених на реалізацію місцевої політики. Причому пріоритетами мають визначатися як соціальні, так й економічні та екологічні питання.

Зокрема Н. Кривокульська, досліджуючи проблеми в контексті екологічного управління на базовому рівні, зазначає, що для створення місцевого потенціалу щодо управління охороною довкілля й адаптації регіональної екологічної політики до особливостей територіальних спільнот базового рівня необхідно: чітко визначити функції регіонального і місцевого рівнів; поглибити міжмуніципальне партнерство задля подолання адміністративної роздробленості у вирішенні екологічних проблем; зміцнити потенціал місцевих органів влади з метою забезпечення їм можливості стимулювання (через фінансову підтримку) розвитку екологічного менеджменту, підготовки й реалізації місцевих екологічних проектів. Крім того автор особливу увагу звертає на необхідність здійснення процесів стимулювання з боку місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування, зокрема з таких напрямів: 1) максимально ефективного використання місцевого природоресурсного потенціалу, що сприятиме стимулюванню місцевими органами державної влади та органами місцевого самоврядування побудови екологічних провінцій; 2) створення умов, що сприяють максимально ефективному використанню місцевого природоресурсного потенціалу, розвитку екологічного бізнесу. Серед напрямів розвитку екологічного підприємництва, що вимагають підтримки місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування, виокремимо: проведення екологічного аудиту сировини, матеріалів, процесів виробництва, а також способів зменшення їх негативного впливу на навколишнє середовище; сприяння поширенню екологобезпечних технологій через застосування механізму екологічного лізингу; активізацію участі підприємницьких структур у розробленні й реалізації місцевих

природоохоронних програм; сприяння зростанню рівня екологічної свідомості суб'єктів бізнесу шляхом здійснення інформаційної діяльності; використання нових видів екологічного інформування підприємців про результати власної діяльності (обов'язкове та добровільне екологічне маркування продукції, рекомендації з екологобезпечного споживання продукції та ін.); соціальну відповідальну діяльність організації.

Системне дослідження проблем у сфері екологічного управління на базовому рівні обумовлює необхідність формування системи еколого-орієнтованого управління.

Формування еколого-орієнтованої системи управління на базовому рівні потребує екологізації організаційної структури подібно тим, які пропонується створити на обласному та районному рівнях управління.

Отже, перетворення існуючої структури управління на базовому рівні на еколого-орієнтовану в загальному вигляді подане на рис. 2.12.

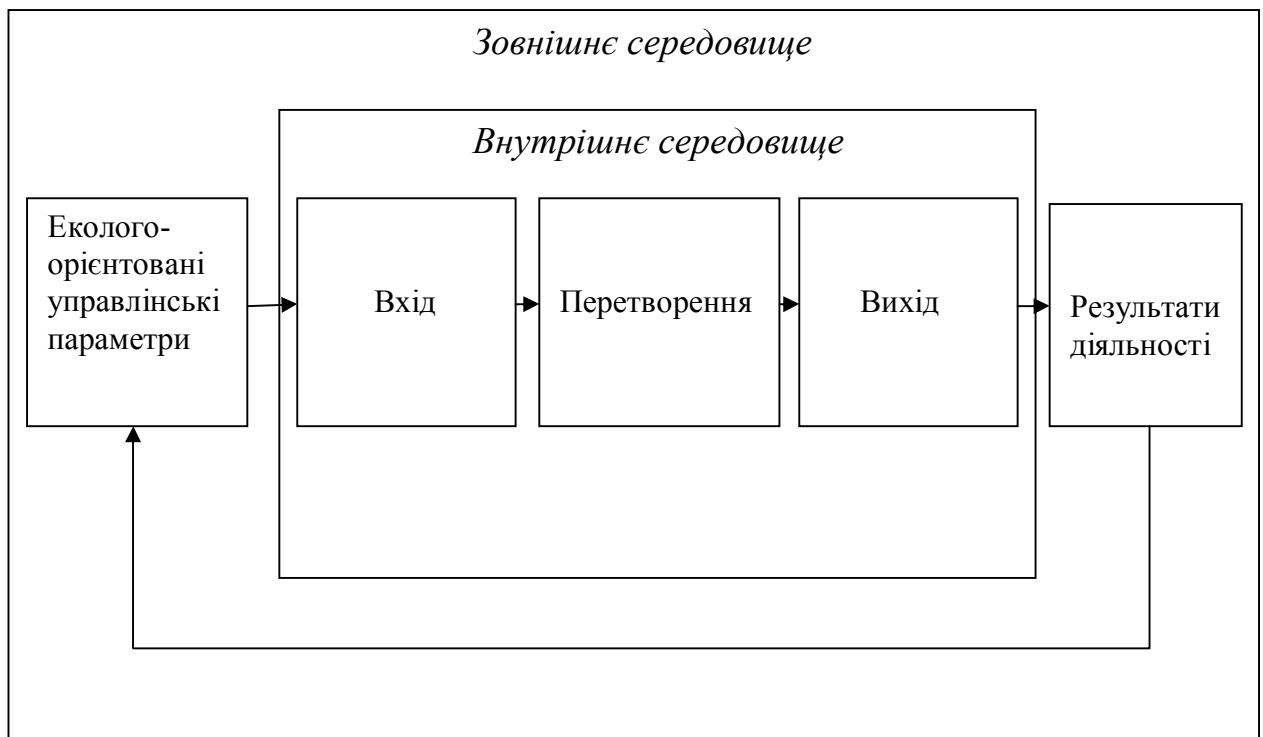

Рис. 2.11. Зв'язок і взаємодія зовнішнього середовища з процесами перетворення в органах міської ради

Джерело: авторська розробка

Схема еколого-орієнтованої структури управління адміністративною територією на базовому рівні зображена на рис. 2.13.

Взаємозв'язок із департаментом екології, паливно-енергетичного комплексу та природних ресурсів ОДА

Зовнішнє середовище

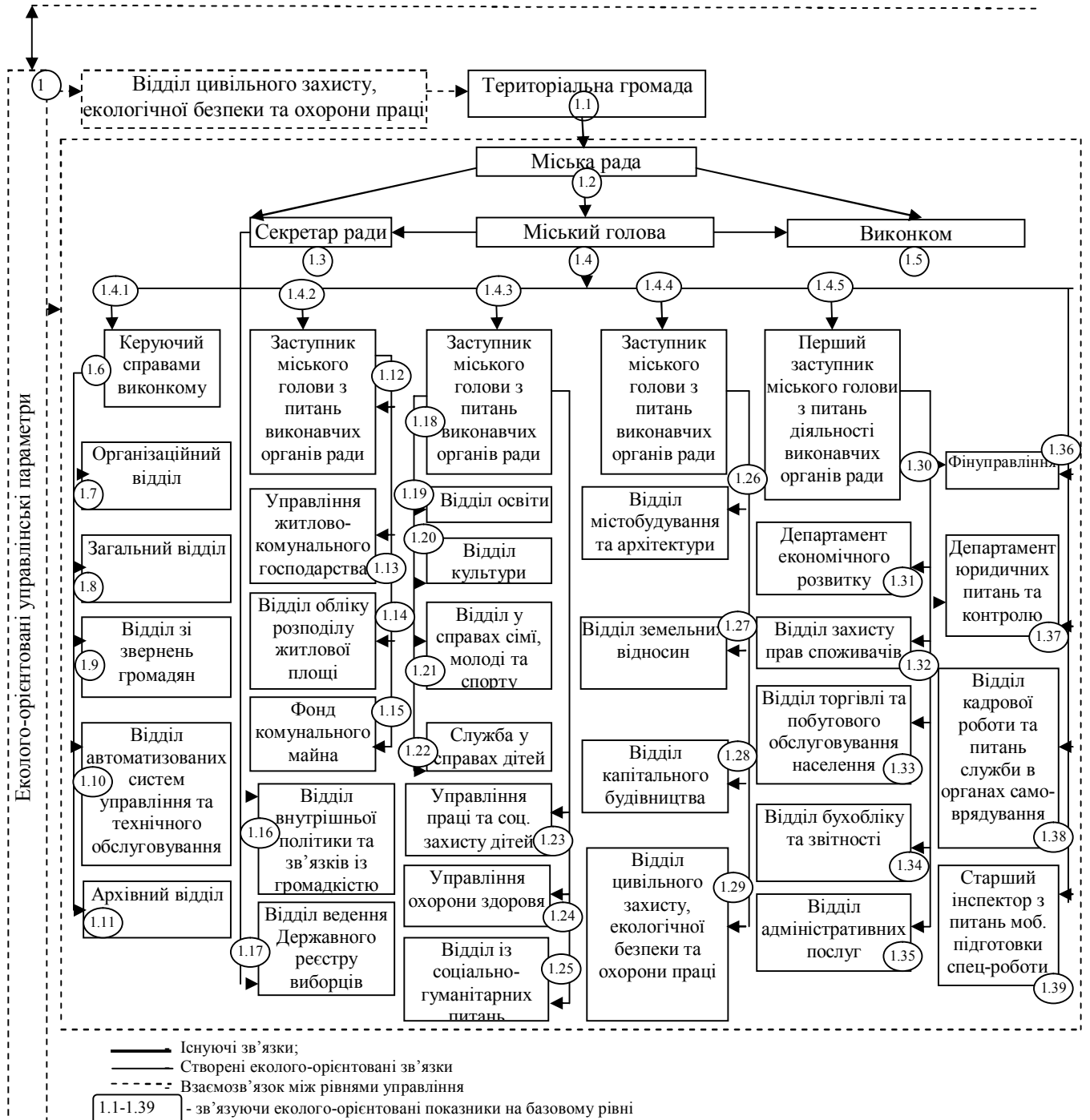

Рис. 2.12. Схема еколого-орієнтованої структури управління на базовому рівні

рівні

Джерело: сформовано автором

У запропонованій еколого-орієнтованій структурі управління адміністративною територією на базовому рівні перший блок відображає інтеграцію екологічних функцій у функції структурних підрозділів та відділів територіальної громади. Інтеграція екологічних функцій забезпечується відділом, що здійснює екологічне управління. На базовому рівні екологічне управління здійснюється відділом цивільного захисту, екологічної безпеки та охорони праці. Звертаючи увагу на системний підхід до еколого-орієнтованого управління, передбачається доповнення та розширення існуючих екологічних функцій, які інтегруватимуться в загальну систему управління базового рівня. При цьому виникає необхідність утворення взаємозв'язків із Департаментом екології, паливно-енергетичного комплексу та природних ресурсів конкретної області.

На сьогодні екологічна функція територіальних громад полягає у розробленні місцевих програм та участі у підготовці загальнодержавних і регіональних програм охорони довкілля. Широкі повноваження в галузі охорони довкілля надані громадянам-членам територіальних громад. Вони в порядку, визначеному законодавством, мають право брати участь в обговоренні матеріалів щодо розміщення, будівництва і реконструкції екологічно небезпечних об'єктів і вносити пропозиції до державних та господарських органів із цих питань, а також у проведенні громадської екологічної експертизи, розробляти пропозиції щодо організації територій і об'єктів природно-заповідного фонду, виконувати функції громадських інспекторів охорони навколишнього природного середовища тощо. Згідно з блоком 1.1 екологічна функція повинна розглядатися територіальною громадою як така, що має бути в кожному управлінському відділі та враховуватися під час формування будь-яких програм розвитку міста.

Одними із представницьких органів територіальних громад, згідно з Конституцією та Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», є відповідні місцеві ради.

Міська рада є органом, що представляє міську громаду й здійснює від її імені та в її інтересах функції і повноваження міського самоврядування, визначені Конституцією та законами України. Міська рада складається з депутатів, які обираються міською громадою на строк, визначений Конституцією України і який є тим органом управління, що згідно блоком 1.2 може реалізовувати функції посилення ролі екологічного управління з метою досягнення рівності трьох складових – соціальної, екологічної та економічної. Відповідно до блоку 1.4 міський голова, який є головною посадовою особою міської громади, має стимулювати питання інтеграції екологічної складової до структурних відділів та департаментів, сприяти розширенню зв'язків відділу, що функціонує сфері екологічного управління з іншими відділами. У блоках 1.4.1, 1.4.2, 1.4.3, 1.4.4, 1.4.5, 1.3 та 1.5 передбачається розширення функцій заступників міського голови, виконкому та секретаря ради через включення екологічної складової до системи управління.

Блоки 1.6, 1.12, 1.18, 1.26, 1.30 передбачають, що керівники структурних відділів мають впливати на кожний відділ через функції екологічного контролю та моніторингу, екологічного програмування та планування, мотивації з метою виконання їх функцій з урахуванням екологічних показників.

Керуючий справами виконкому контролює своєчасність підготовки та подання документів, перевіряє їх наявність і правильність оформлення. У разі порушення термінів підготовки документів для розгляду на засіданні виконкому керуючий справами виконкому доповідає міському голові, який вирішує, чи буде розглянуто це питання на засіданні виконкому. Згідно з блоком 1.6 керуючий справами виконкому має оперувати екологічними даними та показниками, вміти формувати та перевіряти документацію з екологічним наповненням.

Блок 1.7 обумовлює необхідність організаційного відділу аналізувати разом зі структурними підрозділами соціально-економічне, суспільно-політичне становище та екологічний стан міста.

Зокрема блоки 1.8, 1.9, 1.10, 1.11, 1.17 повинні брати участь в дослідженні актів, запитів, проектів, розпоряджень та стандартів екологічного спрямування.

Основними завданнями загального відділу є: організаційно-технічне і господарське обслуговування районної та міської рад народних депутатів, їх виконавчих комітетів, а також постійних комісій та комісій при виконавчому комітеті; забезпечення чіткої організації діловодства у виконавчому комітеті районної та міської ради народних депутатів, контролю за строками проходження і виконання службових документів; організація прийому громадян і здійснення контролю за строками розгляду пропозицій, заяв, скарг громадян у виконавчому комітеті районної та міської ради народних депутатів. Інтеграція екологічного фактора саме в цей відділ є досить важливим питанням, адже загальний відділ надає методичну допомогу в організації роботи з ведення справочинства відділам та управлінням виконавчого комітету районної та міської ради народних депутатів, виконавчим комітетам нижчестоящих рад (блок 1.8).

До основних завдань відділу зі звернень громадян входять такі: забезпечення своєчасного розгляду заяв, пропозицій та скарг громадян з особистих питань, з питань діяльності місцевого самоврядування, органів виконавчої влади у межах наданих повноважень, підприємств, організацій, установ та інших юридичних осіб, забезпечення належної організації особистого прийому громадян міським головою та його заступниками, здійснення контролю за своєчасним розглядом пропозицій, заяв, скарг громадян, що надійшли до виконкому і спрямовані, за дорученням керівництва, для вирішення структурними підрозділами, відділами та управліннями виконкому, підприємствам, установам та організаціям міста, проведення аналізу письмових і усних звернень громадян, підготовка

матеріалів і регулярне інформування міського голови, його заступників та керуючого справами про стан цієї роботи. З інтеграцією екологічного фактора відділ зі звернень громадян має реєструвати окремо звернення громадян, що пов'язані з екологічними випадками та скаргами, викликаними екологічними ризиками (блок 1.9).

Завданнями відділу автоматизованих систем управління та технологічного відділу обслуговування є: використання та впровадження у виконавчих органах міської ради програмного забезпечення і комп'ютерної техніки., визначення методів та способів збереження, обробки та передачі інформації, визначення напрямку подальшого розвитку, модернізації та сприяння реалізації комп'ютерно-технічного та комп'ютерно-інформаційного забезпечення в діяльності міської ради та її виконавчих органів, проведення заходів з підвищення рівня знань комп'ютерної техніки користувачами та програмістами, забезпечення інформаційного насичення комп'ютерної мережі та окремих комп'ютерів, розроблення і супровід специфічних програмних продуктів для потреб міської ради та виконавчих органів, проведення поточного ремонту та обслуговування комп'ютерної техніки у виконавчих органах міської ради. Зокрема до завдань відділу автоматизованих систем управління та технологічного відділу обслуговування мають належати такі, як збереження екологічних даних та показників у окремих базах даних, облік дотримання екологічних показників у структурних відділах та підрозділах в електронному вигляді (блок 1.10).

Головними завданнями архівного відділу є: забезпечення дотримання законодавства України про Національний архівний фонд та архівні установи; забезпечення зберігання відповідно до умов, визначених Держкомархівом України, документів Національного архівного фонду, документів з особового складу ліквідованих підприємств, установ та організацій, що діяли (були зареєстровані) на території міста; підготовка проектів розпорядчих актів міської ради, її виконавчих органів і міського голови, зокрема нормативного характеру; збереження інформації з екологічного стану міста, реєстрування

інформації про кількість реалізованих екологічних програм, кількість небезпечних викидів тощо (блок 1.11).

Управління житлово-комунального господарства міської ради виконує такі функції: управління об'єктами житлово-комунального господарства, що перебувають у комунальній власності територіальної громади міста, забезпечення їх належного утримання та ефективної експлуатації, необхідного рівня та якості послуг, що надаються населенню; контроль за діяльністю підприємств щодо обслуговування житла з надання допомоги власникам квартир (будинків) у їх обслуговуванні та ремонті; організація вирішення питань водопостачання, водовідведення та очищення стічних вод житлових будинків комунальної власності територіальної громади міста; встановлення зручного для населення режиму роботи підприємств комунального господарства. Крім зазначених функцій, мають забезпечуватися з урахуванням екологічного фактора також такі: здійснення екологічного контролю підприємств, які виконують роботи щодо комунального замовлення з питань збирання, транспортування, утилізації та знешкодження побутових відходів, знешкодження та захоронення трупів тварин, згідно з місцевим замовленням, здійснення озеленення, охорони зелених насаджень у межах виділених бюджетних та залучених коштів, відстеження та усунення руйнівних процесів житлових комплексів, що можуть негативно вплинути на природний потенціал міста (блок 1.13).

Функціями та повноваженнями відділу обліку та розподілу житлової площі є: облік громадян, які потребують поліпшення житлових умов за місцем їхнього проживання, та підготовка пропозицій виконавчому комітету про розподіл і надання житлових приміщень; облік громадян, які бажають вступити в житлово-будівельні кооперативи, організацію житлово-будівельних кооперативів, підготовка пропозицій виконавчому комітету по реєстрації житлово-будівельних кооперативів; підготовку пропозицій виконкому із бронювання, обміну та переоформлення займаної житлової площі; приватизація житла, що перебуває в комунальній власності в порядку,

встановленому чинним законодавством; контроль за станом квартирному обліку та додержанням житлового законодавства на підприємствах, в установах та організаціях міста незалежно від форм власності; видача ордерів на заселення житлової площі в будинках державних та комунальних організацій та будинках, збудованих за рахунок коштів житлово-будівельних кооперативів. Екологічні функції відділу проявляються через урахування природних зон розміщення забудов, також має бути врахована кількість недобудованих об'єктів, які порушують природну цілісність та інфраструктуру міста (блок 1.14).

До завдань фонду комунального майна входять: реалізація державної та регіональної політики щодо ефективного управління майном комунальної власності, зокрема у сфері приватизації, оренди, використання та відчуження комунального майна; забезпечення стабільного надходження до міського бюджету коштів за рахунок продажу майна комунальної власності та завдання його в оренду. Зокрема, з урахуванням екологічної складової мають реалізовуватися такі функції, як підвищення енерго- та ресурсозбереження в багатоквартирних будинках (блок 1.15).

Основними завданнями відділу внутрішньої політики та зв'язків з громадкістю є: аналіз і прогнозування суспільно-політичних процесів у регіоні; проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики; сприяння місцевим органам виконавчої влади у забезпеченні взаємодії з політичними партіями та громадськими організаціями. Екологізація цього відділу реалізується через створення взаємозв'язків внутрішньої політики та громадськістю під час формування екологічних стратегій та програм, поширення екологічної інформації (блок 1.16).

Згідно з блоками 1.19, 1.20, 1.21, 1.22 мають здійснюватися Стратегія екологічної освіти з метою сталого розвитку українського суспільства та економіки України. Зокрема блоком 1.20 в управлінні культури інтегрується екологічна складова в шляхом формування екологічної свідомості громадян

та розроблення місцевих стратегій, покликаних стимулювати зміну нераціональних структур споживання з урахуванням культурних традицій.

У відповідності до блоків 1.19, 1.21 мають реалізовуватися в практику шкільної та позашкільної освіти, а також ВНЗ принципи екологічного виховання та екологізації свідомості особистості, крім того впроваджуватися програми, що передбачатимуть безперервність екологічної освіти. Суспільство має переосмислити важливість екологічного фактора та мати комплексну систему знань про наслідки нехтування законами природи. У зв'язку з цим виникає необхідність налагодження розроблення виховних та соціальних природоохоронних програм на телебаченні, забезпечення підготовки публікацій, видання спеціальних інформаційних випусків, буклетів, бюлетенів.

У межах компетенції управління праці та соціального захисту населення здійснюються такі функції: забезпечення громадян з інвалідністю засобами пересування та реабілітації; забезпечення ветеранів війни санаторно-курортними путівками; надання грошової компенсації інвалідам війни за невикористані санаторно-курортні путівки; надання матеріальної допомоги громадянам з інвалідністю із Фонду соціального захисту інвалідів; забезпечення громадян з інвалідністю спеціальним автотранспортом; виплата грошової компенсації на транспортне обслуговування (бензин, ремонт та техобслуговування); ведення бази даних об'єктів соціально-культурного призначення щодо безперешкодного доступу до них громадян з обмеженими фізичними можливостями; ведення бази даних осіб, які потребують забезпечення протезами та засобами реабілітації і пересування (інвалідні візки, палиці, милиці, тощо). Крім основних функцій, з інтеграцією екологічної функції мають ураховуватися шкідливі та екологічно-небезпечні умови праці. Повинні надаватися пільги громадянам, які працювали на об'єктах, що забруднюють оточуюче середовище (блок 1.23).

Завданнями управління охорони здоров'я є: прогнозування розвитку мережі закладів охорони здоров'я для нормативного забезпечення населення

медико-санітарною допомогою; виконання актів законодавства в галузі охорони здоров'я, державних стандартів, критеріїв та вимог, спрямованих на збереження навколишнього природного середовища і санітарно-епідемічного благополуччя населення, а також додержання нормативів професійної діяльності в галузі охорони здоров'я, вимог Державної фармакопеї, стандартів медичного обслуговування, медичних матеріалів та технологій; забезпечення діяльності й організація фінансування закладів, установ, організацій і підприємств сфери охорони здоров'я, що знаходяться в комунальній власності територіальної громади міста. За умови екологізації цього відділу повинні досліджуватися кореляційні залежності між станом здоров'я громадян та екологічних умов (блок 1.24).

Відділ кадрової роботи та питань служби в органах самоврядування має сприяти органам управління міської ради у забезпеченні кваліфікованими кадровими ресурсами, що володіють екологічними знаннями, підвищувати рівень професійних знань та навичок службовців з екологічної освіти (блок 1.38).

Відділ адміністративних послуг виконує такі основні функції: надання суб'єктам звернень вичерпної інформації та консультацій щодо вимог та прядку надання адміністративних послуг; прийняття від суб'єктів звернень документів, необхідних для надання адміністративних послуг; реєстрація та подання документів (їх копій) на опрацювання відповідним суб'єктам; надання адміністративних послуг не пізніше наступного робочого дня після їх отримання; видача або забезпечення направлення через засоби поштового зв'язку суб'єктам звернень результатів надання адміністративних послуг (зокрема рішення про відмову в задоволенні заяви суб'єкта звернення), повідомлення щодо можливості отримання адміністративних послуг, оформлених суб'єктами надання адміністративних послуг; забезпечення взаємодії між адміністративними органами щодо надання адміністративних послуг; здійснення контролю за дотриманням строків надання адміністративних послуг; здійснення постійного контролю за якістю надання

адміністративних послуг, у тому числі шляхом проведення періодичних опитувань (анкетувань); напрацювання і застосування методів та засобів для мінімізації та ліквідації корупційних загроз, що можуть виникати під час взаємовідносин між суб'єктами звернень та адміністративними органами; спрощення та оптимізація системи надання адміністративних послуг суб'єктам звернень. З урахуванням екологічної функції відділ має відстежувати та фіксувати звернення громадян з питань екологічно-несприятливих наслідків, у результаті яких порушений стан здоров'я або власність громадян, фіксувати випадки з мінімізації корупційних загроз в екологічній сфері (блок 1.36).

Департамент юридичних питань та контролю бере участь у контролюванні за дотриманням екологічних вимог суб'єктами господарювання, він повинен стати законодавчо обов'язковими питання врахування майбутнього впливу на довкілля на етапі планування політики, планів і програм розвитку (блок 1.37).

Екологічний фактор у функціях відділу торгівлі та побутового обслуговування населення має реалізовуватися через низку стимулюючих заходів для суб'єктів господарювання, які виготовляють екологічну продукцію. Це може бути зменшення податку на додану вартість, митного збору тощо. Втім на сьогодні не досліджено врахування екологічного фактора від використання побутових товарів. Існує багато проблем, таких як утилізація побутових відходів та забруднення навколишнього природного середовища від використання деяких видів побутових товарів. Тож із екологічної точки зору виникає ряд факторів, які необхідно враховувати під час виконання функцій відділом торгівлі та побутового обслуговування населення (маркування екологічної продукції і т. ін.) (блок 1.33).

Інспектор з питань мобілізаційної підготовки спеціальної роботи окрім загальних функцій, має вирішити питання щодо охорони навколишнього природного середовища на об'єктах військово-оборонного промислового комплексу, здійснювати ліквідацію наслідків екологічної шкоди, заподіяної

військовою діяльністю, зокрема компенсувати збитки державі, завдані тимчасовою дислокацією на території України іноземних військ (блок 1.39). Відділ бухгалтерського обліку та звітності повинен забезпечувати екологічний облік та контролінг. Основою екологічного контролінгу є збір інформації про рівень забруднення природного середовища і подальша комплексна обробка різномірної інформації з метою формування цілісної картини екологічного стану території (блок 1.34).

Згідно з блоком 1.36 має забезпечуватися стабільне фінансування природоохоронної діяльності, вдосконалення економічних інструментів, залучення нових джерел фінансування природоохоронних заходів, спрямованих на ліквідацію забруднення, створення екологічної безпеки, відтворення природних ресурсів, забезпечення сприятливого податкового, кредитного та інвестиційного клімату для залучення коштів міжнародних донорів та приватного капіталу в природоохоронну діяльність, створення суб'єктами господарювання систем екологічного управління, впровадження екологічно чистого виробництва, технологій ресурсо- та енергозбереження.

Відділ захисту прав споживачів повинен, крім реалізації власних функцій, виконувати ще й такі: враховувати екологічні фактори, що негативно впливають на населення, а також можливі екологічні ризики, що виникають унаслідок соціально-економічної діяльності і можуть задати шкоди населенню (блоки 1.23, 1.24, 1.24, 1.25, 1.29).

Відділом земельних відносин мають здійснюватись екологізація сільського господарства, формуватися перспективи розвитку органічного землеробства; розвиватися природоохоронні та рекреаційні аспекти сільськогосподарської практики; стимулюватися біологічна безпека та якість сільськогосподарської продукції, проводиться екологічний аудит у системі управління сільськогосподарськими підприємствами, розроблятися ринкові механізми еколого-орієнтовного регулювання землекористування, розвиватися технології промислового та сільськогосподарського виробництва, що унеможливають або зменшують обсяг використання

екологічно небезпечних хімічних речовин та їх сполук, досліджуватися збитки, завдані здоров'ю людини від застосування пестицидів, упроваджуватися технології створення екологічно чистих продуктів та зменшуватися частка генномодифікованих продуктів; повинні бути включені екологічні вимоги та обмеження діяльності землекористувачів до договорів оренди земельних ділянок та інших правовстановлювальних документів на земельні ділянки та розташовані на них об'єкти нерухомості; введення вимог із компенсації екологічного збитку під час зміни прав власності на будь-які об'єкти нерухомості (1.27).

Блоком 1.16 має забезпечуватися збільшення частки екологічної інформації та соціальної реклами природоохоронного спрямування, що регулярно поширюється засобами масової інформації.

Згідно з блоком 1.31 повинні реалізовуватися заходи, спрямовані на розвиток чистого виробництва, стимулювання екологічного підприємництва, розвиток еко-бізнесу, впроваджуватися заходи з мінімізації відходів виробництва та споживання здійснюватися рециклінг і повторне використання цих відходів.

У блоках 1.26, 1.27, 1.2, 1.29 має здійснюватися перегляд нормативно-правової бази з метою забезпечення природоохоронних вимог, зокрема щодо енерго- та ресурсозбереження, у процесі промислового та житлового проектування, будівництва, реконструкції та демонтажу споруд, підвищення енерго- та ресурсозбереження в багатоквартирних будинках, будівництво екологічного житла.

Необхідно зазначити, що особливе значення має формування екологічної інфраструктури міста. До складових екологічної інфраструктури міста потрібно віднести: розвиток системи зелених насаджень та акваторій, формування безперервного природного каркасу в просторі міста.

Крім відділів та управлінь, для оперативного й кваліфікованого виконання своїх повноважень виконавчі комітети створюють комісії, до складу яких, крім працівників апарату виконкому, входять представники

громадськості, депутати відповідної ради, які також мають оперувати екологічною інформацією.

Потрібно зазначити, що в міських радах, крім виконавчих, функціонують і дорадчі органи. До дорадчих органів належать громадська та містобудівна ради (рис 2.14).

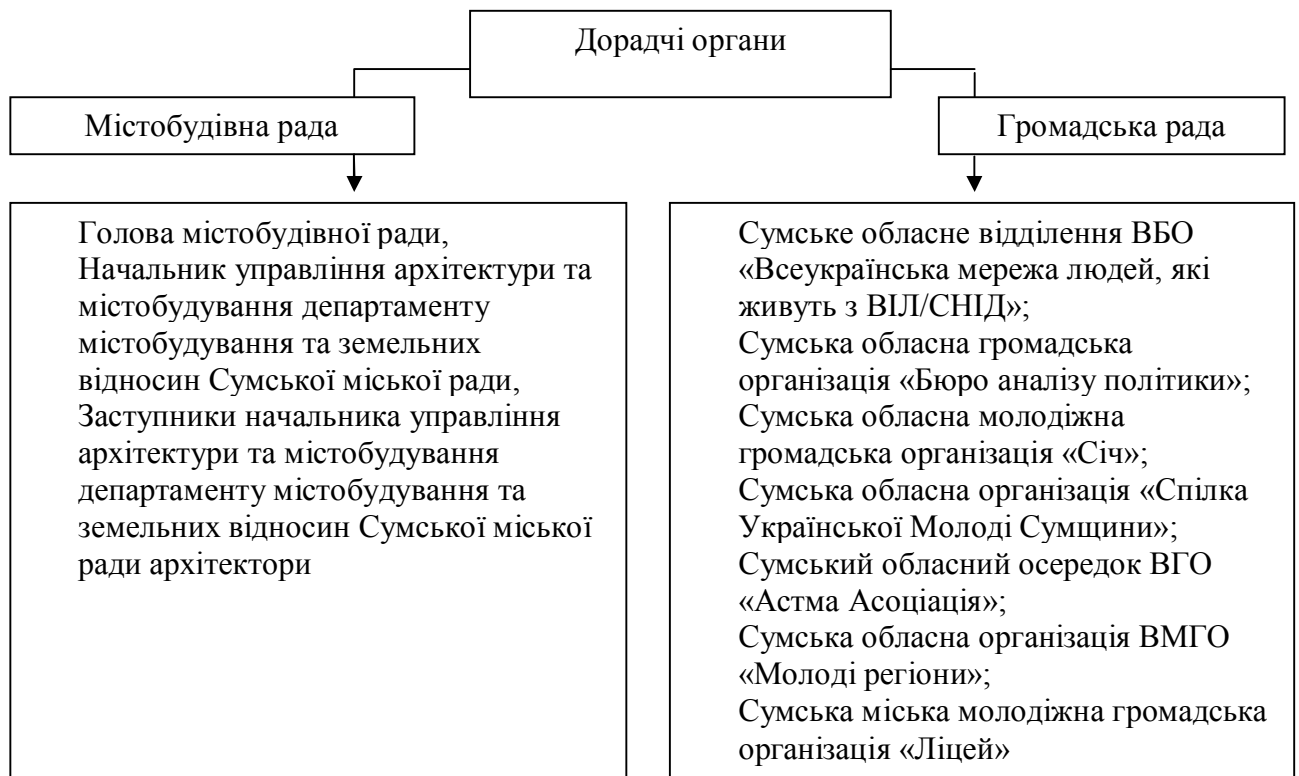

Рис. 2.13. Дорадчі органи міської ради

Інтеграція екологічного фактора до містобудівної ради має реалізовуватися через створення додаткових вимог, згідно з якими всі містобудівні проекти повинні містити екологічний розділ. Для цього повинні проводитися дослідження щодо врахування екологічних показників, під час реалізації функцій містобудування. Як приклад потрібно навести досвід Швеції, де реалізований широкий набір рішень з екологічної архітектури та будівництва: енергозбереження, сонячна енергетика, автономні системи життєзабезпечення, інтенсивне сільське господарство і садівництво, екологічно чисті будівельні матеріали з урахуванням їх подальшого рециклінгу, проводиться соціалізація середовища проживання тощо.

Зокрема, діяльність громадської ради повинна активно просувати ідеї екологічно-сталого розвитку в програмах і проектах.

Так, наприклад, метою Сумської міської молодіжної громадської організації «Ліцей» є підготовка майбутніх лідерів, які зможуть активно залучатися до розбудови України як демократичної держави з відкритим громадянським суспільним ладом, прозорою діяльністю органів влади й ринковою економікою. Звертаючи увагу на досить серйозні цілі громадської організації, інтеграція екологічної функції повинна забезпечувати підготовку лідерів, які системно враховуватимуть соціо-еколого-економічні аспекти розвитку території.

Сумська обласна громадська організація «Бюро аналізу політики» – це неприбуткова громадська організація, яка об'єднує у своїх лавах експертів, маркетологів, політологів. Мета діяльності цієї громади – впровадження заходів, спрямованих на підвищення рівня політичної культури партійних, громадських та профспілкових об'єднань. Основні завдання Бюро аналізу політики: формування та реалізація державної політики; багатоспекторне дослідження та аналіз державної політики на всіх рівнях у господарській, правовій, соціальній, гуманітарній, культурній, освітній, науковій та інших сферах; розвиток міжнародного співробітництва, обмін досвідом і кращими практиками у сфері виборчого права, захисту громадських, політичних та соціальних прав; захист законних інтересів членів організації, сприяння їхньому громадському та професійному розвитку; пошук інноваційних вирішень проблем громади та альтернативних підходів до політичних, зокрема виборчих процесів; формування культури взаємовідносин між суб'єктами виборчого процесу. Таким чином, Бюро виконує багато важливих завдань для розвитку міста, тому врахування екологічного фактора є необхідною умовою. Врахування екологічного фактора має відобразитися в частині багатоаспектного дослідження та аналізу державної політики на всіх рівнях управління. В частині розвитку міжнародного співробітництва Бюро

може використовувати досвід та практику зарубіжних країн у галузі еколого-орієнтованого управління на базовому рівні.

Сьогодні Спілка української молоді є потужною молодіжною організацією, що стала засновником Сумського обласного комітету молодіжних організацій. Спілка української молоді організовує значну кількість навчальних тренінгів, таборів для молоді. Також організація спрямовує свої зусилля на співпрацю з неурядовими об'єднаннями з інших регіонів України, займається міжнародними молодіжними обмінами.

Необхідно зазначити, що екологічна відповідальність в особистості має закладатися з дитинства. Сприяє цьому процесу Спілка української молоді, і для цього вона має багато можливостей. Так, спілкою організуються екологічні тренінги, розвиваються можливості для організації еко-таборів, здійснюються програми з молодіжного обміну щодо формування екологічно чистих територій.

Таким чином, інтеграція екологічного фактора до структурних елементів місцевого рівня передбачає: формування і підвищення екологічної культури, посилення еколого-духовних традицій, формування місцевої комплексної системи гармонійного співіснування населення та природи; формування екологічної свідомості та культури населення; інформування населення про набутий міжнародний та вітчизняний досвід гармонійного співіснування соціальної, екологічної та економічної підсистем та про досягнення етноландшафтної рівноваги з використанням громадських механізмів і структур, формування середовища місцевого екологічного підприємництва та надання підтримки та доступу до природоохоронних місцевих фондів; проведення систематичних екологічних тренінгів на базі місцевих навчальних закладів; дотримання еколого-орієнтованих взаєв'язаних показників на місцевому рівні (Додаток Г, табл. Г.3).

Отже, еколого-орієнтоване управління на базовому рівні має здійснюватися через екологізацію структурних підрозділів органів територіальної громади.

Потрібно зазначити, що екологічні проблеми міст та сіл істотно відрізняються. Як правило, міста характеризуються перевантаженою виробничою структурою і загостренням екологічних проблем. У сільській місцевості ця проблема існує, однак не в такій гострій формі. Проте з метою збереження природного ресурсу в сільських радах повинні бути відповідальні особи, які стежать за дотриманням екологічних норм та параметрів.

Перехід на еколого-орієнтовані форми управління сільськими радами передбачає здійснення органічного та агроландшафтного сільського господарства, виключення збитку в екологічній, соціальній та економічній сферах діяльності. Крім того, необхідно зауважити, що в системі еколого-орієнтованого управління сільським господарством основними елементами є сільськогосподарське виробництво, його земельно-природний потенціал та життєдіяльність населення.

Зокрема, згідно з Концепцією розвитку сільських територій, схваленою 2013 р., передбачається необхідність прийняття і реалізація Стратегії розвитку сільських територій, що ґрунтується на необхідності існування локальних стратегій розвитку кожного села (селища) або групи сіл (селищ) у межах сільської території та здійснення заходів галузевих програм, розроблених на виконання зазначеної Стратегії. Поняття зрівноваженого розвитку полягає не стільки в здатності такої системи до існування (оскільки це лише наслідок процесу), а й у збереженні динамічної рівноваги між раціональністю і вартостями всіх трьох сфер: екологічними, економічними й суспільними постулатами. Збереження такої рівноваги – основне завдання розроблення Стратегії. У свою чергу, згідно з концепцією розвитку сільських територій подальший розвиток сільських територій може відбуватися за трьома варіантами: 1) посилення сформованих тенденцій, продовження комерціалізації сільськогосподарського виробництва, що супроводжується поширенням надвеликих господарських формувань з їхньою низькою соціальною й екологічною відповідальністю; консервація нерозвиненості

сільської економіки та інститутів сільського розвитку; 2) підсилення державної підтримки розвитку сільського господарства та соціальної інфраструктури; здійснення окремих соціально-економічних й екологічних заходів, а також диверсифікації сільської економіки за відсутності реальних механізмів і фінансових джерел їх реалізації. Це сприятиме поліпшенню матеріального становища та умов проживання сільського населення, однак не забезпечить розв'язання проблем зайнятості, екологічної безпеки господарювання і проживання, поступового розвитку сільських спільнот; 3) створення умов для розвитку сільських територій, сільських, селищних громад як рушійної сили розбудови суспільних відносин, що передбачає розроблення та впровадження локальних (місцевих) стратегій розвитку на основі раціонального використання місцевих ресурсів, формування конкурентоспроможного багатогалузевого і багатокладного сільського господарства, диверсифікованої сільської економіки, сприятливих агроландшафтів, за рахунок нарощування людського і соціального капіталів, розвитку партнерства держави, бізнесу, громад. Це дозволить реформувати систему управління сільським розвитком, підвищити ініціативність та відповідальність сільських територіальних громад, збільшити доходи сільського населення і доступність базових послуг, нормалізувати демографічну ситуацію на сільських територіях.

Висновки до розділу 2

1. У дослідженні органи державного управління та місцевого самоврядування розглядаються як суб'єкти управління, що впливають на соціо-еколого-економічну систему адміністративно-територіальної одиниці, яка є динамічною та розвивається за умови ефективного регулювання з боку суб'єктів управління. Згідно із системним підходом формування системи еколого-орієнтованого управління адміністративною територією доцільно розглядати на базовому і на рівні адміністративного району та області.

2. Доведено, що ефективність функціонування системи еколого-орієнтованого управління залежить від рівня соціо-еколого-економічної збалансованості території. Для визначення цього показника запропоновано методику комплексної діагностики соціо-еколого-економічного розвитку території, в основу якої покладені індексний метод та метод кореляційно-регресійного аналізу. Індексним методом визначаються інтегральні статичні та динамічні індекси соціо-еколого-економічного розвитку. Інтегральний індекс соціо-еколого-економічного розвитку адміністративної території визначається як середньгеометрична величина часткових статичних індексів соціального, економічного та екологічного розвитку. Згідно з методом кореляційно-регресійного аналізу рівень соціо-еколого-економічної збалансованості визначається на основі тривимірних графіків, що мають вектори соціального, економічного та екологічного розвитку.

3. Доведено, що для визначення рівня соціо-еколого-економічної збалансованості може бути використаний графічний метод, згідно з яким рівень соціо-еколого-економічної збалансованості розраховується співвідношенням площин трикутників, що характеризують існуючий та оптимальний стани соціо-еколого-економічної системи адміністративної території: $S(I_{соц}^{баз}, I_{екол}^{баз}, I_{екон}^{баз}) / S(I_{соц}^{опт}, I_{екол}^{опт}, I_{екон}^{опт})$.

4. Аналіз існуючих структур територіального управління дозволив визначити, що найбільш оптимальною структурою еколого-орієнтованої системи управління на обласному, районному та базовому рівнях є матрична організаційна структура.

5. У дослідженні обґрунтовано, що перетворення існуючої структури управління адміністративно-територіальною одиницею на еколого-орієнтовану може здійснюватися за умови інтеграції екологічної складової та екологічних функцій у загальну систему управління. У такій структурі повинні бути горизонтальні та вертикальні функціональні взаємозв'язки, що враховують завдання екології та охорони природних ресурсів. За умов існування такої структури управління окремі органи державного управління

та місцевого самоврядування, виконуючи свої функції, мають урахувати екологічні вимоги, тим самим забезпечуючи еколого-орієнтоване управління соціально-економічним розвитком території. З метою забезпечення ефективного функціонування еколого-орієнтованої системи управління адміністративною територією ці перетворення повинні бути на всіх рівнях управління: обласному, районному та базовому.

6. Для кожного з наведених вище рівнів сформовано еколого-орієнтовані структури управління, в яких передбачається інтеграція екологічного фактора в структурні підрозділи адміністративно-територіального управління.

7. Аналіз та систематизація існуючих науково-методичних підходів до моделей економічного зростання показали, що у сучасній науковій літературі ще недостатньо представлені агреговані моделі економічного зростання регіональної економіки, в яких враховуються екологічний та соціальний фактори.

8. Доведено, що оптимальний стан розвитку території забезпечує максимальний приріст ВРП. У зв'язку з цим під час формування моделі соціо-еколого-економічного зростання було запропоновано враховувати індекси соціального, економічного та екологічного розвитку під час побудови регіональних моделей соціо-еколого-економічного зростання.

Результати досліджень, наведені у цьому розділі, опубліковані у працях [70, 7, 27, 9, 10, 5, 70, 67].

РОЗДІЛ 3

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГО-ОРІЄНТОВАНОГО УПРАВЛІННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОЮ ОДИНИЦЕЮ

3.1. Комплексна оцінка рівня соціо-еколого-економічної збалансованості адміністративно-територіальної одиниці

Оцінку рівня збалансованості соціо-еколого-економічного розвитку адміністративної території пропонується здійснити на прикладі Сумської області на основі використання комплексної соціо-еколого-економічної діагностики адміністративно-територіальної одиниці, науково-методичні підходи до реалізації якої наведені у другому розділі. Комплексна діагностика соціо-еколого-економічної збалансованості адміністративно-територіальної одиниці містить такі методи як індексний метод та метод кореляційно-регресійного аналізу. Зокрема індексним методом визначаються статичний та динамічний інтегральні індекси соціо-еколого-економічного розвитку.

Розрахунок статичного інтегрального індексу соціо-еколого-економічного розвитку території базується на порівнянні показників даної адміністративної території з показниками території, що взята за еталон. За еталонну приймається територія з найкращими індивідуальними показниками соціо-еколого-економічного розвитку. Інтегральні статичні індекси соціо-еколого-економічного розвитку визначаються на основі попередньої диференціації територій за трьома групами. Це обґрунтовується тим, що більш коректно порівнювати показники територій, які істотно не відрізняються за соціально-економічними характеристиками, однією з яких може бути щільність населення території.

Зокрема, розрахунки за трьома групами адміністративних одиниць за 2012 рік наведені в табл. 3.1, (Додаток Д).

Таблиця 3.1

Розрахунок інтегральних статичних індексів соціо-еколого-економічного розвитку областей України та міст Києва і Севастополя України за трьома групами (станом на 2012 рік)

Область	$I_{\text{int(стат)}}$	Область	$I_{\text{int(стат)}}$	Область	$I_{\text{int(стат)}}$
Група за рівнем щільності населення					
І група (високий рівень)		ІІ група (середній рівень)		ІІІ група (низький рівень)	
Донецька	0,71	Тернопільська	0,64	Рівненська	0,52
Львівська	0,70	АРК	0,53	Волинська	0,44
Чернівецька	0,66	Одеська	0,61	Полтавська	0,66
Дніпропетровська	0,69	Запорізька	0,60	Сумська	0,57
Івано-Франківська	0,67	Хмельницька	0,58	Миколаївська	0,49
Закарпатська	0,65	Вінницька	0,59	Житомирська	0,49
Харківська	0,68	Київська	0,67	Кіровоградська	0,45
Луганська	0,65	Черкаська	0,55	Херсонська	0,43
м. Київ	0,78			Чернігівська	0,47
м. Севастополь	0,67				

Джерело: розраховано автором

Оскільки, що в дослідженні здійснюється оцінювання сталого розвитку на прикладі Сумської області, то розглянемо більш детально третю групу (табл. 3.2)

Таблиця 3.2

Розрахунок інтегральних статичних індексів соціо-еколого-економічного розвитку областей України за третьою групою (станом на 2012 рік)

Визначення інтегрального статичного індексу соціо-еколого-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць та його складових $I_{\text{int(стат)}}$ за третьою групою				
Адміністративно-територіальна одиниця (область)	$I_{\text{int(стат)}}$	Складова інтегрального статичного індексу соціо-еколого-економічного розвитку території $I_{\text{int(стат)}}$		
		$I_{\text{соц(стат)}}$	$I_{\text{екол(стат)}}$	$I_{\text{екон(стат)}}$
Рівненська	0,53	0,76	0,51	0,40
Волинська	0,45	0,56	0,42	0,39
Полтавська	0,66	0,87	0,45	0,74
Сумська	0,57	0,76	0,43	0,57
Миколаївська	0,62	0,76	0,42	0,75
Житомирська	0,48	0,70	0,42	0,40
Кіровоградська	0,46	0,72	0,47	0,30
Херсонська	0,46	0,66	0,41	0,37
Чернігівська	0,49	0,71	0,60	0,29
Середній інтегральний індекс за третьою групою	0,52	0,72	0,45	0,46

Джерело: розраховано автором

Результативна таблиця, сформована за третьою групою, дає підстави стверджувати, що найвищі індекси соціального, економічного, екологічного розвитку має Полтавська область. Зокрема Сумська область у рейтингу інтегральних статичних індексів соціо-еколого-економічного розвитку адміністративних одиниць третьої групи займає третє місце. На останньому місці в цьому рейтингу Волинська область. Необхідно зазначити, що середній інтегральний статичний індекс за третьою групою було отримано зі значенням 0,52, що дещо нижче, ніж значення інтегрального статичного індексу соціо-еколого-економічного розвитку. Це свідчить про те, що серед аналогічних адміністративно-територіальних одиниць Сумська область займає одне із провідних місць.

Утім характерною рисою для всіх адміністративно-територіальних одиниць є незбалансованість соціо-еколого-економічних складових. Про дисгармонійність соціо-еколого-економічних складових адміністративно-територіальних одиниць свідчать отримані розрахунки соціальних, екологічних та економічних індексів, що за своїм значеннями дуже різняться.

Інтегральний статичний індекс соціо-еколого-економічного розвитку для першої групи областей становив 0,21, для другої групи –0,49, для третьої він складає 0,57 (Сумська область).

Істотна різниця між отриманими інтегральними статичними індексами соціо-еколого-економічного розвитку пояснюється тим, що порівнювалися адміністративно-територіальні одиниці, які досить відрізняються за своєю кількістю населення, площею території та щільністю населення. З метою формування рейтингових значень по всій Україні можна використовувати всю сукупність адміністративно-територіальних одиниць без диференціації їх на групи.

Як приклад вважається за доцільне проводити комплексну діагностику соціо-еколого-економічного розвитку саме Сумської області (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Результати розрахунку інтегральних статичних індексів соціо-еколого-економічного розвитку Сумської області за 2001 – 2012 рр.

Рік	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
<i>Інтегральні статичні індекси соціо-еколого-економічного розвитку ($I_{\text{інт(стат)}}$) Сумської області та їх складові</i>												
$I_{\text{соц(стат)}}$	0,75	0,74	0,73	0,73	0,76	0,74	0,74	0,76	0,77	0,78	0,78	0,75
$I_{\text{екол(стат)}}$	0,43	0,46	0,44	0,42	0,47	0,43	0,44	0,46	0,45	0,45	0,47	0,45
$I_{\text{екон(стат)}}$	0,61	0,599	0,6	0,605	0,63	0,601	0,601	0,6	0,59	0,6	0,62	0,57
$I_{\text{інт(стат)}}$	0,57	0,58	0,576	0,491	0,60	0,57	0,57	0,59	0,58	0,59	0,61	0,576

Джерело: розраховано автором

Проведений аналіз показав, що за досліджуваний період значення інтегральних статичних індексів соціо-еколого-економічного розвитку Сумської області не перевищували 0,61 при оптимальному значенні 1.

На основі розрахованих у роботі інтегральних динамічних індексів соціо-еколого-економічного розвитку Сумської області виявлено нестабільний характер функціонування адміністративної території. Складові інтегральних статичних та динамічних індексів соціо-еколого-економічного розвитку дозволили визначити ступінь розбалансованості соціо-еколого-економічної системи Сумської області.

Інтегральні статичні індекси соціо-еколого-економічного розвитку адміністративної території дозволяють сформулювати їх рейтинг, визначити рівень соціо-еколого-економічного розвитку конкретної території порівняно

з територіями-еталонами, виявити диспропорційність розвитку. Згідно з комплексним підходом до діагностики території вважається за доцільне здійснювати оцінювання рівня розвитку окремо взятої території в часі, порівнюючи індивідуальні показники розвитку території у наступному та попередньому періодах.

Алгоритм визначення інтегрального динамічного індексу соціо-еколого-економічного розвитку адміністративно-територіальної одиниці наведений у другому розділі.

Розрахунки інтегральних динамічних індексів соціо-еколого-економічного розвитку Сумської області за 12 років подані в додатках Е, Ж З.

Проміжні розрахунки інтегральних динамічних індексів соціо-еколого-економічного розвитку та їх складових (соціального, екологічного та економічного індексів) Сумської області за 2001 – 2012 рр. наведені в табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Порядок розрахунку інтегральних динамічних індексів соціо-еколого-економічного розвитку Сумської області за 2001 – 2012 рр

№ п/п	Найменування показника	Формула розрахунку	2000р	2001р	$I_{\frac{2001}{2000}}$...	2011р	2012р	$I_{\frac{2012}{2011}}$
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
I. Розрахунок індексу соціального розвитку									
Вихідні дані [20,21,22]									
1.1	Навантаження на одне робоче місце (На)	-	18	13	0,72	...	25	22	0,88
1.2	Середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників території, що досліджується в попередньому періоді (ЗП ₀)	-	247	342	1,38	...	2142	2542	1,18
1.3	Середньомісячна номінальна заробітна плата найманих територій, що досліджується в поточному періоді (ЗП ₁)	-	194	259	1,33	...	2541	2845	1,11
Розрахункові показники									
1.4	Коефіцієнт навантаження на 1 вивільнене робоче місце (К1)	$K_1=1/Na$	0,05	0,07	-	...	0,04	0,045	
1.5	Індекс навантаження на 1 вивільнене робоче місце (Ік1)	$I_{K_1} = (K_2^2 - K_2^0) + 1$	-	-	1,02	...	-	-	1,00
1.6	Коефіцієнт заробітної плати (К2)	$I_{K_2} = (3П_2^2 - 3П_2^0) + 1$	1,273	1,320	-	...	1,167	1,136	-
1.7	Індекс заробітної плати (Ік2)	$I_{K1}=3П_1/3П_0$	-	-	1,04	...	-	-	0,96
1.8	Індекс соціального розвитку (Іс)	$I_c = \sqrt{I_{K_2} \cdot I_{K_1}}$	-	-	1,03	...	-	-	0,89

Продовження табл. 3.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2. Розрахунок індексу екологічного розвитку									
Вихідні дані [20,21,22]									
2.1	Екологічні платежі (ЕП)	-	1574,1	1465,6	0,93	...	9177,1	11202,	1,22
2.2	Капітальні інвестиції та поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища (КІ)	-	28398	32979		...	240968	206562	0,85
Розрахункові показники									
2.3	Індекс антропогенного навантаження на територію ($I_{АН}$)	$I_{АН} = EP_0/EP_1$	-	-	1,07	...	-	-	0,81
2.4	Індекс захисту ($I_{зах}$)	$I_{зах} = K_1/K_0$	-	-	1,16	...	-	-	0,85
2.5	Індекс екологічного розвитку ($I_{ЕК}$)	$I_{ЕК} = \sqrt{I_{АН} \cdot I_{зах}}$	-	-	1,11	...	-	-	0,83
3. Розрахунок індексу економічного розвитку [17,18,19]									
Вихідні дані [20,21,22]									
3.1	Випуск товарів та послуг (ВП)	-	8953	10596	1,18	...	40114	47010	0,92
3.2	Проміжне споживання (ПС)	-	5458	6475	1,18	...	22842	28900	0,95
3.3	Споживання основного капіталу (СК)	-	1101	1280	1,16	...	2205	2751	0,93
3.4	Чистий внутрішній продукт (ЧВП)	-	2394	2841	1,18	...	15067	15359	0,84
3.5	Обігові кошти (ОК)	-	4562,2	4780,1	1,04	...	15613	18598	0,96
3.6	Основні засоби (ОЗ)	-	21261	23183	1,09	...	57441	72974	0,97
3.7	Кількість зайнятих працівників (N)	-	513,8	488,0	0,94	...	497	519,6	1,00
Розрахункові показники									
3.8	Проміжне споживання ($\lambda_{ПС}$)	$\lambda_{ПС} = ПС/ВП$	0,609	0,611	-	...	0,569	0,61	-
3.9	Споживання основного капіталу ($\lambda_{СОК}$)	$\lambda_{СОК} = А/ВП$	0,122	0,120	-	...	0,054	0,058	-
3.10	Чистий внутрішній продукт ($\lambda_{ЧВП}$)	$\lambda_{ЧВП} = ЧВП/ВП$	0,267	0,268	-	...	0,375	0,326	-
3.11	ВП в цінах попереднього року ($ВП^u$)	$ВП^u = ВВ/І_{цв}$	8953	9802	1,09	...	36835	40020,7	0,82
3.12	Віддача обігових коштів (μ)	$\mu = грнВП/наІгрнОК$	1,962	2,216	1,12	...	2,569	2,527	0,95
3.13	Віддача основних засобів (f)	$f = \frac{грнВП}{наІгрнОЗ}$	0,421	0,457	1,08	...	0,698	0,644	0,93
3.14	Продуктивність живої праці (ПП)	$ПП = ВВ^u/N$	17,42	20,08	1,15	...	74,11	77,022	0,81
3.15	Економічний ефект ($ВВ_E$)	$ВВ_E = (I_u \cdot \lambda_{ПС} + I_f \cdot \lambda_{СК} + I_{nm} \cdot \lambda_{ЧВП}) \cdot ВП_1$	-	1370,2	-	...	2367,7	-4169	-
3.16	Коефіцієнт економічної ефективності виробництва (K_E)	$K_E = ВВ_E/ВВ_1$ або $(I_u \cdot \lambda_{ПС} + I_f \cdot \lambda_{СК} + I_{nm} \cdot \lambda_{ЧВП}) - 1$	-	0,129	-	...	0,059	-0,084	-
3.17	Індекс економічної ефективності виробництва (I_E)	$I_E = 1 + K_E$ або $I_u \cdot \lambda_{ПС} + I_f \cdot \lambda_{СК} + I_{nm} \cdot \lambda_{ЧВП}$	1	-	1,12	...	-	-	0,91

Джерело: розраховано автором з використанням статистичних даних [193, 194, 195, 196] та на основі адаптації моделі [180, 181, 182]

У результативній табл. 3.5 відображено інтегральні динамічні індекси соціо-еколого-економічного розвитку Сумської області за 2001 – 2012 рр.

Таблиця 3.5

Результати розрахунків інтегральних динамічних індексів соціо-еколого-економічного розвитку Сумської області за 2001 – 2012 рр.

Рік	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
<i>Інтегральні динамічні індекси соціо-еколого-економічного розвитку Сумської області та їх складові</i>												
$I_{соц(дин)}$	1,033	1,026	0,99	0,96	1,027	0,97	1,003	0,97	0,97	0,99	1,188	0,838
$I_{екол(дин)}$	1,114	1,059	0,916	0,751	1,172	0,944	1,072	1,087	0,921	1,04	1,013	0,987
$I_{екон(дин)}$	1,129	0,987	1,045	1,113	1,154	1,124	1,13	1,018	1,003	1,059	1,111	0,93
$I_{інт(дин)}$	1,09	1,023	0,982	0,929	1,11	1,009	1,065	1,02	0,96	1,024	1,102	0,916

Джерело: розраховано автором

Аналіз отриманих інтегральних динамічних індексів соціо-еколого-економічного розвитку Сумської області показав, що найбільш оптимальні показники були у 2005 році. Негативною динамікою характеризуються значення цих показників у 2003, 2004, 2009 та 2012 роках.

За умови врахування досягнутих значень соціального, екологічного та економічного розвитку визначено, що для Сумської області максимально можливе значення інтегрального динамічного індексу може дорівнювати 1,168, а мінімально можливе $-0,892$.

Для наочності інтегральні динамічні індекси соціо-еколого-економічного розвитку Сумської області за 2001–2012 рр. зображено графічно (рис. 3.1)

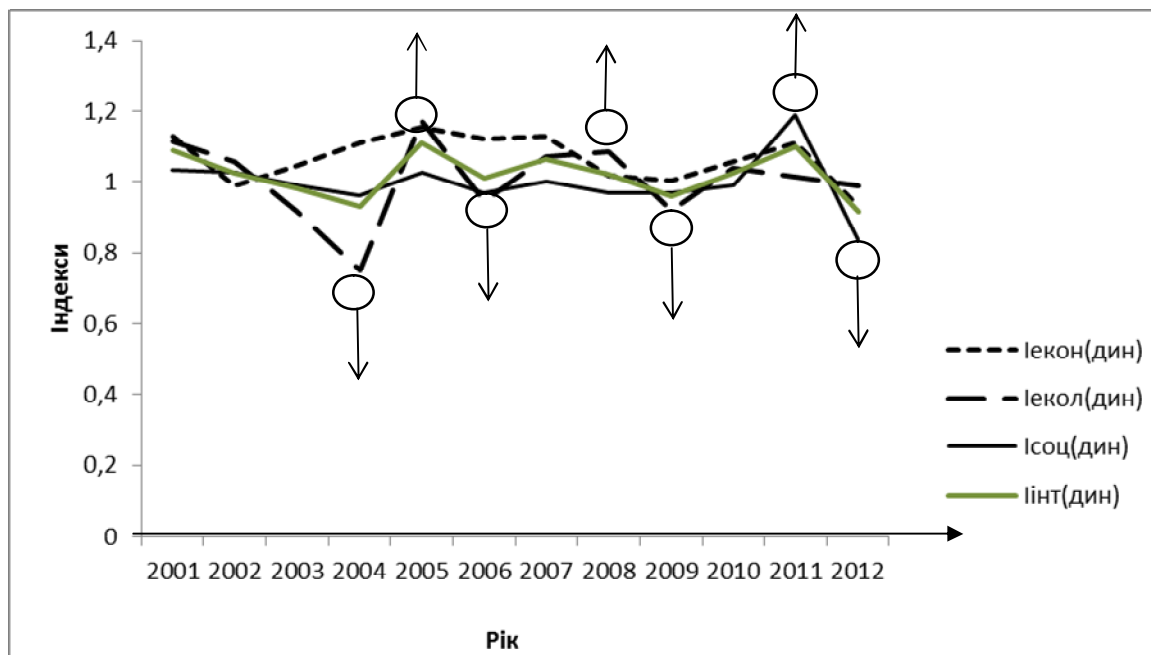

Рис. 3.1. Інтегральні динамічні індекси соціо-еколого-економічного розвитку Сумської області за 2001 – 2012 рр.

Джерело: авторська розробка

Аналізуючи графік, можна констатувати одночасне зростання трьох досліджуваних індексів у 2001 та 2005 роках та їх падіння у 2002 і наприкінці

2008 років. Уже цей факт можна розглядати як підтвердження нашої гіпотези про наявність взаємозв'язків цих індексів. Тобто зростання (падіння) одного з них обумовлює одночасне зростання (падіння) двох інших. Поясненням такої динаміки може бути ситуація в країні, що пов'язана з організаційно-економічними, адміністративними та законодавчими змінами.

Зокрема, отримана динаміка напрямку соціо-еколого-економічного розвитку Сумської області обумовлюється такими чинниками: кількість безробітного населення працездатного віку, зареєстроване у державній службі зайнятості, поступово зменшувалася починаючи з 2000 до 2008 року включно, в 2009 році вона почала зростати, при цьому потреба в робочій силі збільшувалася починаючи з 2001–2003 років, а з 2004 – 2009 рік постійно зменшувалася.

Підвищення рівня показників соціо-еколого-економічного розвитку Сумської області в 2001, 2005, 2008 роках можна зв'язати з підвищенням рівня середньомісячної реальної заробітної плати (у відсотках до попереднього року) [39], підвищенням рівня реального доходу населення (у відсотках до попереднього року) в 2005 році [39]; збільшенням основного капіталу та рівня зовнішньої торгівлі [178, с. 258].

Зниження рівня показників соціо-еколого-економічного розвитку Сумської в 2003, 2004, 2006, 2007, 2009 роках можна обумовити зменшенням рівня середньомісячної реальної заробітної плати (у відсотках до попереднього року) [39]. У 2009 році значне зменшення показників соціального, екологічного та економічного розвитку спричинене істотним зниженням рівня реального доходу населення (у відсотках до попереднього року) [39]; відчутним зменшенням індексу фізичного обсягу валового регіонального продукту та валової доданої вартості [178, с. 40]; зменшенням капітальних інвестицій [178, с. 209]; зниженням рівня зовнішньої торгівлі товарами [178, с. 258]; зменшенням капітальних інвестицій та поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища [178, с. 621]; збільшенням екологічних платежів [178, с. 622].

У системі соціо-еколого-економічного управління склалася така ситуація, що навіть істотне покращання показників (як це відбувалося в 2011 році) не гарантує стабільності в майбутньому (2012 рік).

З метою прогнозування стану соціо-еколого-економічного розвитку Сумської області в майбутньому нами побудовано прогноз на 10 років за допомогою методів екстраполяції трендів (рис. 3.2).

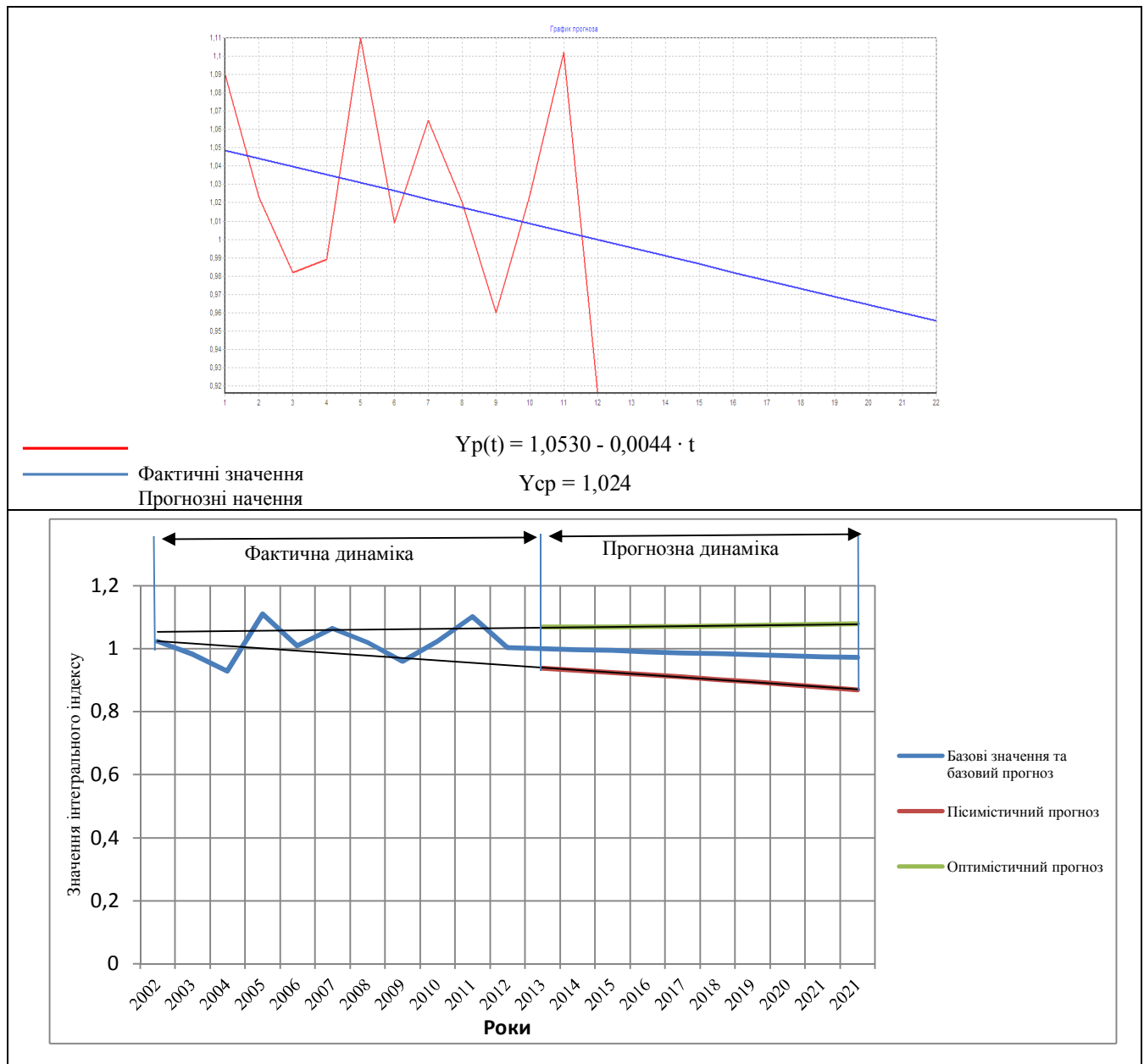

Рис. 3.2. Прогнозування стану соціо-еколого-економічного розвитку Сумської області в майбутньому на 10 років на основі методів екстраполяції трендів (без урахування заходів по екологізації системи територіального управління)

Примітка. Побудовано на основі даних табл. 3.3.

Джерело: авторська розробка

Прогнозування стану соціо-еколого-економічного розвитку Сумської області здійснюється на основі базового, оптимістичного та песимістичного прогнозів. Зокрема базовий прогноз характеризується спадною динамікою. За оптимістичним прогнозом значення інтегральних динамічних індексів соціо-еколого-економічного розвитку території не є високими. Отже, цей прогноз дає підстави зробити висновок про складність ситуації в соціо-еколого-економічній системі.

У вигляді трикутників відображено динаміку соціальних, економічних та екологічних показників Сумської області за 12 років (рис. 3.3).

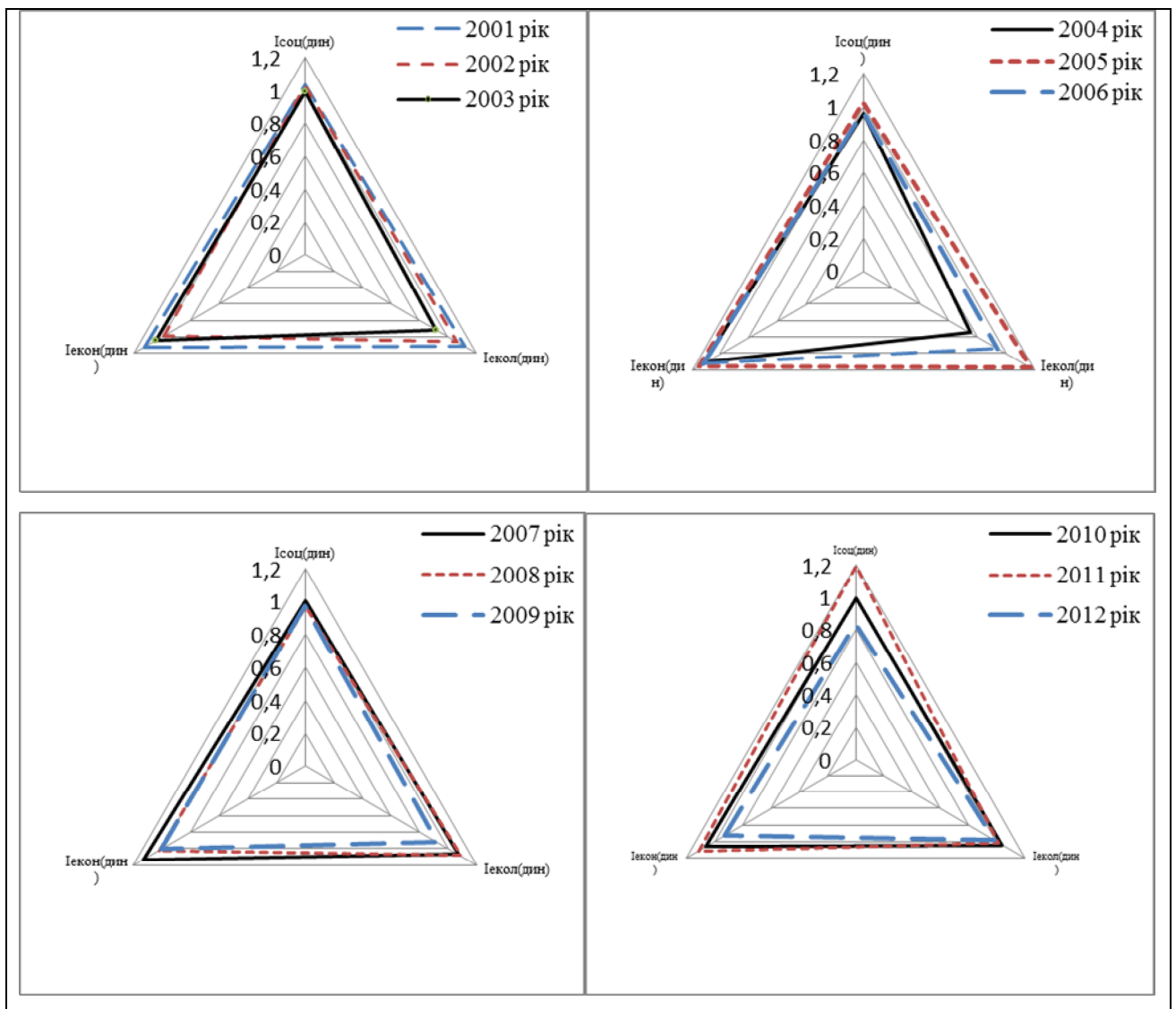

Рис. 3.3. Трикутники динаміки соціальних, економічних та екологічних показників Сумської області

Джерело: авторська розробка

Утім, досягнення збалансованості соціо-еколого-економічного розвитку території потребує дослідження кожної окремої складової соціо-еколого-економічної системи. Тому нами розроблені моделі, що визначають взаємозв'язки між складовими соціо-еколого-економічної системи.

Так, була розроблена регресійна модель для визначення залежності індексів соціального, економічного та екологічного розвитку.

Для визначення рівня соціо-еколого-економічної збалансованості, запропоновано використовувати метод кореляційно-регресійного аналізу, що проведений на основі тривимірних графіків, які мають вектори соціального, економічного та екологічного розвитку. Поверхні цих графіків відображають зони оптимального, задовільного та дисгармонійного (неоптимального) соціо-еколого-економічного розвитку адміністративно-територіальної одиниці.

З метою визначення більш складних взаємозв'язків, а саме взаємозв'язків між соціальною складовою та екологічною й економічною, нами пропонується графічний метод, побудований із використанням математичної регресійної моделі, що сформована за методом найменших квадратів, а саме апроксимації та згладжування.

Проаналізуємо зони допустимих значень індексів, що досліджуються, та визначимо межі їх коригування в напрямку збалансованого розвитку території.

Отже нами розглядається три варіанти апроксимізуючих залежностей: 1) визначення залежності індексів соціального розвитку (S) від індексів економічного розвитку (M) та екологічного (L) розвитку, (рис. 3.3 та 3.4, лінії рівня); 2) визначення залежності індексів екологічного розвитку (L) від індексів соціального розвитку (S) та економічного розвитку (M) (рис. 3.5 та 3.6, лінії рівня); 3) визначення залежності індексів економічного розвитку (M) від індексів соціального розвитку (S) та екологічного розвитку (L), (рис. 3.7 та 3.8, лінії рівня). На основі кореляційно-регресійного аналізу визначені зв'язки між соціо-еколого-економічними складовими, що впливають на збалансованість регіональної системи адміністративно-територіального

управління. Визначення взаємозв'язків у соціо-еколого-економічній системі здійснюється на основі функцій $S(L,M)$, $L(M,S)$, $M(S,L)$. Для кожної з функцій отримано регресійні залежності з коефіцієнтом детермінації (R).

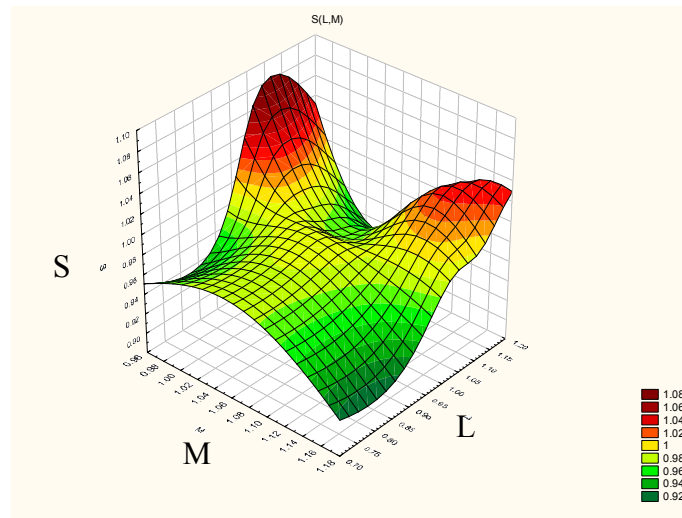

Рис. 3.4. Залежність показників соціального розвитку від показників екологічного та економічного, $S(L,M)$

Примітка. Побудовано на основі даних табл. 3.2.

Джерело: авторська розробка

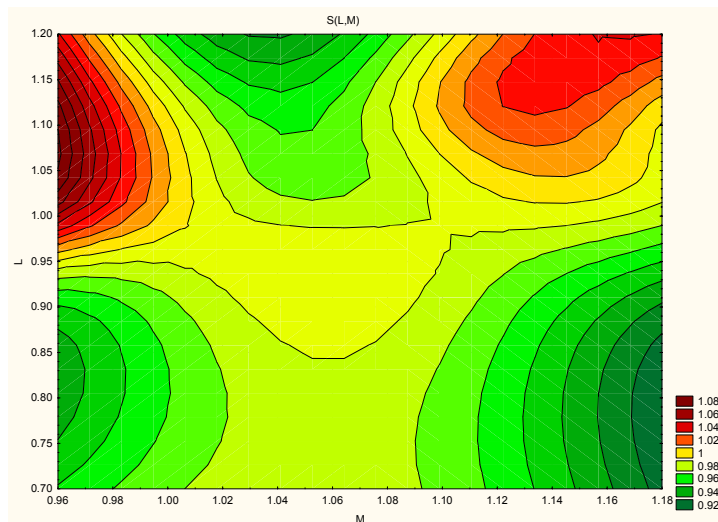

Рис. 3.5. Лінії рівня залежності показників соціального розвитку від показників екологічного та економічного, $S(L,M)$

Примітка. Побудовано на основі даних табл. 3.2

Джерело: авторська розробка

Для залежності $S(L,M)$ визначено таку регресійну модель:

$$S(L,M) = 4,9835 - 7,6464 \cdot M + 3,5982 \cdot M^2 + 0,0736 \cdot L^2. \quad (3.3)$$

Коефіцієнт детермінації дорівнює $R_{S(L,M)} = 0,7922$.

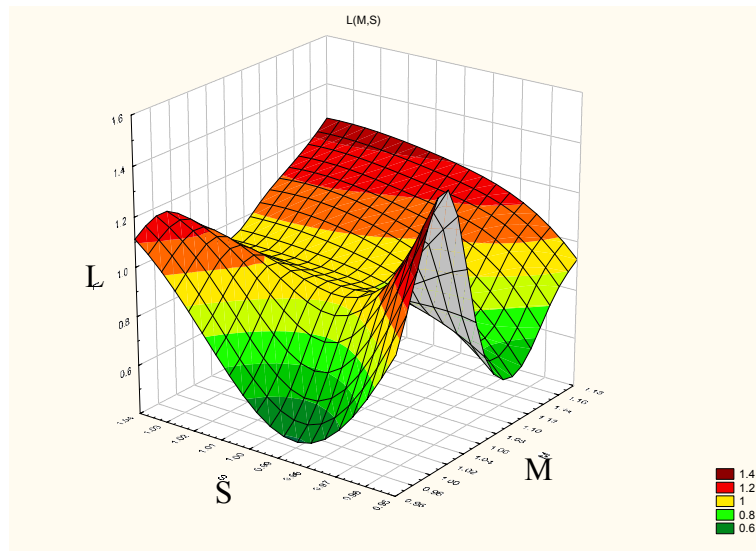

Рис. 3.6. Залежність показників екологічного розвитку від показників економічного та соціального розвитку, $L(M,S)$.

Примітка. Побудовано на основі даних табл. 3.2.

Джерело: авторська розробка

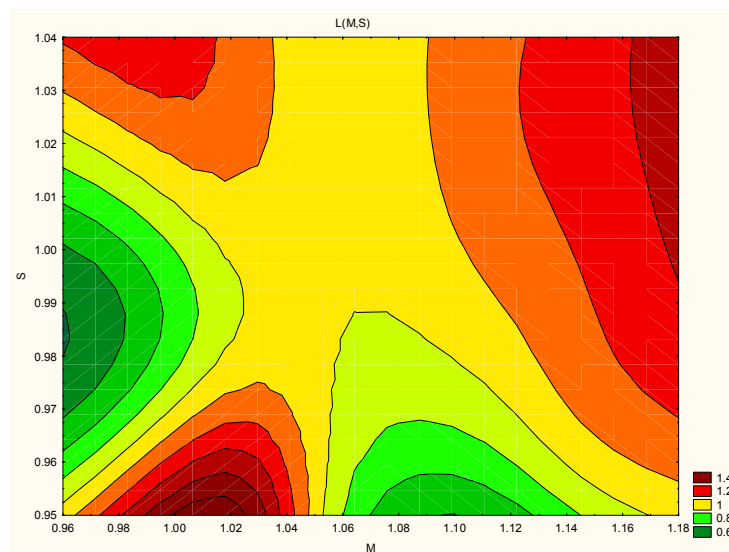

Рис. 3.7. Лінії рівня залежності показників екологічного розвитку від показників економічного та соціального розвитку, $L(M,S)$.

Примітка. Побудовано на основі даних табл. 3.2.

Джерело: авторська розробка

Для залежності $L(M,S)$ визначено таку регресійну модель:

$$L(M,S) = 14,2649 - 30,0578 \cdot M + 14,0679 \cdot M^2 + 2,7574 \cdot S. \quad (3.4)$$

Коефіцієнт детермінації дорівнює $R_{L(M,S)} = 0,7718$.

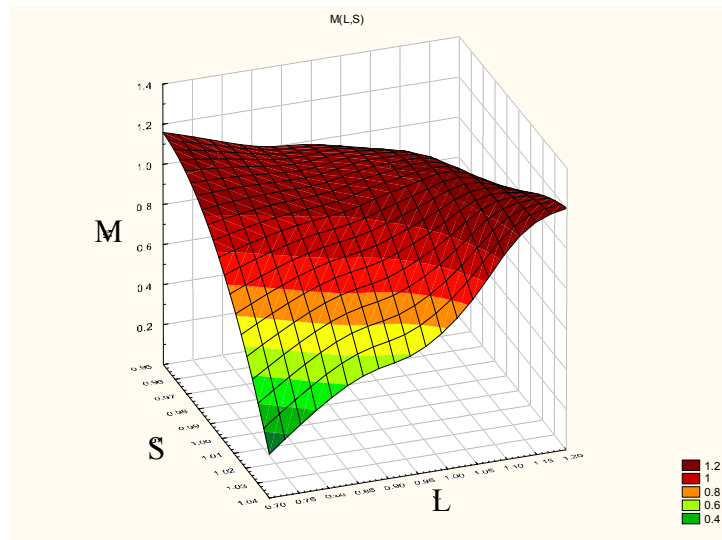

Рис. 3. 8. Залежність економічної складової від соціальної та екологічної $M(S,L)$

Примітка. Побудовано на основі даних табл. 3.2.

Джерело: авторська розробка

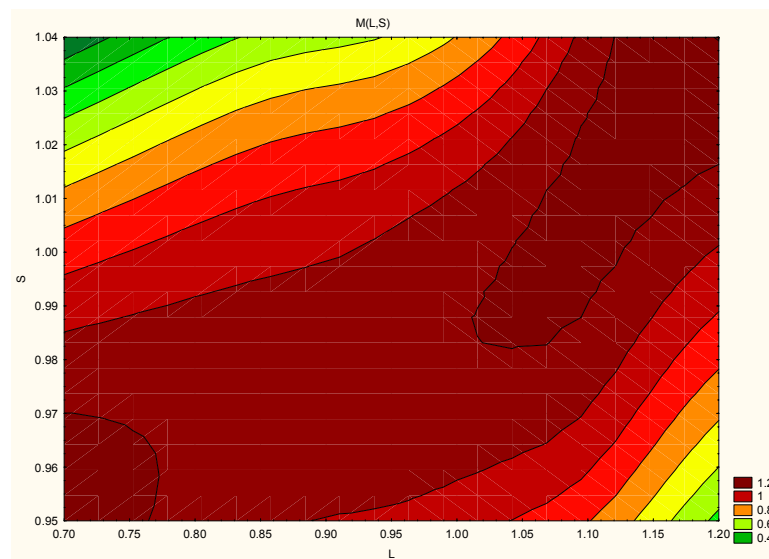

Рис. 3.9. Лінії рівня залежності економічної складової від соціальної та екологічної $M(S,L)$

Примітка. Побудовано на основі даних табл. 3.2.

Джерело: авторська розробка

Для залежності $M(S,L)$ визначено таку регресійну модель:

$$M(S,L) = 31,4648 + 0,8026 \cdot L^2 + 1,3679 \cdot (1/L) - 21,7029 \cdot (1/S) - 10,8661 \cdot S^2. \quad (3.5)$$

Коефіцієнт детермінації дорівнює $R_{M(S,L)} = 0,5674$.

Характеризуючи отримані графіки (рис. 3.3–3.8), можна зробити висновок, що найбільш високі взаємозв'язки в системах $S(L,M)$ та $L(M,S)$, при цьому найслабші, тобто найнижчі взаємозв'язки, сформувалися в системі $M(S,L)$.

Залежність $S(L,M)$ відображає таке: в зоні гармонійності знаходяться показники, що були сформовані в 2001, 2002, 2005 роках. У зоні мінімальної активності знаходяться показники, сформовані в 2003, 2004, 2006, 2009 роках. При цьому на основі визначених допустимих областей максимальних, мінімальних та середніх значень ми можемо виявити бажані можливі значення (S) при допустимих (L,M).

Залежність $L(M,S)$ характеризує таке: в зоні гармонійності знаходяться показники, що були сформовані в 2001, 2005, 2008, 2007 роках. У зоні мінімальної активності знаходяться показники, сформовані в 2003, 2004, 2006, 2009 роках. При цьому на основі визначених допустимих зон максимальних значень, мінімальних значень та середніх ми можемо виявити бажані можливі значення (L) при допустимих (M,S).

На основі проведеного дослідження доходимо висновку, що існують взаємозв'язки між складовими соціо-еколого-економічної системи. Найбільш високі значення взаємозв'язків ми отримали між такими показниками: $S(L,M)$ із коефіцієнтом детермінації $R = 0,7922$; достатньо високі значення взаємозв'язків між показниками $L(M,S)$ із коефіцієнтом детермінації $R = 0,7718$. Найнижчі значення між показниками $M(S,L)$ з коефіцієнтом детермінації $R = 0,5674$. Низький коефіцієнт детермінації в залежності $M(S,L)$ пояснюється, тим, що на сьогодні більшість підприємців, бажаючи отримати прибуток, не враховує екологічних наслідків. У більшості випадків підприємці за кризових умов вивільняють працівників на ринок праці, що дає можливість використовувати меншу кількість працівників та отримати додатковий дохід. Натомість у соціальній сфері виникає збиток. Саме тому екологічна та соціальна підсистеми більшою мірою залежать від економічної.

Графіки залежностей відображають розподіл індексів у часі, межі якого задаються від мінімального значення до існуючого.

У результаті дослідження взаємозалежностей між соціо-еколого-економічними векторами Сумської області доведено наявність дисбалансу в соціо-еколого-економічній системі. Розбалансованість взаємозв'язків спостерігається у залежності $M(S,L)$.

Одже, одним із головних завдань запропонованої моделі є визначення, при яких за допустимих значень одних показників ми можемо досягти бажаних значень інших.

Для визначення рівня соціо-еколого-економічної збалансованості може бути використаний також графічний метод, згідно з яким рівень збалансованості розраховується співвідношенням площин трикутників, що характеризують існуючий та оптимальний стани соціо-еколого-економічної системи адміністративної території. При цьому індекс збалансованості адміністративної території визначається за формулою

$$I_{зб} = S(I_{соц}^{баз}, I_{екол}^{баз}, I_{екон}^{баз}) / S(I_{соц}^{опт}, I_{екол}^{опт}, I_{екон}^{опт}) \quad (3.6)$$

де $S(I_{соц}^{опт}, I_{екол}^{опт}, I_{екон}^{опт})$, $S(I_{соц}^{баз}, I_{екол}^{баз}, I_{екон}^{баз})$ – відповідно площини трикутників, що визначають існуючий та оптимальний стани соціо-еколого-економічного розвитку території. На основі використання цього методу було визначено рівень соціо-еколого-економічної збалансованості Сумської області.

Площина трикутника існуючого стану соціо-еколого-економічної системи Сумської області формується на основі динамічних індексів соціального, екологічного та економічного розвитку. Розраховані індекси є вершинами трикутника.

У свою чергу, площину трикутника оптимального стану соціо-еколого-економічної системи Сумської області можна визначити на основі виявлення оптимальних значень соціального, економічного та екологічного розвитку території.

Визначити оптимальні значення соціального, економічного та екологічного розвитку пропонується на основі оптимізаційної моделі, яка передбачає, що індекс валового регіонального продукту (V) є функцією від аргументів S (індексу соціального розвитку), N (індексу економічного розвитку), L (соціального індексу). Таким чином, для формування оптимізаційної моделі було використано такі вихідні дані (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Вихідні дані по Сумській області за 2004–2012 рр. для побудови оптимізаційної моделі

Рік	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
<i>Інтегральні динамічні індекси соціо-еколого-економічного розвитку Сумської області та їх складові (індекси соціального, економічного та екологічного розвитку)</i>									
$I_{соц(дин)}(S)$	0,96	1,027	0,97	1,003	0,97	0,97	0,99	1,188	0,838
$I_{екол(дин)}(L)$	0,751	1,172	0,944	1,072	1,087	0,921	1,04	1,013	0,987
$I_{екоп(дин)}(N)$	1,113	1,154	1,124	1,13	1,018	1,003	1,059	1,111	0,93
$ВРП^*(V)$	6275	8025	9566	12341	16210	16060	18333	22907	24933
$I_{ВРП}(V)$	1	1,27	1,19	1,29	1,31	0,99	1,14	1,24	1,08
* – згідно статистичних даних Сумської області [181]									

Джерело: розраховано автором

За вихідними даними табл. 3.6 статистичним методом множинної нелінійної регресії була отримана емпірична апроксимуюча залежність $V(S, N, L)$:

$$V = 48,65 - 17,52 \cdot S + 8,07 \cdot S^2 - 38,17 N + 41,32 \cdot \ln(N) + 1,16 \cdot \ln(L) \quad (3.7)$$

Отримана залежність є нелінійною, оскільки до неї входять аргументи S, N, L не лише першого, а й другого ступеня та логорифми.

Якість побудованої аналітичної залежності характеризує параметр R (коефіцієнт детермінації), значення якого достатньо високе, $R = 0,8969$. Розрахунки цієї частини проводилися з використанням програмного забезпечення для статистичної обробки даних Statistica 10 (Додаток К).

Наступним пунктом задачі є оптимізація отриманої залежності, тобто пошук такого набору значень змінних S, N, L , при якому значення цільової функції $V(S, N, L)$ є максимальним. Постановку задачі відображено формулою

$$V(S, N, L) \rightarrow \max, \quad (3.8)$$

Обмеженнями за змінними S, N, L є середнє мінімальне та середнє максимальне значення показників:

$$\begin{cases} L \in [0,9 ; 1,2] \\ N \in [0,9 ; 1,2] \\ S \in [0,9 ; 1,2] \end{cases} \quad (3.9)$$

Розв'язання цієї задачі здійснюється за допомогою обчислювального комплексу MAPLE 11 (Додаток Л). В результаті цього отриманий розв'язок, що містить оптимальні значення соціального, економічного та екологічного індексів розвитку, за яких може бути досягнутий максимальний приріст ВРП:

$$\begin{cases} L_{\text{опт}} = 1,09 \\ N_{\text{опт}} = 1,01 \\ S_{\text{опт}} = 1,2 \end{cases} \quad (3.10)$$

Характеризуючи отриманий розв'язок, можна зробити висновок, що при отриманих значеннях S, N, L формули 3.10 функція $V(S, N, L)$ досягає найбільшого значення при заданих обмеженнях формули 3.9.

Отже, максимальний приріст ВРП досягається при максимальному індексі соціального розвитку. Індекс N (економічний) в оптимальному розв'язку близький до одиниці, що свідчить про стійкий та стабільний стан розвитку. Індекс L (екологічний), більший за одиницю, повинен бути в позитивній тенденції.

Виходячи з вищезазначеного, маючи оптимальні значення соціального, економічного та екологічного індексів, на основі використання формули визначення площі трикутника $S_{ASLN} = \frac{1}{2} \sqrt{S^2 N^2 + L^2 N^2 + L^2 S^2}$ виявлене оптимальне значення соціо-еколого-економічного стану Сумської області, що дорівнює 1, 099.

Таким чином, на основі співвідношення площі існуючого соціо-еколого-економічного стану Сумської області та площі оптимального значення соціо-еколого-економічного стану Сумської області визначено рівень соціо-еколого-економічної збалансованості Сумської області (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Визначення рівня соціо-еколого-економічної збалансованості Сумської області графічним методом

Рік	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
<i>Визначення рівня соціо-еколого-економічної збалансованості Сумської області графічним методом (на основі динамічних індексів)</i>												
S^2	1,06	1,05	0,98	0,92	1,054	0,94	1,0	0,94	0,94	0,98	1,41	0,70
N^2	1,24	1,12	0,84	0,56	1,373	0,891	1,14	1,18	0,84	1,08	1,026	0,97
L^2	1,274	0,97	1,092	1,23	1,33	1,26	1,27	1,03	1,0	1,12	1,23	0,8
$S\Delta_{SLN\delta az}$	1,03	0,908	0,84	0,76	1,08	0,88	0,98	0,90	0,805	0,91	1,05	0,73
$S\Delta_{SLN, onm}$	1,099											
$I_{зб}$	0,93	0,89	0,76	0,69	0,98	0,80	0,89	0,81	0,77	0,82	0,95	0,66
де $S\Delta_{SLN\delta az}$ – площа трикутника, що відображає існуючий соціо-еколого-економічний стан Сумської області; $S\Delta_{SLN, onm}$ – площа трикутника, що відображає оптимальний соціо-еколого-економічний стан Сумської області; S^2 – вектор соціального розвитку; N^2 – вектор економічного розвитку; L^2 – вектор екологічного розвитку												

Джерело: авторська розробка

Отримані результати графічним методом та за допомогою оптимізаційної моделі дозволяють визначити відхилення існуючого від оптимального рівня соціо-еколого-економічної збалансованості адміністративно-територіальної одиниці.

Таким чином, відхилення існуючого від оптимального рівня соціо-еколого-економічної збалансованості в Сумській області в 2001 році становить 7 %, у 2005 році відхилення є найменшим і дорівнює 2 %. Отримане значення рівня соціо-еколого-економічної збалансованості в 2005 році близьке до оптимального. Зокрема, в 2011 році рівень відхилення також є незначним і становить 5 %. Найвище відхилення існуючого від оптимального рівня соціо-еколого-економічної збалансованості отримане в 2009 році, воно становить 23 % та в 2012 році, що дорівнює 32 %.

Аналізуючи результати, отримані аналітичним та графічним методами, можна зробити висновок про нестабільний, незбалансований соціо-еколого-економічний розвиток Сумської області.

Звертаючи увагу на те, що інтегральний індекс соціо-еколого-економічного розвитку враховується під час здійснення кореляційно-регресійного аналізу, побудови оптимізаційної моделі за графічним методом, основним параметром еколого-орієнтованого управління можна вважати інтегральний індекс соціо-еколого-економічного розвитку.

Таким чином, з метою досягнення оптимальних значень рівня соціо-еколого-економічної збалансованості та екологічно сталого розвитку адміністративної території виникає необхідність формування відповідного організаційно-економічного забезпечення еколого-орієнтованого управління адміністративною територією та розроблення механізму фінансування та стимулювання еколого-орієнтованої діяльності суб'єктів господарювання у регіоні.

3.2. Удосконалення системи організаційно-економічного забезпечення еколого-орієнтованого управління адміністративною територією

Реалізація принципів збалансованості соціальних, економічних та екологічних інтересів у адміністративно-територіальній одиниці ґрунтується на відповідному організаційно-економічному забезпеченні.

Формування системи організаційно-економічного забезпечення еколого-орієнтованого управління адміністративно-територіальною одиницею передбачає розроблення механізму фінансування та стимулювання еколого-орієнтованої діяльності суб'єктів господарювання у регіоні.

В економічному словнику слово «механізм» визначається як послідовний стан, процеси, що характеризують собою яку-небудь дію або явище [210]. У свою чергу, механізм мотивації (стимулювання) трактується як сукупність зовнішніх і внутрішніх умов, що зацікавлюють людину в здійсненні певної економічної діяльності з метою задоволення потреб та реалізації інтересів. Механізм фінансування є цілісною, взаємозв'язаною та взаємодіючою системою рівнів, систем забезпечення, методів, важелів та інструментів розроблення, прийняття та реалізації управлінських рішень з питань фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання.

Складові механізму фінансування та стимулювання повинні бути сформовані таким чином, щоб суб'єкти господарювання могли здійснювати свою діяльність, не завдаючи шкоди навколишньому природному середовищу, при цьому залишаючись у стані конкурентоспроможності та прибутковості.

Механізм фінансування та стимулювання еколого-орієнтованої системи управління має функціонувати таким чином, щоб його складові охоплювали всі рівні адміністративно-територіального управління: рівень області, району, базовий рівень та рівень суб'єктів господарювання.

Методично процес формування організаційно-економічного забезпечення еколого-орієнтованого управління адміністративно-територіальними одиницями передбачає виділення таких етапів:

- формування еколого-орієнтованої структури управління на рівні області, району та на базовому рівні;
- визначення рівня збалансованості соціо-еколого-економічного розвитку адміністративно-територіальної одиниці;
- на основі виявлених диспропорцій у розвитку соціальної, екологічної та економічної сфер діяльності обґрунтовується розподіл фінансових ресурсів та спрямування їх першочергово у ті сфери, що забезпечують підтримання траєкторії збалансованого соціо-еколого-економічного розвитку адміністративно-територіальної одиниці;
- розроблення стратегій еколого-орієнтованого управління залежно від визначених оптимальних значень соціо-еколого-економічного розвитку;
- формування моделі соціо-еколого-економічного зростання;
- розроблення механізму фінансування та стимулювання еколого-орієнтованої діяльності суб'єктів господарювання.

Сутністю механізму фінансування та стимулювання еколого-орієнтованої діяльності суб'єктів господарювання є розв'язання соціо-еколого-економічних суперечностей шляхом застосування певних економічних заходів, методів, інструментів.

Необхідна така структура механізму фінансування та стимулювання еколого-орієнтованої діяльності суб'єктів господарювання, яка б забезпечувала еколого-орієнтоване управління на підприємстві та в адміністративно-територіальній одиниці.

У даній структурі (рис. 3.10) доцільно виділити декілька складових забезпечення еколого-орієнтованої діяльності суб'єктів господарювання:

- мета і завдання еколого-орієнтованої діяльності суб'єктів господарювання;

- принципи: безпека і стійкість, системність, превентивність, науковість, гнучкість, пріоритетність;
- функції: врахування стандартних, а також розроблення комплексу заходів для забезпечення еколого-орієнтованої діяльності підприємств (екологізація, відповідність нормативам, зокрема ISO 14000);
- методи: адміністративно-правові, економічні та соціально-психологічні методи, прийняття еколого-орієнтованих управлінських рішень з метою забезпечення сталого розвитку території.

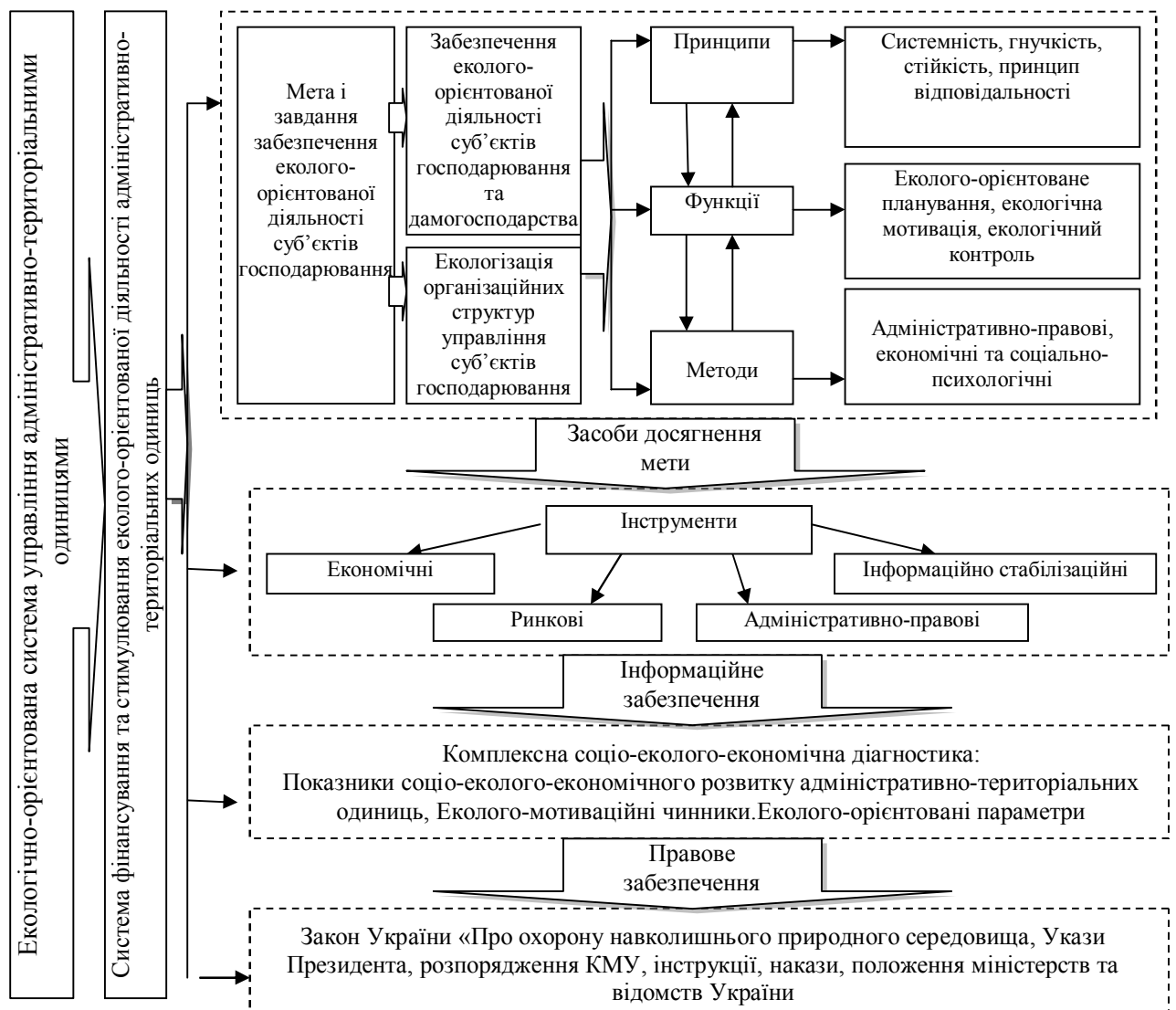

Рис. 3.10. Структурно-логічна схема організаційно-економічного забезпечення еколого-орієнтованої діяльності

Джерело: авторська розробка

Доцільно розглянути окремо механізми фінансування та механізми стимулювання до еколого-орієнтованої діяльності на рівні адміністративно-територіальної одиниці.

Так, О. М. Ковалюк вказує, що «... фінансовий механізм – це система фінансових норм, методів, важелів та інструментів, які використовуються у фінансовій діяльності держави і підприємств за відповідного нормативного, правового та інформаційного забезпечення, в контексті відповідної фінансової політики на мікроекономічному та макроекономічному рівнях».

До складу фінансового механізму входять такі основні елементи: фінансові методи; фінансові важелі; фінансові інструменти; нормативно-правове, інформаційне та організаційне забезпечення. За сучасних умов широко застосовують такі фінансові методи: фінансове планування, фінансовий контроль, фінансове забезпечення, фінансове регулювання, фінансове прогнозування, бюджетування, фінансовий аналіз, оцінку інвестиційних проектів та інші. До інструментів фінансового менеджменту належать ставки податків та зборів, ціни, тарифи, пільги, санкції, дивіденди, фінансові показники, фінансові коефіцієнти.

У праці [89] О. Кашенко вбачає можливість поліпшення системи управління ОПС через удосконалення системи фінансування природокористування та природоохоронної діяльності. Крім того, зазначається, що заслуговують на увагу й пропозиції щодо системи місцевих пільг для підприємств, які здійснюють проекти з розвитку екологічної інфраструктури. Невідкладного вирішення потребує практика фінансування екологічних програм та природоохоронних заходів. Як правило, фактичні обсяги фінансування прийнятих природоохоронних програм значно нижчі за передбачені бюджетом, що не дозволяє у повному обсязі реалізувати природоохоронні проекти. Причому більша частина цих коштів витрачається переважно на зменшення забруднення, а не для охорони й відтворення природних ресурсів. До того ж, в існуючій системі фінансово-економічного механізму управління в галузі охорони природного середовища фактично не

функціонують інструменти кредитування природоохоронних заходів, пільгового оподаткування та цінового заохочення еколого-орієнтованої діяльності. Недостатнього розвитку набули процедури надання субсидій на формування екологічної інфраструктури «зеленої» індустрії, національного ринку екологічних послуг, зокрема, екологічний аудит й екологічне страхування.

За кордоном з метою покращання умов інвестування екологічних напрямків діяльності функціонують екологічні банки. Основними джерелами фінансів у екобанках слугують бюджетні кошти, що консолідуються в екоррахунках, інноваційні ресурси, залучення засобів підприємств, установ, організацій, населення, інвестиції держав і громадян. Банки прав на забруднення –це своєрідний: розвиток попереднього підходу. Фірми, які економлять кошти на правах на забруднення, можуть вкладати їх у спеціальний банк для майбутнього використання або продавати. Банк стає посередником, який має запас прав для тих, хто продає і купує їх. Банки ведуть облік, забезпечуючи процес погашення прав і не допускаючи використання їх повторно. Банки можуть також надавати підприємствам - забруднювачам емісійні кредити, тобто тимчасові права на збільшення обсягів викидів. За розширення ринку прав на забруднення виникає необхідність у посередницьких організаціях, де укладалися б угоди купівлі - продажу прав на викиди (біржі прав на забруднення).

У США існує практика випуску екологічних облігацій під вирішення конкретних екологічних проблем. З розвитком системи екологічного страхування на Україні ці кошти можуть розглядатися як джерело фінансування екологічних банків. Банківська діяльність повинна орієнтуватися на кредитування рентабельних екологічних проектів. Тут має бути контроль державний, адміністративно-територіальний, громадський, і банківський.

Основним інструментом регулювання природокористування стають екологічні фонди місцевого, регіонального та державного рівнів. Платежі в

них доцільно сплачувати за двома ставками. За однією здійснюється плата за викиди у межах установлених нормативів, а за іншою – підприємство платить за перевищення викидів над нормативами, зазвичай ця ставка перевищує базову (індексація базових ставок не встигає за темпами інфляції, тому екоррахунки не захищені від інфляції). Органи управління навколишнім природним середовищем можуть коригувати базову ставку відповідно до регіональних особливостей. Крім того, вони встановлюють для підприємств допустимий рівень викидів, що фіксується в ліцензії на природокористування, на основі якої укладається угода на природокористування між підприємством-забруднювачем та органами управління охороною довкілля. Ця угода є юридичним документом і може бути подана до суду.

Додатковими джерелами фінансування природоохоронних заходів є екоррахунки, метою яких є збір додаткових коштів для фінансування заходів з охорони навколишнього середовища і відновлення екосистем. Екоррахунки здійснюють такі види фінансування: субсидії або дотації (гранти), що не повертаються, пільгові безпроцентні або з пільговою ставкою процента позики, субсидії на виплату процентів за кредитами (для організацій, які взяли банківський кредит на природоохоронний проект). Джерела формування: плата за забруднення навколишнього середовища і за використання природних ресурсів, разові бюджетні внески й кошти від приватизації державного майна та інші.

З метою покращання фінансових можливостей місцевих бюджетів, щодо фінансування природоохоронних заходів, доцільно закріпити за місцевими бюджетами частку платежів (зборів) за спеціальне використання природних ресурсів і забруднення навколишнього природного середовища. Для стимулювання переходу на виробництво та споживання екологічно чистої продукції потрібно надати місцевим органам влади право створення системи пільгового оподаткування екологічних видів продукції та послуг за одночасної компенсації втрат цих бюджетів шляхом підвищеного

оподаткування екологічно небезпечних товарів. Не менш важливим є надання пільг під час оподаткування підприємств, установ та організацій у разі реалізації ними заходів щодо охорони навколишнього природного середовища: переходу на маловідхідні, ресурсо - та енергозберіжні технології організації виробництва; упровадження очисного обладнання й устаткування для утилізації та знешкодження відходів; застосування приладів контролю за станом навколишнього природного середовища та джерелами викидів і скидів забруднюючих речовин, а також виконання інших заходів, спрямованих на охорону навколишнього природного середовища.

Крім зазначених заходів фінансового забезпечення екологічної діяльності, на нашу думку, особливої уваги заслуговує питання розподілу фінансових ресурсів між соціо-еколого-економічними складовими конкретної території.

Розподіл фінансових ресурсів пропонується здійснювати на основі виявлених диспропорцій у розвитку соціальної, екологічної та економічної сфер діяльності та спрямування фінансових ресурсів першочергово у ті сфери, що забезпечують підтримання траєкторії збалансованого соціо-еколого-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Диспропорції у соціо-еколого-економічному розвитку адміністративно-територіальної одиниці виявляються згідно з методичними положеннями попереднього підрозділу на основі визначення інтегральних індексів соціо-еколого-економічного розвитку адміністративної території.

Загальна схема перерозподілу фінансових коштів відображена на рис. 3.11.

Таким чином, до організаційно-економічного забезпечення входить підсистема раціонального розподілу фінансових ресурсів на соціально-економічний розвиток території.

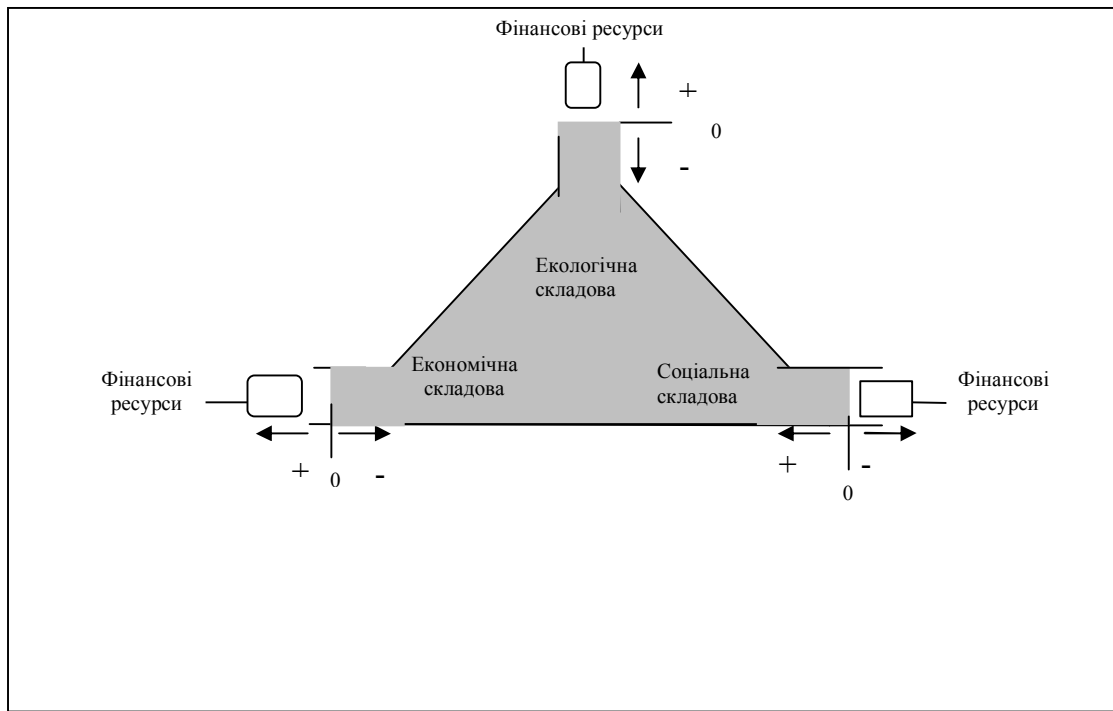

Рис. 3.11. Схема розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів у соціо-еколого-економічній системі адміністративно-територіальної одиниці

Джерело: авторська розробка

Отже, розподіл фінансування має відбуватися пропорційно дисбалансу соціо-еколого-економічного розвитку адміністративно-територіальної одиниці. У свою чергу, дисбаланс визначається різницею оптимального і фактичного значень соціального, економічного та екологічного розвитку території. Визначення дисбалансу на прикладі Сумської області в 2012 році наведено згідно формулами

$$\Delta_{\text{соц}} = I_{\text{соц(опт)}} - I_{\text{соц(факт)}} = 1,2 - 0,83 = 0,37; \quad (3.10)$$

$$\Delta_{\text{екол}} = I_{\text{екол(опт)}} - I_{\text{екол(факт)}} = 1,09 - 0,98 = 0,11; \quad (3.11)$$

$$\Delta_{\text{екон}} = I_{\text{екон(опт)}} - I_{\text{екон(факт)}} = 1,01 - 0,93 = 0,08; \quad (3.12)$$

З отриманих диспропорцій можна зробити висновок, що найбільшою диспропорційністю характеризується соціальна складова. Саме в цю складову має здійснюватися першочергове фінансування.

На прикладі Сумської області за даними 2012 року ($I_{\text{соц(факт)}} = 0,83$; $I_{\text{екол(факт)}} = 0,98$; $I_{\text{екон(факт)}} = 0,93$) визначено такі пропорції розподілу фінансових ресурсів, при цьому взявши економічну складову за одиницю: $I_{\text{екон(факт)}} 1 : I_{\text{екол(факт)}} = 1,2 : I_{\text{соц(факт)}} = 1,3$.

Так, наприклад, при розподілі 100 умовних одиниць за отриманими пропорціями до економічної складової надійде 28, 57 умовної одиниці, до екологічної складової – 34, 2 умовної одиниці та до соціальної – 37,2 умовної одиниці.

Раціональний розподіл фінансових ресурсів на соціо-еколого-економічний розвиток території передбачає використання таких фінансових інструментів, як: інвестиції у соціальну, екологічну та економічну сфери діяльності адміністративної території; трансферти у ці сфери; податкові пільги та кредити.

Структурні елементи підсистеми раціонального розподілу фінансових ресурсів на соціо-еколого-економічний розвиток території повинні відображатися у програмах та концепціях розвитку області, району та суб'єктів базового рівня.

Таким чином, елементи підсистеми раціонального розподілу фінансових ресурсів на соціо-еколого-економічний розвиток території матиме вигляд, показаний на рис. 3.12.

Необхідно зазначити, що механізм фінансування еколого-орієнтованої діяльності повинен комплексно впливати на всі складові розвитку адміністративно-територіальної одиниці: соціальну, економічну та екологічну сфери.

Основними елементами фінансового механізму еколого-орієнтованої системи адміністративно-територіального управління є фінансові методи,

фінансові важелі, фінансові інструменти, правове забезпечення та інформаційне забезпечення.

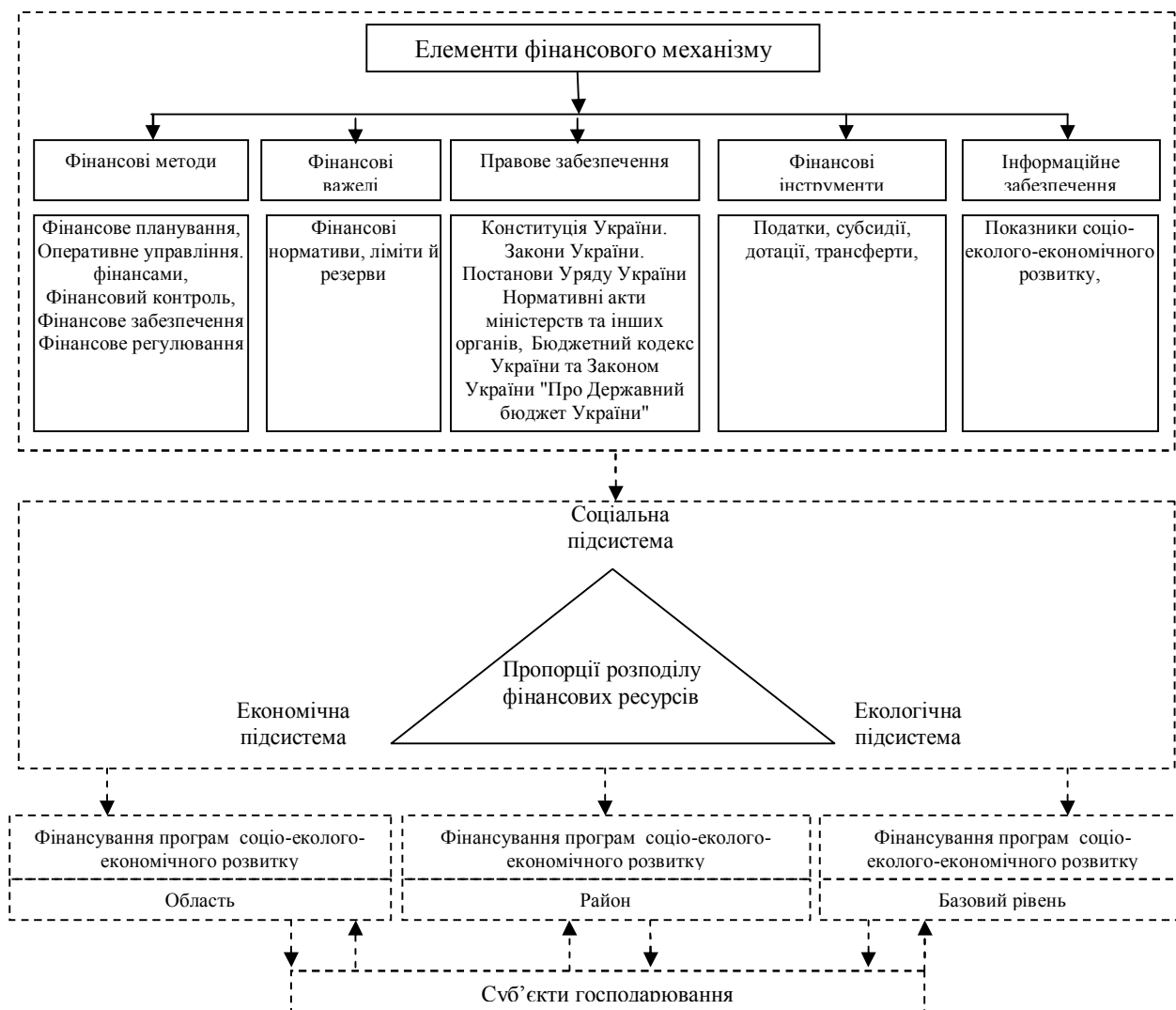

Рис. 3.12. Елементи фінансового механізму еколого-орієнтованої системи адміністративно-територіального управління

Джерело: авторська розробка

Важливими елементами фінансового механізму є фінансові важелі, до яких відносять нормативи, ліміти й резерви. Нормативи характеризують повний рівень забезпечення видатків, різних видів витрат фінансових ресурсів. Ліміти є певними обмеженнями на витрати в інтересах держави,

регіону, підприємця або громадянина. Резерви мають нейтралізувати вплив непередбачуваних факторів, що можуть виникнути в майбутньому.

Вихідною складовою фінансового механізму є фінансове планування й прогнозування. За їх допомогою залучаються інші структурні елементи фінансового механізму, такі як фінансові показники, норми та нормативи, ліміти, резерви, фінансові стимули.

У процесі фінансового планування й прогнозування визначаються обсяги фінансових ресурсів, які створюватимуться в державі загалом, обсяги ресурсів, що зосереджуватимуться й розподілятимуться через бюджетну систему й інші фінансові інститути, а також тих, які перебуватимуть у розпорядженні підприємницьких структур та населення.

Поєднання елементів фінансового механізму становить його «конструкцію», що приводиться в дію встановленням кількісних параметрів кожного елемента, тобто визначенням ставок і норм вилучення коштів, обсягу фондів, рівня видатків та ін. Призначення фінансового механізму в кінцевому підсумку зводиться до фінансового забезпечення й фінансового регулювання екологічних, економічних і соціальних процесів у регіоні.

У праці [205] Л. О. Шашула розглядає стимулюючий механізм як такий, що сприяє розвитку природоохоронної діяльності та виробництв, оскільки він орієнтує суб'єкти господарюючі на пошук найкращих природоохоронних рішень, доцільний для розвитку екологічних виробництв та видів господарської діяльності, є перспективним для більшості територій з середніми показниками. Механізм цієї групи сприяє збереженню дефіцитних природних ресурсів через емісійні платежі.

Механізм стимулювання еколого-орієнтованої діяльності – це сукупність зовнішніх і внутрішніх умов, які за допомогою адміністративно-правових, економічних та соціально-психологічних методів, форм та інструментів, які спонукають до реалізації еколого-орієнтованих дій.

До економічних стимулюючих інструментів потрібно віднести: пільгове кредитування; надання податкових пільг; надання позик, дотацій;

субсидування цін екологічних товарів; звільнення від оподаткування екологічних фондів та природоохоронного майна. До стимулюючих інструментів можна віднести також екологічні платежі та збори за податок забруднення навколишнього середовища і за спеціальне використання природних ресурсів; відшкодування збитків, заподіяних унаслідок порушення законодавства про охорону довкілля; лімітування забруднення і використання природних ресурсів.

Серед економічних важелів основне місце посідають екологічні податки та плата за природні ресурси. Існує певна різниця між податками та платежами. Податки поповнюють бюджетну статтю на природоохоронні заходи. Що стосується платежів за забруднення, то це плата за право користування ресурсом, асиміляційного потенціалу. Споживач ресурсу платить за нього так, як він платить за сировину, електроенергію, матеріали.

Одним із численних нововведень Податкового кодексу України є запровадження загальнодержавного екологічного податку на заміну колишньому збору за забруднення навколишнього природного середовища. Це стало позитивною зміною. Насамперед, зросло коло платників податку. Так, крім суб'єктів, які були платниками збору за забруднення навколишнього природного середовища, з 1 січня 2011 року екологічний податок сплачують усі, хто використовує паливо для транспортних засобів, у тому числі суб'єкти господарювання, громадяни України, іноземці, особи, які користуються автомобілями.

Кодексом передбачається справляння екологічного податку за викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин пересувними джерелами забруднення через податкових агентів, які здійснюють оптову та роздрібну торгівлю паливом.

Таким чином, екологічний податок сплачується платниками податку під час придбання палива, а податковими агентами, які реалізують паливо, цей податок утримується і сплачується до бюджету.

Відповідно до положень Кодексу об'єктом та базою оподаткування є:

- 1) обсяги та види забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферне повітря стаціонарними джерелами; забруднюючих речовин, що скидаються безпосередньо у водні об'єкти; відходів, що розміщуються у спеціально відведених для цього місцях чи на об'єктах протягом звітного кварталу, крім обсягів та видів (класів) окремих відходів як вторинної сировини, що розміщуються на власних територіях (об'єктах) суб'єктів господарювання, які мають ліцензію на збирання і заготівлю окремих видів відходів як вторинної сировини і провадять статутну діяльність із збирання і заготівлі таких відходів; палива, реалізованого податковими агентами;
- 2) обсяги та категорія радіоактивних відходів, що утворюються внаслідок діяльності суб'єктів господарювання та/або тимчасово зберігаються їх виробниками понад установлені особливими умовами ліцензії строк;
- 3) обсяги електричної енергії, виробленої експлуатуючими організаціями ядерних установок (атомних електростанцій).

Існує спеціальний вид платежів – на покриття адміністративних витрат, що містять плату за одержання дозволу і ліцензій, а також інші номінальні платежі, які покривають витрати на розподіл платежів. Ці платежі менші за платежі за забруднення і розцінюються як ліцензійний збір.

Серед економічних важелів потрібно відмітити виплати, що нараховуються фірмам-забруднювачам у вигляді субсидій за скорочення обсягів виробництва. Серед субсидій найбільш часто зустрічаються інвестиційні, податкові кредити, позички з малою ставкою процента, гарантії позичок, забезпечення прискореної амортизації природоохоронного устаткування, засоби на регулювання цін первинних ресурсів і кінцевої продукції.

Підхід, що припускає використання документів на підтвердження зобов'язань щодо здійснення природоохоронної діяльності під відповідну заставу, можна назвати системою обов'язкової відповідальності. Ця система особливо ефективна, якщо кількість забруднювачів і їх реципієнтів

обмежена, а розмір забруднення і його склад можна визначити. Свою відповідальність за компенсацію заподіяних збитків забруднювач може перекласти на посередника і внести плату за ставками, що відповідають економічній оцінці асиміляційного потенціалу.

Система цільового резервування засобів на утилізацію відходів використовується для створення стимулу на здійснення додаткових витрат. Наприклад, у момент купівлі товару, яка передбачає в майбутньому забруднення, здійснюється внесок, що повертається з процентами після утилізації виробничих відходів.

Інформаційні системи у вигляді забезпечення повноти інформації та вільного ознайомлення з нею відіграють роль, подібну економічним стимулам. Інформація про шкідливі, брудні виробництва приводить до скорочення попиту на «брудну» продукцію, забезпечуючи тим самим скорочення забруднень, використання відповідних первинних ресурсів або технологій.

За економічного регулювання в екологічній сфері формуються ринки, які дають можливість фірмам купувати, продавати, торгувати або перерозподіляти права на забруднення. У ринкових умовах необхідно створити таку інфраструктуру, яка б забезпечувала складання угод щодо торгівлі правами. При цьому ринок прав відкриває додаткові можливості в регулюванні витрат.

Адміністративно-територіальні органи охорони довкілля не цікавить, що відбувається всередині структури, головне, щоб викиди не перевищували сукупних гранично допустимих. Таким чином, підприємства організовують в економічному районі так звану біржу ліцензій. Те підприємство, яке зуміло скоротити сумарні викиди шкідливих компонентів нижче встановленого нормативу, має право продати ліцензії іншому підприємству в регіоні або використовувати їх у своїх цілях. Дозвіл на викиди перерозподіляють між окремими підприємствами, від яких вимагають дотримання стандартів шляхом інвестування в технології або шляхом купівлі дозволу в тих

підприємств, які істотно скоротили викиди порівняно з дозволом. За такого підходу створюються стимули: 1) для фірм, які виставляють права на забруднення на продаж, стає вигідним використовувати економію від масштабів здійснення природоохоронних заходів і досягнути норм найбільш ефективним способом, отримавши компенсацію в інших фірм за зекономлені права; 2) фірми, в яких витрати на утилізацію відходів значні, можуть поправити становище, купуючи права на викиди і не інвестувати в природоохоронні заходи, таким чином мінімізувавши свої витрати на зменшення викидів.

Ринкові форми економічного регулювання є найбільш перспективними, оскільки за допомогою них у регіоні вирішують суперечності, що виникають у системі природоохоронних платежів, і реалізуються функції управління природоохоронною діяльністю. Однак вони не можуть повністю замінити інші методи, тому гармонійний, планомірно збалансований розвиток регіону як цілісної соціальної еколого-економічної системи забезпечується впровадженням економічних заходів, посиленням ролі держави за досягнення рівноваги ринковими формами екологічного регулювання. Необхідність ролі державного регулювання полягає в тому, що використання різноманітних важелів для здійснення природоохоронної діяльності (цінова екологічна політика, екологічні платежі, пільгове оподаткування та кредитування, екологічна відповідальність бізнесу) переноситься в найменш економічно розвинені регіони з гострими екологічними проблемами, вирішення яких забезпечить Україні просування до сталого розвитку суспільства.

На сучасному етапі в країнах Заходу регулювання охорони природного середовища супроводжується і підкріплюється системою економічного стимулювання приватного капіталу, що заохочує до виконання законодавчих екологічних норм. Це і пряма дотація очисних і інших видів обладнання, й будівництво міських та районних водоочисних споруд, які позбавляють підприємства від відповідних витрат, і пільгове цільове кредитування

приватного сектору і система податкових пільг. Паралельно зі стимулюванням відпрацьовуються також і важелі примусу, що застосовуються до порушників цілісності природного оточення. Насамперед це заборона виробництва хімічних речовин, що характеризуються підвищеною токсичністю з точки зору стану навколишнього середовища. У деяких країнах для забруднюючих підприємств установлюється обов'язок платити прогресивний податок за «наднормативні» викиди забруднюючих речовин. Низка законодавчих систем передбачає штрафи у разі недотримання встановлених екологічних норм.

До інструментів адміністративно-правового впливу можна віднести такі, як: законодавчі акти, стандартизація продукції, нормативне регулювання, екологічна експертиза, видача ліцензій на природокористування, зобов'язання стосовно споживача, система квот на викиди, екологічна сертифікація, антимонопольне регулювання, встановлення екологічного контролю, юридична відповідальність, укладання угод під державні гарантії.

До інформаційних належать такі інструменти: екологічне страхування; екологічний аудит; створення венчурних екологічних фондів; просвітницька діяльність; підвищення рівня свідомості, екологічне виховання; моніторинг; маркування екологічно чистої продукції; реклама екологічно чистої продукції; створення центрів зі впровадження екологічного менеджменту й маркетингу; громадська інформація; інформація про екотехнології, ресурсозбереження.

У зв'язку з тим, що згідно із системним підходом формування еколого-орієнтованої системи управління нами розглядається на рівні адміністративного району, області та базового, необхідно формувати економічні інструменти стимулювання еколого-орієнтованої діяльності, (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

**Економічні інструменти стимулювання еколого-орієнтованого управління
адміністративно-територіальною одиницею**

Рівні управління	Економічні інструменти стимулювання еколого-орієнтованої діяльності
Розроблення та реалізація інструментів стимулювання еколого-орієнтованої діяльності на рівні області та району	1. Виділення у складі обласного бюджету цільового бюджетного екологічного фонду. 2. Виділення пільгових кредитів і субсидій з екологічних фондів на впровадження екологічно чистих технологій, перспективних наукових досліджень, розвиток екологічного туризму з метою захисту довкілля
Розроблення та реалізація інструментів стимулювання еколого-орієнтованої діяльності на базовому рівні	Екологізація місцевої податкової системи з метою сприяння інвестиціям природоохоронного призначення: 1) для підприємств, що виробляють екологічно чисту продукцію, необхідне створення податкових і кредитних пільг; 2) на екологічно чисту продукцію (послуги) доцільно введення заохочувальних цін; 3) для екологічно шкідливих технологій потрібне введення спеціального оподаткування; 3) для робіт, що виконуються за рахунок засобів екологічних фондів, потрібне звільнення від ПДВ; 4) для підприємств, що не відповідають екологічним вимогам потрібне введення додаткового оподаткування; 5) для підприємств, що займаються утилізацією відходів і випускають екологічно чисту продукцію, потрібне зниження податку на прибуток. 6) страхування відповідальності підприємств на випадок забруднення довкілля;
Розроблення та реалізація інструментів стимулювання еколого-орієнтованої діяльності на рівні суб'єктів господарювання	Методи та інструменти, що розробляються та використовуються на рівні підприємства (без втручання державних та територіальних органів управління (наприклад, товарний, комерційний кредити для фінансування виробництва екологічної продукції, чисті інвестиції екологічного призначення, стимулюючі надбавки та знижки з оптової ціни екологічної продукції та вихідної сировини тощо.)

Джерело: авторська розробка

Інструменти екологічно-орієнтованого управління адміністративною територією, доцільно групувати за складовими підсистемами (табл. 3.9).

Таблиця 3.9

**Система інструментів екологічно орієнтованого управління адміністративною
територією за підсистемами**

Рівень управління	Підсистема екологічного розвитку	Підсистема соціального розвитку	Підсистема економічного розвитку
1	2	3	4
Держава	Екологічне районування території держави на основі системних досліджень екосистеми держави	Створення інститутів та інфраструктури моніторингу стану екологічної безпеки	Комплексна реструктуризація виробництва

Продовження табл. 3.9

1	2	3	4
Рівень управління	Підсистема екологічного розвитку	Підсистема соціального розвитку	Підсистема економічного розвитку
Регіон	Екологізація виробничої інфраструктури регіону	Соціальне забезпечення з урахуванням екологічної складової	Економічна інтеграція
Галузь	Забезпечення замкненості циклів природокористування	Дослідження та раціоналізація умов праці	Вертикальна інтеграція підприємств усього циклу природокористування
Міське самоврядування	Екологічно орієнтована концепція містобудування	Раціоналізація соціальної інфраструктури міста	Доповнення податку екологічною складовою на основі системних досліджень екосистеми України
Суб'єкти господарювання	Упровадження концепції замкненості життєвих циклів промислових виробів	Створення промислових зон та розроблення нових нормативів господарювання	Проекти створення підприємств з урахуванням еколого-економічної ефективності у часі

Джерело: авторська розробка

Метою еколого-орієнтованого управління адміністративно-територіальною одиницею є створення таких умов діяльності підприємств, установ, організацій, за яких вони стають матеріально зацікавленими у реалізації природоохоронних заходів.

Тому, для покращання соціо-еколого-економічного розвитку адміністративно-територіальної одиниці необхідно створити надійний ефективний механізм досягнення та збереження збалансованості темпів економічного зростання і мінімізації негативної дії на природне середовище, послаблення впливу виробництва і споживання на довкілля. При цьому не допускати перевищення рівня забруднення, щоб не викликати небажаних наслідків у системі.

Формування системи організаційно-економічного забезпечення еколого-орієнтованого управління адміністративно-територіальною одиницею передбачає використання взаємозв'язаних та взаємоузгоджених соціальних, економічних та екологічних показників, що використовуються під час розроблення механізму стимулювання еколого-орієнтованої діяльності

суб'єктів господарювання у регіоні (рис. 3.13). Доведено, що ці показники необхідні для вирішення завдань узгодження державних та регіональних цільових програм із плановими показниками підприємств різних галузей виробництва. За рахунок використання взаємоузгоджених показників відбувається інтеграція завдань екологізації галузей економіки в загальну систему цілей соціо-еколого-економічного розвитку території. Цей процес є специфічною формою екологічних обмежень, що накладаються на інші цілі планів соціально-економічного розвитку. Взаємозв'язані показники стимулюють зменшення негативного впливу на довкілля та раціональне використання природно-ресурсного потенціалу у регіоні (Додатки Г, Д, Е).

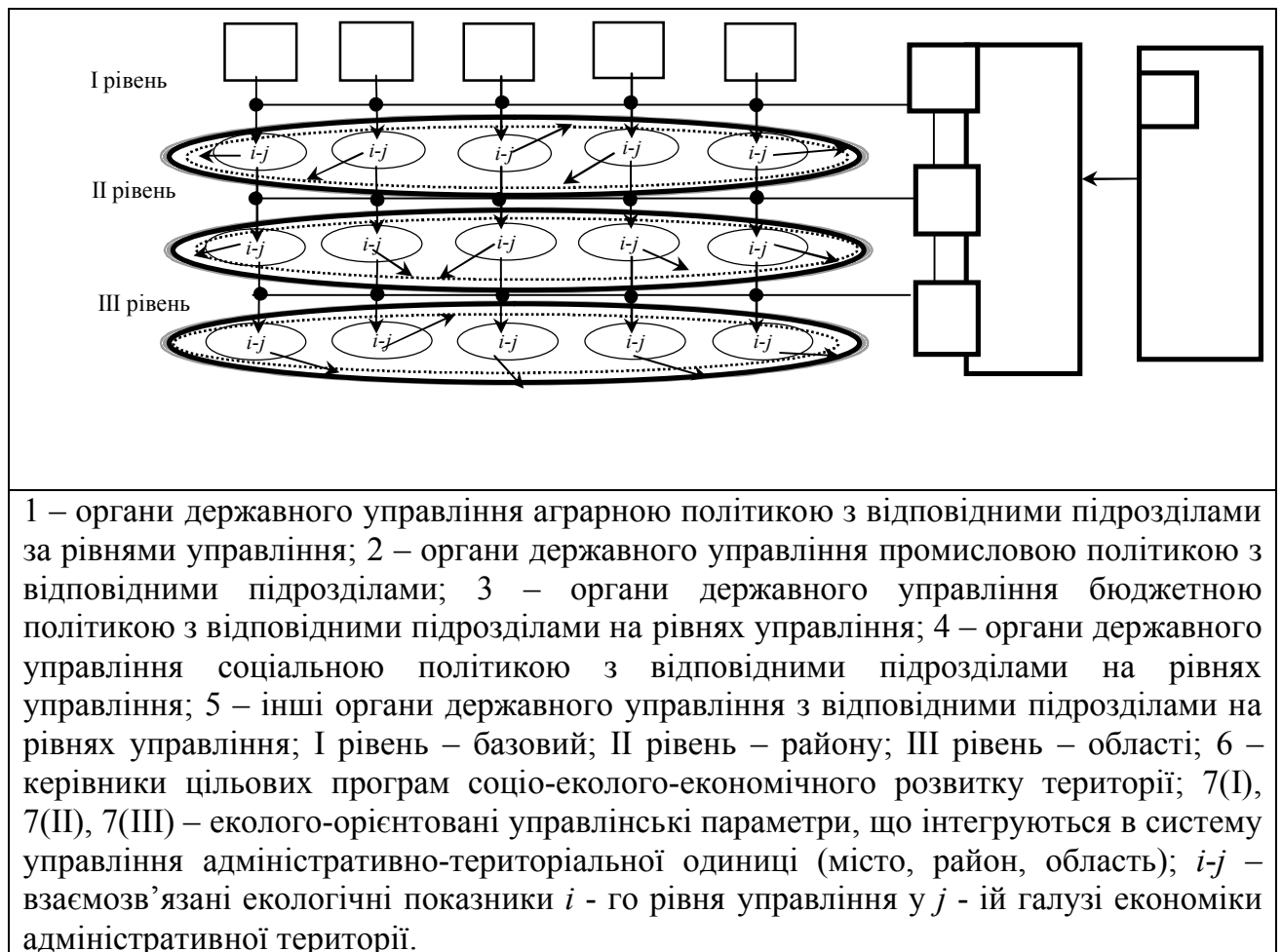

Рис. 3.13. Система взаємопов'язаних та взаємоузгоджених соціальних, економічних та екологічних показників у структурі адміністративно-територіального управління

Джерело: авторська розробка

3.3. Науково-методичні підходи до оцінки економічної ефективності впровадження еколого-орієнтованої системи управління адміністративної території

Упровадження еколого-орієнтованої системи управління адміністративної території реалізується на основі системи організаційно-економічного забезпечення, яке, у свою чергу, передбачає створення еколого-орієнтованих структур адміністративно-територіального управління через інтеграцію екологічних показників у загальну структуру управління з метою дотримання екологічних норм і параметрів.

На особливу увагу заслуговує питання оцінки економічної ефективності впровадження еколого-орієнтованої системи управління адміністративної території.

Загалом поняття ефективності є одним із центральних в економіці. Загальноприйнято, що економічна ефективність – це показник, який співвідносить отриманий ефект із витратами, що обумовили цей ефект, чи економічними ресурсами, використаними для його отримання. В першому випадку (результат) ефект зіставляють із споживаними ресурсами (витратами цих ресурсів за визначений період часу), у другому – із застосованими ресурсами (сукупністю живої та уречевленої праці), що брали участь у виробництві товарів і послуг за цей період часу. Відповідно розрізняють затратний і ресурсний підходи до визначення ефективності.

Визначення економічної ефективності на підставі затратного підходу є найпоширенішим. Наприклад, у праці Т. С. Хачатурова відзначено, що «...економічна ефективність є відносна величина тобто відношення ефекту до необхідних для його отримання затрат». Ю. М. Лопатинський підкреслює: «...економічна ефективність визначається зіставленням отриманого результату (ефекту) із затратами», а Л.О. Позднякова пише, що «... економічна ефективність виробництва – це відношення корисного ефекту

(результату) до затрат на його отримання. Подібного погляду дотримуються П. Мірошников, Л. Мірошникова, М. Нагорська та інші автори [32, 33].

Мочерний С. В. сформулював сутність ефективності у такому визначенні: ефективність – це здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту тощо, які визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат.

Ефективність визначається відношенням результату (ефекту) до витрат, що забезпечили його отримання. Ефективність розкриває характер причинно-наслідкових зв'язків виробництва. Вона показує не сам результат, а те, якою ціною він був досягнутий. Тому ефективність найчастіше характеризується відносними показниками, що розраховуються на основі двох груп характеристик (параметрів), – результату і витрат. Утім використання абсолютних значень вихідних параметрів не виключається. Автор розрізняє соціальну та економічну ефективність [119, с. 214]

Соціальна ефективність — відповідність результатів господарської діяльності основним соціальним потребам і цілям суспільства, інтересам окремої людини.

Економічна ефективність — досягнення найбільших результатів за найменших затрат живої та уречевленої праці. Економічна ефективність є конкретною формою дії закону економії часу. За капіталістичного способу виробництва узагальнюючий показник економічної ефективності є нормою прибутку. Для народних підприємств у розвинених країнах Заходу основною метою стає максимізація не прибутку, а чистого доходу на одного зайнятого, що не виключає необхідності використання показника норми прибутку [172, с. 214]

Зокрема, ефект – результат, наслідок якої-небудь дії, що вимірюється в матеріальному, грошовому або соціальному вираженні як різниця між результатами і витратами, пов'язаними з отриманням цього результату [144].

Ефект може вимірюватися в матеріальному, соціальному, грошовому вираженні. Зокрема, ефект може оцінюватись обсягом додатково виробленої

чи спожитої продукції (тобто штуками, кубічними чи квадратними метрами, тоннами тощо), показниками поліпшення здоров'я населення (наприклад, зниженням захворюваності або смертності, виробничого травматизму, підвищенням середньої тривалості життя) тощо. У тому разі, коли зазначені результати отримують грошову оцінку, говорять про економічний ефект.

Економічний ефект – виражений у вартісній (грошовій) формі результат будь-яких дій (зокрема господарських заходів).

Економічний ефект оцінюється за допомогою системи відносних показників, які характеризують: шкоду, завдану навколишньому середовищу (вирубування лісів, забруднення води, ґрунту, повітря); комплексне використання природних ресурсів на основі безвідхідного виробництва, зменшення їх дефіциту; зниження промислових викидів у атмосферу, воду, ґрунт; зниження кількості відходів виробництва і можливість вторинного їх перероблення; покращання екологічності продуктів; поліпшення ергономічності товарів (рівень шуму, вібрації, електромагнітного випромінювання); підвищення відповідальності й збільшення штрафів за порушення екологічного законодавства та інших нормативних документів; відродження довкілля.

Аналізуючи та узагальнюючи існуючі підходи до визначення ефективності, нами пропонується під економічною ефективністю еколого-орієнтованої системи управління адміністративної території визначати сукупний результат функціонування системи та процесу управління у вигляді взаємодії керованої (соціо-еколого-економічної системи) та керуючої систем. Вона показує, якою мірою органи державного управління та самоврядування реалізують цілі, досягають запланованих результатів.

Методично оцінка економічної ефективності впровадження еколого-орієнтованої системи управління адміністративної території передбачає такі етапи.

На першому етапі необхідно визначити рівень дієвості еколого-орієнтованої адміністративно-територіальної структури управління. Для

цього необхідно здійснити оцінку виконання структурними підрозділами власних функцій у взаємозв'язку з екологічними показниками. На цьому етапі пропонується використовувати соціометричний метод. Соціометричний метод містить у собі збір інформації щодо діяльності органів державної влади та органів самоврядування за допомогою анкетування. Соціометричний метод припускає два способи: аналітичний і графічний.

У процедурному аспекті соціометрія є поєднанням методики опитування та алгоритмів спеціального математичного обчислення первинних вимірювань. Взаємовідношення між окремими підрозділами з'ясовуються на основі таких процедур: вибір (виражене бажання одного підрозділу до співробітництва з іншим підрозділом); відхилення (негативний вибір, тобто небажання одного підрозділу до співробітництва з іншим підрозділом); нехтування (залишення одним підрозділом іншого поза власною увагою).

Соціограма – це графічне зображення реакції випробовуваних один на одного під час відповідей за соціометричним критерієм. Соціограма дозволяє виробити порівняльний аналіз структури стосунків у просторі на деякій площині («щиті») за допомогою спеціальних знаків. Вона дає наочне уявлення про внутрішньогрупову диференціацію структур за їхнім статусом (популярністю).

Аналітичний метод припускає побудову соціометричних матриць і розрахунків соціометричних індексів. Соціоматриця являє собою «шахматку» – таблицю, в рядках якої зазначається, хто вибирає (i -й підрозділ), а у стовпцях – кого вибирають (j -й підрозділ). Число рядків і стовпців дорівнює числу підрозділів досліджуваної структури.

При графічному способі (що передбачає створення соціограми) кожному відділу пропонується зробити вибір тих функцій, з якими він функціонує у взаємозв'язку із наявними. В нашому випадку в еколого-орієнтованій структурі управління екологічний підрозділ має знаходитися в центрі, адже він є основою взаємозв'язків.

Результати соціометричного опитування у кількісній формі можна також виразити за допомогою обчислення соціометричних індексів. Соціометричний індекс – число обрань певного виду, поділене на загальну кількість можливих обрань цього самого виду. В дослідженні застосовуються індивідуальні та групові (характеризують групу підрозділів) соціометричні індекси.

На підставі соціоматриці розраховують соціометричні індивідуальні й групові показники структури управління, такі як соціометричний статус.

Таким чином, соціометричний статус екологічного підрозділу визначається кількістю виборів, отриманих від кожного підрозділу. Він обчислюється за формулою

$$S = \frac{\sum I_1}{n-1}, \quad (3.13)$$

де $\sum I_1$ – сума виборів екологічного підрозділу кожною відповідальною особою підрозділу;

n – кількість підрозділів.

У свою чергу, індекс єдності досліджуваної структури управління визначається за формулою

$$S = \frac{\sum V_1}{n \cdot (n-1)}, \quad (3.14)$$

де $\sum V_1$ – сума взаємних позитивних виборів між екологічним підрозділом та іншими підрозділами;

n – кількість підрозділів.

Соціометричний метод має низку позитивних моментів, таких як швидкість проведення, можливість визначення кількості взаємозв'язків у організаційній структурі, зокрема взаємозв'язків у екологічній сфері.

Соціометричний метод забезпечує достовірні дані у поєднанні з іншими методами дослідження. Втім цей метод має певні недоліки: великі витрати часу на обробку даних, результати ґрунтуються на групових відповідях опитуваних підрозділів.

Рівень забезпечення соціальних, екологічних та економічних функцій структури управління можна визначити на основі таких показників (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Система показників виконання соціальних, екологічних та економічних функцій організаційної структури управління адміністративною територією

Показники	Соціальні функції	Екологічні функції	Економічні функції
1	2	3	4
Коефіцієнт актуалізації функцій (КАФс, КАФек, КАФе)	$КАФс = \frac{\Phi Oc + \Phi c}{\Phi \Phi c}$ де ΦOc – кількість основних і допоміжних функцій, обумовлених деревом цілей соціальної підсистеми; Φc – кількість функцій, що виконуються з урахуванням екологічних показників; $\Phi \Phi c$ – кількість фактично виконуваних функцій	$КАФек = \frac{\Phi Oek + \Phi ek}{\Phi \Phi ek}$ де ΦOek – кількість основних і допоміжних функцій, обумовлених деревом цілей екологічної підсистеми; Φek – кількість функцій, що передбачають взаємодію з підрозділами, що виконують соціальні та екологічні функції; $\Phi \Phi ek$ – кількість фактично виконуваних функцій	$КАФе = \frac{\Phi Oe + \Phi e}{\Phi \Phi e}$ де ΦOe – кількість основних і допоміжних функцій, обумовлених деревом цілей економічної підсистеми; Φe – кількість функцій, що виконуються з урахуванням екологічних показників; $\Phi \Phi e$ – кількість фактично виконуваних функцій

Продовження табл. 3.9

1	2	3	4
Коефіцієнт концентрації функцій ($K_{кфс}$, $K_{кфек}$, $K_{кфе}$),	$K_{кфс} = (\Phi_{ОСНс} + \Phi_{с}) / \Phi_{Фс}$ де $\Phi_{ОСНс}$ – кількість основних функцій. Під основними розуміють функції, обумовлені ключовими цілями соціальної системи; допоміжними служать ті функції, за допомогою яких реалізуються основні; $\Phi_{с}$ – кількість функцій, що виконуються з урахуванням екологічних показників; $\Phi_{Фс}$ – кількість фактично виконуваних функцій	$K_{кфек} = \Phi_{ОСНек} + \Phi_{ек} / \Phi_{Фек}$ де $\Phi_{ОСНек}$ – кількість основних функцій. Під основними розуміють функції, обумовлені ключовими цілями екологічної системи; допоміжними служать ті функції, за допомогою яких реалізуються основні; $\Phi_{ек}$ – кількість функцій, які передбачають взаємодію з підрозділами, що виконують соціальні та екологічні функції; $\Phi_{Фек}$ – кількість фактично виконуваних функцій	$K_{кфе} = \Phi_{ОСНе} + \Phi_{е} / \Phi_{Фе}$ де $\Phi_{ОСНе}$ – кількість основних функцій. Під основними розуміють функції, обумовлені ключовими цілями економічної системи; допоміжними служать ті функції, за допомогою яких реалізуються основні; $\Phi_{е}$ – кількість функцій, що виконуються з урахуванням екологічних показників; $\Phi_{Фе}$ – кількість фактично виконуваних функцій
Коефіцієнт накопичення організаційною структурою дисфункцій ($КНДс$, $КНДек$, $КНДе$)	$КНДс = \sum ((\Phi_{с1} + \Phi_{с}) / \Phi_{Фс} \cdot n),$ $\Phi_{с1}$ – кількість властивих ланці управління в соціальній сфері функцій; $\Phi_{с}$ – кількість функцій, що виконуються з урахуванням екологічних показників; $\Phi_{Фс}$ – кількість фактично виконуваних функцій; n – кількість ланок управління в соціальній сфері	$КНДек = \sum ((\Phi_{ек1} + \Phi_{ек}) / \Phi_{Фек} \cdot n),$ $\Phi_{ек1}$ – кількість властивих ланці управління функцій; $\Phi_{ек}$ – кількість функцій, які передбачають взаємодію з підрозділами, що виконують соціальні та екологічні функції; $\Phi_{Фек}$ – кількість фактично виконуваних функцій; n – кількість ланок управління в екологічній сфері	$КНДе = \sum (\Phi_{е1} + \Phi_{е}) / \Phi_{Фе} \cdot n,$ $\Phi_{е1}$ – кількість властивих ланці управління функцій; $\Phi_{е}$ – кількість функцій, що виконуються з урахуванням екологічних показників; $\Phi_{Фе}$ – кількість фактично виконуваних функцій; n – кількість ланок управління в економічній сфері.

Джерело: авторська розробка

На другому етапі необхідно здійснити оцінку економічної ефективності екологізації системи управління адміністративною територією на основі показників реалізації програм соціального та економічного розвитку з урахуванням екологічного фактора. Зауважимо, що важливою умовою виконання зазначених програм є необхідність узгодження з вимогами міжнародних угод, договорів, конвенцій, учасницею яких є Україна.

Цільовою основою регіональних екологічних програм є необхідність відображення в них пріоритетних завдань у сфері забезпечення екологічної безпеки.

Аналіз сучасної практики реалізації державних і регіональних програм розвитку та їх екологічної складової дозволяє виявити основні недоліки, що перешкоджають ефективному використанню цих програм як дієвого інструменту реалізації екологічної політики:

- відсутність системного впровадження програмно-цільових методів при формуванні і реалізації цільових програм розвитку у зв'язку з відсутністю єдиної методології формування цільових програм, зокрема порушення взаємозв'язку між метою, заходами, виконавцями та ресурсами програми;
- велика кількість програм, що мають пріоритетне значення і претендують на першочергову реалізацію, не відповідає можливостям одночасного виділення значних фінансових ресурсів із державних і регіональних бюджетів;
- невпорядкованість регулювання і використання фінансових ресурсів, а також обмеженість державного фінансування і нестабільність фінансових надходжень з інших джерел;
- недосконалість організаційно - економічного механізму виконання програмних заходів;
- недостатній рівень контролю, особливо на завершальних етапах реалізації цільових програм і роз'єднаність контролюючих органів територіального і галузевого управління.

У запропонованій нами еколого-орієнтованій системі управління реалізація будь-яких програм соціального та економічного розвитку повинна узгоджуватися з екологічними вимогами через еколого-орієнтовані управлінські параметри.

Економічну ефективність екологізації системи управління адміністративною територією можна визначити за формулою

$$E_{np} = \sum_{i=1}^n E_{ci} + \sum_{j=1}^m E_{ej} + \sum_{i=1}^k E_{eki} + E_{синерг} - (B_{упр} + \sum_{i=1}^n B_{зах}) \quad (3.15)$$

де E_{np} – сукупний економічний ефект від екологізації системи управління адміністративно-територіальною одиницею;

E_{ci} – економічний результат i -х соціальних ефектів реалізації екологічних програм адміністративно-територіальної одиниці;

n – число видів соціальних ефектів;

E_{ej} – економічний результат j -х екологічних ефектів від реалізації екологічних програм адміністративно-територіальної одиниці;

m – число видів економічних ефектів;

E_{eki} – економічний результат i -х економічних ефектів від реалізації екологічних програм адміністративно-територіальної одиниці;

k – число видів екологічних ефектів;

$E_{синерг}$ – синергетичний результат від взаємодії економічних, екологічних та соціальних ефектів;

$B_{упр}$ – витрати, пов'язані з екологізацією системи територіального управління;

$B_{зах}$ – витрати пов'язані з реалізацією еколого-орієнтованих заходів інтегрованих з програмою соціально-економічного розвитку території.

Сукупний економічний ефект від екологізації системи управління адміністративно-територіальною одиницею (E_{np}) передбачає, що цей результат буде отримано у вигляді відвернених або ліквідованих економічних збитків від зменшення забруднення навколишнього середовища.

Економічні збитки є наслідком негативної зміни якихось подій, явищ, дій, стану об'єктів, що виражається у порушенні їх цілісності або погіршенні інших властивостей, фактичні або можливі соціальні й економічні втрати (відхилення стану здоров'я людини від середньостатистичного, тобто хвороба або навіть смерть, тощо) внаслідок погіршення природного середовища людини [172].

Відвернений збиток визначається як різниця між можливим і фактичним збитками у певний момент часу. Ліквідований збиток характеризує зниження фактичного збитку внаслідок проведення заходів щодо охорони навколишнього середовища.

Невиконання екологічно-орієнтованих, економічних та соціальних програм адміністративно-територіальної одиниці обумовлює виникнення ще більших негативних наслідків для суб'єктів господарювання і території.

Економічні, екологічні та соціальні втрати, отримані внаслідок порушення екологічних вимог, можуть набагато перевищувати ті витрати, які необхідні для розроблення і реалізації програм соціального, економічного та екологічного розвитку.

Складовою економічного ефекту від екологізації системи управління адміністративно-територіальною одиницею є сукупний економічний результат i -х соціальних ефектів реалізації екологічних програм адміністративно-територіальної одиниці (E_{ci}), що проявляються у вигляді зниження локальних збитків у системі охорони здоров'я. Ці ефекти пов'язані з підвищенням продуктивності праці, поліпшенням фізичного розвитку, скороченням захворюваності, збільшенням тривалості життя і періоду активної діяльності, поліпшенням умов праці та відпочинку, зниженням витрат на відновлення працездатності людей та соціального страхування, збереженням генетичного фонду, зменшенням додаткових витрат на медичне обслуговування, виплату за листом непрацездатності та пенсій тощо.

Сукупний економічний результат j -х економічних ефектів від реалізації екологічних програм адміністративно-територіальної одиниці (E_{ei}) передбачає економію або запобігання втратам природних ресурсів; зменшення витрат у матеріальному виробництві; приріст обсягів товарної продукції, отриманої завдяки економії й утилізації сировинних, паливно-енергетичних та інших матеріальних ресурсів; приріст прибутку суб'єктів господарювання.

Сукупний економічний результат i -х екологічних ефектів від реалізації екологічних програм адміністративно-територіальної одиниці (E_{eki}) передбачає зменшення забруднення довкілля, поліпшення його якості, зниження викидів забруднюючих речовин в атмосферу, скидів забруднюючих речовин у поверхневі водойми та підземні горизонти, зменшення площ під санкціонованими та несанкціонованими звалищами, зниження забрудненості земель хімічними речовинами, зменшення площ деградованих земель, збереження (збільшення) чисельності окремих видів тварин і рослин, відтворення та раціональне використання природних ресурсів.

На відміну від існуючих підходів до оцінки економічної ефективності впровадження еколого-орієнтованої системи територіального управління, нами пропонується додатково враховувати синергетичний ефект від взаємодії соціальних, екологічних та економічних ефектів від функціонування цієї системи.

Синергетичний ефект від взаємодії економічних, екологічних та соціальних результатів ($E_{синерг}$) є окремим видом ефекту, що формується внаслідок системної та комплексної взаємодії економічних, соціальних та екологічних підсистем. Ефект взаємодії цих підсистем на адміністративній території перевищує суму ефектів щодо кожної підсистеми окремо.

Дослідження цього виду ефекту здійснювали такі вчені, як І. Б. Дегтярьова, Л. Д. Бевзенко, В. В. Божкова, В. К. Лебедева, В. П. Соловійов, П. М. Скрипчук, В. М. Тарасевич, І. Ансофф, Х. Ітама, М. Портер, Г. Хакен.

Згідно із цими дослідженнями під синергетичним ефектом розуміють додатковий результат, отриманий від злагодженої взаємодії окремих елементів системи. Необхідно зауважити, що такий ефект може бути як позитивним, так і негативним. За низької організованості системи сума її властивостей буде меншою за суму властивостей компонентів [85].

Лисенко О. В., розглядаючи великі інтегровані структури, до синергетичних ефектів відносить: ефект масштабу, ефект інтеграції, ефект комплексних переваг та ефект конгломерату. Ефект масштабу виникає внаслідок широкомасштабних операцій: він базується на законі зниження сукупних витрат (на 20 – 30 % за кожного подвоєння обсягів виробництва) та на більш повному використанні потужностей. Ефект інтеграції в нашому випадку – це ефект від переваг, що отримується одним підрозділом у взаємозв'язку з іншим під час реалізації екологічно-сприятливих заходів. Ефект комплексних переваг в нашому випадку означає, що комплекс екологічних показників, що інтегруються в усі структурні підрозділи, є більш привабливим, ніж їх окреме функціонування в межах єдиного підрозділу. Ефект конгломерату означає, що збільшення кількості функцій підрозділів розподіляє між ними ризик, чим зменшує його загальну величину.

У дослідженні соціо-еколого-економічної системи адміністративною територією синергетичний ефект обумовлений тим, що реалізація взаємоузгоджених екологічних заходів по підрозділах системи виявляється більш ефективним, аніж упровадження заходів по екологічному підрозділу.

Таким чином, синергетичний ефект у соціо-еколого-економічній системі є більшим, ніж сума економічних, соціальних та екологічних ефектів, що виникають по кожній із підсистем.

Виникнення ефекту, що забезпечує перевищення наслідків консолідованої співпраці всіх підрозділів з екологічними підрозділами над сумою результатів, які вони отримували під час їх незалежної діяльності, має вигляд

$$E_{1c} + E_{2e} + E_{3ek} < E_s, \quad (3.16)$$

де E_{1c} – економічні результати від незалежних заходів, що реалізують програми розвитку соціальної підсистеми;

E_{2e} – економічні результати від незалежних заходів, що реалізують програми розвитку економічної підсистеми;

$E_{зек}$ – економічні результати від незалежних заходів, що реалізують програми розвитку екологічної підсистеми;

E_s – економічний результат, отриманий від взаємодії соціальних, екологічних та економічних програм території і суб'єктів господарювання.

Тоді синергетичний ефект E_{sU} визначається як різниця економічного результату отриманого від екологічно-інтеграційної діяльності підрозділів та економічних результатів від незалежного їх функціонування:

$$E_{sU} = E_s - (E_{1c} + E_{2e} + E_{зек}). \quad (3.17)$$

При цьому чим більший синергетичний ефект E_{sU} , тим глибший процес соціо-еколого-екологічної взаємодії і тим стійкішою є система, в яку імплементований екологічний імператив.

У контексті досягнення сталого розвитку територій позитивним синергетичним ефектом від імплементации адміністративно-територіального екологічного імперативу в структуру управління очікується отримати у вигляді зниження навантаження на навколишнє середовище та підвищення рівня соціо-еколого-економічного розвитку.

Можна також подати синергетичний ефект як функціональну залежність від взаємодії таких складових, як соціальна, екологічна та економічна підсистеми.

У загальному вигляді синергетичний ефект можна зобразити як

$$E_{sU} = f(E_{1c}, E_{2e}, E_{зек}). \quad (3.18)$$

При визначенні економічного ефекту від упровадження еколого-орієнтованої системи територіального управління враховуються витрати, пов'язані з розробленням екологічної програми адміністративно-територіальної одиниці, яка через еколого-орієнтовані управлінські

параметри передбачає їх урахування у соціальних та економічних програмах (B_{np}). Ці витрати складаються з витрат на формування власне еколого-орієнтованої системи управління та витрат на еколого-орієнтовані заходи.

На третьому етапі пропонується забезпечити раціональний розподіл фінансових ресурсів на соціо-еколого-економічний розвиток території та впровадити фінансові, інвестиційні, трансфертні та податкові стимули.

За збалансованої соціо-еколого-економічної системи ліміти фінансового забезпечення будуть визначатись оптимальними пропорціями у розвитку кожної з підсистем. У разі, якщо складові системи знаходитимуться в розбалансованому стані, ліміт фінансування в кожному зі сфер не залежатиме один від одного.

Четвертим етапом є здійснення комплексної соціо-еколого-економічної діагностики після впровадження еколого-орієнтованої системи адміністративно-територіального управління.

Комплексна соціо-еколого-економічна діагностика еколого-орієнтованої системи управління адміністративно-територіальною одиницею може проводитися за запропонованими нами підходами у другому розділі.

Реалізація підходів щодо комплексної соціо-еколого-економічної діагностики була представлена на прикладі Сумської області. Проведена комплексна діагностика дозволила визначити рівень розбалансованості в соціо-еколого-економічній системі управління адміністративною територією, порушення взаємозв'язків та відхилення від оптимальної траєкторії соціо-еколого-економічного розвитку.

Як показала практика формування еколого-орієнтованої системи управління адміністративною територією, передбачається підвищення інтегральних динамічних та статичних індексів соціо-еколого-економічного розвитку та їх складових, покращання взаємозв'язків між соціо-еколого-економічними складовими адміністративно-територіальної одиниці, їх урівноваження, наближення фактичного індексу збалансованості до оптимального.

На основі проведених розрахунків були отримані прогностні дані, що відображають оптимістичний, реалістичний та песимістичний сценарії розвитку за інтегральними статичними та динамічними індексами.

Так, на основі інтегрального динамічного індексу соціо-еколого-економічного розвитку з урахуванням оптимального значення 1,099 визначено, що за оптимістичним сценарієм у 2015 році буде досягнуте значення даного індексу на рівні 1,22, за реалістичним сценарієм – на рівні 1,050, за песимістичним сценарієм розвитку буде досягнуто значення на рівні 1. У разі, якщо не буде вжито заходів із формування еколого-орієнтованої системи управління, значення інтегрального динамічного індексу соціо-еколого-економічного розвитку зменшиться до рівня 0,8 (рис. 3.14 а).

Очікуване підвищення рівня інтегральних динамічних індексів обґрунтовується тим, що цей показник сформований на основі співвідношення відповідних індивідуальних показників розвитку даної території у наступному та попередньому періодах. Звертаючи увагу на те, що в наступному періоді будуть досягнуті більш високі показники за рахунок впроваджених природоохоронних заходів, його порівняння з попереднім періодом відобразатиме підвищену динаміку.

Передбачається, що за оптимістичним сценарієм рівень оптимального значення інтегрального статичного індексу соціо-еколого-економічного розвитку буде досягнуто на 90 %, за реалістичним сценарієм на 80 %, та за песимістичним на 70 %. При цьому враховувалося, що максимально можливий рівень інтегрального статичного індексу дорівнює 1 (рис. 3.14 б).

Очікуване підвищення рівня інтегральних статичних індексів обґрунтовується тим, що еколого-орієнтована територія матиме низку переваг порівняно з подібними адміністративно-територіальними одиницями.

Звертаючи увагу на те, що в роботі було визначено оптимальні значення соціальних, економічних та екологічних індексів розвитку території, за умови яких досягається максимальний приріст ВРП,

передбачається, що в еколого-орієнтованій системі управління фактичний індекс соціо-еколого-економічної збалансованості наближається до оптимального.

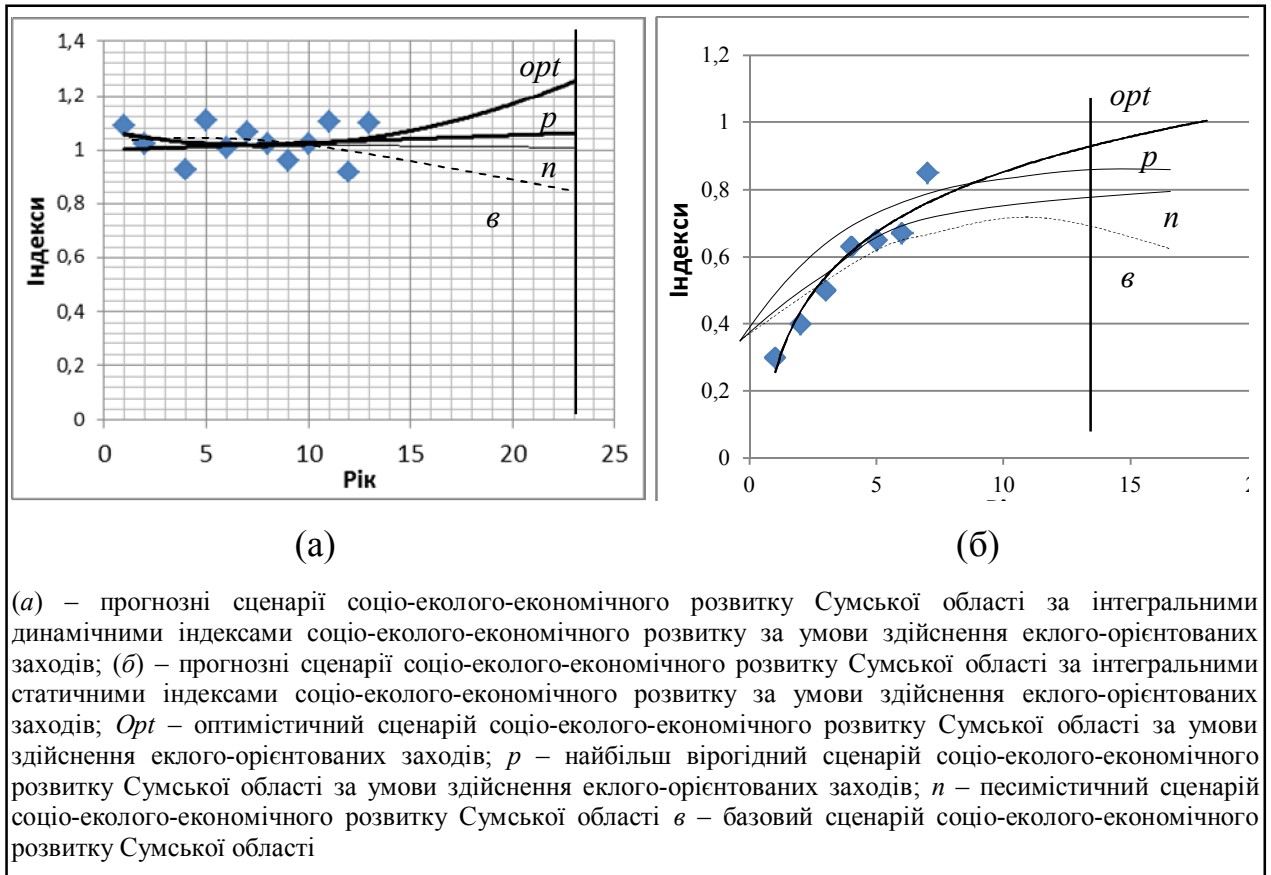

Рис. 3.14. Прогнозні сценарії соціо-еколого-економічного розвитку Сумської області

Джерело: авторська розробка

Висновки до розділу 3

1. У роботі доведено, що основним параметром еколого-орієнтованого управління є інтегральний індекс соціо-еколого-економічного розвитку, який дозволяє сформувати наукову базу прийняття управлінських рішень. На основі розроблених методичних підходів до здійснення комплексної соціо-еколого-економічної діагностики, проведено розрахунок часткових та інтегрального індексів соціо-еколого-економічного розвитку адміністративної території. Проведений аналіз на основі використання

індексного методу показав, що за досліджуваний період значення інтегральних статичних індексів соціо-еколого-економічного розвитку Сумської області не перевищували 0,61 за можливого значення 1. На основі розрахованих у роботі інтегральних динамічних індексів соціо-еколого-економічного розвитку Сумської області виявлено нестабільний характер функціонування адміністративної території.

2. Розроблення тривимірних моделей соціо-еколого-економічного розвитку території на основі використання кореляційно-регресійного аналізу дає можливість визначити зони оптимального, задовільного та дисгармонійного розвитку в соціо-еколого-економічній системі, оцінити рівень її збалансованості та виявити взаємозв'язки між векторами соціального (S), екологічного (L) та економічного розвитку (M). Розроблені методичні підходи реалізовувалися на прикладі Сумської області, для якої були отримані рівняння регресії $S(L,M)$, $L(M,S)$, $M(S,L)$ із відповідними коефіцієнтами детермінації: $R_{S(L,M)} = 0,7922$, $R_{L(M,S)} = 0,7718$, $R_{M(S,L)} = 0,5674$. Під час формування моделі соціо-еколого-економічного зростання були використані індекси соціального, економічного, екологічного розвитку, що характеризують взаємозв'язки між параметрами соціо-еколого-економічної системи.

3. Для укрупненого визначення рівня соціо-еколого-економічної збалансованості в роботі пропонується графічний метод, згідно з яким рівень збалансованості розраховується співвідношенням площин трикутників, що характеризують існуючий та оптимальний стани соціо-еколого-економічної системи адміністративної території. Оптимальний стан соціо-еколого-економічної системи адміністративної території визначається на основі оптимізаційної моделі, яка передбачає, що індекс валового регіонального продукту (V) є функцією від аргументів S (індексу соціального розвитку), N (індексу економічного розвитку), L (соціального індексу), $(V = f(S, N, L) \rightarrow \max)$. Оптимізаційна модель дозволила отримати оптимальні значення індексе соціального розвитку на рівні – 1,2, індексе екологічного

розвитку на рівні – 1,09 та індексу економічного розвитку на рівні – 1,01 та індекс соціо-еколого-економічної збалансованості, що становить 1,099. У свою чергу, порівняння фактичних показників збалансованості соціо-еколого-економічного розвитку Сумської області з оптимальними дозволило визначити рівень відхилення фактичних значень від оптимальних. Оптимізаційна модель дозволяє встановити взаємозв'язок і взаємообумовленість рівня соціо-еколого-економічної збалансованості адміністративно-територіальної одиниці з ефективністю функціонування системи еколого-орієнтованого управління та виявити зону оптимального співвідношення між соціальними, екологічними та економічними факторами, за яких забезпечується максимальний приріст ВРП.

4. У роботі вдосконалено організаційно-економічний механізм еколого-орієнтованого управління адміністративно-територіальною одиницею, який полягає у формуванні системи організаційно-економічного забезпечення еколого-орієнтованого управління адміністративно-територіальною одиницею. Цей механізм передбачає розроблення організаційної складової у вигляді відповідних суб'єктів управління, спрямованих на оптимізацію співвідношень у соціо-еколого-економічному розвитку території та економічної складової у вигляді інструментів фінансування та стимулювання суб'єктів господарювання адміністративної території до еколого-орієнтованої діяльності.

5. Сформована структурно-логічна схема механізму фінансування та стимулювання до еколого-орієнтованої діяльності на рівні адміністративно-територіальної одиниці передбачає визначення мети, завдання еколого-орієнтованої діяльності суб'єктів господарювання, принципи, функції та методи.

6. До організаційно-економічного забезпечення входить підсистема раціонального розподілу фінансових ресурсів на соціально-економічний розвиток території. Розподіл фінансових ресурсів пропонується здійснювати на основі врахування виявлених диспропорцій у розвитку соціальної,

екологічної та економічної сфер діяльності та спрямування фінансових коштів першочергово у ті сфери, що забезпечують підтримання оптимальної траєкторії соціо-еколого-економічного розвитку адміністративно-територіальної одиниці.

7. Розроблені в дисертаційному дослідженні науково-методичні підходи до оцінки економічної ефективності впровадження еколого-орієнтованої системи управління адміністративно-територіальною одиницею базуються на порівнянні оптимальних із фактичними значеннями розвитку території та врахуванні синергетичних ефектів від взаємодії соціальної, екологічної та економічної підсистем.

8. Оцінка економічної ефективності впровадження еколого-орієнтованої системи управління адміністративної території має проводитись за такими етапами: 1) визначення рівня дієвості еколого-орієнтованої адміністративної структури, що пропонується реалізовувати на основі соціометричного методу та за допомоги системи показників виконання соціальних, економічних та екологічних функцій організаційної структури управління адміністративною територією; 2) здійснення економічної оцінки ефективності на основі показників реалізації програм соціального та економічного розвитку. При цьому на відміну від існуючих підходів до оцінки економічної ефективності впровадження еколого-орієнтованої системи територіального управління, нами пропонується враховувати синергетичний ефект від взаємодії соціальних, екологічних та економічних ефектів; 3) визначення рівня фінансового забезпечення соціо-еколого-економічного розвитку в кожній сфері діяльності (економічній, екологічній, соціальній) адміністративної одиниці; 4) проведення комплексної соціо-еколого-економічної діагностики функціонування еколого-орієнтованої системи адміністративно-територіальною одиницею в прогностичному періоді.

Результати досліджень, наведені у цьому розділі, опубліковано у працях [4, 7, 9, 10, 11, 27, 67, 134, 135, 139].

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні проведено теоретичне обґрунтування та методичне забезпечення вирішення наукової задачі, що полягає у розвитку науково-методичних основ формування еколого-орієнтованої системи управління адміністративною територією та її організаційно-економічного механізму.

Отримані наукові та практичні результати дисертаційного дослідження дозволяють зробити такі висновки:

1. Аналіз науково-методичних підходів до оцінки адміністративно-територіальних одиниць дозволяє стверджувати, що існуюча на сьогодні система адміністративно-територіального управління не забезпечує їх екологічно-сталого розвитку. Це обумовлює необхідність формування еколого-орієнтованої системи управління адміністративно-територіальною одиницею.

2. Еколого-орієнтована система управління адміністративно-територіальною одиницею визначається як система цілеспрямованого впливу органів адміністративно-територіального управління на відтворювальні процеси за допомогою адміністративно-правових, економічних та соціально-психологічних методів на основі прийняття еколого-орієнтованих управлінських рішень з метою забезпечення сталого розвитку території.

3. Обґрунтовано, що формування еколого-орієнтованої системи управління адміністративно-територіальною одиницею виходить з об'єктивної необхідності вирішення таких взаємозв'язаних та взаємообумовлених задач: 1) визначення впливу органів управління на прийняття еколого-орієнтованих рішень; 2) проведення комплексної соціо-еколого-економічної діагностики території; 3) раціональний перерозподіл фінансових ресурсів у напрямку забезпечення принципів сталого розвитку території. Вирішення цих задач запропоновано здійснити на основі алгоритму еколого-орієнтованого управління соціально-економічним

розвитком території.

4. Доведено, що ефективність упровадження системи еколого-орієнтованого управління адміністративно-територіальною одиницею залежить від рівня соціо-еколого-економічної збалансованості її підсистем. Ступінь збалансованості соціо-еколого-економічної системи адміністративно-територіальної одиниці визначається на основі статичних та динамічних індексів розвитку, що дозволяє встановити оптимальні співвідношення між темпами розвитку соціальної, економічної та екологічної підсистем адміністративно-територіальної одиниці.

5. Комплексну діагностику соціо-еколого-економічного розвитку території необхідно проводити на основі застосування індексного та методу кореляційно-регресійного аналізу. Індексний метод передбачає розрахунки часткових та інтегрального індексів соціо-еколого-економічного розвитку території шляхом порівняння існуючих і еталонних пропорцій і темпів розвитку.

6. Розроблення тривимірних моделей соціо-еколого-економічного розвитку території на основі використання кореляційно-регресійного аналізу дає можливість визначити зони оптимального, задовільного та дисгармонійного розвитку в соціо-еколого-економічній системі, оцінити рівень її збалансованості та виявити взаємозв'язки між векторами соціального (S), екологічного (L) та економічного розвитку (M). Розроблені методичні підходи були реалізовані на прикладі Сумської області, для якої були отримані рівняння регресії $S(L,M)$, $L(M,S)$, $M(S,L)$ із відповідними коефіцієнтами детермінації: $R_{S(L,M)} = 0,7922$, $R_{L(M,S)} = 0,7718$, $R_{M(S,L)} = 0,5674$. При формуванні моделі соціо-еколого-економічного зростання були використані індекси соціального, економічного, екологічного розвитку, що характеризують взаємозв'язки між соціо-еколого-економічними складовими.

7. Формування системи організаційно-економічного забезпечення еколого-орієнтованого управління адміністративно-територіальною

одиницею передбачає розробку організаційної складової у вигляді відповідних суб'єктів управління, спрямованих на оптимізацію співвідношень у соціо-еколого-економічному розвитку території та економічного забезпечення у вигляді інструментів мотивації та стимулювання суб'єктів господарювання до еколого-орієнтованої діяльності.

8. До організаційно-економічного забезпечення входить підсистема раціонального розподілу фінансових ресурсів на соціально-економічний розвиток території. Розподіл фінансових ресурсів запропоновано здійснювати на основі врахування виявлених диспропорцій у розвитку соціальної, екологічної та економічної сфер діяльності та спрямуванні фінансових коштів першочергово у ті сфери, які забезпечують підтримання збалансованості траєкторії соціо-еколого-економічного розвитку адміністративно-територіальної одиниці.

9. Розроблені в дисертаційній роботі науково-методичні підходи до оцінки економічної ефективності впровадження еколого-орієнтованої системи управління адміністративно-територіальною одиницею базуються на порівнянні оптимальних значень із базовими значеннями розвитку території та врахуванні синергетичних ефектів при взаємодії соціо-еколого-економічних підсистем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агошкова Е. Б. Эволюция понятия системы [Электронный ресурс] / Е. Б. Агошкова, Б. В. Ахлибинский // Вопросы философии. – 1998. – № 7. – С. 170–179. – Режим доступа : <http://www.metodolog.ru/00306/00306.html>.
2. Акофф Р. Л. Системы, организации и междисциплинарные исследования / Р. Л. Акофф // Системные исследования. – М., 1969. – С. 143–164.
3. Алексеев С. И. Исследование систем управления : учебно-методический комплекс / С. И. Алексеев. – М. : Изд. центр ЕАОИ, 2008. – 195 с.
4. Алібекова Ю. Т. Аналіз соціо-еколого-економічної збалансованості адміністративної території (на прикладі Сумської області) / Ю. Т. Алібекова // Міжнародна науково-практична конференція «Економічні проблеми модернізації та інноваційний розвиток регіонів», Одеса, 15–16 березня 2013 року / Центр економічних досліджень. – Одеса, 2013. – С. 75–77.
5. Алібекова Ю. Т. Еколого-мотиваційні чинники управління соціо-економічними системами на макрорівні / Ю. Т. Алібекова // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2011. – № 3. – С. 64–71.
6. Алібекова Ю. Т. Екологоорієнтоване управління адміністративною територією в зарубіжній практиці / Ю. Т. Алібекова // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2013. – № 3. – С. 44–55.
7. Алібекова Ю. Т. Методичні підходи до проведення комплексної діагностики соціо-еколого-економічного розвитку території в контексті забезпечення еколого-орієнтованої системи управління [Електронний ресурс] / Ю. Т. Алібекова // Міжнародна інтернет-конференція Сумського державного університету «Сучасний менеджмент і екологічний розвиток». Секція «Трансформація системи управління регіональним розвитком». – Режим доступу : <http://me.fem.sumdu.edu.ua/docs/d093.pdf>.

8. Алібекова Ю. Т. Напрями формування екологічної безпеки розвитку адміністративної території (на прикладі Сумської області) / Ю. Т. Алібекова, О. О. Павленко // Тези доповідей 3-ї наук.-практ. конф. «Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях», м. Бахчисарай, 15–16 вересня 2011 р. ; Кримський економічний інститут ДВНЗ «КНЕУ ім. Вадима Гетьмана». – Сімферополь, 2011. – С. 203–205.
9. Алібекова Ю. Т. Підходи до оцінки екологічно-сталого розвитку адміністративних одиниць / Ю. Т. Алібекова // Збірник тез доповідей 13-ї Щорічної всеукраїнської наукової конф. «Екологічний менеджмент у загальній системі управління». – Суми : СумДУ, 2013. – С. 7–8.
10. Алібекова Ю. Т. Синергетичний ефект в системі екологоорієнтованого адміністративно-територіального управління / Ю. Т. Алібекова, В. П. Гордієнко // Тези доповідей наук.-техн. конф. викладачів, співробітників, аспірантів і студентів ф-ту економіки та менеджменту «Економічні проблеми сталого розвитку». – Суми : СумДУ, 2013. – Т. 2. – С. 22–23.
11. Алібекова Ю. Т. Теоретичні підходи щодо формування екологоорієнтованої системи управління адміністративною територією / Ю. Т. Алібекова // Збірник тез доповідей 12-ї Щорічної всеукраїнської наукової конференції «Екологічний менеджмент у загальній системі управління». – Суми : СумДУ, 2012. – С. 8–10.
12. Алібекова Ю. Т. Урахування екологічного фактора при формуванні ефективної системи управління кадровим потенціалом підприємств / Ю. Т. Алібекова // Тези доповідей наук.-техн. конф. викладачів, співробітників, аспірантів і студентів ф-ту економіки та менеджменту «Економічні проблеми сталого розвитку». – Суми : СумДУ, 2013. – Т. 3. – С. 55–56.
13. Алибекова Ю. Т. Обоснование экологических составляющих при внедрении системы управления качеством трудовых ресурсов / Ю. Т. Алибекова, Е. А. Павленко // VII Международная конференция

«Стратегия качества в промышленности и образовании» : материалы : в 3 т. (3–10 июня 2011, г. Варна, Болгария). – Днепропетровск ; Варна, 2011. – Т. 1. – С. 686–688.

14. Алібекова Ю. Т. Удосконалення системи прийняття еколого-орієнтованих управлінських рішень на адміністративно-територіальному рівні / Ю. Т. Алібекова, А. І. Приходько // Тези доповідей наук.-техн. конф. викладачів, співробітників, аспірантів і студентів ф-ту економіки та менеджменту «Економічні проблеми сталого розвитку». – Суми : СумДУ, 2012. – Ч. 4. – С. 129–131.

15. Анализ мирового и отечественного опыта решения проблемы организации устойчивого развития территорий / В. И. Торкатюк, Э. Ю. Шевченко, Н. И. Кузичкина и др. // Научно-технический сборник «Коммунальное хозяйство городов». Серия «Экономические науки». – 2010. – № 94. – С. 123.

16. Бабина Е. Н. Экономические аспекты экологически устойчивого развития [Электронный ресурс] / Е. Н. Бабина // Материалы международной заочной научно-практической конференции «Проблемы и перспективы развития экономики и управления» / НП «Сибирская ассоциация консультантов». – Режим доступа : <http://sibac.info/11439>.

17. Балацкий О. Ф. Экологизация теплоэнергетического производства / О. Ф. Балацкий, А. М. Телиженко, Б. В. Яценко // Теплоэнергетика: внешние издержки и проблемы принятия решений : монография / под ред. О. Ф. Балацкого, А. М. Телиженко. – Сумы : Изд-во «Слобожанщина», 2001. – С. 20–53.

18. Балацький О. Ф. Опорний конспект лекцій з курсу «Основи менеджменту» / О. Ф. Балацький, С. В. Кузьменко, В. О. Лук'янихін. – Суми : «Ризоцентр» СумДУ, 2000. – 86 с.

19. Балджи М. Д. Метрологія соціо-еколого-економічних систем / М. Д. Балджи, С. К. Харічков // ІПРЕЕД НАН УКРАЇНИ. – Одеса : ІПРЕЕД, 2010 – 342 с.

20. Берлач А. Зміст і значення економічних методів боротьби з екологічними правопорушеннями / А. Берлач // Економіка. Фінанси. Право. – 1999. – № 6. – С. 8–11.
21. Бизнес-планирование как способ повышения инвестиционной привлекательности проектов по энергоэффективности и возобновляемым источникам энергии [Электронный ресурс] / Х. Борксениус, С. Фашевский, С. Шевченко, Д. Лазненко // Электронный журнал энергосервисной компании «Экологические системы». – 2011. – № 11. – Режим доступа : http://esco-ecosys.narod.ru/2011_11/art302.htm.
22. Бистрякова Ю. І. Економіко-інституціональне забезпечення еколого-орієнтованого розвитку регіонів : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.06 / Ю. І. Бистрякова. – Київ, 2008. – 188 с.
23. Білик П. Поняття та правова сутність управлінської категорії «регіон» / П. Білик // Право України. – 2001. – № 11. – С. 33–34.
24. Большая советская энциклопедия : в 30 т. – М., 1975. – Т. 21. – С. 560–561.
25. Бушуев В. В. Индексы социоприродного развития России и стран мира / В. В. Бушуев, В. С. Голубев // Общественные науки и современность. – 2001. – № 5. – С. 153–155.
26. Вагапова Я. Я. Моделирование экономического роста с учетом экологического и социального факторов / Я. Я. Вагапова. – М. : МАКС Пресс, 2007. – 128 с.
27. Валенкевич Л. П. Обґрунтування оцінки соціо-еколого-економічного розвитку адміністративно-територіальної одиниці / Л. П. Валенкевич, О. О. Павленко, Ю. Т. Алібекова // Механізм регулювання економіки : міжнародний науковий журнал. – 2012. – № 3. – С. 16–25.
28. Васильєва О. В. Менеджмент регіонального розвитку : монографія / за ред. О. В. Васильєва, К. А. Фісуна ; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х. : ХНАМГ, 2010. – 375 с.

29. Веклич О. О. Економічний механізм екологічного регулювання в Україні / О. О. Веклич. – Київ : УІНСІР, 2003 – 89 с.
30. Від практики реалізації природоохоронних заходів до екологічної політики в Україні: шляхи і проблеми / В. Г. Потапенко, А. Б. Качинський, Є. В. Хлобистов та ін. ; за ред. Ю. М. Скалецького, В. Г. Потапенка. – К. : НІСД, 2011. – 31 с.
31. Воронин А. А. Определение показателей экономической эффективности производства на основе модификации ресурсного подхода / А. А. Воронін // Экономика Украины. – 2007. – № 10. – С. 29–37.
32. Воронін О. О. Визначення виду функціональної залежності між ефективністю виробництва і його чинниками / О. О. Воронін // Економічна теорія. – 2007. – № 3. – С. 21–34.
33. Воронін О. О. Методика визначення узагальнюючого показника економічної ефективності виробництва / О. О. Воронін // Економіст. – 2007. – № 4. – С. 57–62.
34. Воронцов А. П. Экономика природопользования : учебник / А. П. Воронцов. – М. : ИКФ «ЭКМОС», 2002. – 424 с.
35. Гаврилов П. Є. Удосконалення системи екоменеджменту в рамках регіонального управління / П. Є. Гаврилов // Економічний вісник НГУ. Серія Економіка природокористування. – 2009. – № 1. – С. 94.
36. Герасимчук З. В. Концептуальні засади стимулювання сталого розвитку регіону / З. В. Герасимчук, В. Г. Поліщук // Економіка і регіон. – 2010. – № 1 (24). – С. 8–15.
37. Герасимчук З. В. Регіональна політика сталого розвитку: теорія, методологія, практика : монографія / З. В. Герасимчук. – Луцьк : Надстир'я, 2008. – 528 с.
38. Голиков А. П. Сучасний стан і перспективи регіональної політики в Україні / А. П. Голиков, Ю. Г. Прав // Формування механізму регіонального управління в Україні : матеріали наук.-практ. конференції 29 листопада 2001 р. – Х. : Вид-во ХарРІ УАДУ «Магістр», 2002. – 240 с.

39. Головне управління статистики в Сумській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sumy.ukrstat.gov.ua/?menu=13>.
40. Голубець М. А. Розвиток «сталий» чи «збалансований»? / М. А. Голубець // Український географічний журнал. – 2006. – № 2. – С. 66–69.
41. Градов А. П. Региональная экономика : учебное пособие / А. П. Градов. – СПб. : Питер, 2005. – 236 с.
42. Гринів Л. С. Екологічно збалансована економіка: проблеми теорії : монографія / Л. С. Гринів. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 240 с.
43. Данилишин Б. М. Эколого-экономические проблемы обеспечения устойчивого развития производительных сил Украины / Б. М. Данилишин. – К. : СОПС Украины, 1996. – 270 с.
44. Данилов-Данильян В. И. Устойчивое развитие – будущее Российской Федерации / В. И. Данилов-Данильян // Россия на пути к устойчивому развитию. – М., 1996. – С. 5.
45. Данилов-Данильян В. И. Экологический вызов и устойчивое развитие : учебное пособие / В. И. Данилов-Данильян, К. С. Лосев. – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – 416 с.
46. Декларация конференции Организации Объединенных Наций по проблемам окружающей человека среды [Электронный ресурс] // Конференция Организации Объединенных Наций по проблемам окружающей человека среды, Стокгольм, 5–16 июня 1972 года. – Режим доступа : <http://www.un.org/russian/conferen/humanenv/declarathenv.html>.
47. Декларация тысячелетия Организации Объединенных Наций [Электронный ресурс] // Генеральная Ассамблея ООН, Нью-Йорк, 6–8 сентября 2000 года. – Режим доступа : <http://www.un.org/russian/documen/declarat/summitdecl.htm>.
48. Декларация щодо регіоналізму в Європі // Управління сучасним містом. – 2001. – № 7–9 (3). – С. 162–170.

49. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
50. Добровольская О. П. Обоснование критериев экологической безопасности регионального развития / О. П. Добровольская // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Экономика». – 2007. – Т. 20 (59), № 1. – С. 67–73.
51. Долішній М. І. Територіальна суспільна система як об'єкт дослідження регіональної економіки України / М. І. Долішній, Л. Т. Шевчук, Я. В. Шевчук // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональні суспільні системи : зб. наук. пр. / відп. ред. М. І. Долішній ; НАН України ; Ін-т регіон. дослідж. – Львів, 2004. – Вип. 3 (XLVII), ч. 1. – С. 3–12.
52. Дробноход М. Стійкий екологічно безпечний розвиток: український контекст [Електронний ресурс] / М. Дробноход // Дзеркало тижня. – 2001. – № 21. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/ENVIRONMENT/stiy-kiy_ekologichno_bezpechniy_rozvitok_ukrayinskiy_kontekst.html.
53. Евдокимов А. В. Экологизация города – важнейший показатель во взаимоотношении человека и природы / А. В. Евдокимов // Экологическая экономика и управление : монография : в 2 т. Т. 2. Экономика для экологии / ред.: О. Ф. Балацкий, Л. Г. Мельник, Н. А. Соколов и др. – Сумы : ИПП "Мрия-1" ЛТД, 1997. – С. 16–168.
54. Екологізація енергетики : навч. посіб. / В. Я. Шевчук, Г. О. Білявський, Ю. М. Саталкін, В. М. Навроцький. – К. : Вища освіта, 2002. – 111 с.
55. Екологізація інноваційної діяльності: мотиваційний підхід : монографія / О. В. Прокопенко. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. – 392 с.
56. Екологічне управління : підручник / В. Я. Шевчук, Ю. М. Саталкін, Г. О. Білявський та ін. – К. : Либідь, 2004. – 432 с.
57. Екологічний менеджмент : навч. посіб. / В. Ф. Семенов, О. Л. Михайлик, Т. П. Галушкіна та ін. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 516 с.

58. Екологія : підручник / С. І. Дорогунцов, К. Ф. Коценко, М. А. Хвесик та ін. – К. : КНЕУ, 2005. – 371 с.
59. Еколого-збалансований розвиток територіальних, соціально-економічних систем : звіт про НДР (заключний) / кер. А. Ю. Жулавський. – Суми : СумДУ, 2010. – 87 с.
60. Економічне оновлення регіону: аналіз ситуацій та рішення : монографія / за заг. ред. Б. В. Буркинського та С. К. Харічкова. – Одеса : ІМПРЕЕД НАН України, 2008. – 494 с.
61. Економічний потенціал підприємства : навчальний посібник / за заг ред. проф. О. Ф. Балацького, проф. О. М. Теліженка. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2013. – 724 с.
62. Еремеев В. Н. Моделирование эколого-экономических систем / В. Н. Еремеев, Е. И. Игумнова, И. Е. Тимченко. – Севастополь : ЭКОСИ-Гидрофизика, 2004. – 322 с.
63. Ерофеев Б. В. Правовая охрана окружающей среды в зарубежных социалистических, капиталистических и развивающихся странах / Б. В. Ерофеев. – М. : Право, 1988. – 324 с.
64. Єпіфанов А. О. Управління регіоном / А. О. Єпіфанов, М. В. Мінченко, Б. А. Дадашев ; за заг ред. д-ра екон. наук А. О. Єпіфанова. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – 361 с.
65. Жарова Л. В. Системний підхід природокористування як основа сталого просторового розвитку / Л. В. Жарова // Просторовий розвиток. – 2006. – № 4. – С. 84–92.
66. Желаева С. Э. Институциональные аспекты устойчивого развития социо-эколого-экономических систем различных типов : монография / С. Э. Желаева, В. Е. Сактоев, Е. Д. Цыренова. – Улан-Удэ : Изд-во ВСГТУ, 2004. – 156 с.
67. Жулавский А. Ю. Scientific Methodological Bases of Ecologically Oriented Administrative Territory Management System Forming / А. Ю. Жулавский,

- Е. А. Павленко, Ю. Т. Алибекова // Молодой ученый. – 2013. – № 11. – С. 337–344.
68. Жулавский А. Ю. Основы эколого-экономической сбалансированности развития региона / А. Ю. Жулавский // Вестник Сумского государственного университета. Серия Экономика. – 2007. – Т. 2, № 1. – С. 112–122.
69. Жулавський А. Ю. Проблеми екологізації системи управління адміністративно-територіального рівня / А. Ю. Жулавський, Е. А. Павленко, Ю. Т. Алібекова // Механізм регулювання економіки. – 2011. – № 4. – С. 34–39.
70. Жулавський А. Ю. Системний підхід щодо формування екологоорієнтованого управління адміністративною територією / А. Ю. Жулавський, О. О. Павленко, Ю. Т. Алібекова // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2012. – № 4. – С. 12–20.
71. Жулавский А. Ю. Экологический фактор в развитии региональных экологических систем / А. Ю. Жулавский, В. Л. Акуленко // Вісник Сумського державного університету. – 2001. – № 2. – С. 146–149.
72. Заключний звіт з науково-дослідної роботи «Проведення аналізу стану реалізації регіональної екологічної політики» згідно з договором від 19.10.2012 № 143/270/10/2 / Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління. – Київ, 2012. – 309 с.
73. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – С. 546.
74. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.
75. Згуровский М. Украина в глобальных измерениях устойчивого развития [Электронный ресурс] / М. Згуровский // Зеркало недели. – 2006. – № 19. – 20 мая. – Режим доступа : http://zn.ua/SCIENCE/ukraina_v_globalnyh_izmereniyah_ustoychivogo_razvitiya_46725.html.
76. Згуровский М. З. Оценивание устойчивого развития окружающей среды на субнациональном уровне в Украине / М. З. Згуровский, Г. А. Статюха,

- И. Н. Джигерей // Системні дослідження та інформаційні технології. – 2008. – № 4. – С. 7–20.
77. Згуровський М. З. Сталий розвиток регіонів України / М. З. Згуровський. – К. : НТУУ «КПІ», 2009. – 197 с.
78. Згуровський М. З. Україна у глобальних вимірах сталого розвитку [Електронний ресурс] / М. З. Згуровський // Дзеркало тижня. – 2006. – № 19. – С. 19. – Режим доступу : <http://www.dt.ua/newspaper/articles/46725#article>.
79. Зеркалов Д. В. Проблеми екології сталого розвитку : монографія / Д. В. Зеркалов. – К. : Основа, 2013. – 430 с.
80. Иванов В. А. Методологические основы устойчивого развития региональных социо-эколого-экономических систем. Корпоративное управление и инновационное развитие экономики Севера [Электронный ресурс] / В. А. Иванов // Вестник Научно-исследовательского центра корпоративного права, управления и венчурного инвестирования Сыктывкарского государственного университета. – Режим доступа : <http://koet.syktso.ru/vestnik/2011/2011-2/3/3.htm>.
81. Индексы социогуманитарного развития: Россия и мир / В. В. Бушуев, В. С. Голубев, В. П. Зволинский, А. М. Тарко // Общественные науки и современность. – 2008. – № 2. – С. 143–155.
82. Йоханнесбургская декларация по устойчивому развитию [Электронный ресурс] // Всемирная встреча на высшем уровне по устойчивому развитию, Йоханнесбург, 26 августа – 4 сентября 2002 года. – Режим доступа : <http://www.un.org/russian/document/declarat/environment.htm>.
83. Итоговый документ ООН по устойчивому развитию «Будущее, которого мы хотим» [Электронный ресурс]. – Рио-де-Жанейро, Бразилия. – 20–22.06.12. – Режим доступа : <http://www.ecoleague.net/5623003-169-2631.html>.
84. Індрес А. Економіка навколишнього середовища : пер. з нім. – К. : РВПС України НАН України, 1998. – 189 с.

85. Капица С. П. Синергетика и прогнозы будущего / С. П. Капица, С. П. Курдюмов, Г. Г. Малинецкий. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 283 с.
86. Карамушка В. І. Екологічна збалансованість стратегічних ініціатив і проектів (інтегрування довкільних аспектів у стратегічне планування та проектну діяльність) : практ. посіб. / В. І. Карамушка ; за ред. В. Кучинського. – К. : К.І.С., 2012. – 138 с.
87. Карінцева О. І. Формування стратегії сталого розвитку регіону за допомогою моделювання / О. І. Карінцева, С. А. Петровська // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 2, Т. 3. – С. 104–108.
88. Карпинський Б. А. Сталий розвиток економіки: узагальнена модель / Б. А. Карпинський, С. М. Божко. – Львів : Логос, 2005. – 256 с.
89. Кашенко О. Л. Фінанси природокористування / О. Л. Кашенко. – Суми, 2000. – 317 с.
90. Кислый В. Н. Экологизация управления предприятием : монография / В. Н. Кислый, Е. В. Лапин, Н. А. Трофименко. – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2002. – 232 с.
91. Кліменко О. В. Формування соціо-еколого-економічної системи в регіоні в контексті сталого розвитку / О. В. Кліменко // Коммунальное хозяйство городов. Серия: Экономические науки (82). – 2008. – С. 137–141.
92. Клоцвог Ф. Н. Макроструктурные модели – инструмент народнохозяйственного прогнозирования / Ф. Н. Клоцвог, В. А. Костин // Проблемы прогнозирования. – 2004. – № 6. – С. 17–28.
93. Кондіус І. С. Методичні підходи до оцінки стійкого розвитку регіону / І. С. Кондіус // Економічні науки. Серія Економіка та менеджмент : зб. наук. пр. / за ред. д-ра екон. наук, проф. З. В. Герасимчука. – Луцьк : ЛНТУ, 2007. – Вип. 4 (14). – С. 119–130.
94. Конституція України : Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К. : Феміда, 1996. – 64 с.
95. Копенгагенская декларация о социальном развитии [Электронный ресурс] // Всемирная встреча на высшем уровне в интересах социального

- розвиття, Копенгаген, 6–12 марта 1995 года. – Режим доступа : <http://www.un.org/russian/conferen/socsum/copdecl.htm>.
96. Корнус А. О. Збалансованість еколого-соціально-економічного розвитку Північно-Східного регіону України [Електронний ресурс] / А. О. Корнус // Історія української географії. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. – Вип. 17. – 138 с. – С. 65–69. – Режим доступу : http://www.nbuuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/iug/2008_17/natur17-2.pdf.
97. Костриченко В. М. Методичні аспекти визначення показників економічної ефективності виробництва на основі модифікації ресурсного підходу / В. М. Костриченко, А. Козачук // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Серія Економіка. – 2010. – № 3 (51). – С. 88–97.
98. Круш П. В. Регіональне управління : навчальний посібник / П. В. Круш, О. О. Кожемяченко. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 248 с.
99. Кузнецов А. О. Поняття регіону в державному управлінні / А. О. Кузнецов // Актуальні проблеми державного управління : збірник наукових праць. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2004. – № 3 (22). – С. 39–46.
100. Кучабський О. Г. Еволюція адміністративно-територіальних систем: теоретико-методологічний аспект [Електронний ресурс] / О. Г. Кучабський. – Режим доступу : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2010-1/doc/1/07.pdf>.
101. Левашов В. К. Глобализация и устойчивое развитие / В. К. Левашов // Устойчивое развитие. Наука и практика. – 2002. – № 1. – С. 19.
102. Лисицин Е. Н. Охрана природы в зарубежных странах / Е. Н. Лисицин. – М. : Агропромиздат, 1987. – 216 с.
103. Литвинов В. О. Про відповідальність за екологічний стан країни старшого покоління перед молодим та правовий шлях її оформлення / В. О. Литвинов // Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку : зб. тез наук. доп. II Міжнародного наук.-практ. конф. студентів та аспірантів, 17–

- 18 березня 2006 р. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. – С. 416–417.
104. Лицур І. М. Еколого-економічні проблеми просторової організації лісового комплексу України : монографія / І. М. Лицур. – К. : РВПС України НАН України, 2010. – 320 с.
105. Лицур І. М. Критерії та індикатори сталого розвитку у формуванні системи управління лісами та лісовим господарством України / І. М. Лицур, А. А. Головка // Науковий вісник НЛТУ України. – Львів : НЛТУ, 2011. – Вип. 21.17. – С. 91–97.
106. Лицур І. М. Сталий розвиток чи екологічна безпека? / І. М. Лицур // Науковий вісник НЛТУ України. – Львів : НЛТУ, 2011. – Вип. 21.18. – С. 50–57.
107. Лицур І. М. Теоретико-методологічні основи еколого-економічної безпеки (на прикладі лісових ресурсів Карпат) : монографія / І. М. Лицур. – К. : Наук. світ, 2004. – 139 с.
108. Лицур І. М. Удосконалення організації та системи управління природоохоронними територіями / І. М. Лицур, О. П. Карбівничий // Управління економічним розвитком промислових підприємств : зб. наук. пр. – Д. : ДонДУУ, 2012. – Вип. 220, т. XIII. – С. 129–135.
109. Лісовський С. А. Основи сталого (збалансованого) економічного, соціального, екологічного розвитку / С. А. Лісовський ; наук. ред. Л. Г. Руденко ; Інститут географії НАН України. – Житомир : Полісся, 2007. – 108 с.
110. Лук'янихін В. О. Екологічний менеджмент у системі управління збалансованим розвитком : монографія / В. О. Лук'янихін. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2002. – 314 с.
111. Лукьянихин В. А. Экологический менеджмент: принципы и методы : монография / В. А. Лукьянихин, Н. Н. Петрушенко ; под науч. ред. В. А. Лукьянихина. – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2004. – 408 с.

112. Маковецький А. М. Соціальна інженерія як галузь соціології : навчальний посібник / А. М. Маковецький. – Чернівці : Рута, 2004. – 64 с.
113. Маликова О. И. Управление охраной окружающей среды в Федеративной республике Германии / О. И. Маликова // Вестник Московского университета. Сер. 6. Экономика. – 2001. – № 1. – С. 71–82.
114. Маннапов Р. Г. Организационно-экономический механизм управления регионом: формирование, функционирование, развитие : монография / Р. Г. Маннапов, Л. Г. Ахтариева. – М. : КНОРУС, 2008. – 352 с.
115. Мартиненко В. О. Досвід країн Європейського Союзу щодо сучасних механізмів управління охороною навколишнього середовища в Україні / В. О. Мартиненко // Теорія та практика державного управління. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2006. – Вип. 1 (13). – С. 272–278.
116. Мартиненко В. О. Регіональне управління охороною природного середовища: проблеми та перспективи / В. О. Мартиненко // Актуальні проблеми державного управління : збірник наукових праць. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2004. – № 2 (20) : у 2 ч. – Ч. 1. – С. 46–50 с.
117. Медведев Н. П. Политическая регионалистика / Н. П. Медведев. – М. : Гардарики, 2002. – С. 14.
118. Мельник Л. Г. Екологічна економіка : підручник / Л. Г. Мельник. – 3-те вид., випр. і доп. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. – 367 с.
119. Мельник Л. Г. Екологічна економіка : підручник / Л. Г. Мельник. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2002. – 346 с.
120. Методы решения экологических проблем / под ред. Л. Г. Мельника, В. В. Сабадаша. – Сумы : Винниченко Н. Д., ОАО «СОТ» издательство «Козацкий вал», 2005. – 530 с.
121. Міщенко В. Дієвість економічних підойм екологічної політики (чи «забруднювач платить»?) / В. Міщенко // Економіка України. – 2002. – № 7. – С. 62–69.

122. Моисеев А. Н. Построение оптимальных траекторий управляемых процессов в экономических задачах : дис. ... канд. физ.-мат. наук / А. Н. Моисеев. – Саратов, 2004. – 139 с.
123. Моисеев Н. Современный антропогенезис и цивилизованные разломы. Эколого-политологический анализ / Н. Моисеев // Вопросы философии. – 1995. – № 1. – С. 20–32.
124. Моисеев Н. Н. Наука, глобальные модели и перспективы человечества / Н. Н. Моисеев // Горизонты экологического знания. – М. : Наука, 1986. – С. 179–200.
125. Мочерний С. В. Основи економічних знань / С. В. Мочерний. – К. : Академія, 2000. – 303 с.
126. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні за 2004 рік / Міністерство екології і природних ресурсів. – Київ, 2005. – 186 с.
127. Національна доповідь України про гармонізацію життєдіяльності суспільства у навколишньому природному середовищі. Спеціальне видання до 5-ї Всеєвропейської конференції міністрів навколишнього середовища «Довкілля для Європи». – Київ, 2003. – 128 с.
128. Національна екологічна політика України : загальні оцінки та ключові рекомендації. – Київ : ТОВ «Компанія «ВАІТЕ», 2007. – 32 с.
129. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. академіка НАН України, д-ра техн. наук, проф., засл. діяча науки і техніки України Б. Є. Патона. – К. : ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2012. – 72 с.
130. Наше общее будущее : доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию (МКОСР). – М. : Прогресс, 1989. – С. 50.
131. Нестеров П. М. Менеджмент региональной системы : учебник для вузов / П. М. Нестеров, А. П. Нестеров. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 365 с.

132. Нужина И. П. Концептуальная модель региональной эколого-экономической системы / И. П. Нужина, О. Б. Юдахина // Весник Томского государственного университета. – 2008. – № 1 (2). – С. 54–66.
133. Основи сталого розвитку територіальної громади : навч. посіб. / І. Р. Залуцький, Р. Л. Брусак, Б. М. Шевчук та ін. ; за заг. ред. І. Р. Залуцького. – К. : НАДУ, 2008. – 64 с.
134. Павленко О. О. Визначення взаємозв'язків соціо-еколого-економічної системи на регіональному рівні управління [Електронний ресурс] / О. О. Павленко, Ю. Т. Алібекова // Міжнародна науково-практична інтернет-конференція Сумського державного університету «Сучасний менеджмент і екологічний розвиток». Секція «Сучасні тенденції управління регіональним розвитком». – Режим доступу : <http://me.fem.sumdu.edu.ua/docs/d068.pdf>.
135. Павленко О. О. Використання індексного інструментарію для діагностики соціо-еколого-економічного розвитку території / О. О. Павленко, Ю. Т. Алібекова // Економіка та держава. – 2012. – № 12. – С. 32–39.
136. Павленко О. О. Екологізація управління в контексті сталого розвитку соціоекономічних систем / О. О. Павленко, Ю. Т. Алібекова // Збірник тез доповідей 11-ї Щорічної всеукраїнської наукової конф. «Екологічний менеджмент у загальній системі управління». – Суми : СумДУ, 2011. – С. 46–48.
137. Павленко О. О. Еколого-збалансований розвиток соціально-економічних систем на макрорівні / О. О. Павленко, Ю. Т. Алібекова // Тези доповідей наук.-техн. конф. викладачів, співробітників, аспірантів і студентів ф-ту економіки та менеджменту «Економічні проблеми сталого розвитку». – Суми : Вид-во СумДУ, 2011. – Ч. 1. – С. 204–205.
138. Павленко О. О. Збалансованість соціо-еколого-економічного розвитку адміністративно-територіальної одиниці / О. О. Павленко, Ю. Т. Алібекова // Тези доповідей наук.-техн. конф. викладачів, співробітників, аспірантів і студентів ф-ту економіки та менеджменту «Економічні проблеми сталого розвитку». – Суми : СумДУ, 2012. – Т. 1. – С. 127–129.

139. Павленко О. О. Концептуальні засади щодо формування інструментів мотивування та стимулювання екологоорієнтованої діяльності суб'єктів господарювання / О. О. Павленко, Ю. Т. Алібекова // Економіка в умовах глобалізації світових економічних процесів : матеріали XXIV Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 5–6 квітня 2013 року) : у 2 ч. / Громадська організація «Львівська економічна фундація». – Львів : ЛЄФ, 2013. – Ч. 2. – С. 16–17.
140. Павленко О. О. Передумови формування еколого-орієнтованого управління підприємством / О. О. Павленко, Ю. Т. Алібекова // Міжнародна наукова конференція «Охорона довкілля та проблеми збалансованого природокористування» (присвячується 15-річчю функціонування НПП «Подільські Товтри»), 10–11 травня 2011 року. – Кам'янець-Подільський : Мошинський, 2011. – С. 331–334.
141. Павленко О. О. Проектно-орієнтовані підходи щодо екологізації соціально-економічного розвитку адміністративної території [Електронний ресурс] / О. О. Павленко, Ю. Т. Алібекова // Міжнародна інтернет-конференція Сумського державного університету «Управління проектами в епоху економіки знань», 01.12.2011–29.02.2012. – Режим доступу : <http://me.fem.sumdu.edu.ua/docs/d022.pdf>
142. Павленко О. О. Складові еколого-орієнтованого управління соціо-економічними системами / О. О. Павленко, Ю. Т. Алібекова // Вісник Сумського державного університету. Серія економіка. – 2011. – № 2. – С. 13–22.
143. Павленко О. О. Теоретичні та науково-методичні підходи до формування системи управління економікою регіону [Електронний ресурс] / О. О. Павленко, Ю. Т. Алібекова // Міжнародна інтернет-конференція Сумського державного університету «Сучасний менеджмент і екологічний розвиток». Секція «Наукові та практичні аспекти модернізації публічної влади в умовах глобалізації суспільства», 01.06.2012–31.08.2012. – Режим доступу : <http://me.fem.sumdu.edu.ua/docs/d060.pdf>

144. Падерин И. Д. Научные и практические аспекты повышения экономической эффективности современного предприятия / И. Д. Падерин // Вісник Академії економічних наук України. – 2003. – № 1. – С. 89–95.
145. Петерсен У. Ф. Рыночный подход к проблемам окружающей среды и его недостатки / У. Ф. Петерсен // Environmental Law Reporter. – 1994. – № 4. – С. 170–176.
146. Пірс Д. Останні розробки щодо використання економічних важелів для управління в галузі навколишнього середовища / Д. Пірс // Матеріали семінару «Міжнародний досвід застосування економічних важелів для здійснення екологічної політики». – Київ : АМР США, 1997. – С. 57–64.
147. План выполнения решений Всемирной встречи на высшем уровне по устойчивому развитию [Электронный ресурс] // Всемирная встреча на высшем уровне по устойчивому развитию, Йоханнесбург, 26 августа – 4 сентября 2002 года. – Режим доступа : http://www.un.org/russian/conferen/wssd/docs/plan_wssd.pdf.
148. Плющ Р. М. Формування структури місцевого самоврядування: організаційно-управлінський аспект : монографія / Р. М. Плющ. – К. : Вид-во НАДУ, 2006. – 396 с.
149. Погорілко В. Ф. Конституційне право України : підручник / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко ; М-во освіти і науки України, М-во юстиції України. – 2-ге вид., переробл. та доопрац. – К. : Правова єдність, 2010. – 432 с.
150. Поддубный И. А. Международная эколого-экономическая деятельность : учебное пособие / И. А. Поддубный, В. К. Слюсаренко. – Х. : ИД «ИНЖЭК», 2005. – 200 с.
151. Поліщук В. Г. Понятійно-категоріальний апарат політики стимулювання сталого розвитку регіону / В. Г. Поліщук // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 11. – С. 168–173.

152. Положення про Департамент екології та природних ресурсів Львівської обласної державної адміністрації № 271/0/5-1 від 21 травня 2013 року № 271/0/5-1.
153. Положення про Департамент екології та природних ресурсів Тернопільської обласної державної адміністрації № 218-од від 20.05.2013 № 218-од.
154. Положення про Державне управління охорони навколишнього природного середовища в областях, містах Києві та Севастополі, затверджене Наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України № 285 від 16.06.2006 року.
155. Постанова Кабінету Міністрів України № 887 від 26 вересня 2012 р. «Про затвердження Типового положення про структурний підрозділ місцевої державної адміністрації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ecolugansk.in.ua/>.
156. Приоритеты управления региональным развитием / В. Я. Афанасьев, И. К. Быстряков, Видяпин В. И. и др. – М. : Луч, 2001. – 256 с.
157. Программа действий. Повестка дня на 21-й век и другие документы конференции в Рио-де-Жанейро в популярном изложении. – Женева : Центр «За наше общее будущее», 1993. – 70 с.
158. Путь Украины к эффективному управлению окружающей средой. Обзор государственного финансирования защиты окружающей среды. – К. : Всемирный банк, 2002. – № XXII. – 57 с.
159. Регіональна економіка : словник-довідник / уклад.: О. Д. Богорад, О. М. Невелєв, М. В. Підмогильний. – К. : Науково-дослідний інститут соціально-економічних проблем міста, 2004. – 560 с.
160. Рейтинг стран мира по уровню устойчивости общества – информация об исследовании [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ssfindex.com/>.

161. Реформування державного управління регіональним розвитком: стан, проблеми, перспективи / С. О. Біла, О. В. Шевченко, М. О. Кушнір та ін. – К. : НІСД, 2012. – 56 с.
162. Решетнікова І. Л. Методичні підходи до екологоорієнтованого управління торговельним підприємством / І. Л. Решетнікова // Механізм регулювання економіки. – 2009. – № 4, Т. 1. – С. 42–47.
163. Ржевский В. А. Территориальная организация Советского государства / В. А. Ржевский. – Саратов, 1966. – 153 с.
164. Рибалов О. О. Екологізація соціально-економічного розвитку суспільства : навч. посіб. / О. О. Рибалов. – Суми : СумДУ, 2004. – 140 с.
165. Рибальченко С. М. Науково-методичні підходи до формування екологоорієнтованої стратегії розвитку підприємств в системі стратегічного регіонального управління / С. М. Рибальченко // Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2010. – № 3. – С. 75–87.
166. Ридевский Г. В. Социально-экономическое развитие и экология приграничных регионов России и Белоруссии / Г. В. Ридевский // Псковский регионологический журнал. – 2005. – № 1. – С. 20–38.
167. Рио-де-Жанейрская декларация по окружающей среде и развитию [Электронный ресурс] // Конференция ООН по окружающей среде и развитию, Рио-де-Жанейро, 3–14 июня 1992 года. – Режим доступа : <http://www.un.org/russian/document/declarat/riodecl.htm>.
168. Робинсон Н. Правовое регулирование природопользованием и охраной окружающей среды в США : пер. с англ. / под ред. О. С. Колбасова. – М. : Прогресс, 1990. – 206 с.
169. Руденко В. П. Географія природно-ресурсного потенціалу України : підручник : у 3 ч. / В. П. Руденко. – К. : ВД «Києво-Могилянська академія» ; Чернівці : Зелена Буковина, 1999. – 568 с.
170. Руденко Л. Г. Роль Українських Карпат у забезпеченні сталого (збалансованого) розвитку України / Л. Г. Руденко, С. А. Лісовський //

Український географічний журнал : науково-теоретичний журнал. – 2009. – № 3. – С. 23–29.

171. Садеков А. А. Механизмы эколого-экономического управления предприятием : монография / А. А. Садеков. – Донецк : ДонГУЭТ им. М. Туган-Барановского, 2002. – 311 с.

172. Самойленко І. А. Оцінка і класифікація збитку викликаної зниженням якості електроенергії, що поставляється [Електронний ресурс] / І. А. Самойленко. – Режим доступу : <http://referatus.com.ua/ekonomichni-temirizne/teoretichni-osnovi-klasifikaciyi-zbitkiv-referat/?page=2#ixzz30le0mYBX>.

173. Санжина О. П. Проблемы управления регионом как социо-эколого-экономической системой / О. П. Санжина, С. А. Ершова. – Улан-Удэ : Изд-во ВСГТУ, 2000. – 109 с.

174. Саханенко С. Адміністративно-територіальний та муніципально-територіальний устрій: проблеми співвідношення та реформування / С. Саханенко // Управління сучасним містом. – 2001. – № 4–6. – С. 45–53.

175. Соколов В. И. Природопользование в США и Канаде: экономические аспекты / В. И. Соколов. – М. : Наука, 1990. – 160 с.

176. Социально-экологический словарь (русско-французский) / отв. ред. И. Н. Ремизов. – М. : Былина, 2002. – 224 с. – С. 159, 185.

177. Социально-экономическая система [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ru.wikipedia.org/wiki/социально-экономическая_система.

178. Статистичний щорічник Сумської області за 2005 рік / за ред. Л. І. Олехнович ; Головне управління статистики у Сумській області ; Державний комітет статистики України. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. – 671 с.

179. Статистичний щорічник Сумської області за 2010 рік / за ред. Л. І. Олехнович ; Головне управління статистики у Сумській області ; Державний комітет статистики України. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2010. – 671 с.

180. Статистичний щорічник Сумської області за 2011 рік / за ред. Л. І. Олехнович ; Головне управління статистики у Сумській області ; Державний комітет статистики України. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2012. – 671 с.
181. Статистичний щорічник Сумської області за 2012 рік / за ред. Л. І. Олехнович ; Головне управління статистики у Сумській області ; Державний комітет статистики України. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2013. – 671 с.
182. Степанов А. С. В поисках качества жизни [Электронный ресурс] / А. С. Степанов. – Режим доступа : http://www.ng.ru/nauka/2013-04-24/12_quality.html.
183. Стеченко Д. М. Управління регіональним розвитком : навч. посіб. / Д. М. Стеченко. – К. : Вища школа, 2000. – 223 с.
184. Стожок О. З. Методичні аспекти формування системи показників оцінки ефективності виробництва товарів та послуг [Електронний ресурс] / О. З. Стожок, Т. Н. Бурбела. – Режим доступу : http://archive.nbuiv.gov.ua/e-journals/eui/2009_2/09sozvtp.pdf/.
185. Теліженко О. М. Аналіз теоретичних підходів до визначення сутності ризиків забруднення атмосферного повітря / О. М. Теліженко, Ю. Т. Алібекова // Механізм регулювання економіки. – 2011. – № 1 (51). – С. 24–33.
186. Теплоенергетика: зовнішні витрати і проблеми прийняття рішень / за заг. ред. О. Ф. Балацького, О. М. Теліженка. – Суми : Видавництво «Слобожанщина», 2001. – 369 с.
187. Тимонина И. Использование экономических инструментов в экологическом регулировании: опыт Японии / И. Тимонина // Проблемы теории и практики управления. – 2001. – № 6. – С. 54–58.
188. Тимчук М. Ф. Регіональна економіка : конспект лекцій / М. Ф. Тимчук. – К. : ІММБ, 1998. – 57 с.

189. Транин А. А. Административно-территориальная организация капиталистического государства / А. А. Транин. – М. : Наука, 1984. – 145 с.
190. Тур О. М. Екологоорієнтований розвиток національної економіки: основні дефініції та принципи / О. М. Тур // Механізм регулювання економіки. – 2009. – № 1 – С. 225–237.
191. Уварова Г. Г. Теоретические основы экологически ориентированного управления национальной экономикой [Электронный ресурс] : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.01 / Г. Г. Уварова. – Ростов н/Д, 1999. – 140 с. – Режим доступа : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/86789.html>.
192. Украинская программа повышения энергоэффективности [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.ukeep.org.
193. Українська енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.hohlopedia.org.ua/modelyuvannya_ekonomiky/page/sotsialno-ekonomichna_systema.407/.
194. Урсул А. Д. Переход России к устойчивому развитию. Ноосферная стратегия / А. Д. Урсул. – М. : Издательский дом «Ноосфера», 1998. – 500 с.
195. Фатхутдинов Р. А. Разработка управленческого решения / Р. А. Фатхутдинов. – 2-е изд., доп. – М. : ЗАО «Бизнес-Школа «Интел-Синтез», 1998. – 272 с.
196. Федорищева А. Техногенно-екологічна ситуація в Україні та управління рівнем її безпеки / А. Федорищева, О. Бутрим // Економіка України. – 1998. – № 5. – С. 74.
197. Фінанси : підручник / С. І. Юрій, В. М. Федосов, Л. М. Алексеєнко та ін. ; ред. С. І. Юрій, В. М. Федосов. – К. : Знання, 2008. – 611 с.
198. Форрестер Дж. Мировая динамика : пер. с англ. – М. : ООО Изд-во АСТ ; СПб. : Terra Fantastika, 2003. – 384 с.
199. Хвесик М. А. Екологізація економіки як пріоритетний інструмент сталого розвитку / М. А. Хвесик // Екологічний вісник. – 2010. – № 6. – С. 26–27.

200. Хижнякова Н. О. Сутність екологоорієнтованих управлінських рішень та їх роль у вирішенні еколого-економічних проблем / Н. О. Хижнякова // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 11 (137). – С. 181–188.
201. Царик Т. Є. Основи екології [Електронний ресурс] : консп. лекцій / Т. Є. Царик, В. В. Файфура. – Тернопіль : ТНЕУ, 2009. – 131 с. – Режим доступу : http://library.tneu.edu.ua/images/stories/praci_vukladachiv/Факультет%20ЕУ/Каф УП%20і%20РЕ/файфура%20в.в/book/основи%20 екології.pdf.
202. Чемерис А. Дієвість органів державного управління та органів місцевого самоврядування [Електронний ресурс] / А. Чемерис // Вісник державної служби України. – 2011. – № 1. – Режим доступу : http://nads.gov.ua/control/uk/publish/article;jsessionid=528475E8C83DA3DFDE80B0E44AB49371?art_id=37686&cat_id=37402.
203. Чернова Т. Л. Екологоорієнтоване управління розвитком нафтогазовидобувного комплексу Автономної Республіки Крим : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища / Т. Л. Чернова. – Суми : СумДУ, 2008. – 20 с.
204. Шарапов О. Д. Економічна кібернетика : навч. посібник / О. Д. Шарапов, В. Д. Дербенцев, Д. Є. Семьонов. – К. : КНЕУ, 2004. – 231 с.
205. Шашула Л. О. Екологоорієнтовані пріоритети формування рентної політики в регіональних економічних системах [Електронне наукове фахове видання] / Л. О. Шашула // Ефективна економіка. – 2010. – № 2. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=123>
206. Шелегеда Б. Г. Ринковий механізм регіонального управління / Б. Г. Шелегеда, Р. О. Баєвська // Економіка та право. – 2009. – № 1. – С. 16–20.
207. Шеляг-Сосонко Ю. Р. Швейцарський феномен охорони довкілля / Ю. Р. Шеляг-Сосонко // Екологія і ноосферологія. – 1995. – Т. 1, № 1–2.
208. Шилов В. В. Три підхода к поняттю «регіон» / В. В. Шилов // Регіон: проблеми и перспективи развития. – 1997. – № 4. – С. 51.

209. Шимова О. С. Зарубежный опыт экономического стимулирования природоохранной деятельности [Электронный ресурс] / О. С. Шимова. – Режим доступа : <http://do.gendocs.ru/docs/index-378718.html?page=3>.
210. Щепкин А. В. Внутрифирменное управление (модели и механизмы) / А. В. Щепкин. – М. : ИПУ РАН, 2001. – 80 с.
211. Экологическая доктрина Российской Федерации (одобрена распоряжением Правительства РФ от 31 августа 2002 г. № 1225-р) // Российская газета. – 2002. – 18 сентября. – № 176.
212. Эколого-экономические районы (теоретико-методические аспекты развития) / под ред. М. Д. Шарыгина. – Пермь : Изд-во Перм. ун-та, 1995. – 192 с.
213. Экономический потенциал административных и производственных систем : монография / под общей ред. О. Ф. Балацкого. – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2006. – 973 с.
214. Электронный журнал энергосервисной компании «Экологические системы» [Электронный ресурс]. – 2011. – № 11. – Режим доступа : http://esco-ecosys.narod.ru/2011_11/art302.htm.
215. Яценко Б. В. Екологізація управління теплоенергетичним комплексом в умовах корпоратизації : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.08.01 / Б. В. Яценко ; Сумський державний університет. – Суми, 2001. – 20 с.
216. Alibekova Yu. T. Conceptual foundations of management by ecological, social and economic risks in the context of sustainable development / Yu. T. Alibekova // Papers presents at 17 th International Scientific Conference in Sumy «Economics for Ecology» (ISCS'2011), May 6–9. – Сумы : СумДУ, 2011. – С. 14–16.
217. Andrews K. The Concept of the Corporate Strategy / K. Andrews. – 3 rd ed. – Homewood, III: Richard D. Irwin, 1987. – 132 p.
218. Antony M.H., Radcliffe Nicolas J. Sustainability. A systems approach. – London: Earthscan Publications Ltd., 1996.11.

219. Arrow K. J. The economic implications of learning by doing / K. J. Arrow // Review of Economic Studies. – 1962. – Vol. 29, № 1. – P. 155–173.
220. Bauer D. C. Future Direction: Interested Resource Planning / D. C. Bauer // Hroceeding of ACEEE 1992 Summer Study on Energy Efficiency in Buildings, Asi Lomar, Pacifik Grove, Ca. Panel 8. – P. 8.1–8.16.
221. Bergland O. Externalities in economy theory and literature / O. Bergland // External Effects in Utilizacion of Renewable Energy. Report jf Seminar at the Techniecal University in Denmarz, Lyngdy // Rasoe National Leboratory, 1993. – 16 September. – P. 11–28.
222. Bush EPA budget booste spending, reduces funds for serge grants // Air. Water Pollut. Rep. – 1990. – № 5. – 34 p.
223. Delene J. G. Cast Estimate Guidelines for Advanced Power Technologies / J. G. Delene, C. R. Hadson // Report of the Oak Ridge National Laboratory. ORNL. TM – 8z. R3. – 159 p.
224. Gowdy J. M. Coevolutionary Economic: The Economy, Society and the Environment / J. M. Gowdy. – Boston ets. : Kluwer, 1994. – 122 p.
225. Human Development Report 1990 [Электронный ресурс] : Доклад о развитии человека. – 1990. – Режим доступа : <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr1990/>.
226. Human Development Reports [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <http://hdr.undp.org/en/reports>.
227. Hutchinson A. Environmental Business Management / A. Hutchinson, F. Hutchinson. – London ; New York, 1998. – P. 110.
228. Index of Economic Freedom [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <http://www.heritage.org/Index/Country/Ukraine2011>.
229. International Human Development Indicators [Electronic Resource]. – Mode of access : URL : <http://hdrstats.undp.org/en/indicators/103106.html/>
230. Lucas R. E. On the mechanics of economic development / R. E. Lucas // Journal of Monetary Economics. – 1988. – July. – Vol. 22, № 1. – P. 3–42.

231. Markusen A. Regions: Economics and Politics of Theory / A. Markusen. – New Jersey : Rowman and Littlefield Publishers, 1987. – P. 17.
232. O'Ryan R. Computable general equilibrium model analysis of economy wide cross effects of social and environmental policies in Chile / R. O'Ryan, C. J. de Miguel, S. Miller, M. Munasinghe // *Ecological Economics*. – 2005. – Vol. 54. – P. 447–472.
233. Pearce D. Economics of natural resources and the environment / D. Pearce, R. Turner. – N. Y. : Harvester Wheatsheaf, 1990.
234. Rebelo S. Long-run policy analysis and long-run growth / S. Rebelo // *Journal of Political Economy*. – 1991. – June. – Vol. 99, № 3. – P. 500–521.
235. Romer P. M. Endogenous technological change / P. M. Romer // *Journal of Political Economy*. – 1990. – October. – Vol. 98, № 5. – P. 71–102.
236. Romer P. M. Increasing returns and long-run growth / P. M. Romer // *Journal of Political Economy*. – 1986. – October. – Vol. 94. – P. 1002–1037.
237. Scheffer M. Slow response of societies to new problems: causes and costs / M. Scheffer, M. F. Westley, W. Brock // *Ecosystems*. – 2003. – Vol. 6. – P. 17
238. The Environmental and Economic Value of DSM: A National Level Assessment / J. M. Handel, S. Daryianani, D. Kathan, I. N. Shovel // *Proceeding of ACEEE 1992 Summer Study on Energy Efficiency in Buildings, Asilomar, Pacific Grove, Ca. Panel 9*. – P. 79
239. Tsukui J. Turnpike optimality in input-output system-theory and application for planning / J. Tsukui, Y. Murakami. – Amsterdam : North-Holland, 1979.
240. Umweltabgaben: Grundsatzfragen und abfallwirtschaftliche Anwendung / Zimmermann H. (Hrsg.). Bonn, 1993. S. 1.
241. World Bank. Expanding the Measure of Wealth: Indicators of Environmentally Sustainable development. – Washington D. C. : World Bank, 1997. – 109 p.
242. Young M. D. Sustainable Investment and Resource Use, The Parthenon Publishing Group / M. D. Young. – London : UNESCO: Man and the Biosphere series, 1992. – Vol. 9. – 324 p.

ДОДАТОК А

Система адміністративно-територіального устрою України

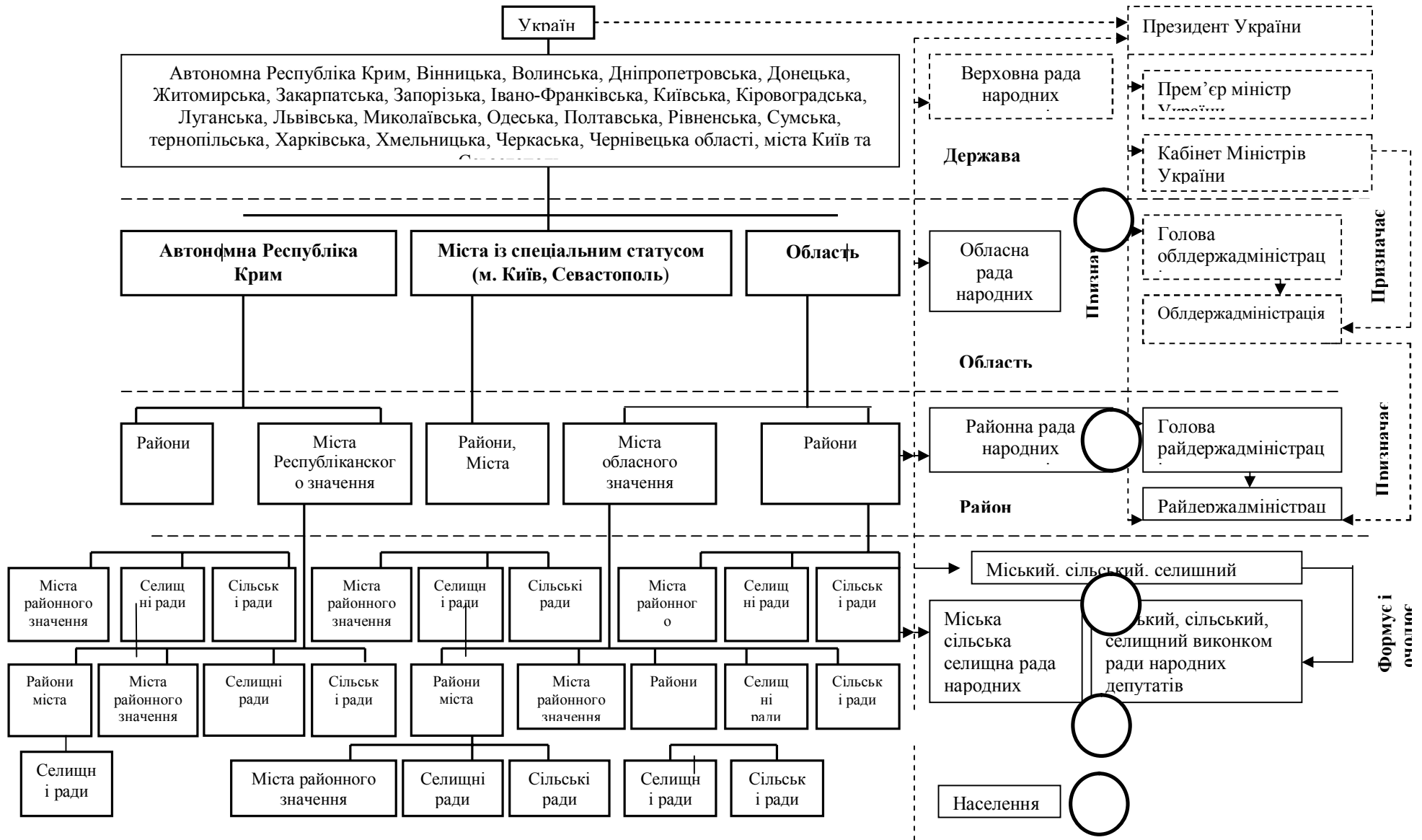

Рис. 1. А. Система адміністративно-територіального устрою України

ДОДАТОК Б

Організаційна структура центрального апарату Міністерства екології та природних ресурсів України

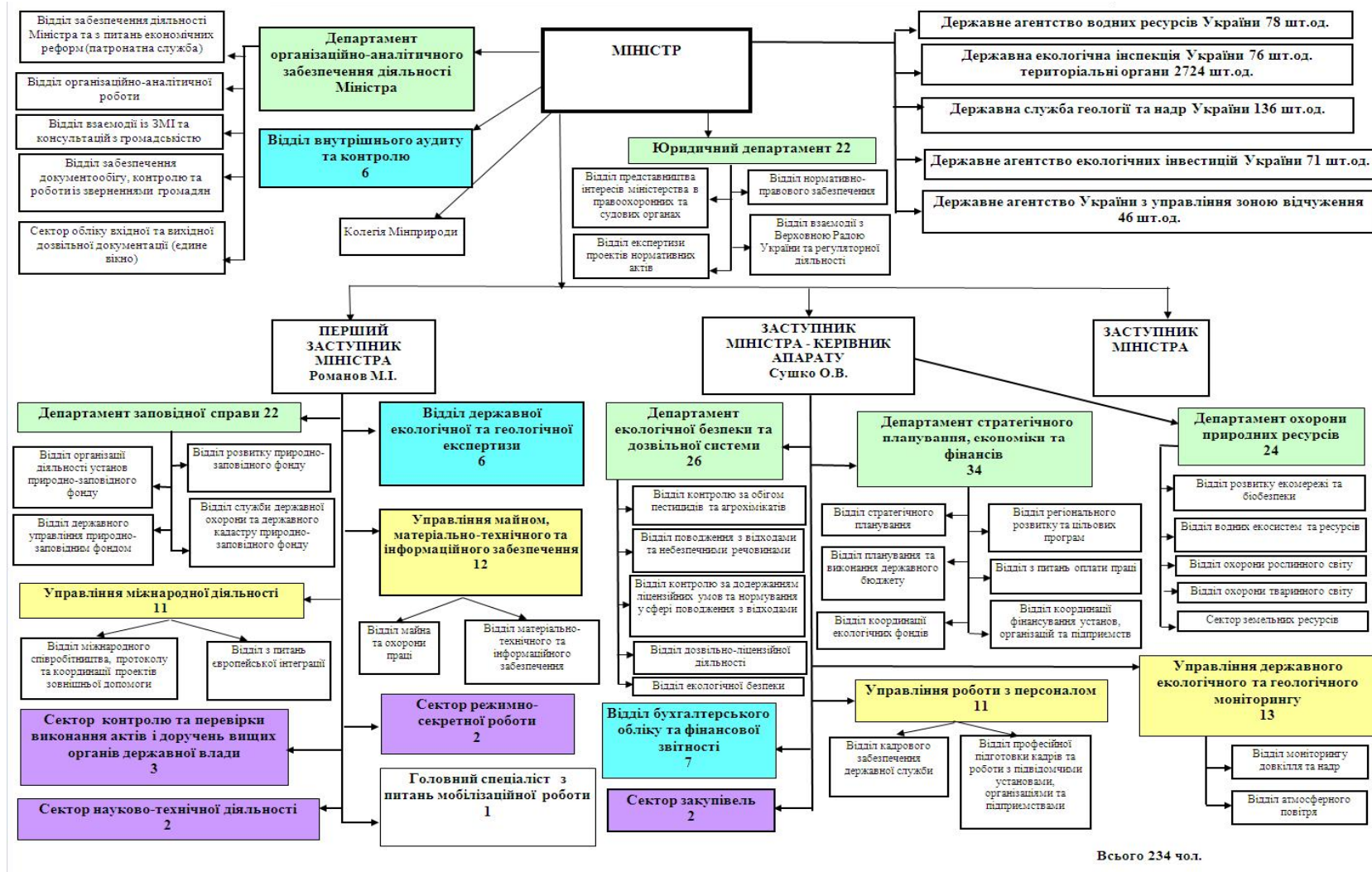

Рис. 1. Б. Організаційна структура центрального апарату Міністерства екології та природних ресурсів України

ДОДАТОК В

Організаційна структура органів влади в Сумській області

Рис. 1. В. Органи влади в Сумській області

Патронажна служба Сумської міськадміністрації
Правове управління Сумської міськадміністрації
Територіальне управління державної судової адміністрації в Сумській області
Управління містобудування та архітектури Сумської міської адміністрації
Управління житлово- комунального господарства Сумської обласної держадміністрації
Управління земельних ресурсів Сумської міської адміністрації
Управління майна комунальної власності Сумської міської адміністрації
Управління капітального будівництва м.Суми
Управління освіти і науки Сумської міської адміністрації
Управління охорони здоров'я м.Суми
Управління з питань розвитку підприємництва та інвестицій м.Суми
Управління праці та соціального захисту населення м.Суми
Управління обліку, розподілу та приватизації житла Сумської міської адміністрації
Управління економіки Сумської міської адміністрації
Управління юстиції м.Суми
Фінансове управління Сумської міської адміністрації
Господарський відділ Сумської міської адміністрації

ДОДАТОК Г

Еколого-орієнтовані взаємозв'язані показники адміністративно-територіальних одиниць

Таблиця Г 1

Еколого-орієнтовані взаємозв'язані показники на рівні адміністративної області

Найменування функціонального підрозділу	Код показника	Найменування взаємозв'язаних показників та одиниці вимірювання
Голова обласної державної адміністрації, заступники голови	1-1.1, 1-1.2	Розроблення та виконання адміністративно-територіальних планів дій з еколого-орієнтованого управління, кількість прийнятих.
Організаційний відділ	1-1.3	Частка зареєстрованих екологічних програм (відсотків)
Відділ кадрової роботи	1-1.4	Частка персоналу, зайнятого в сфері екологічного управління, відсотків
Юридичний відділ	1-1.5	Огляд стану адаптації законодавства України до законодавства ЄС, факт видання
Відділ документообігу	1-1.6	Частка документації, що носить характер екологічно-спрямованої, відсотків
Відділ контролю	1-1.7	Створення бази даних Державного реєстру потенційно небезпечних об'єктів, кількість об'єктів
Відділ фінансово-господарського забезпечення	1-1.8	Частка фінансування в екологічну сферу до загального об'єму фінансування, відсоток
Відділ адміністрування Державного реєстру виборців	1-1.9	Частка виконаних екологічних програм
Відділ по роботі із зверненнями громадян	1-1.10	Частка звернень громадян, які стосуються екологічних проблем, відсотків
Відділ інформаційно-комп'ютерного забезпечення	1.1.11	Частка праграмного забезпечення, що урахує виконання екологічних програм
Сектор режимно-секретної роботи	1-1.12	Частка фіксованої екологічної інформації
Головний спеціаліст (з питань запобігання та протидії корупції)	1-1.13	Зафіксовано екологічних порушень (кількість)
Головний спеціаліст (з питань мобілізаційної роботи)	1-1.14	Кількість військових об'єктів, які впроваджують систему екологічного управління, кількість проведених їх екологічних експертиз, одиниць
Департамент економічного розвитку і торгівлі	1-1.15	Частка ринкової долі продукції яка відповідає встановленим екологічним критеріям і ліцензована на право використання знаку екологічного маркування, відсотків
Департамент фінансів	1-1.16	Частка показників збалансованості, в загальній чисельності показників підприємства, відсотків
Департамент соціального захисту населення	1-1.17	Покращення стану здоров'я населення за рахунок зменшення впливу негативних екологічних факторів (динаміка рівня захворюваності)
Департамент агропромислового розвитку	1-1.18	Частка зменшення використання пестицидів
Департамент інформаційної діяльності та комунікацій з громадськістю	1.-1.19	Частка реклами природоохоронного змісту на теле- і радіостанціях, % ефірного часу
Управління промисловості	1-1.20	Кількість галузей національної економіки, які підготували, затвердили та впровадили

Продовження Табл. Г.1.

		державні цільові програми з охорони навколишнього природного середовища
Управління житлово-комунального господарства	1-1.21	Частка впроваджених екологічних програм навчання
Управління освіти і науки	1-1.22	Впроваджено програм розвитку екологічної освіти
Управління охорони здоров'я	1-1.23	Вміст забруднюючих речовин в атмосферному повітрі Вміст забруднюючих речовин у джерелах питного водопостачання
Управління культури та туризму, національностей та релігій	1-1.24	Частка об'єктів екологічного туризму в загальній кількості об'єктів туристичного бізнесу, відсотків
Відділ забезпечення доступу до публічної інформації	1-1.25	Частка екологічної інформації у засобах масової інформації, %
Управління з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи	1-1.26	Частка екологічно-небезпечних об'єктів
Управління молоді та спорту	1-1.27	Частка впроваджених та реалізованих програм
Управління капітального будівництва	1-1.28	Частка незавершеного будівництва
Управління взаємодії з правоохоронними органами та оборонної роботи Сумської обласної державної адміністрації	1-1.29	Частка розміщених екологічнозабруднюючих речовин у зв'язки з військовими навчаннями
Управління інфраструктури	1-1.30	Частка реалізованих заходів з розвитку екологічної культури дітей
Служба у справах дітей	1-1.31	Частка екологічної інформації в архівах
Державний архів області	1-1.32	Частка екологічної інформації в архіві
Сектор внутрішнього аудиту	1-1.33	Частка екологічного аудиту
Управління містобудування та архітектури	1-1.34	Частка екологічних матеріалів кількість проведених їх екологічних експертиз
Управління МВС України	2-2.1	Частка впроваджених та реалізованих екологічних програм в МВС України
Управління СБУ	2-2.2	Частка впроваджених та реалізованих екологічних програм в СБУ України
Головне управління юстиції	2-2.3	Частка впроваджених та реалізованих екологічних програм в СБУ України
Територіальне управління державної судової адміністрації	2-2.4	Частка впроваджених та реалізованих екологічних програм державної судової адміністрації
Державна пенітенціарна служба України в Сумській області	2-2.5	Частка впроваджених та реалізованих екологічних програм пенітенціарної служби України в Сумській області
Головне управління Державної	2-2.6	
Державна податкова служби	2-2.7	Частка екологічного податку
Регіональне відділення Фонду державного майна України по Сумській області	2-2.8	Частка заповідного фонду
Сумське обласне територіальне відділення Антимонопольного комітету України	2-2.9	Частка здійснених антимонопольних заходів в екологічному управлінні
Державна фінансова інспекція	2-2.10	Частка дотримання екологічних показників та виокремлених коштів на екологію
Інспекція з питань захисту прав споживачів	2-2.11	Частка підприємств та суб'єктів господарювання, які впроваджують системи екологічного управління згідно з ISO 14000
Територіальна державна інспекція з питань праці	2-2.12	Частка захворювань у наслідок екологічних катастроф
Територіальне управління Державної служби гірничого нагляду та промислової безпеки України в Сумській області	2-2.13	Частка впроваджених та реалізованих екологічних програм в управлінні Державної служби гірничого нагляду та промислової безпеки України

		в Сумській області
Територіальне управління МНС	2-2.14	Частка впроваджених та реалізованих екологічних програм в МНС
Головне управління ветеринарної медицини	2-2.15	Частка впроваджених та реалізованих екологічних програм в управлінні обласне управління лісового та мисливського господарства
Сумське обласне управління лісового та мисливського господарства	2-2.16	Частка впроваджених та реалізованих екологічних програм обласне управління лісового та мисливського господарства
Державна інспекція з карантину рослин по Сумській області	2-2.17	Загальна чисельність видів флори та фауни
Державна інспекція захисту рослин Сумської області	2-2.18	
Головне управління Пенсійного	2-2.19	Частка впроваджених та реалізованих екологічних програм в Головному управлінні Пенсійного фонду
Державна інспекція сільського господарства	2-2.20	Частка впроваджених та реалізованих екологічних програм сільського господарства
Управління Державної міграційної служби у Сумській	2-2.21	Частка впроваджених та реалізованих екологічних програм в управлінні держтехнобезпеки
Управління Держтехногенбезпеки	2-2.22	Частка впроваджених та реалізованих екологічних програм
Сумський обласний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді	2-2.23	Частка впроваджених та реалізованих екологічних програм в обласному центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді
Сумське обласне відділення Фонду соціального захисту інвалідів	2-2.24	Частка впроваджених та реалізованих екологічних програм в Сумське обласне відділення Фонду соціального захисту інвалідів у Головному управлінні держсанепідслужби
Головне управління держсанепідслужби	2-2.25	Частка впроваджених та реалізованих екологічних програм
Служба автомобільних доріг у Сумській області	2-2.26	Частка автотранспортних засобів, що відповідають європейським стандартам Євро-4 та Євро-5, відсотків Частка екологічно чистих видів транспорту, відсотків
Сумське обласне управління водних ресурсів	2-2.27	Вміст забруднюючих речовин у водних об'єктах Обсяг скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти
Сумський обласний центр зайнятості	2-2.28	Частка впроваджених та реалізованих екологічних програм у Сумському обласному центрі зайнятості
Головне управління статистики	2-2.29	Частка екологічної інформації, показників збалансованості
Відділення Національної служби посередництва і примирення в Сумській	2-2.30	Частка впроваджених та реалізованих екологічних програм у Національній службі посередництва і примирення в Сумській
Сумська митниця	2-2.31	Частка впроваджених та реалізованих екологічних програм в сумській митниці
Сумський прикордонний загін	2-2.32	Частка впроваджених та реалізованих екологічних програм в Сумського прикордонного загону
Інспекція державного архітектурно-будівельного контролю	2-2.33	Частка використаних екологічно-допустимих матеріалів, вогнебезпечних
Державна служба з лікарських засобів	2-2.34	Частка впроваджених та реалізованих екологічних програм
Сумська обласна державна телерадіокомпанія	2-2.35	Частка реклами природоохоронного змісту на теле- і радіостанціях, % ефірного часу

Таблиця Г. 2

Еколого-орієнтовані взаємозв'язані показники на рівні адміністративного району

Найменування функціонального підрозділу	Код показника	Найменування взаємозв'язаних
Голова районної державної адміністрації	1-1.1	Розроблення та включення еколого-орієнтованих планів розвитку районів (кількість прийнятих регіональних планів дій з еколого-орієнтованого управління)
Перший заступник голови	1-1.2	
Заступник голови	1-1.3	
Керівник апарату	1-1.4	
Відділ організаційно-кадрової роботи	1-1.5	Частка персоналу, зайнятого в сфері екологічного управління, відсотків
Загальний відділ	1-1.6	Частка запланованих екологічних програм
Юридичний відділ	1-1.7	Огляд стану адаптації законодавства України до законодавства ЄС, факт видання
Відділ фінансово-господарського забезпечення	1-1.8	Частка фінансування в екологічну сферу до загального об'єму фінансування, відсоток
Відділ ведення Державного реєстру виборців	1-1.9	Частка впроваджених та реалізованих екологічних програм
Сектор взаємодії з правоохоронними органами та оборонної роботи	1-1.10	Кількість військових об'єктів, які впроваджують систему екологічного управління, кількість проведених їх екологічних експертиз, одиниць
Сектор контролю	1-1.11	Створення бази даних Державного реєстру потенційно небезпечних об'єктів, кількість об'єктів
Сектор з питань охорони праці і надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи	1-1.12	Вміст забруднюючих речовин в атмосферному повітрі Вміст забруднюючих речовин у джерелах питного водопостачання Кількість техногенних катастроф чи надзвичайних ситуацій з негативними екологічними та економічними наслідками
Архівний відділ Сумської районної державної адміністрації	1-1.13	Частка екологічної інформації зареєстрованої в архіві
Відділ економічного розвитку і торгівлі	1-1.14	Кількість екологічних підприємств малого бізнесу Частка ринкової долі продукції яка відповідає встановленим екологічним критеріям і ліцензована на право використання знаку екологічного маркування
Відділ житлово-комунального господарства та будівництва	1-1.15	Частка використаних екологічно-чистих матеріалів
Відділ культури	1-1.16	Частка впроваджених та реалізованих екологічних програм з еко-культурного розвитку
Відділ містобудування та архітектури	1-1.17	Частка споруд, територій де не можна розміщувати архітектурні споруди

Продовження Табл. Г .2.

Служба у справах дітей	1-1.18	Частка впроваджених екологічних програм з екологічного виховання
Управління агропромислового розвитку Сумської райдержадміністрації	1-1.19	Обсяг безповоротного використання водних ресурсів для цілей сільськогосподарської діяльності
Управління освіти, молоді та спорту Сумської райдержадміністрації	1-1.20	Частка впроваджених екологічних програм навчання
Управління соціального захисту населення	1-1.21	Частка впроваджених екологічних програм по захисту та страхуванню населення від екологічних збитків
Фінансове управління Сумської райдержадміністрації	1-1.22	Частка фінансування в екологічну сферу до загального об'єму фінансування, відсоток

Таблиця Г 3

Еколого-орієнтовані взаємозв'язані показники на базовому рівні

Найменування функціонального підрозділу	Код показника	Найменування взаємозв'язаних
Територіальна громада	1-1.1	Підготовка місцевих планів дій з еколого-орієнтованого управління (кількість прийнятих місцевих планів дій з еколого-орієнтованого управління)
Міська рада	1-1.2	
Міський голова, Секретар ради, Виконком	1-1.3	
	1-1.4	
	1-1.5	
Керуючий справами виконкому та заступники міського голови з питань виконавчих органів ради	1-1.4.1 1-1.4.2 1-1.4.3 1-1.4.4 1-1.4.5	Частка персоналу, зайнятого в сфері екологічного управління, відсотків
Організаційний відділ	1-1.7	Частка зареєстрованих екологічних програм (відсотків)
Загальний відділ	1-1.8	Частка зареєстрованих екологічних програм (відсотків)
Відділ звернень громадян	1-1.9	Частка звернень громадян, які стосуються екологічних проблем, відсотків
Відділ автоматизованих систем управління та технічного обслуговування	1-1.10	Частка витрачених екологічних ресурсів
Архівний відділ	1-1.11	Частка зареєстрованої екологічної інформації
Управління житлово-комунального господарства	1-1.13	Частка використаних екологічно-чистих матеріалів
Відділ обліку розподілу житлової площі	1-1.14	
Фонд комунального майна	1-1.15	
Відділ внутрішньої політики зв'язків з громадкістю	1-1.16	Частка екологічної інформації у засобах масової інформації, %
Відділ ведення державного реєстру виборців	1-1.17	Частка зареєстрованих екологічних небезпечних випадків під час ведення державного реєстру виборців
Відділ освіти	1-1.19	Частка впроваджених екологічних програм навчання
Відділ культури	1-1.20	Частка проведених заходів на формування та розвиток екологічної культури
Відділ у справах сім'ї, молоді та спорту	1-1.21	Частка впроваджених та реалізованих екологічних програм в процес навчання та розвитку молоді
Служба у справах дітей	1-1.22	Частка впроваджених та реалізованих екологічних програм в процес навчання дітей
Управління праці та соц. захисту дітей	1-1.23	Частка впроваджених екологічних програм по захисту та страхуванню населення від екологічних збитків
Управління охорони здоров'я	1-1.24	Кількість техногенних катастроф чи надзвичайних ситуацій з негативними екологічними та економічними наслідками, які вплинули на стан здоров'я людини
Відділ з соціально-гуманітарних питань	1-1.25	Частка впроваджених екологічних програм по захисту та страхуванню

Продовження Табл. Г.3.

		населення від екологічних збитків
Відділ містобудування та архітектури	1-1.26	Частка використаних екологічно-чистих матеріалів
Відділ земельних відносин	1-1.27	
Відділ капітального будівництва	1-1.28	
Відділ цивільного захисту, екологічної безпеки та охорони праці	1-1.29	Створення бази даних Державного реєстру потенційно небезпечних об'єктів
Департамент економічного розвитку	1-1.31	Частка підприємств та суб'єктів господарювання, які впроваджують системи екологічного управління згідно з ISO 14000 Скорочення витрат природних ресурсів та енергії на одиницю продукції
Відділ захисту прав споживачів	1-1.32	Частка ринкової долі продукції яка відповідає встановленим екологічним критеріям і ліцензована на право використання знаку екологічного маркування
Відділ торгівлі та пота побутового обслуговування населення	1-1.33	Обсяг коштів, що виділяється на розвиток сфери поводження з побутовими відходами
Відділ бух обліку та звітності	1-1.34	Частка екологічних показників
Відділ адміністративних послуг	1-1.35	Частка послуг, що є екологічними
Фінуправління	1-1.36	Частка фінансування в екологічну сферу до загального об'єму фінансування, відсоток
Департамент юридичних питань та контролю	1-1.37	Огляд стану адаптації законодавства України до законодавства ЄС, факт видання
Відділ кадрової роботи та питань служби в органах самоврядування	1-1.38	Частка персоналу, зайнятого в сфері екологічного управління, відсотків
Старший інспектор з питань моб. Підготовки спец роботи	1-1.39	Кількість військових об'єктів, які впроваджують систему екологічного управління, кількість проведених їх екологічних експертиз, одиниць

Додаток Д

Таблиця Д.1

Визначення статичних інтегральних індексів соціо-еколого-економічного розвитку Сумської області за 2012 р

X_{ij}	Показник /Розрахунок (за трьома групами)		
X_{11}	приймаємо за одиницю 1		
X_{12}	$X_{12(1)} = 8,7(\text{Сумська})/24,2(\text{Донецька}) = 0,35$	$X_{12(2)} = 8,7(\text{Сумська})/11,1(\text{Донецька}) = 0,78$	$X_{12(3)} = 8,7(\text{Сумська})/8,7(\text{Донецька}) = 1$
X_{13}	$X_{13(1)} = 8,2(\text{Сумська})/11(\text{Дніпропетровська}) = 0,74$	$X_{13(2)} = 8,2(\text{Сумська})/11,2(\text{Запорізька}) = 0,73$	$X_{13(3)} = 8,2(\text{Сумська})/10,2(\text{Полтавська}) = 0,80$
Індикатор освітченості			
I_o	$I_o = \sqrt[3]{1 \cdot 0,35 \cdot 0,74} = 0,63$	$I_o = \sqrt[3]{1 \cdot 0,78 \cdot 0,73} = 0,83$	$I_o = \sqrt[3]{1 \cdot 1 \cdot 0,80} = 0,93$
X_{21}	$X_{21(1)} = 69,2(\text{Сумська})/75,2(\text{м.Київ}) = 0,92$	$X_{21(1)} = 69,2(\text{Сумська})/75,2(\text{Одеська}) = 0,92$	$X_{21(1)} = 69,2(\text{Сумська})/70,1(\text{Чернігівська}) = 0,98$
X_{22}	$X_{22(1)} = 5,2(\text{м. Севастополь})/9,7(\text{Сумська})=0,53$	$X_{22(2)} = 5,2(\text{Тернопільська})/9,79(\text{Сумська})=0,53$	$X_{22(3)} = 7,1(\text{Рівенська})/9,7(\text{Сумська})=0,73$
X_{23}	$x_{23(1)} = \sqrt[4]{0,065 \cdot 0,22 \cdot 0,26 \cdot 0,099} = 0,135$ Показники відвідування музеїв (X_{231}): $X_{231(1)}=17(\text{Сумська})/260(\text{м.Севастополь})=0,065$ Показники відвідування театрів(X_{232}): $X_{232(1)} = 9(\text{Сумська})/40(\text{м.Київ})=0,22$ Показники відвідування концертів(X_{233}): $X_{233(1)} = 5(\text{Сумська})/19(\text{Донецька})=0,26$ Показники відвідування кінотеатрів (X_{234}): $X_{233(1)}=12(\text{Сумська})/128(\text{м.Київ})=0,09$	$x_{23(2)} = \sqrt[4]{0,12 \cdot 0,40 \cdot 0,31 \cdot 0,5} = 0,29$ Показники відвідування музеїв (X_{231}): $X_{231(2)}=17(\text{Сумська})/133(\text{Київська})=0,12$ Показники відвідування театрів (X_{232}): $X_{232(2)} = 9(\text{Сумська})/20(\text{АРКрим})=0,40$ Показники відвідування концертів(X_{233}): $X_{233(2)} = 9(\text{Сумська})/22(\text{АРКрим})=0,31$ Показники відвідування кінотеатрів (X_{234}): $X_{233(2)}=12(\text{Сумська})/25(\text{АРКрим})=0,5$	$x_{23(3)} = \sqrt[4]{0,19 \cdot 0,5 \cdot 0,41 \cdot 0,52} = 0,35$ Показники відвідування музеїв (X_{231}): $X_{231(1)}=17(\text{Сумська})/86(\text{Полтавська})=0,19$ Показники відвідування театрів(X_{232}): $X_{232(3)} = 9(\text{Сумська})/18(\text{Миколаївська})=0,5$ Показники відвідування концертів(X_{233}): $X_{233(3)} = 9(\text{Сумська})/13(\text{Херсонська})=0,41$ Показники відвідування кінотеатрів (X_{234}): $X_{233(3)}=12(\text{Сумська})/23(\text{Херсонська})=0,52$
X_{24}	$X_{24(1)}=37,4(\text{м.Київ})/50,5(\text{Сумська})=0,74$	$X_{24(2)}=50(\text{Вінницька})/50,5(\text{Сумська})=0,96$	$X_{24(3)}=50,5(\text{Сумська})/50,5(\text{Сумська})=1$
X_{25}	$X_{25(1)}=7008(\text{Сумська})/29809(\text{м.Київ})=0,23$	$X_{25(2)}=7008(\text{Сумська})/10630(\text{Запорізька})=0,65$	$X_{25(3)}=7008(\text{Сумська})/9650(\text{Запорізька})=0,72$
X_{26}	$X_{26(1)}=10681(\text{Сумська})/43374(\text{Донецька})=0,23$	$X_{26(2)}=10681(\text{Сумська})/28986(\text{Одеська})=0,36$	$X_{26(2)}=10681(\text{Сумська})/17544(\text{Рівенська})=0,60$
Індикатор життєвості			
$I_{ж}$	$I_{ж1} = \sqrt[4]{0,73 \cdot 0,36 \cdot 0,74 \cdot 0,24 \cdot 0,23 \cdot 0,92} = 0,53$	$I_{ж2} = \sqrt[4]{0,53 \cdot 0,34 \cdot 0,15 \cdot 0,36 \cdot 0,65 \cdot 0,98} = 0,66$	$I_{ж3} = \sqrt[4]{0,73 \cdot 0,37 \cdot 1 \cdot 0,60 \cdot 0,72 \cdot 0,98} = 0,70$
X_{31}	$X_{31(1)}=323,4(\text{Сумська})/1354,9(\text{Дніпропетровська})=0,23$	$X_{31(2)}=323,4(\text{Сумська})/653,7(\text{Одеська})=0,49$	$X_{31(3)}=323,4(\text{Сумська})/436,1(\text{Одеська})=0,73$
X_{32}	$X_{32(1)}=20318(\text{Сумська})/122516(\text{Київ})=0,165$	$X_{32(2)}=20318(\text{Сумська})/42422(\text{Одеська})=0,47$	$X_{32(3)}=20318(\text{Сумська})/28239(\text{Полтавська})=0,71$
X_{33}	$X_{33(1)}=1592(\text{Сумська})/21116(\text{Донецька})=0,075$	$X_{33(2)}=1592(\text{Сумська})/1987(\text{Київська})=0,80$	$X_{33(3)}=1592(\text{Сумська})/1806(\text{Миколаївська})=0,88$
X_{34}	$X_{34(1)}=1592(\text{Сумська})/21116(\text{Донецька})=0,21$	$X_{34(2)}=12627(\text{Сумська})/20097(\text{Одеська})=0,62$	$X_{34(3)}=12627(\text{Сумська})/19024(\text{Донецька})=0,66$
Індикатор матеріальної забезпеченості			
I_m	$I_{m1} = \sqrt[4]{0,23 \cdot 0,75 \cdot 0,161 \cdot 0,21} = 0,27$	$I_{m2} = \sqrt[4]{0,49 \cdot 0,80 \cdot 0,47 \cdot 0,62} = 0,58$	$I_{m3} = \sqrt[4]{0,73 \cdot 0,88 \cdot 0,71 \cdot 0,56} = 0,70$
Статичний індекс соціального розвитку			
$I_{соц}$ (стат)	$I_{соц(стат)1} = \sqrt[3]{0,63 \cdot 0,37 \cdot 0,277} = 0,4$	$I_{соц(стат)2} = \sqrt[3]{0,82 \cdot 0,58 \cdot 0,58} = 0,64$	$I_{соц(стат)3} = \sqrt[3]{0,93 \cdot 0,70 \cdot 0,71} = 0,77$
Y_{11}	$Y_{11(1)}=8084,7(\text{Сумська})/2956,1(\text{Донецька})=0,02$	$Y_{11(2)}=8084,7(\text{Сумська})/37137,3(\text{АРКрим})=0,21$	$Y_{11(3)}=8084,7(\text{Сумська})/13376,4(\text{АРКрим})=0,6$
Y_{21}	$Y_{21(1)}=136551,3(\text{Сумська})/480885,3(\text{Київ})=0,28$	$Y_{21(2)}=136551,3(\text{Сумська})/254221,9(\text{АРКрим})=0,53$	$Y_{21(3)}=136551,3(\text{Сумська})/268621,8(\text{Полтавська})=0,50$
Y_{31}	$Y_{31(1)}=4,7(\text{Харківська})/35(\text{Сумська})=0,13$	$Y_{31(2)}=2,9(\text{Вінницька})/35(\text{Сумська})=0,08$	$Y_{31(3)}=1,3(\text{Херсонська})/35(\text{Сумська})=0,037$

Продовження Табл. Д.1

Y ₃₂	Y ₃₂₍₁₎ =20,4(Севастополь)/ /83,4(Сумська)=0,24	Y ₃₂₍₂₎ =61,1(Тернопільська)/ /83,4(Сумська)=0,24	Y ₃₂₍₃₎ =52,8(Рівенська)/ /83,4(Сумська)=0,63
Y ₃₃	Y ₃₃₍₁₎ =35(Закарпатська)/ /94(Сумська)=0,37	Y ₃₃₍₂₎ =58(Тернопільська)/ /94(Сумська)=0,61	Y ₃₃₍₃₎ =13(Кіровоградська)/ /94(Сумська)=0,45
Y ₃₄	Y ₃₄₍₁₎ =216,9(Чернівецька)/ /749(Сумська)=0,28	Y ₃₄₍₂₎ =1060(Черкаська)/ /749(Сумська)=1,4	Y ₃₄₍₃₎ =255(Херсонська)/ /749(Сумська)=0,345
Y ₃₅	Y ₃₅₍₁₎ =3805,9(Сумська)/ /11087,9(м. Київ)=0,34	Y ₃₅₍₂₎ =3805,9(Сумська)/ /6878,7(Запорізька)=0,55	Y ₃₅₍₃₎ =3805,9(Сумська)/ /4014(Полтавська)=0,94
Індикатор екологічної безпеки			
I _e	$Ie1 = \sqrt[3]{0,24 \cdot 0,37 \cdot 0,13 \cdot 0,28 \cdot 0,34} = 0,25$	$Ie2 = \sqrt[3]{0,73 \cdot 0,61 \cdot 0,13 \cdot 0,08 \cdot 1,4 \cdot 0,55} = 0,48$	$Ie3 = \sqrt[3]{0,63 \cdot 0,45 \cdot 0,037 \cdot 0,345 \cdot 0,345 \cdot 0,94} = 0,32$
I _{еколог} (стат)	$Ieкол(стат)1 = \sqrt[3]{0,28 \cdot 0,02 \cdot 0,126} = 0,111$	$Ieкол(стат)2 = \sqrt[3]{0,53 \cdot 0,21 \cdot 0,48} = 0,36$	$Ieкол(стат)2 = \sqrt[3]{0,53 \cdot 0,21 \cdot 0,48} = 0,45$
Z ₁₁	Z ₁₁₍₁₎ =0,916(Сумська)/1,01(м. Київ)=0,906	Z ₁₁₍₂₎ =0,916(Сумська)/0,98(Одеська)=0,93	Z ₁₁₍₃₎ =0,916(Сумська)/0,99(Полтавська)=9,25
Z ₂₁	Z ₂₁₍₁₎ =11860(Сумська)/93001(Київ)=0,12	Z ₂₁₍₂₎ =11860(Сумська)/37464(Одеська)=0,31	Z ₂₁₍₃₎ =11860(Сумська)/18802(Полтавська)= =0,63
Z ₃₁	Z ₃₁₍₁₎ =2786,7(Сумська)/34919,1(м. Київ)= =0,079	Z ₃₁₍₂₎ =2786,7(Сумська)/312772,2(Одеська)= =0,21	Z ₃₁₍₃₎ =2786,7(Сумська)/9395(Полтавська)= =0,29
Z ₃₂	Z ₃₂₍₁₎ =158(Сумська)/13464,5(м. Київ)= =0,011	Z ₃₂₍₂₎ =158(Сумська)/1310,5(Київська)= =0,120	Z ₃₂₍₃₎ = =158(Сумська)/445(Полтавська)=0,35
Z ₃₃	Z ₃₃₍₁₎ =61,2(Сумська)/741,1(м. Київ)= 0,076	Z ₃₃₍₂₎ =61,2(Сумська)/133,2(Запорізька) =0,45	Z ₃₃₍₃₎ =61,2(Сумська)/85,9(Полтавська)= 0,71
Індикатор інвестиційного та інноваційного розвитку			
I _i	$Ii1 = \sqrt[3]{0,079 \cdot 0,011 \cdot 0,082} = 0,08$	$Ii2 = \sqrt[3]{0,21 \cdot 0,120 \cdot 0,45} = 0,22$	$Ii3 = \sqrt[3]{0,29 \cdot 0,35 \cdot 0,71} = 0,41$
Z ₄₁	Z ₄₁₍₁₎ =711,8(Сумська)/9332,6(Донецька)= =0,076	Z ₄₁₍₂₎ =711,8(Сумська)/2716,8(Запорізька) =0,261	Z ₄₁₍₃₎ =711,8(Сумська)/ /1532,4(Миколаївська)=0,69
Z ₄₂	Z ₄₂₍₁₎ =68,4(Сумська)/9982,6(м. Київ)= =0,03	Z ₄₂₍₂₎ =68,4(Сумська)/3898,6(м. Київ)= =0,40	Z ₄₂₍₃₎ =68,4(Сумська)/1765,6(Полтавська)= =0,69
Індикатор розвитку міжнародного співробітництва			
I _{рм}	$Ii1 = \sqrt[3]{0,079 \cdot 0,03} = 0,106$	$Ii2 = \sqrt[3]{0,261 \cdot 0,40} = 0,33$	$Ii3 = \sqrt[3]{0,464 \cdot 0,693} = 0,578$
Статичний індекс економічного розвитку			
I _{соц} (стат)	$Iecon(стат)1 = \sqrt[3]{0,66 \cdot 0,12 \cdot 0,08 \cdot 0,04} = 0,125$	$Iecon(стат)2 = \sqrt[3]{0,81 \cdot 0,31 \cdot 0,22 \cdot 0,322} = 0,36$	$Iecon(стат)1 = \sqrt[3]{0,83 \cdot 0,63 \cdot 0,41 \cdot 0,56} = 0,59$
Інтегральний статичний індекс соціо-еколого-економічного розвитку адміністративно-територіальної одиниці			
I _{інт} (стат)	$Iint(стат)1 = \sqrt[3]{0,4 \cdot 0,111 \cdot 0,125} = 0,17$	$Iint(стат)2 = \sqrt[3]{0,64 \cdot 0,36 \cdot 0,36} = 0,43$	$Iecon(стат)3 = \sqrt[3]{0,73 \cdot 0,44 \cdot 0,58} = 0,576$

Джерело: розраховано автором

ДОДАТОК Е

Визначення інтегрального динамічного індексу соціо-еколого-економічного розвитку території на прикладі Сумської області

Таблиця Е.1

Розрахунок динамічного індексу економічного розвитку території на прикладі Сумської області за 2001 – 2012 рр.

Показник	одиниця виміру	Алгоритм розрахунку	2000	2001	Інд.	2002	Інд.	2003	Інд.	2004	Інд.	2005	Інд.	2006	Інд.	2007	Інд.	2008	Інд.	2009	Інд.	2010	Інд.	2011	Інд.	2012	Інд.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28
Вихідні дані																											
(В)	млн. грн	Звітні показники	8953	10596	1,183	11041	1,041	12312	1,115	14718	1,195	17900	1,216	20503	1,145	26452	1,290	35038	1,324	35317	1,007	40114	1,135	51097	1,273	47010	0,9200
(ПС)	млн. грн		5458	6475	1,186	6657	1,028	7490	1,125	8865	1,183	10578	1,193	11801	1,115	15021	1,272	20000	1,331	20156	1,007	22842	1,133	30140	1,319	28900	0,958
(А)	млн. грн		1101	1280	1,162	1309	1,022	1418	1,083	1530	1,078	1740	1,137	1934,5	1,111	2172,8	1,123	2775	1,277	2093,7	0,754	2205	1,053	2930	1,328	2751	0,938
(ЧРП)	млн. грн		2394	2841	1,186	3081	1,084	3341	1,084	4323	1,293	5582	1,291	6867,5	1,230	9253,2	1,347	12263,3	1,325	13067,3	1,065	15067	1,153	18072	1,199	15359	0,8498
Економічні ресурси																											
(ОК)	млн. грн	Звітні показники	4562,2	4780,1	1,047	5011,2	1,048	5310,3	1,059	5960,9	1,122	6434,3	1,079	6534,6	1,015	8020,8	1,227	12120,5	1,511	13727,4	1,132	15613,9	1,137	19356,7	1,239	18598	0,96080
(ОЗ)	млн. грн		21261	23183	1,090	25365	1,094	25896	1,020	26542	1,024	28138	1,060	30884	1,097	35680	1,155	45541	1,276	49337	1,083	57441	1,164	74548	1,297	72974	0,9788
(N)	осіб		513,8	488	0,949	518,8	1,063	564,3	1,087	534,4	0,947	546	1,021	542,2	0,993	543,1	1,001	543,7	1,001	500,1	0,919	497	0,993	518,9	1,044	519,6	1,001

Продовження табл. Е. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28
Питома вага у випуску																											
(уПС)	Частка одиниці	ПС/В	0,609	0,611		0,602		0,608		0,602		0,590		0,575		0,567		0,570		0,570		0,569		0,589		0,614	
(уА)		А/В	0,122	0,120		0,118		0,115		0,103		0,097		0,094		0,082		0,079		0,059		0,054		0,053		0,058	
(уЧРП)		ВРП/В	0,267	0,268		0,279		0,271		0,2937		0,311		0,334		0,349		0,35		0,370		0,375		0,353		0,326	
(Вн)	млн. грн	В/Цв	8953	9802	1,094	10216,4	1,042	11389,1	1,114	12876,6	1,130	15953,6	1,238	18096,2	1,134	23001,7	1,271	28957	1,258	31874,5	1,100	36835,6	1,155	48790	1,324	40020,7	0,820
Показники використання ресурсів																											
(μ)	грн. В/ 1 грн.ОК	В/ОК	1,962	2,216	1,129	2,203	0,993	2,318	1,052	2,469	1,064	2,781	1,126	3,137	1,127	3,297	1,051	2,890	0,876	2,572	0,889	2,569	0,998	2,639	1,027	2,527	0,957
(f)	грн. В/ 1 грн.ОК	В/ОЗ	0,421	0,457	1,085	0,435	0,952	0,475	1,092	0,554	1,166	0,636	1,147	0,663	1,043	0,741	1,116	0,769	1,037	0,715	0,930	0,698	0,975	0,685	0,981	0,644	0,939
(ПП)	грн. Вн/ 1 особу	Вн/Н	17,42	20,086	1,152	19,69	0,980	20,182	1,024	24,09	1,193	29,21	1,212	33,37	1,142	42,35	1,268	53,25	1,257	63,73	1,196	74,11	1,162	94,025	1,268	77,022	0,8191
(Ве)	млн. грн	(Iμ*ПС1+Iф*А1+Iпп*ЧРП)-В1		1382,08		-157,067		542,789		1668,298		2783,510		2669,82		3505,012		794,1		207,1		2367,75		5674,17		-4169,88	
(Кс)	од	Ве/В або (Iμ*уПС1+Iф*уА1+Iпп*уЧРП)-1		0,130		-0,014		0,044		0,113		0,155		0,130		0,132		0,022		0,005		0,059		0,111		-0,084	
(Iε)	од.	1+Кс або Iμ*уПС1+Iф*уА1+Iпп*уЧРП	1		1,130		0,985		1,044		1,113		1,155		1,130		1,132		1,022		1,005		1,059		1,111		0,916

Примітка: (В) - Випуск товарів і послуг; (ПС) - Проміжне споживання; (А) - Споживання основного капіталу; (ЧРП) - Чистий регіональний продукт; (ОК) - Обігові кошти; (ОЗ) - Основні засоби; (N) - Кількість зайнятих працівників; (уПС) - питома вага проміжного споживання; (уА) - основного капіталу; (уЧРП) - питома вага чистого регіонального продукту; (Вн) - Обсяг випуску в цінах попереднього року; (μ) - Віддача обігових коштів; (f) - Віддача основних засобів; (ПП) - Продуктивність живої праці; (Ве) - Економічний ефект; (Кс) - Коефіцієнт економічної ефективності; (Iε) - Індекс економічної ефективності

Джерело: Розраховано автором на основі статистичних даних Сумської області

ДОДАТОК Ж

Визначення інтегрального динамічного індексу соціо-еколого-економічного розвитку території на прикладі Сумської області

Таблиця Ж .1

Розрахунок динамічного індексу соціального розвитку території на прикладі Сумської області за 2001 – 2012 рр.

Показники	од. виміру	Алгоритм розрахунку	2000	2001	Інд.	2002	Інд.	2003	Інд.	2004	Інд.	2005	Інд.	2006	Інд.	2007	Інд.	2008	Інд.	2009	Інд.	2010	Інд.	2011	Інд.	2012	Інд.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28
Вихідні дані																											
Навантаження на одне робоче місце (На)	осіб	Звітні показники	18	13	0,722	8	0,615	8	1	9	1,125	12	1,333	14	1,166	11	0,785	25	2,272	28	1,12	31	1,107	25	0,80	22	0,88
Середньомісячна номінальна заробітна плата території, що досліджується (ЗПт)	грн.		247	342	1,384	405	1,184	466,8	1,152	595	1,274	825	1,386	1039	1,259	1317	1,267	1748	1,327	1841	1,053	2142	1,163	2541	1,186	2845	1,119
Середньомісячна номінальна заробітна плата регіону, що досліджується (ЗПр)	грн.		194	259	1,335	307	1,185	379,5	1,236	473	1,246	663	1,401	857	1,292	1098	1,281	1472	1,340	1593	1,082	1866	1,171	2177	1,166	2503	1,149
Розрахункові дані																											
Коефіцієнт навантаження на 1 вивільнене робоче місце (Кн)	од.	$K_n=1/Na$	0,055	0,076		0,125		0,125		0,111		0,083		0,0714		0,090		0,04		0,035		0,032		0,04		0,0454	
Індекс навантаження на 1 вивільнене робоче місце (Іс1)	од.	$I_{s1}=(K_n1-K_n0)+1$			1,021		1,048		1		0,986		0,972		0,988		1,019		0,949		0,995		0,996		1,007		1,005

Продовження табл. Ж. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28
Коефіцієнт заробітної плати (Кз)	од.	Кз=ЗПт/ЗПр	1,273	1,320		1,319		1,230		1,257		1,244		1,212		1,199		1,187		1,155		1,147		1,167		1,136	
Індекс заробітної плати (Ік2)	од.	Ізп= (Кз1-Кз0)+1			1,047		0,998		0,910		1,027		0,986		0,968		0,987		0,988		0,968		0,992		1,019		0,969
Індекс соціального розвитку (Іс)	од.				1,034		1,023		0,954		1,006		0,979		0,978		1,003		0,968		0,981		0,994		1,013		0,987
Джерело: Розраховано автором на основі статистичних даних Сумської області																											

ДОДАТОК 3

Визначення інтегрального динамічного індексу соціо-еколого-економічного розвитку території на прикладі Сумської області

Таблиця 3. 1

Розрахунок динамічного індексу екологічного розвитку території на прикладі Сумської області за 2001 – 2012 рр.

	од. виміру	Алгоритм розрахунку	2000	2001	Інд.	2002	Інд.	2003	Інд.	2004	Інд.	2005	Інд.	2006	Інд.	2007	Інд.	2008	Інд.	2009	Інд.	2010	Інд.	2011	Інд.	2012	Інд.
Вихідні дані																											
Екологічний податок (ЕП)	тис. грн	звітні показники	1574,1	1465,6	0,931	1495,1	1,020	1557,8	1,041	3289,3	2,111	3046,6	0,926	5411,2	1,776	6810,6	1,258	7055,1	1,035	8084,7	1,1459	8834,2	1,092	9177,1	1,038	11202,3	1,220
Капітальні інвестиції та поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища (К)	тис. грн		28398,1	32979,7	1,161	37377	1,133	33573,3	0,898	39126,7	1,165	49876,3	1,274	78955,2	1,583	114336,9	1,4481	140152,6	1,225	136551,3	0,974	164200,9	1,202	240968	1,467	206562,6	0,857
Розрахункові дані																											
Індекс антропогенного навантаження	од.	Іан = ЕП0/ЕП1		1,074		0,980		0,959		0,473		1,079		0,560		0,794		0,965		0,872		0,915		0,962		0,819	
Індекс захисту	од.	Ізах=К1/2		1,161		1,133		0,898		1,165		1,274		1,583		1,448		1,225		0,974		1,202		1,467		0,857	
Індекс екологічного розвитку	од.			1,116		1,054		0,928		0,742		1,173		0,944		1,072		1,087		0,922		1,049		1,188		0,838	
Джерело: Розраховано автором на основі статистичних даних Сумської області																											

ДОДАТОК К

Програмне забезпечення Statistica 10

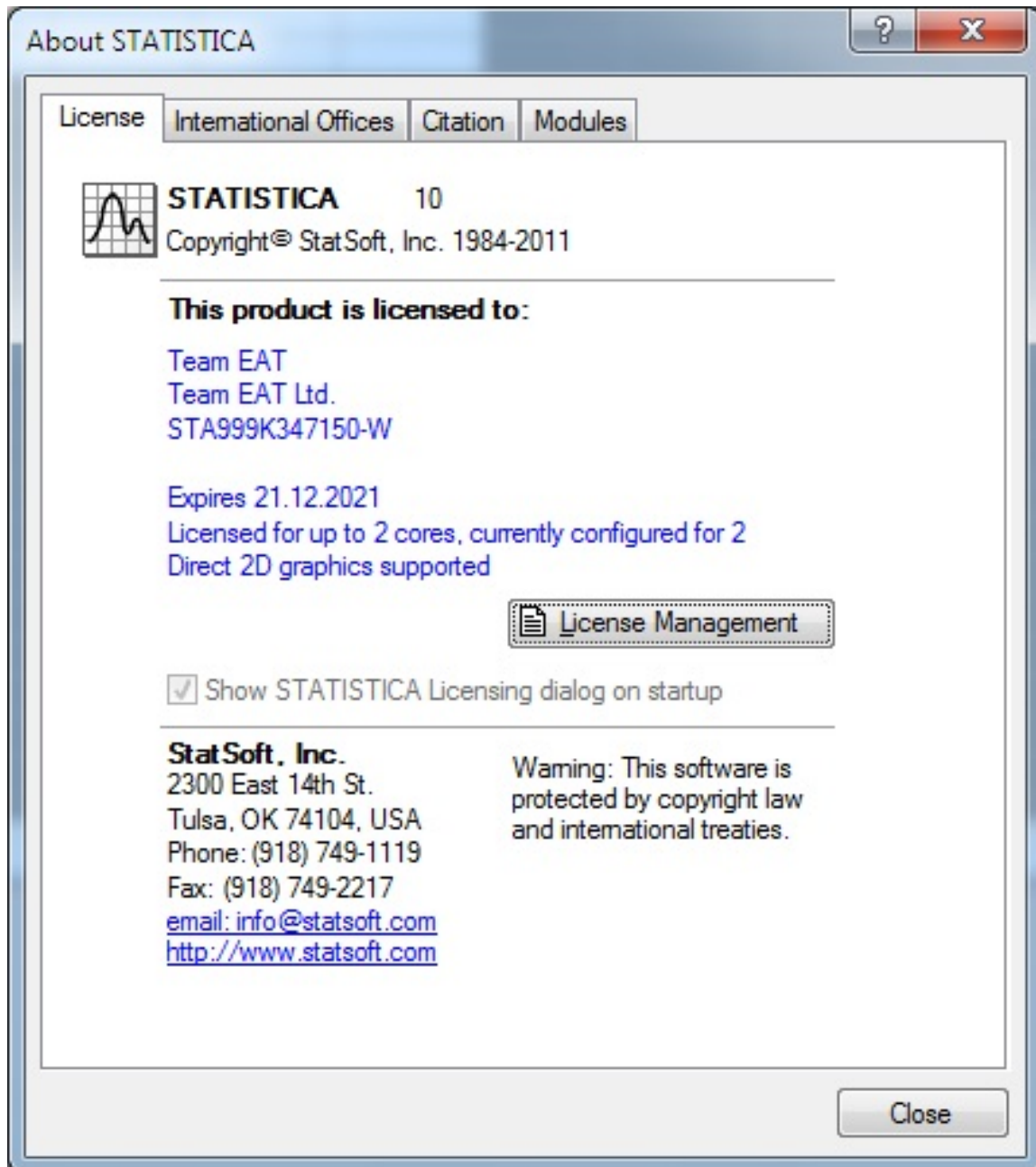

Рис. К.1. Програмне забезпечення Statistica 10, що дозволяє здійснювати розрахунки регресійних залежностей

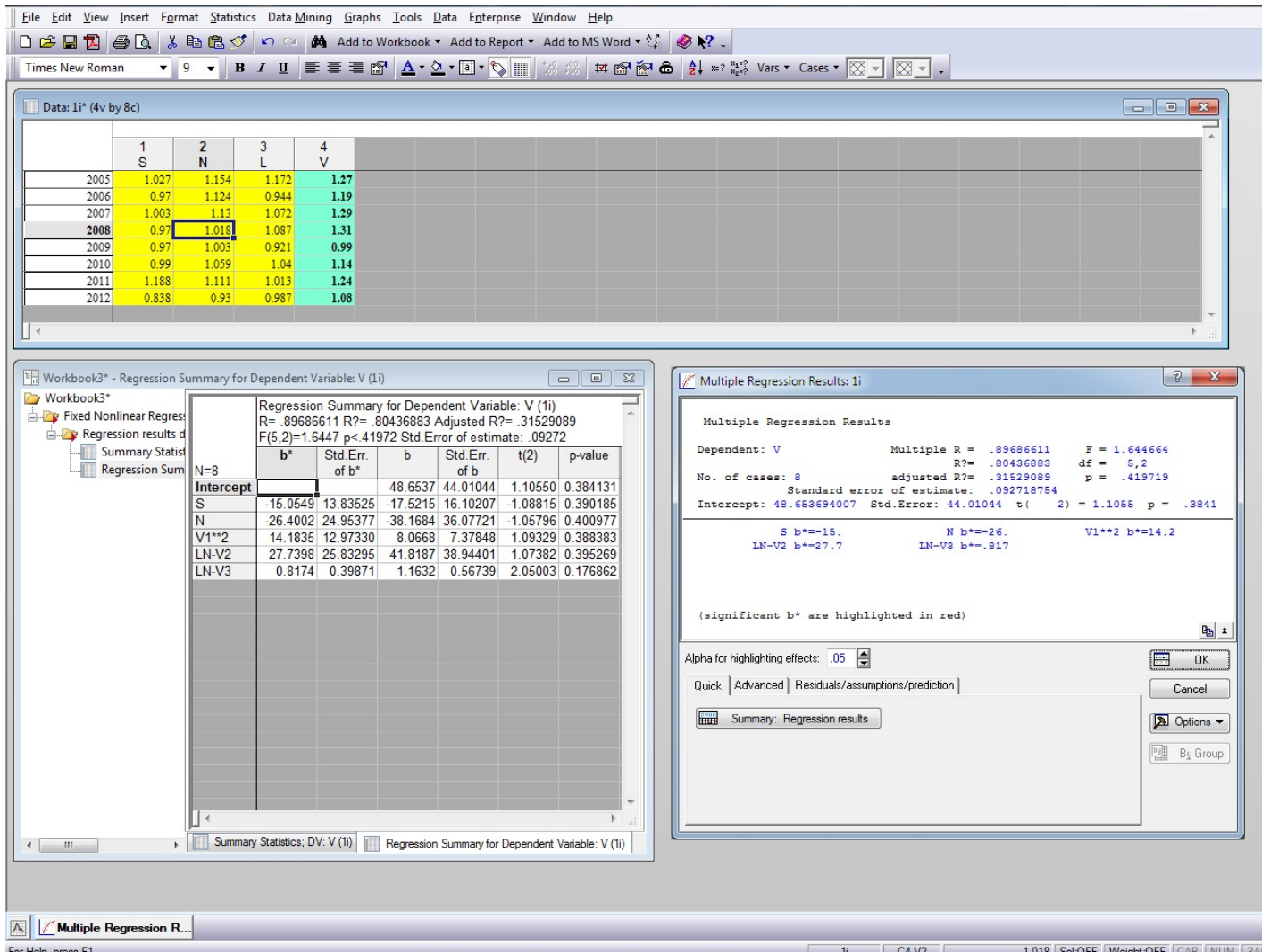

Рис. К.2. Процес розрахунку та побудови емпіричної апроксимуючої залежності $V = f(S, N, L)$.

ДОДАТОК Л

Рис. Л.1. Програмне забезпечення MAPLE 11, що дозволяє здійснювати оптимізацію пропорцій та темпів соціо-еколого-економічного розвитку адміністративної території

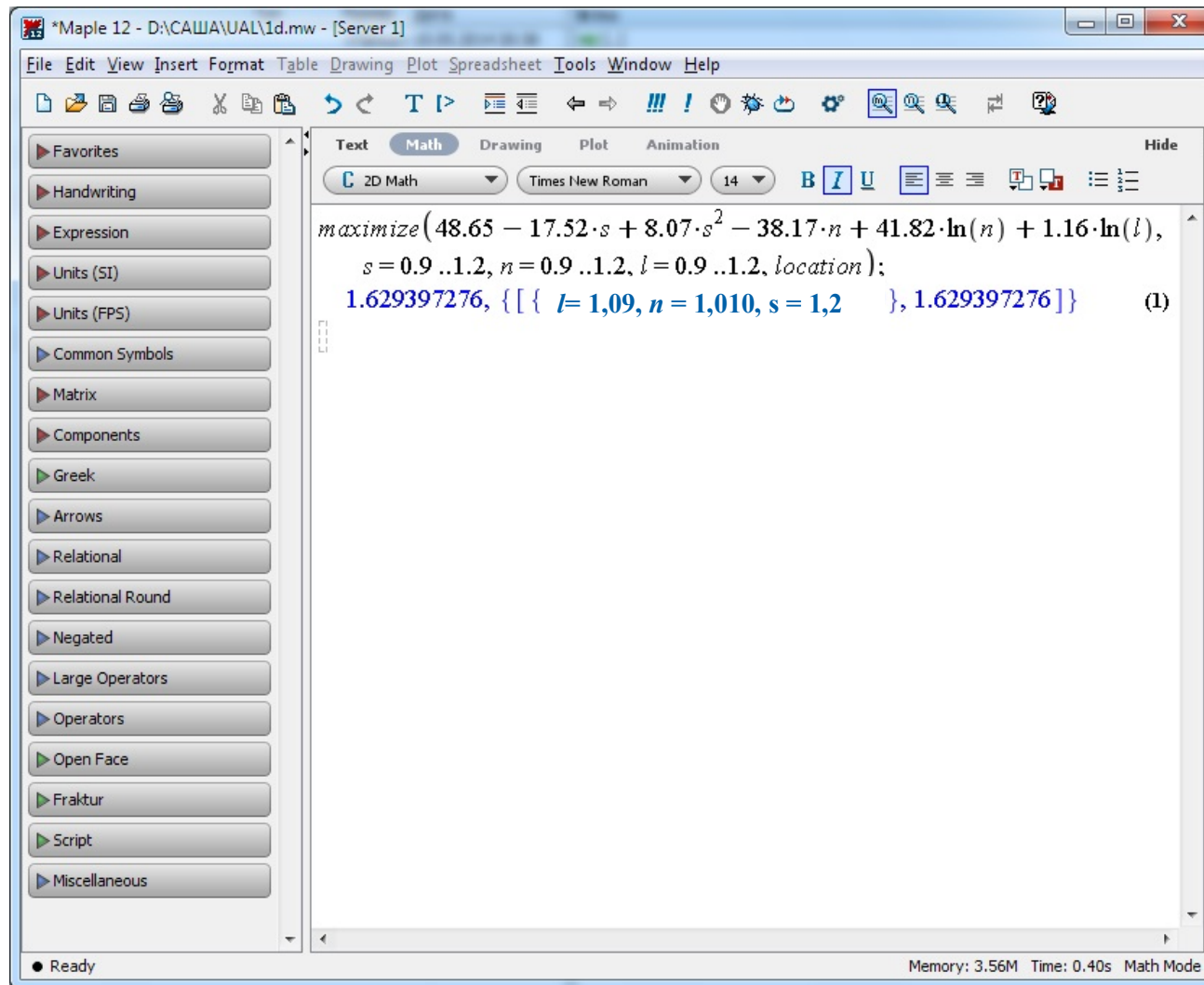
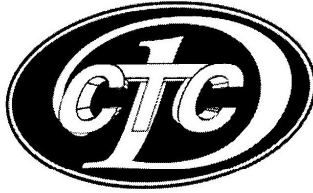

Рис. Л. 2. Процес розрахунку та отримання оптимальних значень S, N, L при $V(S, N, L) \rightarrow \max$

ДОДАТОК М

Акти та довідки впровадження результатів дисертаційної роботи

40035, Україна, м. Суми,
вул. Д.Коротченка, 2
т/ф (0542) 780-153,
780-154

р/р 2600100013232
у ф-лії АТ «УКРЕКСІМБАНК» м.Суми
МФО 397003, ЗКПО 37052342
e-mail: stssvarka@mail.ru

Исх № 20/09
от 20 вересня 2013 г.

ДОВІДКА
Про впровадження в практичне використання
ТОВ «ТД СТС»
результатів дисертаційної роботи Алібекової Юлії Тагібеківни на тему:
«Еколого-орієнтоване управління соціо-економічним розвитком
адміністративно-територіальних одиниць»

Наукові положення, висновки та рекомендації дисертаційного дослідження Алібекової Юлії Тагібеківни, а саме – концепція, принципи та науково-методичний підхід до комплексної діагностики соціо-еколого-економічного розвитку території та перерозподілу фінансових ресурсів, що адаптовані до застосування на рівні суб'єктів господарювання знайшли практичне застосування у процесі розробки програми еколого-орієнтованого планування соціо-економічного розвитку товариства з обмеженою відповідальністю «ТД СТС»

Довідка видана для подання в спеціалізовану вчену раду Д 55.051.01 при Сумському державному університеті по присудженню вченого ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.06 – Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища.

Ченчік М.М.

ТОВ "РІФ-03"

Україна, м. Суми, вул. Воеводіна, 4, 40018, т./ф(0542)640329, 782188, him@rud.sumy.ua
р/р 26004011509701 в ПАТ "Альфа-Банк", м. Київ, МФО 300346, код 32463294

св. № 25774504

інд. податковий № 324632918194

№ 99 від « 03 » жовтня _____ 2013 р.

ДОВІДКА
Про впровадження в практичне використання
ТОВ «РіФ -03»
результатів дисертаційної роботи Алібекової Юлії Тагібеківни на тему:
«Еколого-орієнтоване управління соціо-економічним розвитком адміністративно-територіальних одиниць»

Методичні та практичні результати дисертаційного дослідження Алібекової Юлії Тагібеківни на тему «Еколого-орієнтоване управління соціо-економічним розвитком адміністративно-територіальних одиниць» були використані при розробці «Перспективних еколого-орієнтованих планів розвитку підприємства з урахуванням особливостей соціо-еколого-економічного розвитку територій на період з 2013 по 2018 роки» в частині проведення еколого-економічного обґрунтування оптимального співвідношення перерозподілу фінансових ресурсів.

Довідка видана для подання в спеціалізовану вчену раду Д 55.051.01 при Сумському державному університеті по присудженню вченого ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.06 – Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища.

Директор

Д.А.Рудь

Заступник

В.В. Федоров

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

ЗАТВЕРДЖУЮ
Ректор Сумського державного
університету, професор
Васильєв А.В.
2013 р.

АКТ

« 13 » *вересня* 2013 р.

м. Суми

Комісія методичної ради факультету економіки та менеджменту у складі Прокопенко О.В. – декана факультету, д.е.н., професор, голова комісії; Теліженко О.М. – завідувача кафедри управління, д.е.н., професор, член комісії; Серебрянська І.М. – начальника навчально-методичного відділу, к.філол.н., доцент кафедри журналістики та філології, член комісії, розглянула матеріали щодо впровадження результатів дисертаційного дослідження Алібекової Юлії Тагібеківни на тему: «Еколого-орієнтоване управління соціо-економічним розвитком адміністративно-територіальних одиниць» у навчальний процес Сумського державного університету і склала даний акт про наступне:

І Теоретичні, науково-методичні та практичні результати дисертаційного дослідження Алібекової Юлії Тагібеківни використані при підготовці навчально-методичних матеріалів, зокрема робочої програми та методичних вказівок до практичної та самостійної роботи з дисципліни «Управління соціальною та екологічною безпекою» (за начальним планом підготовки магістрів 8.18010018 «Адміністративний менеджмент»), «Техніка адміністративної діяльності» (за начальним планом підготовки магістрів 8.18010018 «Адміністративний менеджмент».

Номер теми	Назва теми, питання	Обсяг академ. годин
<i>«Управління соціальною та екологічною безпекою»</i>		
8	Екологічна безпека соціально-економічного розвитку території як основа забезпечення еколого-орієнтованого управління. Сутність еколого-орієнтованого управління адміністративною територією. Складові та принципи еколого-орієнтованого управління адміністративною територією. Діагностика соціо-еколого-економічного розвитку адміністративної території в контексті забезпечення екологічної безпеки.	2
<i>«Техніка адміністративної діяльності»</i>		
10	Еколого-орієнтоване управління в адміністративній діяльності. Складові еколого-орієнтованого управління адміністративної діяльності. Еколого-правовий механізм охорони навколишнього середовища. Система екологічного управління та контролю в адміністративній діяльності.	2

При цьому використовувались матеріали наукових публікацій, а саме:

1. Алібекова Ю.Т. Еколого-мотиваційні чинники управління соціо-економічними системами на макrorівні / Ю.Т. Алібекова // Вісник Сумського державного університету. Серія економіка. - 2011. - № 3. - С. 64 - 71.
2. Алібекова Ю.Т. Теоретичні підходи щодо формування еколого-орієнтованої системи управління адміністративною територією / Ю.Т. Алібекова // Збірник тез доповідей 12 - ї щорічної всеукраїнської наукової конференції. «Екологічний менеджмент у загальній системі управління» - Суми: Вид-во СумДУ. 2012. - С.8 - 10.
3. Алібекова Ю.Т. Удосконалення системи прийняття еколого-орієнтованих управлінських рішень на адміністративно-територіальному рівні / Ю.Т. Алібекова // Тези доповідей наук.-техн. конф. викладачів, співробітників, аспірантів і студентів фак-ту економіки та мен-ту «Економічні проблеми сталого розвитку» - Ч. 4 - Суми: Вид-во СумДУ. - 2012. - С. 129 - 131
4. Жулавський А.Ю. Проблеми екологізації системи управління адміністративно-територіального рівня / А.Ю. Жулавський О.О. Павленко, Ю.Т. Алібекова // Механізм регулювання економіки. Міжнародний науковий журнал. - 2011. - № 4 - С. 34-39.
5. Жулавський А.Ю., Павленко О.О., Алібекова Ю.Т. Системний підхід щодо формування еколого - орієнтованого управління адміністративною територією / А.Ю. Жулавський О.О. Павленко, Ю.Т. Алібекова // Вісник Сумського державного університету. Серія економіка. - 2012. №4 - С. 12 - 20.
6. Павленко О.О. Складові еколого-орієнтованого управління соціо-економічними системами / О.О. Павленко, Ю.Т. Алібекова // Вісник Сумського державного університету. Серія економіка. - 2011. - № 2. - С. 13 - 22
7. Павленко О.О. Використання індексного інструментарію для діагностики соціо-еколого-економічного розвитку території / О.О. Павленко, Ю.Т. Алібекова // «Економіка та держава» №12 м Київ, 2012 - с 32-39.
8. Павленко О.О. Напрями формування екологічної безпеки розвитку адміністративної території (на прикладі Сумської області) / О.О. Павленко, Ю.Т. Алібекова // Тези доповідей 3 - ї наук.-практ. конф. 15- 16 вересня 2011р., м. Бахчисарай. «Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях. Кримський економічний інститут ДВНЗ «КНЕУ ім. Вадима Гетьмана» - Сімферополь. 2011. - С. 203 - 205
9. Павленко О.О., Алібекова Ю.Т. Збалансованість соціо-еколого-економічного розвитку адміністративно-територіальної одиниці / О.О. Павленко, Ю.Т. Алібекова // Тези доповідей наук.-техн. конф. викладачів, співробітників, аспірантів і студентів фак-ту економіки та мен-ту «Економічні проблеми сталого розвитку» - Том 1 - Суми: Вид-во СумДУ. - 2012. - С. 127 - 129
10. Павленко О.О., Алібекова Ю.Т. Концептуальні засади щодо формування інструментів мотивування та стимулювання еколого-орієнтованої діяльності суб'єктів господарювання. / О.О. Павленко, Ю.Т. Алібекова // Економіка в умовах глобалізації світових економічних процесів: Матеріали XXIV Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 5-6 квітня 2013 року) / Громадська організація «Львівська економічна фундація». У 2-х частинах - Львів: ЛСФ, 2013. Ч. 2 - с. 16-17

2. Застосування в навчальному процесі СумДУ матеріалів дисертаційного дослідження Алібекової Юлії Тагібеківни на тему: «Еколого-орієнтоване управління соціо-економічним розвитком адміністративно-територіальних одиниць» дозволяє підвищити рівень підготовки фахівців СумДУ відповідно напрямку підготовки 8.18010018 «Адміністративний менеджмент».

Декан факультету
економіки та менеджменту,
доктор економічних наук, професор

О.В. Прокопенко

Завідувач кафедри управління,
Доктор економічних наук, професор

О.М. Теліженко

Начальник
Навчально-методичного відділу,
к.філол.н., доцент кафедри журналістики та філології

І.М. Серебрянська